
ИДОРАКУНИИ ДАВЛАТӢ

**НАШРИЯИ АКАДЕМИЯИ ИДОРАКУНИИ
ДАВЛАТИИ НАЗДИ ПРЕЗИДЕНТИ
ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН**

ГОСУДАРСТВЕННОЕ УПРАВЛЕНИЕ

**ИЗДАНИЕ АКАДЕМИИ ГОСУДАРСТВЕННОГО
УПРАВЛЕНИЯ ПРИ ПРЕЗИДЕНТЕ
РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН**

PUBLIC ADMINISTRATION

**EDITION OF THE ACADEMY OF PUBLIC
ADMINISTRATION UNDER THE
PRESIDENT OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN**

№ 1 (45), 2020 январ – март

**МАҶАЛЛА АЗ СОЛИ 2005 НАШР МЕШАВАД.
ЖУРНАЛ ИЗДАЁТСЯ С 2005 ГОДА
PUBLISHED SINCE 2005**

Сармуҳаррир:

Ғафурзода А.Д. – Ректори Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, доктори илмҳои ҳуқуқ, профессор.

Муовини сармуҳаррир:

Аҳмадзода З.К. – муовини ректор оид ба тарбияи Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, номзоди илмҳои педагогӣ.

Ҳайати таҳририя:

Ализода З. - Ёрдамчии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба масъалаҳои ҳуқуқӣ ва намояндаи комилҳуқуқи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, доктори илмҳои ҳуқуқ, профессор.

Ализода Б.П. – сарҳодими илмӣ Пажӯҳишгоҳи идоракунии давлатӣ ва хизмати давлатии Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, номзоди илмҳои филология, дотсент.

Бобозода Ф.Т. - декани факултети муносибатҳои байналмилалӣ Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, н.и.т., дотсент

Ғоибназарзода С.М. - декани факултети идоракунии давлатии Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, н.и.и., дотсент

Камолутдинов Б. – доктори илмҳои филология, профессор.

Комилбеков А.Ё. - Мудири кафедраи дипломатия ва муносибатҳои байналмилалӣ Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, н.и.п., дотсент

Маҳмудзода М. – академики Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, доктори илмҳои ҳуқуқ, профессор.

Муртазозода Ҷ.С. - вакили Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, доктори илмҳои ҳуқуқ, профессор.

Мухторов З. – директори Пажӯҳишгоҳи идоракунии давлатӣ ва хизмати давлатии Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, доктори илмҳои филология.

Раҳмон Д.С. – декани факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон, номзоди илмҳои ҳуқуқ, дотсент.

Сайдахмадзода Д. -мудири кафедраи психология ва сотсиологияи Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, н.и.п., дотсент

Ҳайати мушовара:

Раҳмон Озода Эмомалӣ – Роҳбари Дастгоҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

Раҳмон Асадулло – Ёрдамчии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба масъалаҳои кадрҳо

Раҳмонзода А.А.– Ёрдамчии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба масъалаҳои рушди иҷтимоӣ ва робита бо ҷомеа, академики Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон

Давлатов Ҷ.М. – Директори Агентии хизмати давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

Раҳимӣ Ф.Қ. – Президенти Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон

Главный редактор:

Гафурзода А.Д. – Ректор Академии государственного управления при Президенте Республики Таджикистан, доктор юридических наук, профессор.

Заместитель главного редактора:

Ахмадзода З.К. – проректор по воспитательной части Академии государственного управления при Президенте Республики Таджикистан, к.п.н.

Редакционная коллегия:

Ализода З. - Помощник Президента Республики Таджикистан по правовым вопросам - Полномочный представитель Президента Республики Таджикистан в Маджлиси милли и Маджлиси намояндагон Маджлиси Оли Республики Таджикистан, доктор юридических наук, профессор.

Ализода Б.П. – главный научный сотрудник НИИ государственного управления и государственной службы Академии государственного управления при Президенте Республики Таджикистан, кандидат филологических наук, доцент.

Бобозода Ф.Т. - декан факультета международных отношений Академии государственного управления при Президенте Республики Таджикистан, к.и.н., доцент

Гоибназарзода С.М. - декан факультета государственного управления Академии государственного управления при Президенте Республики Таджикистан, к.э.н., доцент

Камолутдинов Б. – доктор филологических наук, профессор.

Комилбеков А.Ё. – Заведующий кафедрой дипломатии и международных отношений Академии государственного управления при Президенте Республики Таджикистан, к.п.н., доцент

Махмудзода М. – академик Академии наук Республики Таджикистан, доктор юридических наук, профессор.

Муртазозода Дж.С. - депутат Маджлиси намояндагон Маджлиси Оли Республики Таджикистан, доктор юридических наук, профессор.

Мухторов З. – директор НИИ государственного управления и государственной службы Академии государственного управления при Президенте Республики Таджикистан, доктор филологических наук.

Рахмон Д.С. – декан юридического факультета Таджикского национального университета, кандидат юридических наук, доцент.

Сайдахмадзода Д. – заведующая кафедрой психологии и социологии Академии государственного управления при Президенте Республики Таджикистан, к.п.н., доцент

Состав редакционного совета:

Рахмон Озода Эмомали – Руководитель Исполнительного аппарата Президента Республики Таджикистан

Рахмон Асадулло – Помощник Президента Республики Таджикистан по кадровым вопросам

Рахмонзода А.А. – Помощник Президента Республики Таджикистан по вопросам социального развития и связи с общественностью, академик Академии наук Республики Таджикистан

Давлатов Дж.М. – Директор Агентства государственной службы при Президенте Республики Таджикистан

Рахими Ф.К. – Президент Академии наук Республики Таджикистан

Editor in Chief:

A.D. Ghafurzoda – Rector of Academy of Public Administration under the President of the Republic of Tajikistan, Doctor in Law, Professor.

Deputy Editor in Chief:

Z.Z. Ahmadzoda – Vice-rector on parenting unit, Academy of Public Administration under the President of the Republic of Tajikistan, Candidate of Pedagogy.

Board of Editors:

Z. Alizoda – Advisor of the President of the Republic of Tajikistan on legal issues – Plenipotentiary representative of the President of the Republic of Tajikistan in Majlisi Milli and Majlisi namoyandagon Majlisi Oli of the Republic of Tajikistan, Doctor in Law, Professor.

B.P. Alizoda – Chief research officer of Research Institute on public administration and civil service of Public Administration of the Academy under the President of the Republic of Tajikistan, Candidate in Philology, Docent.

F.T. Bobozoda - Dean of the International Relations Faculty of the Academy of Public Administration under the President of the Republic of Tajikistan, Candidate of History, Docent.

S.M. Goibnazarzoda – Dean of the Public Administration Faculty of the Academy of Public Administration under the President of the Republic of Tajikistan, Candidate in Economy, Docent.

B. Kamoloddinov – Doctor of Philology, Professor.

A.Y. Komilbekov - Head of Diplomacy and International Relations Department of the Academy of Public Administration under the President of the Republic of Tajikistan, Candidate of Political Science, Docent.

M. Mahmudzoda – Academician of Academy of Sciences of the Republic of Tajikistan, Doctor in Law, Professor

J.S. Murtazozoda – Member of Majlisi namoyandagon Majlisi Oli of the Republic of Tajikistan, Doctor in Law, Professor

Z. Mukhtorov – Director of Research Institute on Public Administration and Civil Service of Academy of Public Administration under the President of the Republic of Tajikistan, Doctor of Philology.

D.S. Rahmon – Dean of Law Faculty of Tajik National University, Candidate in Law, Docent.

D. Saydahmadzoda – Head of Psychology and Sociology Department of the Academy of Public Administration under the President of the Republic of Tajikistan, Candidate of Pedagogy, Docent.

Editorial Review Board:

Rahmon Ozoda Emomali – Head of the Executive Office of the President of the Republic of Tajikistan

Rahmon Asadullo – Assistant of the President of the Republic of Tajikistan on personnel matters

Rahmonzoda A.A. – Assistant of the President of the Republic of Tajikistan on social development and public relations, Academician of the Academy of Sciences of the Republic of Tajikistan

Davlatov J.M. – Director of the State Service Agency under the President of the Republic of Tajikistan

Rahimi F.K. – President of the Academy of Sciences of the Republic of Tajikistan

**ХИЗМАТИ ДАВЛАТӢ БОЯД БА ТАТБИҚИ СИЁСАТИ
ИҚТИСОДИВУ ИҶТИМОӢ ВА ФАРҲАНГИВУ МАЪНАВИИ ДАВЛАТ,
ВАЗӢИ МУЪТАДИЛИ СИЁСӢ ВА БАЛАНД БАРДОШТАНИ САТҲИ
ЗИНДАГИИ АҲЛИ ҶОМЕА НИГАРОНИДА ШАВАД.**

**МО БОЯД КАДРҲОИ ҶАВОБГӢ БА ТАЛАБОТИ МЕЪЁРҲОИ
БАЙНАЛМИЛАЛӢ, МУТАХАССИСОНИ ДОРОИ САТҲИ БАЛАНДИ
КАСБӢ ВА КОРМАНДОНИ ВАТАНДӢСТУ МАСЪУЛИЯТШИНОСРО
ОМОДА НАМОЕМ.**

ЭМОМАЛӢ РАҲМОҢ

Мундариҷа

ПРЕЗИДЕНТ

Суҳанрони Эмомалӣ Раҳмон, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, ба ифтихори 27-солагии таъсисёбии Қувваҳои Мусаллаҳ, 22 феввали соли 2020, шаҳри Душанбе

ИДОРАКУНИИ ДАВЛАТӢ ВА ИДОРАКУНИИ ЗАХИРАҲОИ ИНСОНӢ, ИЛМҲОИ ҲУҚУҚШИНОСӢ ВА ИҚТИСОДИЁТ

Аминов М.М., Шерализода З.Ш. Принципи ҳамгироӣ дар раванди эътироф ва иҷрои ҳалномаҳои судҳои давлатҳои хориҷӣ

Ғафурзода А.Д., Абдуалимзода И.И. Ҳуқуқи молиявӣ дар низомии ҳуқуқии кишварҳои рушдбанда

Ғафурзода А.Д., Раҳмонзода А. Ҳуқуқи моликияти коммуналӣ ва ҳифзи он

Емельянова О.В. Омилҳои таъсиррасон ба рушди фаъолияти инноватсионӣ дар комплекси саноатии минтақа

Зоҳидов О.Х., Ибодуллоев А.Р. Проблемаҳои лоббизми ҳизбӣ дар низомии сиёсӣ

Махмадизода Н.Д., Ф.М.Музаффарзода Таҳдидҳои нави ҷаҳонӣ ва таъсири онҳо ба манфиатҳои миллӣ

Мухамедова З.Ш., Бойматова Л.К. Технологияи интиҳоби ҳайат дар таҷрибаи ташкилотҳои муосир

Саидамиров Б.Ш., Саидамирова Ф. Фаъолияти сиёсӣ ҳуқуқии АБП ИДМ ва нақши Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳамкориҳои минтақавии Авруосиё

Салоҳиддинов В., Нёматуллоев М. Ташаккули хизмати давлатӣ дар Британияи Кабир

Тимофеева О.Г., Перепелкин И.Г. Арзёбии танзими давлатии соҳаҳои афзалиятноки иқтисодиёти вилояти Курск

Хидирзода М.У., Носирова Ф.И. Хизмати давлатӣ – ҳамчун институти иҷтимоӣ: мақсад, вазифа ва функцияҳои асосии он

Шарифов И.М. Доир ба баъзе масъалаҳои танзими ҳуқуқии соҳибкории хурд дар ҚТ

ИЛМҲОИ ИҶТИМОӢ-ГУМАНИТАРӢ ВА МАСЪАЛАҲОИ МУНОСИБАТҲОИ БАЙНАЛМИЛАЛӢ

Букреева Т.Н. Таҳлили марҳилаи кунунии сиёсати муқобилият ба зухуроти терроризми байналмилалӣ дар ноҳияи худмӯхтори Шинҷони Уйғури ҚХХ

Махмадбеков М.Ш., Шеров Ш.С. Хусусиятҳои раванди муҳоҷират дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

Расулов Т., Мамадризоева М. Рақобатпазирӣ таҳсилоти олии дар бозори ҷаҳонӣ

Шарипов Ш.Р., Азимова С.Н. Таносуби маъноӣ ва мувофиқати морфологӣ дар феълҳои таркибии номӣ (аз рӯи маводи осори Сотим Улуғзода)

Шевякин А.С. Таъсири даромадҳои камтар аз ҳадди ақалли рӯзгузаронӣ ба равандҳои бозтавлиди захираҳои меҳнатӣ

СИЁСАТИ ИТТИЛООТӢ, ТЕХНОЛОГИЯҲОИ ИТТИЛООТӢ, ИЛМҲОИ ТАБИАТШИНОСӢ

Гулахмедов М., Мирзоев С.М., Абдуназарова Г.А. Сиёсат ва фарҳанги экологӣ

Мавлоназаров С.С. Нақши Пешвои Миллат Эмомалӣ Раҳмон дар татбиқи ҳукумати электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон

Муртазозода Ҷ.С. солҳои 2019-2021 «Солҳои рушди дехот, сайёҳӣ ва ҳунароҳои мардумӣ» ва аҳамияти он дар рушди иқтисодиёти Ҷумҳурии Тоҷикистон

Солеҳзода А.А., Бобозода А.О. Нақши инфрасохтори туризм дар низомии муносибатҳои муосири хоҷагидорӣ

Содержание

ПРЕЗИДЕНТ

Речь Президента Республики Таджикистан Эмомали Рахмона в честь 27-й годовщины образования Вооруженных сил, 22 февраля 2020 года, город Душанбе

ГОСУДАРСТВЕННОЕ УПРАВЛЕНИЕ И УПРАВЛЕНИЕ ЧЕЛОВЕЧЕСКИМИ РЕСУРСАМИ, ЮРИДИЧЕСКИЕ НАУКИ, ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ

Аминов М.М., Шерализода З.Ш. Принцип взаимности в период признания и исполнения иностранных судебных решений

Гафурзода А.Д., Абдуалимзода И.И. Финансовое право в правовой системе развивающихся стран

Гафурзода А.Д., Рахмонзода А. Право коммунальной собственности и его защита

Емельянова О.В. Факторы, влияющие на развитие инновационной деятельности в промышленном комплексе региона

Зокидов О., Ибодуллоев А.Р. Проблемы партийного лоббизма в политической системе

Махмадизода Н. Д., Ф. Музаффарзода Новые глобальные угрозы и их влияние на национальные интересы

Мухамедова З.Ш., Бойматова Л.К. Технология подбора персонала на примере современных организаций

Саидамиров Б., Саидамирова Ф.Ш. Политико-правовая деятельность МПА СНГ и роль Республики Таджикистан в региональном сотрудничестве в Евразии

Салохиддинов В., Ньматуллоев М. Формирование государственной службы в Великобритании

Тимофеева О.Г., Перепелкин И.Г. Оценка государственного регулирования приоритетных отраслей экономики Курской области

Хидирзода М.У., Носирова Ф.И. Государственная служба - как социальный институт: цели, задачи и его основные функции

Шарифов И.М. Некоторые вопросы о правовой природе малого предпринимательства в Республике Таджикистан

СОЦИАЛЬНО-ГУМАНИТАРНЫЕ НАУКИ И ВОПРОСЫ МЕЖДУНАРОДНЫХ ОТНОШЕНИЙ

Букреева Т.Н. Анализ современного этапа политики противодействия проявления международного терроризма в Синьцзян – Уйгурском автономном районе КНР

Махмадбеков М.Ш., Шеров Ш.С. Особенности процессов миграции в Республике Таджикистан

Расулов Т., Мамадризоева М. Конкурентоспособность высшего образования на мировых рынках

Шарипов Ш.Р., Азимова С.Н. Совместимость именной и глагольной частей составных именных глаголов (на материале произведений Сотима Улугзаде)

Шевякин А.С. Влияние доходов ниже величины прожиточного минимума на процессы воспроизводства трудовых ресурсов

ИНФОРМАЦИОННАЯ ПОЛИТИКА, ИНФОРМАЦИОННЫЕ ТЕХНОЛОГИИ, ЕСТЕСТВЕННЫЕ НАУКИ

Гулахмедов М., Мирзоев С.М., Абдуназарова Г.А. Политика и экологическая культура

Мавлоназаров С.С. Роль Лидера Нации Эмомали Рахмона во внедрении электронного правительства в Республике Таджикистан

Муртазозода Дж.С. «2019-2021-годы развития села, туризма и народных промыслов» и его значение в развитии экономики Республики Таджикистан

Солехзода А.А., Бобозода А.О. Роль инфраструктуры туризма в системе современного международного хозяйства

Content

PRESIDENT

The speech of the President of the Republic of Tajikistan on the 27th anniversary of Armed Forces formation, February 22, 2020, Dushanbe

PUBLIC ADMINISTRATION AND HUMAN RESOURCE MANAGEMENT, LEGAL SCIENCE, ECONOMIC SCIENCE

M.M. Aminov, Z.SH. Sheralizoda The principle of reciprocity during the recognition and enforcement of foreign judgments

Gafurzoda A.D., Abdualimzoda I.I. Financial law in the legal system of developing countries

Gafurzoda A.D., Rakhmonzoda A. Communal property right and its protection

Emelyanova O.V. Factors influencing the development of innovative activity in the industrial complex of the region

Zohidov O.H., Ibodulloev A.R. The problems of party lobbying in political system

Mahmadizoda N. D., F.Muzaffarzoda New global threats and their impact on national interests

Mukhamedova Z., Boymatova I.K. The technology of staff selection on example of modern organizations

B.S.Saidamirov, F.S. Saidamirova Political and legal activities of IPA CIS and the role of the Republic of Tajikistan in the regional cooperation in EURASIA

V.Salohiddinov, M.Nematulloev Formation of public service in Great Britain

Timofeeva O., Perepelkin I.G. Assessment of state regulation of priority economic sectors of the Kursk region

Khidirzoda M.U., Nosirova F.I. Civil service as a social institute: purpose, objectives and its basic functions

Sharifov I.M. Some issues on legal nature of small entrepreneurship in the Republic of Tajikistan

SOCIAL SCIENCES AND HUMANITIES AND INTERNATIONAL RELATIONS

Bukreeva T.N. Analysis of the Modern Stage of the Policy of Countering the Manifestations of International Terrorism in the Xinjiang Uyghur Autonomous Region (PRC)

M. Sh. Makhmadbekov, Sh. S. Sherov The features of migration processes in the Republic of Tajikistan

T. Rasulov, M. Mamadrizoeva Competitiveness of higher education in the world markets

Sharipov Sh.R., Azimova S.N. Compatibility of nominal and verbal components of compound nominal verbs (*based on the materials of Sotim Ulugzada works*)

Shevyakin A.S. The impact of income below the subsistence minimum on the processes of labor resources reproduction

INFORMATION POLICY, INFORMATION TECHNOLOGY, NATURAL SCIENCES

Gulahmedov M., Mirzoev S.M., Abdunazarova G.A. Environmental policy and culture

Mavlonazarov S.S. Role of the Leader of the Nation Emomali Rakhmon in the implementation of electronic government in the Republic of Tajikistan

Murtazozoda J.S. «2019 – 2021 the years of rural development, tourism and folk crafts» and its significance in the economic development of the Republic of Tajikistan»

Solekhzoda A.A., Bobozoda A.O. The role of infrastructure of tourism in the system of modern international economy

Суханрони Эмомалӣ Раҳмон, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, ба ифтихори 27-солагии таъсисёбии Қувваҳои Мусаллаҳ, 22 феввали соли 2020, шаҳри Душанбе

**Муҳтарам генералҳо, афсарон ва собиқадорони Қувваҳои Мусаллаҳ!
Ҳозирини гиромӣ!**

Мардуми шарифи Тоҷикистон фардо санаи таърихӣ таъсисёбии Қувваҳои Мусаллаҳи мамлакатро бо рӯҳияи баланди ватандӯстӣ ва ифтихори ватандорӣ таҷлил мекунам.

Имрӯз, ки мо дар арафаи ин чашн қарор дорем, бо камоли ифтихор ҳамаи шумо – собиқадорон ва тамоми хизматчиёни ҳарбии Қувваҳои Мусаллаҳ ва мақомоти ҳифзи ҳуқуқро, ки дар бунёди ҷомеаи демократӣ, ҳуқуқбунёду дунявӣ, ҳифзи марзу буми Ватан, таъмини амнияти давлат ва озоиши ҷомеа саҳми бузург доранд, самимона табрик менамоем.

Мо Фармони Раёсати Шӯрои Олӣ «Дар бораи таъсиси Қувваҳои Мусаллаҳи Ҷумҳурии Тоҷикистон»-ро бисту ҳафт сол муқаддам - дар шароити ниҳоят вазнини иқтисодӣ ва сиёсӣ ҳарбии кишвар, дар вазъияте, ки ҳамаи сохтору мақомоти давлатдорӣ фалаҷ гардида буданд, ба тасвӣб расонидем.

Дар он рӯзҳои басо ҳассосу тақдирсоз барои таъсиси Қувваҳои Мусаллаҳ заминаи моддӣ-техникӣ умуман вуҷуд надошт.

Зеро кишварро ҷангу хунрезӣ, беқонуниву беҳокимиятӣ, бӯҳрони шадиди иқтисодӣ, вазъи ноороми сиёсӣ фаро гирифта, набудани одитарин техникаву таҷҳизоти ҳарбӣ, силоҳу муҳимоти ҷангӣ ва кадрҳои соҳибхизмат сари ҳар қадам эҳсос мешуд.

Дар ҳамин вазъияти бисёр душвор мо бо тақвияти азму талоши мардуми соҳибфарҳангу сулҳҷӯмон ба бунёди Артиши миллии давлати тозаистиклоли Тоҷикистон оғоз кардем.

Бо вуҷуди мушкilotи зиёд ва имкониятҳои ниҳоят маҳдуди иқтисодӣ-моддӣ, Ҳукумати мамлакат аз рӯзҳои аввали таъсисёбии Қувваҳои Мусаллаҳ ба бунёди инфрасохтори низомӣ, таъсиси ҷузъу томҳои махсусгардонидашуда ва таъмин кардани онҳо бо техникаву таҷҳизот шурӯъ намуд.

Дар чунин шароити пур аз мушкilotу норасоӣ 23-юми феввали соли 1993 аввалин Паради ҳарбии Артиши миллӣ доир шуд ва афсарону сарбозони содиқи Ватан бо ифтихору эҳсоси баланди ватандӯстӣ аз он ботантана гузаштанд.

Ҳайати шахсии Қувваҳои Мусаллаҳ дар солҳои душвори муқовимати мусаллаҳонаи дохилӣ ва ҷанги таҳмилии шаҳрвандӣ қарзи фарзандии худро дар назди Ватан ва халқи Тоҷикистон содиқона иҷро карда, дар роҳи ба эътидол овардани вазъият, яъне қатъи ҷангу хунрезӣ, таъмини сулҳу субот ва мубориза бар зидди гурӯҳҳои экстремистиву террористӣ саҳми басо аришманд гузоштанд.

Меҳроҳам бо ифтихор ибраз намоем, ки бо талошу ҷоннисориҳои фарзандони бонангу номуси Ватан сохти конститусионӣ дар Тоҷикистон барқарор гардида, заминаи мусоиди сулҳу оромӣ, суботи сиёсӣ ва фароҳам овардани шароит барои рушди минбаъдаи соҳаҳои иқтисодӣ-моддӣ-мадании кишвар гузошта шуд.

Афсарону сарбозони далеру шӯҷи Қувваҳои Мусаллаҳ дар он солҳои фоҷиабори таърихӣ кишварамон ба муқовимати шадиди нерӯҳои дар хориҷи кишвар таълимдидаи

хоинону душманони миллати тоҷик ва дигар амалиёту муборизаҳои махсус қаҳрамониву фидокорӣ нишон дода, дар ин роҳ ҳазорон нафар ҷони худро аз даст доданд.

Мо на танҳо дар рӯзҳои ҷашн, балки ҳамеша хотираи ҷавонмардонро, ки барои барқарор намудани сохти конститутсионӣ, пойдории сулҳу субот, ҳимояи марзу буми Ватан ва ҳифзи зиндагии орому осудаи сокинони мамлакат ҷони худро нисор кардаанд, пос медорем ва номи неку корномаҳои ватандӯстонаи онҳоро ҳаргиз фаромӯш намекунем.

Ҳозирини гиромӣ!

Бо мақсади амалӣ намудани ҳадафҳои созандаи давлат ва Ҳукумати мамлакат дар назди Қувваҳои Мусаллаҳ вобаста ба ҳимояи соҳибхитиёрӣ, ҳифзи сулҳу субот, манфиатҳои давлат ва амнияти шаҳрвандон вазифаҳои бисёр пурмасъулият, вале пуршараф гузошта шудаанд.

Имрӯз ман бо қаноатмандӣ ва ифтихор изҳор менамоям, ки афсарону сарбозони Қувваҳои Мусаллаҳ аз бисёр имтиҳону озмоишҳои сахту сангин бо сари баланд гузаштанд ва рисолати касбиву ҳифзи шаҳрвандии худро бошарафона адо намуданд.

Яъне артиши 27 сол қабл амалан дар ҷойи ҳолӣ таъсисдодаи мо имрӯз ба як сохтори муқтадир, муназзам ва бозътимод табдил ёфтааст.

Дар чунин муддати кӯтоҳ ноил шудан ба чунин дастовардҳои назаррас, албатта, натиҷаи заҳмати содиқонаи ҳайати афсарони Қувваҳои Мусаллаҳ, дастгирии мардуми тоҷик ва кумаку таваҷҷуҳи Ҳукумати мамлакат мебошад.

Зеро мо хуб дарк мекунем, ки дар ҷузъу томҳои низомӣ фарзандони мову шумо, яъне насли замони истиқлол хизмат мекунанд.

Маҳз бо дарназардошти ҳамин андеша дар Паёми худ ба Маҷлиси Олӣ хотирнишон сохтам, ки «саҳми ҷавонон дар ҳифзи Модар – Ватан шоистаи таҳсин буда, онҳо дар тамоми ҷузъу томҳои Қувваҳои Мусаллаҳ ва дигар сохторҳои ҳарбӣ содиқона хизмат мекунанд ва дар ҳимояи сарҳади давлатӣ низ нақши бузург мебозанд».

Имрӯз ба инсоният хатари рӯзафзуни ҳалалдор гардидани низоми байналмилалӣ ва дар сурати аз ҷониби ҷомеаи ҷаҳонӣ наандешидани чораҳои заруриву саривақтӣ ҳатто комилан аз ҳам ғурӯ рехтани он таҳдид менамояд.

Ҳамаи ин зухуроти номатлуби асри мо боиси торафт коҳиш ёфтани эътимоди байни кишварҳо гардида, метавонад амнияти байналмилалиро ба хатару таҳдидҳои бештари миқёси ҷаҳонӣ рӯ ба рӯ созад.

Бар асари хатару таҳдидҳои замони муосир ва афзоиши омилҳои зиёди ноустуворӣ суботу низоми сиёсӣ иҷтимоӣ ва иқтисодӣ дар бисёр минтақаҳои олам ҳалалдор гардида истодааст.

Мутаассифона, имрӯз ҷаҳони моро мавҷи бесобиқаи терроризм, ифротгароӣ, тундгароии динӣ, сиёсисозии дин аз ҷониби доираҳои манфиатҷӯ, низоъҳои қавмиву мазҳабӣ ва ҳолатҳои ҳамчун василаи сиёсӣ истифода гардидани нерӯи низомӣ фаро гирифтааст.

Омилҳои мазкур суботу амнияти минтақаҳои гуногуни оламо чиддан ноустувор гардонидани, оқибатҳои манфии дарозмуддатро ба бор меоранд.

Чунин таҳаввулоту ҳодисаҳои ҳаробиовари солҳои охири сайёра, аз ҷумла вусъатёбии таҳдиду хатарҳои муосир ба амнияти кишварҳои минтақа ва ҷаҳон моро водор месозанд, ки ҷиҳати ба талаботи рӯз мутобик гардонидани сатҳи омодабошии ҷангии Қувваҳои Мусаллаҳ

минбаъд низ ҳамаи тадбирҳои заруриро амалӣ карда, иқтидори мудофиавии мамлакатро бо истифода аз тамоми захираву имкониятҳо пайгириро тақвият бахшем.

Ҳайати шахсии Қувваҳои Мусаллаҳ, бо дарназардошти вазъи бисёр ноороми ҷаҳон бояд маҳорату малакаи касбӣ ва ҷангии худро пайваста такмил диҳанд.

Дар байни хизматчиёни ҳарбӣ ва донишомӯзони муассисаҳои таҳсилоти олии ҳарбии кишвар бо мақсади таҳкими интизоми ҳарбӣ, ҳисси ватандӯстӣ, ҳувияти миллий ва пешгирӣ аз таъсири ақидаҳои террористиву экстремистӣ ба мафкураи онҳо бояд мунтазам чорабиниҳои сиёсӣ тарбиявӣ ва фаҳмондадихӣ гузаронида шаванд.

Инчунин, зарур аст, ки дар байни ҳайати шахсии Қувваҳои Мусаллаҳи кишвар машғулиятҳои алоҳида вобаста ба омӯзиши таърих, адабиёт, фарҳанг ва расму ойинҳои миллий роҳандозӣ гарданд.

Шумо, афсарону сарбозони муҳтарам, бояд доимо зираку ҳушёр бошед, то фазои орому осудаи имрӯзаи кишварро, ки ба ивази ҷони ҳазорон нафар ҷавонмардони бонангу номуси миллат ба даст омадааст, ҳамчун гавҳари ҷашм ҳифз намоед.

Ҳукумати мамлакат вобаста ба рушди иқтисодиёт дар самти мустаҳкам гардонидани иқтидори мудофиавии кишвар ва баланд бардоштани ҳифзи иҷтимоии хизматчиёни ҳарбӣ мунтазам чораҷӯӣ менамояд.

Мо дар раванди татбиқи барномаҳои ислоҳоти сохторӣ ба масъалаи тақвияти иқтидори ҷангии Артиши миллий ва дигар сохторҳои низомӣ таваҷҷуҳи хосса зоҳир карда, ба бунёди иншооту биноҳои зарурии замонавӣ ва бо техникаву лавозимоти ҷангии муосир таъмин намудани Қувваҳои Мусаллаҳи мамлакат эътибори аввалиндараҷа медиҳем.

Танҳо дар се соли охир бо мақсади беҳтар гардонидани шароити хизмат ва фароғати хизматчиёни ҳарбӣ 300 иншооти гуногун бунёд гардидаанд.

Қобили зикр аст, ки аз ҷониби ҳайати шахсии Қувваҳои Мусаллаҳ дар баробари тамоми сокинони бонангу номуси мамлакат вобаста ба истиқболи сазовори 30-солагии истиқлоли давлатӣ сохтмону азнавсозии зиёда аз 300 иншооту биноҳои таъиноти хизматӣ, таълимӣ ва иҷтимоиву хизматрасонӣ дар қисму воҳидҳои ҳарбӣ ва ҷузъу томҳои низомӣ ба нақша гирифта, дар зарфи ду соли охир қариб 150 иншоот ба истифода дода шудааст.

Дар баробари ин, бо маблағгузориҳои Ҳукумати кишвар ва дар доираи ҳамкориҳои ҳарбиву техникӣ мучаҳҳазгардонии қисмҳои ҳарбӣ ва ҷузъу томҳо бо силоҳу лавозимоти ҷангӣ ва техникаи ҳарбии замонавӣ марҳала ба марҳала амалӣ шуда истодааст.

Роҳбарияти давлат ва Ҳукумати мамлакат ба масъалаи таъминоти ақибгоҳии ҷузъу томҳои ҳарбӣ низ ҳамеша диққати ҷиддӣ медиҳад.

Ҳукумати Тоҷикистон дар оянда низ дастгирии молиявӣ иҷтимоии хизматчиёни ҳарбиро густариш бахшида, барои беҳтар гардонидани шароити хизмат ва зиндагии ҳайати шахсӣ, баланд бардоштани сатҳи таъминоти иҷтимоӣ ва пурзӯр намудани иқтидори мудофиавии мамлакат чораҳои зарурӣ меандешад.

Тайи солҳои истиқлоли давлатӣ садҳо нафар афсару прапоршикҳо ва сарбозони сохторҳои ҳарбӣ барои шучоату ҷасорат, хизмати шоиста ва натиҷаҳои хуб дар фаъолияти хизматӣ бо мукофотҳои давлативу рутбаҳои олии ҳарбӣ қадрдонӣ гардидаанд.

Дар таъмин намудани кафолати мудофияи давлат ва ҳимояи он дар баробари заминаи моддӣву техникӣ, нақши кадрҳои соҳибхтисосу бомаҳорати ҳарбӣ ва воқеан содиқу ватандӯст ниҳоят калон аст.

Дар замони истиқлол барои Қувваҳои Мусаллаҳи мамлакат, беш аз 10 ҳазор нафар, аз ҷумла танҳо барои Вазорати мудофия дар муассисаҳои таҳсилоти олии кишварҳои пешрафтаи ҷаҳон зиёда аз 3100 нафар ва дар Донишқадаи ҳарбии вазорат қариб 3000 кадрҳои баландхтисоси низомӣ омода карда шудаанд ва қариб 1000 нафар академияҳои ҳарбиро хатм кардаанд.

Меҳоҳам бо қаноатмандӣ изҳор намоям, ки зиёда аз 90 фоизи афсароне, ки имрӯз дар сафи Қувваҳои Мусаллаҳ хизмат мекунанд, хатмкардагони донишқадаву академияҳои ҳарбӣ мебошанд.

Вобаста ба ин, роҳбарияти Вазорати мудофия ва дигар сохторҳои низомиро зарур аст, ки дар ҳамкорӣ бо вазорату идораҳои марбутаи кишвар доир ба роҳу усулҳои баъди адои хизмати ҳарбӣ ҳавасманд кардани сарбозон чораҷӯӣ намоянд.

Дар иртибот ба ин, супориш дода мешавад, ки барои ин гурӯҳи шахрвандон имтиёзҳои муайян, дар навбати аввал, ҳангоми қабул ба муассисаҳои таҳсилоти олии ҳарбии дохил ва хориҷи мамлакат, бидуни озмун шомил гардидан ба коллеҷу литсейҳо ва аз рӯи ихтисос бо ҷойи кор таъмин шудани онҳо муқаррар карда шаванд.

Зимни ба вазифаҳои масъули давлатӣ қабул намудани ҷавонон адои хизмати ҳарбӣ дар Қувваҳои Мусаллаҳ ҳамчун сифати асосӣ ва мусбати ҳислатномаи онҳо ба назар гирифта шавад.

Инчунин, минбаъд шахрвандон ба кор дар сохторҳои низомӣ ва мақомоти ҳифзи ҳуқуқ танҳо баъд аз адои хизмати ҳатмии ҳарбӣ қабул карда шаванд.

Мо бояд ба он мусоидат намоем, ки ҳар як сарбоз дар давраи хизмати ҳарбӣ илова ба гузаштани курсҳои махсуси таҳассусӣ, инчунин, касбу ҳунари гуногун, аз ҷумла ронандагиву дуредгарӣ, кафшергару сохтмончӣ, устои барқ ва таъмири автомашинаҳо ва забонҳои хориҷиро низ омӯзад, то ин ки баъди хизмат дар сафи Қувваҳои Мусаллаҳ роҳи фардои зиндагии худро пайдо карда тавонад.

Ҳамзамон бо ин, таъкид месозам, ки масъалаи интихоб ва ҷобачогузориҳои кадрҳо, тарбияи афсарони ҷавон, баланд бардоштани сатҳи касбият, аз ҷумла сатҳи забондонӣ ва дар рӯҳияи ватандӯстиву ватандорӣ, ҷасорату матонат, иродаи қавӣ ва дӯстиву рафоқат тарбия намудани ҳайати шахсӣ бояд таҳти таваҷҷуҳи доимии роҳбарони сохторҳои низомӣ ва мақомоти ҳифзи ҳуқуқ қарор дошта бошад.

Дар шуури ҳайати шахсӣ парвариш кардани ҳисси баланди миллий, ватандӯстиву ватанпарастӣ ва ҳудогоҳиву ҳудушиносӣ низ аз ҷумлаи масъалаҳоест, ки роҳбарони ҳамаи сатҳҳои Қувваҳои Мусаллаҳ ба он бояд бо масъулияти баланд муносибат намоянд.

Афсарону сарбозон бояд дар чунин рӯҳияе тарбия карда шаванд, ки барояшон таърих, забону фарҳанг, расму ойинҳои миллий ва ҳар як пораи хоки Тоҷикистон азизу муқаддас бошанд ва ҳифз кардани онҳоро барои худ қарзи фарзандӣ ва шарафи бузург донанд.

Аз ин рӯ, муассисаҳои таҳсилоти олии ҳарбӣ ба масъалаи тайёр намудани афсарон оид ба қорҳои тарбияи сиёсӣ таваҷҷуҳи хосса зоҳир намуда, онҳоро тавре омода созанд, ки бо донишҳои сиёсӣ қомилан мусаллаҳ бошанд, асосҳои сохти давлатдорӣ ва манфиатҳои

миллиро хуб донанд, ба онҳо арҷ гузоранд ва ин муқаддасотро дар мафкураи ҳайати шахсӣ чой карда тавонанд.

Дар робита ба ин, зарур аст, ки талабот нисбат ба афсарону сарбозон, алалхусус, дар самти кор бо наваскарон пурзӯр карда шавад.

Дар хотир бояд дошт, ки сатҳи омодагиву омодабошии ҷангии ҳайати шахсии Қувваҳои Мусаллаҳ риояи талаботи оӣинномаҳои умумихарбӣ, интизоми қатъӣ, мунтазам тақмил додани донишҳои сиёсӣву низомӣ, обу тоби бадан, маҳорати ҷангӣ ва ҳисси баланди миллии ҳар як хизматчиӣ ҳарбӣ – аз сарбози қаторӣ то афсарони баландрутба вобастагии мустақим дорад.

Дар ин росто, чой доштани камбудӣҳо дар самти риояи тартибу интизом, нақшаҳои таълиму тарбия, муносибатҳои ғайриоӣнномавӣ миёни сарбозону афсарон, истифодаи нодурусти силоҳи оташфишон, даст задан ба амалҳои коррупсионӣ, ҳолатҳои бемасъулиятӣ ва хунукназарӣ ҳангоми иҷрои уҳдадорӣҳои хизматӣ ба рушду такомул ва нуфузи Қувваҳои Мусаллаҳ таъсири манфӣ мерасонанд.

Дар ҳоле, ки вазъияти пешгӯинашавандаи ҷаҳони имрӯза аз ҳайати шахсии Қувваҳои Мусаллаҳ омодабошии доимии ҷангӣ ва донишу малакаи баланди касбиро тақозо менамояд.

Вазъияте, ки имрӯз дар минтақа, алалхусус, дар қаламрави кишвари ҳамсои мо – Афғонистон, яъне бевосита дар наздикии сарҳади давлатии мо ба вуҷуд омадааст, боиси ташвиш ва нигаронии ҷиддӣ мебошад.

Вазъияти дар ин кишвар баамаломеда, ки беш аз чил сол идома дорад, на танҳо натиҷаи фаъолияти созмонҳои террористиву экстремистӣ, аз ҷумла ташкилоти ба ном «давлати исломӣ», балки нишонаи возеҳи даҳолати доираҳои манфиатдори хориҷӣ мебошад.

Чунин вазъият, инчунин, мавқеи ниҳоят ҳассоси ҷуғрофии Тоҷикистон моро водор ва вазифадор месозад, ки барои таъмин намудани амнияти давлат, сулҳу оромии ҷомеа ва суботи сиёсии кишвари худ тамоми чораҳои заруриро андешем ва ҳамаи захираву имкониятҳоро сафарбар созем.

Мо минбаъд низ барои мустаҳкам кардани пояҳои моддиву техникаи Қувваҳои Мусаллаҳ, тақвияти иқтидори мудофиавии мамлакат, баланд бардоштани қобилияти ҷангии ҷузъу томҳои низомӣ ва мақомоти ҳифзи ҳуқуқ аз тамоми имкониятҳо истифода мекунем.

Бо дарназардошти вазъи бисёр мураккабу пешгӯинашавандаи минтақа ва ҷаҳон тарбия кардани кадрҳои баландхисос ва ватандӯсту ватанпарвар чи дар дохил ва чи дар хориҷи кишвар, бунёди муассисаҳои нави таҳсилоти ҳарбӣ, дар ҳайати сохторҳои низомӣ ва мақомоти ҳифзи ҳуқуқ таъсис додани ҷузъу томҳои махсус вазифаи муҳимтарину аввалиндараҷаи давлат ва Ҳукумати Тоҷикистон дар ин самт мебошад.

Вобаста ба ин, ба Ҳукумати мамлакат супориш дода мешавад, ки шумораи захираи сафарбарӣ, яъне афсарону сарбозони эҳтиётро аз 110 ҳазор ба 300 ҳазор нафар зиёд намояд.

Ҳамчунин, таъкид месозам, ки ҳимояи амнияти давлат, сулҳу оромӣ ва суботи сиёсии ҷомеа вазифаи танҳо сохторҳои низомӣ ва мақомоти ҳифзи ҳуқуқ нест.

Дар ин кори ниҳоят муҳим, яъне ҳифзи давлати соҳибистиклол ва зиндагии орому осудаи мардум бояд ҳар як фарди бонангу номус ва ватандӯсту ватанпарастӣ халқи тоҷик шарик, масъул ва саҳмгузор бошад.

Ҳамчунин вазъи кунунии минтақа ҳар як хизматчиӣ ҳарбӣ ва кормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқро водор месозад, ки бо ҳисси баланди ватандӯстиву ватанпарварӣ ба хотири таъмини амнияти Ватани азизамон, ҳифзи сулҳу субот, оромии кишвар ва ҳимояи манфиатҳои милливу давлатӣ ҳамеша омода бошанд.

Таъкид месозам, ки ҳимояи амнияти ҷомеа ва давлат, сулҳу оромӣ ва суботи сиёсӣ имрӯз масъалаи муҳимтарини фаъолияти ҳаррӯзаи хизматчиёни ҳарбӣ ва кормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ мебошад.

Дуруст интихобу таъин кардан ва ҷобачогузории кадрҳо, талабот нисбат ба фаъолияти афсаронро, махсусан, дар самти кор бо наваскарон бояд пурзӯр карда, ба ташаккули сифатҳои неки ахлоқиву равоӣ, машғулиятҳои омӯзишиву амалӣ, обутоби маънавию ҷисмонӣ, риояи қатъии интизоми ҳарбӣ ва тартиботи ҳуқуқӣ эътибори ҷиддӣ дода шавад.

Дар ин раванд, дигар сохтору мақомоти давлатӣ, махсусан, мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ, воситаҳои ахбори омма, шабакаҳои телевизиону радио ва муассисаҳои илмӣ вазифадоранд, ки вобаста ба инъикоси васеи фаъолияти ҷузъу томҳои Қувваҳои Мусаллаҳ, сохторҳои низомӣ, мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ва хизмати содиқонаи афсарону сарбозон ба халқу давлати Тоҷикистон мунтазам чораҷӯӣ намуда, дар баланд бардоштани ҳушёриву зиракии сиёсӣ ва ҷаҳонбинии афсарону сарбозон саҳмгузор бошанд.

Ба ҳимояи Ватан ва марзу буми он омода кардани ҷавонон, ҷалб намудани онҳо ба хизмати ҳарбӣ ва баланд бардоштани рӯҳияи ватандӯстии наваскарон вазифаи ҷонӣ ва масъулияти шаҳрвандии роҳбарони мақомоти иҷроияи маҳаллии ҳокимияти давлатӣ, кормандони ҷамоатҳои шаҳраку деҳот ва раисони маҳаллаҳо низ мебошад.

Роҳбарони ҷамаи зинаҳои ҳокимияти давлатӣ – аз аъзои Ҳукумат ва вакилони парламент то раисони вилоятҳо, шаҳру ноҳияҳо, ҷамоатҳои шаҳраку деҳот, ташкилоту муассисаҳо, хизматчиёни давлатӣ ва соҳибкорон бояд ҳудашон намунаи риояи Конститутсия, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи уҳдадорӣ умумии ҳарбӣ ва хизмати ҳарбӣ”, инчунин, дигар қонунҳо бошанд.

Фарзандони онҳо дар навбати аввал ва ҳатман барои хизмати ҳарбӣ дар сафи Қувваҳои Мусаллаҳ ҳозир бошанд.

Зеро ҳама дар назди қонун баробаранд ва ҷамаи табақаҳои аҳолии вазифадоранд, ки талаботи онро риоя намоянд.

Бовар дорам, ки ҳаёти шахсии ҷузъу томҳои низомии мамлакат ва мақомоти ҳифзи ҳуқуқ бо интизоми қавӣ, донишу малакаи муосир, таҷрибаи истифода аз технологияҳои ҳозиразамон, рӯҳияи шикастнопазри ватандӯстона ва садоқат ба касби бошарафу муқаддаси худ - ҳимояи Ватани маҳбубамон ҳифзи зиндагии озоишта ва фазои ором барои заҳмати созандаи халқи хешро дар оянда низ сарбаландона таъмин менамоянд.

Бо итминони комил изҳор медорам, ки афсарону сарбозони далеру шучои Қувваҳои Мусаллаҳ ба савганди ҳарбии худ ҳамеша содиқ монда, рисолати фарзандии худро дар назди Ватан, миллат ва давлати худ минбаъд низ содиқона адо мекунанд ва тамоми донишу таҷриба, малакаву маҳорати худро ба хотири ҳифзи давлатдорӣ навини миллати тоҷик, яъне давлати демократӣ ва ҳуқуқбунёду дунявии Тоҷикистон сафарбар сохта, 30-солагии истиқлолияти давлатӣ - ҷашни бузургу муқаддаси миллиамонро бо хизмати содиқона, интизоми намунавӣ ва омодабошии баланд истиқбол мегиранд.

Дар фарҷом, бори дигар тамоми ҳайати шахсии Қувваҳои Мусаллаҳ, кормандони мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ва собиқадорони муҳтарами хизмати ҳарбиро ба ифтихори солгарди бисту ҳафтуми таъсисёбии Қувваҳои Мусаллаҳи кишвар табрик гуфта, ба ҳамаи шумо саломатӣ, осмони соф ва дар роҳи ҳифзи Ватани азизамон – Тоҷикистони озоду соҳибхитӣ ва халқи он барору муваффақият орзу менамоям.

Ҷашн муборак бошад, ҳомиёни далеру шучои Ватан!

АМИНОВ МУХАММАДЖОН МУХАММАДРИЗОЕВИЧ,

Старший преподаватель кафедры государственного управления и самоуправления
Академии государственного управления при Президенте Республики Таджикистан,
734003, г. Душанбе, ул. Саида Носира 33,
тел.: 224 56 60, E-mail: aminov.mm@mail.ru

ШЕРАЛИЗОДА ЗАРОБИДДИН ШЕРАЛИ,

ассистент кафедры административного права и государственной службы
Академии государственного управления при Президенте Республики Таджикистан,
734003, г. Душанбе, ул. Саида Носира, 33,
тел.: (+992) 937141495, e-mail: sheralizoda.sh1995@mail.ru

**ПРИНЦИП ВЗАИМНОСТИ В ПЕРИОД ПРИЗНАНИЯ И ИСПОЛНЕНИЯ
ИНОСТРАННЫХ СУДЕБНЫХ РЕШЕНИЙ**

Аннотация

Авторы в статье затрагивают актуальную проблему признания и исполнения решений иностранного суда. В статье в основном рассматривается реализация принципа взаимности в период признания и исполнения иностранных судебных решений.

Ключевые слова: признание, исполнение иностранных судебных решений, взаимность, принцип.

АМИНОВ МУҲАММАДҶОН МУҲАММАДРИЗОЕВИЧ,

муаллими калони кафедраи идоракунии давлатӣ ва худидоракунии
Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон,
734003, шаҳри Душанбе, кӯчаи Саид Носир 33,
тел.: 224-56-60, E-mail: aminov.mm@mail.ru

ШЕРАЛИЗОДА ЗАРОБИДДИН ШЕРАЛИ,

ассистенти кафедраи ҳукуки маъмурӣ ва хизмати давлатии
Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон
734003, шаҳри Душанбе, кӯчаи Саид Носир 33,
тел: 224-56-60, e-mail: sheralizoda.sh1995@mail.ru

**Принсипи ҳамгирой дар раванди эътироф
ва иҷрои ҳалномаҳои судҳои давлатҳои хориҷӣ**

Муаллифон дар мақола яке аз масъалаҳои мубрами эътироф ва иҷрои ҳалномаҳои судҳои давлатҳои хориҷиро мавриди таҳлили илмӣ қарор додаанд. Дар мақола, асосан, раванди татбиқи принципи ҳамгирӣ дар раванди эътироф ва иҷрои ҳалномаҳои судҳои давлатҳои хориҷӣ мавриди баррасӣ қарор дода шудааст.

Калидвожаҳо: *Эътироф, иҷро, судҳои давлатҳои хориҷӣ, ҳамгирӣ, принцип.*

M.M. AMINOV,

Senior Lecturer of Department of State Administration and Self-Government
of the Academy of Public Administration under the President of the Republic of Tajikistan,
734003, Dushanbe, 33, Said Nosir str.
Phone: 224 56 60, E-mail: aminov.mm@mail.ru

Z.SH. SHERALIZODA,

assistant of Department of Administrative Law and Civil Service
of the Academy of Public Administration under the President of the Republic of Tajikistan,
7340033, Dushanbe, 33, Said Nosir str.,
Phone: (+992) 937141495, E-mail: sheralizoda.sh1995@mail.ru

The principle of reciprocity during the recognition and enforcement of foreign judgments

The authors in the article touch upon the urgent issue of recognition and enforcement of judgments of foreign court. The article mainly considers the implementation of the principle of reciprocity during the recognition and enforcement of foreign judgments.

Key words: *recognition, enforcement of foreign judgments, reciprocity, principle*

Принцип взаимности, являясь одним из важнейших правовых начал международного частного права, позволяет обеспечивать устойчивые отношения между государствами и предоставляет субъектам частноправовых отношений различной принадлежности возможность реализации своих прав на территории иностранного государства.

Взаимность понимается в двух значениях. Следует отметить, что среди ученых не сложилось единодушия в широком и узком понимании взаимности.

Так, М.М. Богуславский считает, что в широком смысле под взаимностью следует понимать взаимное признание государствами действия их законов и тех прав, которые возникают на основании их законов в иностранном государстве [3,83].

По мнению М.К.Сулейменова, в широком значении, или общеупотребительном, понятие взаимности означает, что государства должны стремиться к равноправию в международных отношениях, взаимному признанию государствами действия их законов,

независимо от противоречий и принадлежности к различным общественным формациям[12,44].

В свою очередь, Ш.Менглиев указывает, что взаимность как один из основополагающих принципов охватывает все стороны взаимосвязи между государствами, их наличие всегда предполагается, поэтому содержание взаимности в широком смысле невозможно определить даже примерно в законодательном порядке[11,222].

В.П. Звеков также относит взаимность к одному из начал международного сотрудничества, которое обеспечивает на основе равенства и взаимной выгоды права и интересы граждан, организаций и государств[8,58].

По нашему мнению, широкое понимание взаимности направлено к неограниченному кругу лиц и в действительности охватывает основы взаимовыгодных отношений между государствами. Такое понимание взаимности очень близко к принципу международной вежливости.

В свою очередь, узкое понимание взаимности также неодинаково.

Так, М.М.Богуславский считает, что в узком смысле под взаимностью понимается предоставление определенного режима (национального или режима наибольшего благоприятствования) [4,83].

М.К. Сулейменов, в свою очередь, считает, что взаимность – это не общее правило, а, напротив, исключение из общего правила, в какой-то степени изъятие из национального режима и режима наибольшего благоприятствования... и применяется только в случаях, установленных законодательными актами[13,45].

По нашему мнению, правовая сущность взаимности при признании и исполнении иностранных судебных решений заключается в предоставлении иностранцам определенных прав при условии, что физические лица государств, предоставляющего эти права, будут пользоваться аналогичными правами в данном иностранном государстве. Получается, предоставление иностранцам национального режима предусматривает ответственное применение национального режима в отношении граждан Республики Таджикистан в иностранном государстве.

Принцип взаимности может проявляться в коллизионном и материальном аспектах. В международном частном праве выделяют материальную и формальную взаимность. Материальная взаимность выражается в предоставлении иностранцам и юридическим лицам тех же конкретных прав, которыми пользуются в данном иностранном государстве отечественные граждане.

При формальной взаимности иностранным физическим и юридическим лицам предоставляются те права, которыми пользуются отечественные граждане, то есть им предоставляются права, исходя из местного законодательства[6,24]. В преобладающем большинстве случаев государство предоставляет формальную взаимность, допущение материальной взаимности иностранным субъектам, исключение из правил. Например, оно применяется в целях предотвращения двойного налогообложения.

Касательно признания и исполнения иностранных судебных решений вопрос взаимности проявляется в двух ипостасях: как простая взаимность, так и взаимность, закрепленная в международном договоре или в национальном законодательстве.

Простая взаимность, которую также называют «косвенной взаимностью» [1,120], применяется без прямого указания на данный принцип. Так, в международных договорах можно встретить формулировку, что «государства берут на себя обязательства совершать те или иные действия на взаимной основе».

Взаимность, закрепленная в международном договоре или в национальном законе, прямо указана в тексте нормативного правового акта. В законодательстве Республики Таджикистан и Российской Федерации принцип взаимности законодательно не закреплен. В свою очередь в ГПК Республики Казахстан принцип взаимности получил свое законодательное урегулирование. Так, согласно ст. 425, решения иностранных судов и арбитражей признаются и исполняются в Республике Казахстан, если это предусмотрено законом или международным договором Республики Казахстан на началах взаимности.

В связи с этим считаем справедливым высказывание М.К. Сулейменова, указывавшего на непонятность словосочетания «на началах взаимности» в тексте ст.425 ГПК РК. Если это относится к международному договору, как должно быть по смыслу, то такая связка является бессмысленной, ибо международный договор применяется без всякой взаимности. Если к закону, эти слова должны стоять до слов «международным договором» [14,34].

Закрепление государствами условия о взаимности в международном договоре, направлено на обеспечение своим организациям и гражданам пользования определенными правами за границей. Принцип взаимности в международном договоре направлен на разрешение возможных коллизий в национально-правовом регулировании отношений, которые влекут определенные сложности в реализации прав и частных интересов, при признании и исполнении решений судов иностранного государства.

Справедливым следует признать замечания С.А.Акимбековой, что при установлении взаимности судом должны приниматься во внимание как содержание норм иностранного права о возможности приведения иностранных судебных решений в исполнение в соответствии с официальным толкованием данных норм, так и практикой их применения и доктриной, равно и судебной практикой... при этом, при их оценке суду следует руководствоваться правилом *favor recognitionis et executionis* (благоприятного отношения к признанию и исполнению иностранных судебных решений) [2,129].

Обычно под взаимностью понимается взаимное предоставление государствами отдельных конкретных прав и правомочий физическим и юридическим лицам другого государства в обмен на предоставление таких прав и правомочий гражданам страны на территории иностранного государства.

Рассмотрение доктринальных подходов к признанию и исполнению решений иностранных судов немыслимо без теории обязательства, согласно которой решение иностранного суда порождает для сторон спора права и обязанности. Судебное решение, вынесенное компетентным судом, порождает обязанность для должника и право для кредитора. Так, должник обязан исполнить обязательство, а взыскатель – требовать исполнения. Как отмечает Р.В.Зайцев, «доктрина обязательства, разработанная Бароном Парком в 1845 г. и используемая английскими судами с середины XIX в., до настоящего момента полностью не утратила свою актуальность и формирует основу признания и

исполнения по общему праву, однако ее прикладное значение не столь велико, как раньше» [9,98].

Данная концепция не выдерживает критики в силу перенесения частноправовых категорий в сферу публично-правовых отношений. При добровольном исполнении обязательств сторонами нет необходимости в признании и исполнении решения иностранного суда на территории страны.

Научный интерес представляет теория приобретенных прав «the theory of vested or acquired rights», обосновывающая признание и исполнение иностранных судебных решений и получившая освещение в трудах А.Дайси, Дж. Биела, О. Холмса. В соответствии с данным подходом проблема признания иностранного судебного решения связана с принципом необходимости охраны прав, приобретенных в иностранном государстве. Так, «любое право, которое было надлежащим образом приобретено на основании права любого цивилизованного государства, подлежит признанию и, по общему правилу, принудительному исполнению английскими судами, и никакое право, которое не было надлежащим образом приобретено, не подлежит признанию и, по общему правилу, не подлежит принудительному исполнению английскими судами» [15,5]. Следуя данной теории, можно уполномочить любое лицо, в пользу которого вынесен судебный акт, на признание и исполнение его на территории других государств.

Данная теория не учитывает особенности правовых систем различных стран, поскольку не всегда решение, вынесенное судом на территории иностранного государства, может быть исполнено, поскольку не исключена вероятность противоречия его публичному порядку страны, в которой испрашивается признание и дальнейшее исполнение решения. Как справедливо замечает Р.В. Зайцев, судебный акт, который будет считаться справедливым в одном регионе мира, совершенно необязательно будет оценен равным образом в другом месте [10,98].

Допустимость признания и исполнения иностранных судебных решений получила свое обоснование в рамках доктрины гармонии между решением и правовой системой государства. Данная теория приравнивала иностранное судебное решение к *lex specialis*, смешав категории закона и судебного решения. Решение суда рассматривается как специальный закон, направленный на разрешение конкретного случая [5,227]. Доктрина обязательства получила косвенное закрепление в законодательстве Франции, согласно которому признание судебного решения возможно только в случае, если оно вынесено в соответствии с правом, подлежащим применению на основании французских коллизионных норм [7,65].

Исследование доктринальных подходов к признанию и исполнению иностранных судебных решений позволило сделать следующие выводы:

- несостоятельность теории международной вежливости обусловлено отсутствием четких ориентиров для регулирования отношений по применению экстерриториального действия иностранного права;

- сомнительность концепции обязательства, согласно которой решение иностранного суда порождает для сторон спора права и обязанности, связана с перенесением частноправовых категорий в сферу публично-правовых отношений. При добровольном

исполнении обязательств сторонами, нет необходимости в признании и исполнении решения иностранного суда на территории страны;

- теория приобретенных прав, обосновывающая признание и исполнение иностранных судебных решений принципом необходимости охраны прав, приобретенных в иностранном государстве, не учитывает особенности правовых систем различных стран. Не всегда решение, вынесенное судом на территории иностранного государства, может быть исполнено, поскольку не исключена вероятность противоречия его публичному порядку страны, в которой испрашивается признание и дальнейшее исполнение решения;

-доктрина гармонии между решением и правовой системой государства приравняла иностранное судебное решение к *lex specialis*, смешав категории закона и судебного решения. Решение суда рассматривается как специальный закон, направленный на разрешение конкретного случая;

-принцип взаимности, являясь одним из важнейших правовых начал международного частного права, позволяет обеспечить устойчивые отношения между государствами и предоставляет субъектам частноправовых отношений различной принадлежности возможность реализации своих прав на территории иностранного государства.

Литература

1. Акимбекова С.А. Международное частное право. М. : 2005. С.188
2. Акимбекова С.А.. Международное частное право. М. : 2005. С.129.
3. Богуславский М.М. Международное частное право. М. : 2008. С.83.
4. Богуславский М.М. Международное частное право. С.83.
5. Вольф М. Курс германского гражданского права. Т. 1. Полут. 2. -М.: Изд-во иностр.лит. 1950. С.277. Гетьман –Павлова И.В. Международное частное право. М.: Эксмо, 2005. С.24.
6. Жарко А.Л. Признание и исполнение иностранных судебных решений: теоретические доктрины и концепции [Электронный ресурс]. Режим доступа: http://www.superinf.ru/view_helpstud.php?id=3178-(дата обращения: 12.04.13). С.65
7. Звеков В.П. Коллизии законов в международном частном праве. М.:Волтерс Клувер, 2007. Режим доступа: www.garant.ru - (дата обращения: 12.03.13). С.58
8. Зайцев Р.В. Международное частное право. 1980. С.98
9. Зайцев Р.В. Международное частное право. 1980. С.98
10. Менглиев Ш. Международное частное право. С.222.
11. Сулейменов М.К. Международное частное право. Алматы, 2011. С.44.
12. Сулейменов М.Н. Международное частное право. Алматы, 2011 С.45.
13. Сулейменов М.К. Сулейменов М.К. Доклад на международной конференции «Урегулирование инвестиционных споров с участием государств с переходной экономикой», 13-15 ноября 2009 г., г. Москва (в рамках научного проекта, проводимого при поддержке научного фонда «Фольксваген» (Германия) «Право иностранных инвестиций в Азербайджане, Казахстане и России: баланс интересов в странах с переходной экономикой)

[Электронный ресурс]. Режим доступа: arbitrage.kz/download_986 –(дата обращения: 25.12.13).

14. Juenger F. Choice of Law and Multistate Justice. Dordrecht /Boston/London, 1993. P.27.
Цит. по: Асосков А.В. Основы коллизионного права. М.: ИнфотропикМедия, 2012. С.5.

ГАФУРЗОДА АБДУХАЛИЛ ДАВЛАТАЛИ,

профессори кафедраи ҳукуки маъмурӣ ва хизмати давлатии
Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон,
734003, ш. Душанбе кўчаи Саид Носир 33,
тел: (+992) 907725590, e-mail: halil-77@mail.ru.

АБДУАЛИМЗОДА ИСМОИЛ ИБРОҲИМ,

унвонҷӯи кафедраи ҳукуки маъмурӣ ва хизмати давлатии
Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон,
734003, ш. Душанбе кўчаи Саид Носир 33,
тел: (+992) 987380000, e-mail: ismoil.karimov.83@inbox.ru.

**ҲУҚУҚИ МОЛИЯВӢ ДАР НИЗОМИ ҲУҚУҚИИ
КИШВАРҲОИ РУШДӢБАНДА**

Аннотатсия

Дар мақолаи мазкур ҳукуки молиявӣ дар низоми ҳуқуқии кишварҳои рушдбанда мавриди баррасӣ қарор дода шудааст.

Муаллифон қайд менамоянд, ки дар охири асри гузашта дар ҳаёти иҷтимоӣ – иқтисодӣ ва сиёсӣ – ҳуқуқии кишварҳои рушдбанда, аз ҷумла дар Ҷумҳурии Ислонии Афғонистон, Ҷумҳурии Ислонии Эрон, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҳамчунин дар дигар давлатҳои собиқ Иттиҳоди Шӯравӣ, ба мисли Ҷумҳурии Қирғизистон, Федератсияи Россия ва ғайра дигаргуниҳои муҳим ба вуқӯъ пайвастанд.

***Калидвожаҳо:** ҳуқуқи молиявӣ, кишварҳои рушдбанда, сиёсат, иқтисодиёт, маблағҳои буҷетӣ, муносибатҳои молиявӣ, фаъолияти молиявӣ, барқарорсозӣ*

ГАФУРЗОДА АБДУХАЛИЛ ДАВЛАТАЛИ,

профессор кафедры административного права и государственной службы
Академии государственного управления при Президенте Республики Таджикистан,
734003, г. Душанбе, ул. Саида Носира, 33,
тел.: (+992) 907725590, e-mail: halil-77@mail.ru.

АБДУАЛИМЗОДА ИСМОИЛ ИБРАГИМ,

соискатель кафедры административного права и государственной службы

Академии государственного управления при Президенте Республики Таджикистан,
734003, г.Душанбе, ул. Саида Носира, 33,
тел.: (+992) 987380000, e-mail: ismoil.karimov.83@inbox.ru.

Финансовое право в правовой системе развивающихся стран

Аннотация

В данной статье рассматривается финансовое право в правовой системе развивающихся стран.

Авторы отмечают, что в конце прошлого века существенные изменения произошли в социально – экономической и политической жизни развивающихся стран, в том числе в Исламской Республике Афганистан, Исламской Республике Иран, Республике Таджикистан, а также в других странах бывшего Советского Союза, таких как Республика Кыргызстан, Российская Федерация и т. д.

Ключевые слова: финансовое право, развивающиеся страны, политика, экономика, бюджетные средства, финансовые отношения, финансовая деятельность, восстановление.

GAFURZODA ABDUKHALIL DAVLATALI,

Professor of Department of Administrative law and Civil Service
of the Academy of Public Administration under the President of the Republic of Tajikistan,
7340033, Dushanbe, 33, Said Nosir str.,
Phone: (+992) 907725590, E-mail: halil-77@mail.ru.

ABDUALIMZODA ISMOIL IBRAGIM,

Aspirant of Department of Administrative law and Civil Service
of the Academy of Public Administration under the President of the Republic of Tajikistan,
7340033, Dushanbe, 33, Said Nosir str.,
Phone: (+992) 987380000, E-mail ismoil.karimov.83@inbox.ru

Financial law in the legal system of developing countries

Annotation

This article discusses financial law in the legal system of developing countries. The authors note that at the end of the last century significant changes occurred in the socio – economic and political life of developing countries, including Islamic Republic of Afghanistan, Islamic Republic of Iran, Republic of Tajikistan and other countries of the former Soviet Union such as Kyrgyz Republic, Russian Federation, etc.

Keywords: *financial law, developing countries, politics, economics, budgetary funds, financial relations, financial activities, recovery.*

Конститутсияҳои кишварҳои рушдбанда, аз ҷумла конститутсияҳои Ҷумҳурии Ислонии Афғонистон (аз 27 январи соли 2004), Ҷумҳурии Ислонии Эрон (аз 24 октябри соли 1979), Ҷумҳурии Қирғизистон (аз 27 июни соли 2010) ва Ҷумҳурии Тоҷикистон (аз 6 ноябри соли 1994) ба пешрафти сиёсӣ ва иқтисодии ин давлатҳо асос гузоштанд. Сиёсати ин кишварҳо ба рушди муносибатҳои бозорӣ ва ташкили давлати мустақили ҳуқуқии иҷтимоӣ равона гардидааст [1].

Тақомули ин муносибатҳо, дигаргуниҳои сохти сиёсӣ ва иҷтимоӣ иқтисодии кишварҳои рушдбанда, ба бозори ҷаҳонӣ ворид гаштани онҳо, дарку фаҳмиши воқеияти ҷаҳонӣ ва ба танзим даровардани меъёрҳои ҳуқуқиро талаб менамояд.

Асоси моддии ислоҳот дар ҳамаи давлатҳои рушдбанда сиёсат, иқтисодиёт, маориф, соҳаи иҷтимоӣ, молия, фаъолияти молиявии давлат ва меъёрҳои ҳуқуқӣ маҳсуб меёбанд, ки муносибатҳои мазкурро танзим мекунанд.

Тавассути ҳуқуқи молиявӣ маблағҳои бучетӣ ва ғайрибучетӣ ташаққу меёбанд, аз нав тақсим ва истифода бурда мешаванд, андозгундорӣ аз шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ амалӣ мегардад, сиёсати қарзӣ пулӣ татбиқ мегардад, фаъолияти бонкҳо ба низом дароварда мешавад.

Рушди муносибати муносибатҳои иҷтимоӣ иқтисодӣ, дар якҷоягӣ бо ислоҳоти иқтисодӣ, рушди босуръати назарияи механизмҳои ҳуқуқи молиявиро дар идоракунии ҷомеа таъмин менамоянд. Воситаи нисбатан самараноки идоракунии давлатӣ – идоракунӣ тавассути пул ба шумор меравад.

Таҷрибаи таърихӣ рушди ҷомеа аз он шаҳодат медиҳад, ки дар ҳамаи шаклҳои идоракунии ҷаҳонӣ иқтисодӣ молияи давлатӣ дар мақом ва мавқеи аввал қарор дорад. Маълум аст, ки давлат, ҳуқуқ ва андоз дар як вақт пайдо шудаанд.

Г. А. Мукамбаева зикр менамояд, ки давлат ҳаёти ҷаҳониро дар мабдаи ҳуқуқӣ ташкил медиҳад. Дар байни бисёр ташкилотҳои сиёсӣ танҳо давлат дар симои мақомоти салоҳиятноки худ амр содир менамояд, ки он барои тамоми аҳолии кишвар эътибори ҳатмӣ пайдо мекунад [2,48].

Мафҳуми муносибатҳои молиявӣ вижагии муайянкунандагии ҳатмии давлат маҳсуб меёбад, аммо моҳияти ин муносибатҳо дар зери таъсири равандҳои сиёсӣ иқтисодӣ, иҷтимоӣ ва дигар равандҳо дучори тағйирот мегардад. Ин тағйироти баамалояндаро метавон ҳамчун тасдиқи ташкилҳои муносибатҳои нави молиявӣ баррасӣ намуд, ки онҳоро меъёрҳои молиявӣ ҳуқуқӣ танзим менамоянд.

Муносибатҳои ҳуқуқии молиявӣ ва фаъолияти молиявӣ барои фаъолияти ҳаётии тамоми кишварҳои рушдбанда ё мутараққӣ басо зарур мебошанд.

Ба ақидаи донишмандони ҳуқуқшиносии Ҷумҳурии Қирғизистон – «ҳуқуқи молиявӣ аз рӯйи нуфузи худ доираи муайяни муносибатҳои ҷаҳониро фаро мегирад. Ин муносибатҳо ба он асос ёфтаанд, ки давлат барои иҷрои вазифаҳои худ чунин фишангҳои иқтисодӣ, ба

мисли молияро истифода намуда, вобаста ба ин фаъолияти молиявиашро ба роҳ мемонад» [3,11].

Тағйир ёфтани низоми сиёсӣ дар кишварҳои рушдёбанда дар ибтидои солҳои навадуми асри гузашта ба он боис гардид, ки мақомоти қонунбарори ин кишварҳо фурсат наёфтанд, ҳодисаҳои ба вуқӯамадаи иҷтимоӣ сиёсиро сари вақт дарк намуда, ба эътибор гиранд. Аз ин рӯ, баъзан санадҳои номукамал ва ноқисе қабул карда шуданд ва баъдан зарурат ба миён омад, ки санадҳои қабулгардида тадқиқ, бекор карда ё тағйир дода шаванд ва ҳолати мазкур мутассил ба бесарусомониҳо дар қонунгузориҳои ин кишварҳо боис мегардид.

Марҳилаҳои барқарорсозӣ ва ташаккули ҳуқуқҳои молиявии Ҷумҳурии Ислонии Афғонистон дар шароити хеле душвору мураккаби иҷтимоӣ сиёсӣ сипарӣ гардид.

Чунончи, Н. М. Гуревич навиштааст, «ба империализм муяссар нагардид, ки Афғонистонро, ба маънои маъмули ин ибора, ба мустамликаӣ худ табдил диҳад. Ин қазия аз ҷониби Англия фақат тавассути ба ин кишвар додани истиклолияти сиёсати берунӣ ҳаллу фасл гардид. Бо ҳамин сабаб дар Афғонистон маъмурияти мустамликавӣ арзи вучуд накарда, империализм дар ин кишвар мавқеи мустаҳками иқтисодӣ ба даст наовард. Дар Ҷумҳурии Ислонии Афғонистон сармоягузори давлатҳои империалистӣ мавҷуд набуд» [4,14].

Бо ҳамин сабаб, нахустин тарҳи сохти давлати кунунии Ҷумҳурии Ислонии Афғонистон, созмонҳои он, аз ҷумла сохторҳои молиявӣ ва муносибатҳои ҳуқуқии молиявӣ дар солҳои 20-уми асри гузашта зухур ёфтанд.

Бо қабули конститутсияи нахустин дар таърихи Афғонистон таҳсилоти умумӣ, хизмати умумии ҳарбӣ қорӣ гардида, мактабҳои дунявӣ кушода шуданд.

Дар соҳаи иқтисодӣ ҳукумати Афғонистон созмонҳои афғонии ҷамъиятҳои саҳҳомӣ – ширкатҳоро ҳавасманд гардонид, низоми андозбандӣ, муносибатҳои асър ва ғайраро мавриди таҷдид қарор дод.

Маҳз дар ҳамин давра барои тартиб додани номгӯи даромаду хароҷот (соли 1923), гузаронидани ислоҳоти пулӣ (соли 1926) ва ба ҷойи рупия ба муомилот баровардани воҳиди нави пулӣ – афғонӣ, кӯшишҳои аввалин ба харҷ дода шуданд.

Новобаста ба хусусиятҳои мухталифи тадбирҳои, ки дар давраҳои мухталиф оид ба таҳким бахшидан ба асосҳои иқтисодӣ гузаронида шуданд, дар маҷмӯъ, дар ин раванд, қабл аз ҳама, дар масоили марбут ба рушди як қатор соҳаҳои иқтисодӣ ва фаъолияти молиявӣ, комёбиҳои муайян ба даст оварда шуданд.

Ҷомеаи Афғонистон, моҳиятан, ба дигаргунсозӣ оид ба масъалаҳои фаъолияти молиявӣ ва пазириши наwgониҳои сохти иҷтимоӣ омода аст. Ҳалли ин проблемаҳо вазифаҳои асосии ҳукумати Афғонистонро ташкил медиҳад.

Таҳқиқоти муносибатҳои молиявӣ иқтисодӣ дар Ҷумҳурии Ислонии Эрон ба проблемаи рушди муносибатҳои бозорӣ дар давраи ҳаводиси қаблӣ дахл мекунад.

Ба маънои васеъ, раванди барқарорсозӣ, ташкили шароити молиявӣ иқтисодиро бо дарназардошти мероси солҳои 60-70-ум баррасӣ намудан зарур аст, ки дар он давра дар доираи «Инқилоби сафед» барномаҳои доманадори иқтисодӣ ва таҷдидӣ амалӣ гашта буданд. Намунаи эронии сармоядорӣ ба рафъи ақибмондагӣ равона гардида, сафарбаркунии захираҳои молиявии зиёдеро талаб менамуд, аз ин рӯ, тартиботи ҳокимияти шоханшохӣ

(монархистӣ) ба ҳайси субъекти бонуфузи навсозиҳо баромад карда, қодир буд, ки дар муҳлатҳои маҳдуд суръати баланди рушдро таъмин намояд ва дар ин маврид назоратро оид ба ҳолати мавҷуда зерин дастҳои худ нигоҳ медошт.

Тибқи таълимоти ислом моликияти хусусӣ «ҳуқуқи муқаддас - доди Худованд» ва Фармонфармои кулл бо тамоми афзалиятҳои - Худои яққава ягона ба шумор меравад». Худованд Офаридгори Замиру Осмон, Қодиру Таваҷҷу буда, қудрати Ё беҳадду қанор ва Ё Зоти мутлақ мебошад.

Инсон дар ифодаи мутлақ на ҳамчун соҳибмӯлк, балки ҳамчун маъмур ва масъули захираҳои муваққатан ба ихтиёраш супоридашуда амал менамояд.

На ашхоси ҷудогона, на ягон ширкат наметавонад бевосита масъулияти ихтиёрдорӣро молу мӯлқро бар уҳда дошта бошад ва тамоми тақсимоҳои хоҷагидориро муайян намояд, ин вазифаро давлат тариқи назорат оид ба риояи муқаррароте ба ҷо меорад, ки аз таълимоти Қуръони Қарим бармеояд.

Татбиқи ғояҳои иқтисодӣ исломӣ дар арафаи солҳои 70-80-уми асри гузашта бо мушкилот таваҷҷу буд. Новобаста аз таҳияи умумӣ мавзӯҳои иҷтимоӣ иқтисодӣ дар асарҳои мутафаккирони динӣ (Оятулло Рӯҳуллоҳ Мусавӣ Хумайнӣ, Оятулло Қозими Шариатмадорӣ, Оятуллоҳ Маҳмуди Талиқонӣ) ва мутафаккирони дунявӣ (Маҳдии Бозаргон, Абӯлҳасани Бани Садр, Алии Шариатӣ), талаботи иқтисодиёти «ҷодаи сеюм» аз амалия дида бештар дар назарияҳо ташаккул ёфта буданд. Дар намуди умумӣ намунаи исломии хоҷагидорӣ дар тарҳҳои зерин тавсиф меёбад:

- таъя ба ғояи «иқтисодиёти муштарак» бо моликияти хусусӣ, ки ба меҳнати шахсӣ, ҳамчунин ба моликияти давлатӣ ва кооперативӣ асос ёфтааст;
- майлу рағбат ба рушди мутаносиби ҳарду шакли моликият;
- маҳдудияти якҷоякунии сармоя;
- даст кашидан аз ғоизи қарзӣ (бонкӣ).

Талаботи дар боло номбурдаи иқтисодиёти «ҷодаи сеюм» дар Конституцияи Ҷумҳурии Исломии Эрон заминаи ҳуқуқӣ пайдо кард. Таъмини мустақилияти иқтисодӣро ҷомеа, аз байн бурдани бенавоӣ, маҳрумият ва қонеъ гардонидани талаботи инсон (моддаи 43), низомии муайянқунандаи ғаъолияти давлатӣ, кооперативӣ ва хусусии бахшҳои иқтисодиёт (моддаи 44), манъи сарватандуздӣ, аз ҳисоби даромадҳои судхӯрӣ, аз худ намудани моликият, ришваситонӣ, қамомад, дуздӣ, қиморбозӣ ва дигар воситаҳои соҳибгаштан ба ғоидаҳои даромадҳои ғайриқонунӣ ба даст оварда мешаванд (моддаи 49) фароҳам мегаданд.

Маҷмуи ҷорабиниҳои амалии иқтисодӣ дар маҷрои сиёсати исломӣ, ки миллиқунонии бонкҳои хусусӣ ва ҳориҷӣ, ширкатҳои суғуртавӣ ва қалонтарин қорхонаҳои саноатиро фаро мегирад, ба таъсиси низомии мустақили иқтисодӣ ва молиявии Ҷумҳурии Исломии Эрон равона карда шуда буданд.

Ҷумҳурии Исломии Эрон, ки дар авҷи инқилоби исломӣ ташкил ёфта буд, ғояи адолати иҷтимоиро ба миён гузошт. Умедворӣҳои зиёд аз давлати инқилобӣ ба ҳайси омилҳои зуҳур ёфтанд, ки дастгирии сиёсати имом Хумайнӣ ва қонунгардонии низомии давлати исломиро таъмин менамуданд.

Фаъолияти молиявии кишварҳои рушдбанда, новобаста аз ҳамаи душвориҳои пешрафти он, ҳам тавассути афзоиши ҳаҷми амалиёт оид ба дороиҳо, ҳам бо роҳи тақвият бахшидан ба фаъолияти қарзӣ, густариш меёбад. Муносибатҳои ҳукукии молиявӣ беш аз беш рушд меёбанд, ин муносибатҳо муттасил ба манфиати иқтисодиёти миллии ин кишварҳо хизмат мерасонанд.

То имрӯз дар ҳар як кишвари рушдбанда шаклҳо ва усулҳои фаъолияти худии молиявӣ қорӣ карда шудаанд, ки онҳо ба самтҳои иҷтимоии он кишварҳо асос ёфтаанд, дар ин кишварҳо раванди ташкил ва рушди ҳукуқҳои молиявӣ қараён дорад, ки ин раванд ҳамчун қузии ҳукуқҳои миллии кишварҳои мазкур зӯҳур меёбад.

Ҷумҳурии Қирғизистон низ дар арафаи ташкили иқтисоди бозорӣ, иқтисодиёти давраи гузариш қарор дорад ва маҷбур аст, ки ҳатталимкон қоидаву қонунҳои низоми нави хоҷагидориро аз худ намояд, ҳамзамон сохти низоми молиявиро тақмил дода, онро барои танзими рушди иқтисодиёт ва раванди иҷтимоию иқтисодӣ истифода барад.

Низоми давлатии молиявии Ҷумҳурии Тоҷикистон – доираи муайяни муносибатҳои молиявист, ки дар раванди онҳо дороиҳо ташкил ёфта, мавриди истифода қарор мегиранд. Низоми давлатии молиявӣ шаклҳо ва усулҳои ташкил, тақсимот ва истифодаи дороиҳои давлатиро муайян менамояд.

Низоми давлатии молиявии Ҷумҳурии Қирғизистон ва низоми молиявии Ҷумҳурии Тоҷикистон аз муносибатҳои зерини молиявӣ иборатанд:

- низоми бучети давлатӣ;
- қарзҳои давлатӣ;
- фондҳои мақсадноки давлатӣ.

Бо мақсади муайян кардани мақоми ҳукуқҳои молиявии кишварҳои рушдбанда дар низоми ҳукукии ин кишварҳо баъзе нуқтаҳои назари олимони мутахассисони кишварҳои номбурдари мавриди таҳлил қарор додан зарур аст.

Иқтисоддонҳои Ҷумҳурии Ислонии Эрон маблағҳои умумиро (оммавино) ба таври мухталиф маънидор намудаанд. Аз нуқтаи назари онҳо маблағҳои умумӣ, ки ҳамчунин иқтисодиёти бахши (сектори) аланӣ (рӯшод) ё иқтисодиёти умумӣ арзёбӣ мешаванд, масъалаҳои мавриди баррасӣ қарор медиҳанд, ки бо фаъолияти молиявӣ, дахлу харҷи давлатӣ, нуфузи онҳо ба тақсими манбаҳои даромад ва афзоиши онҳо марбут мебошанд.

Ба ақидаи профессор Клифард Деймс аз Донишгоҳи Ҳарвард, «маблағҳои умумӣ – ин аз нуқтаи назари танқид баррасӣ намудани амалҳо ва фаъолияти марбут ба хусусиятҳои хароҷоти давлатӣ ва усулҳои мебошад, ки ҳукумат барои ба даст овардани қамъи маблағҳои зарурӣ ва шаклҳои идоракунии манбаҳои истифода мебарад».

Ба таври мӯҳаз гуфтан мумкин аст, ки маблағҳои умумӣ як шӯҳаи илми иқтисодӣ ба шумор рафта, мавзӯи он аз таҳлили дахлу харҷи ошқоро ва натиҷаҳои онҳо иборат аст.

Дар хусуси саволи яқум зикр бояд кард, ки дар Фаронса бархе аз мутахассисон ҳукуки молиявиро як қисми ҳукуқҳои маъмурӣ арзёбӣ мекунанд, зеро ҳукуки маъмурӣ ба масъалаҳои мухталифе мансуб аст, ки ба он масъалаҳои молиявӣ низ шомиланд. Ин шабеҳи он аст, ки Вазорати молия вазорати монанд ба дигар вазоратҳо ба ҳисоб меравад. Маблағҳои алании (умумии) ҳукуки молиявӣ ҳамчунин як қузии ҳукуки маъмурӣ маҳсуб меёбад. Аммо

бархе аз дигар мутахассисони ҳуқуқ чунин мешуморанд, ки ҳуқуқи молиявӣ ва ҳуқуқи андозситонӣ ҳар яке бо сари худ мустақил ба шумор мераванд.

Асли матлаб дар он аст, ки дар Ҷумҳурии Ислонии Эрон бо вучуди бо низоми маъмурӣ, вазифаю ваколатҳои мақомоти масъули давлатии молиявӣ ва андозгундорӣ машғул шудани як қисми муайяни илми молиявӣ, он ба ҳар ҳол, ба ҳуқуқи маъмурӣ робитаи зичи назариявӣ дорад.

Аммо масъалаҳое, ки молияи умумии Ҷумҳурии Ислонии Эрон мавриди баррасӣ қарор медиҳад, бо ҳамин анҷом намепазиранд. Гап дар сари он аст, ки масъалаҳои асосӣ дар молияи умумӣ дахлу харҷи маблағҳои умумӣ ва буҷети давлатӣ ба ҳисоб мераванд, ки онҳо масъалаҳои бағоят муҳим ба шумор рафта, барояшон усулҳои махсуси ҳуқуқии соҳаи мазкур, дар муқоиса бо ҳуқуқи маъмурӣ ва дигар қисматҳои ҳуқуқҳо, мустақилияти зиёд медиҳанд. Тасодуфӣ нест, ки дар таҳқиқоти илмӣ, бахусус, дар бахшҳои таълимии тақмили ихтисос, ҳуқуқи молиявӣ аз ҳуқуқҳои маъмурӣ ҷудо маънидод карда мешавад.

Мавриди зикр аст, ки муайянкунӣ ва рӯёнидани андозҳо ҳуқуқи мустасноӣ давлат ба шумор меравад ва дар ҳуқуқи хусусӣ ин масъалаҳо мавриди мубоҳиса қарор намегирад, зеро ин амал ба ихтиёри ҳукумат ва ризоияти шахрвандон воғузур аст. Ба андозсупорандагони ин соҳа барои ҳуқуқвайронкунии дахлдор ҷазоҳои қатъӣ пешбинӣ шудаанд. Робитаи ҳуқуқҳои молиявӣ бо ҳуқуқҳои хусусӣ, ҳам аз нуктаи назари илмӣ ва ҳам аз нуктаи назари амалӣ, далели бебаҳс ба шумор меравад. Аз нуктаи назари илмӣ санадҳо ва дастурамалҳои молиявӣ бояд бо дарназардошти воқеияти иқтисодӣ ва имкониятҳои моддӣ-молиявии аъзои ҷомеа таҳия карда шаванд. Дар ин маврид, бояд ҳам қобилияти адои қарзи шахсони андозсупоранда ва ҳам аксуламали эҳтимолии онҳо нисбат ба ин масъала, ба эътибор гирифта шаванд.

Ҷанбаи назариявии масъалаи мазкур бо он сабаб аҳамиятнок хоҳад буд, ки қисми зиёди андозҳо ва бочу хирочи марбут ба додугирифт ва амалҳои шахсони комилан ҷудогона, беасос ситонида мешаванд, ки ба ҳолатҳои мазкур дониши кофӣ надоштани ашхоси мазкур дар соҳаи ҳуқуқҳои молиявӣ ва надониستاني ҳуқуқҳои хусусӣ (баستاني қарордод, меросхӯрӣ, додани ҳадяҳо, бахшоиши молу мулк) ва дигар оқибатҳои боис мегарданд, ки аз чунин ҳолатҳо бармеоянд.

Умуман, ҳуқуқи молиявии кишварҳои рушдбанда дар пешрафти худ мушкilotи зиёдеро аз сар мегузаронад, заминаҳои ғоявӣ ва ҳуқуқии ин раванд на ҳамеша бо ҳамдигар мутобиқат мекунад. Заминаи ҳуқуқӣ, баъзан нисбат ба заминаи ғоявӣ (синфӣ) афзалият пайдо мекунад, баъзан онҳо ба ҳам муқобил меистанд. Қариб дар ҳар як ташкилоти молиявӣ-ҳуқуқӣ вижагиҳои хоси кишварҳои рушдбанда зухур меёбад.

Дар тӯли бисёр даҳсолаҳо дар илми ҳуқуқи кишварҳои рушдбандаи зикргардида, аниқтараш аз солҳои 90-уми асри гузашта, нақш ва мавқеи ҳуқуқи молиявӣ дар низоми ҳуқуқӣ мавриди баҳс қарор гирифтаанд.

Бо мақсади муайян кардани мавқеи ҳуқуқи молиявӣ дар низоми ҳуқуқии кишварҳои рушдбанда, зарур аст, ки қабл аз ҳама равишҳои асосии ҳуқуқи кишварҳои хориҷӣ мавриди таҳлил қарор дода шаванд. Ба ақидаи А. Б. Венгеров, низоми ҳуқуқ – ин маъмулан низомест, ки аз рӯйи меъёри ягонагии мазмунӣ усулҳо оид ба танзими ҳуқуқии маҷмӯи меъёрҳо (соҳаҳо, зерсоҳаҳо, созмонҳо, қисматҳои умумӣ ва махсус) ба шакл дароварда, бо мақсади танзими ҳамаҷонибаи муносибатҳои ҷамъиятӣ ташкил карда шудааст.

Аммо дар хотир бояд дошт, ки худи ҳуқуқи молиявӣ ба ҳайси низоме арзи вучуд менамояд, ки аз зерсоҳаҳои алоҳида ва бахшҳо – ҳуқуқҳои бучетӣ, қарзӣ ва ҳуқуқҳои ҳисоббарорӣ, қонунгузории асбоб, теъдоди меъёрҳои ҳуқуқии банизомдарорандаи назорати молиявии ба ҳам алоқаманд таркиб ёфтааст.

Фаъолияти давлатӣ, ки тавассути ин соҳаҳои ҳуқуқ танзим мегардад, ба асосҳои ташкилотҳо ва фаъолияти мақомоти намояндагӣ ва иҷроия таҳким мебахшад, ҳамзамон ҳуқуқи маъмурӣ танзими муносибатҳои ҷамъиятиро дар доираи идоракунии давлатӣ ба воситаи мақомоти ҳокимияти иҷроия таъмин менамояд. Ҳуқуқи молиявӣ дар ин намуди фаъолияти давлатӣ густариш меёбад, зеро фаъолияти молиявӣ метавонад тавассути ин ҳар ду ё дигар мақомот мавриди амал қарор гирад.

Азбаски қисми зиёди ташкил, тақсирот ва истифодаи захираҳои пулии кишварҳои рушдёбанда дар раванди идоракунии давлатӣ амалӣ мешавад, ҳуқуқи молиявӣ ва ҳуқуқи маъмурии кишварҳои рушдёбанда ҳамчун фаъолияти мақомоти ҳокимияти иҷроия, усулҳои ҳамгуни танзими ҳуқуқиро мавриди истифода қарор медиҳанд. Дар айни замон, бахусус бо усули (методи) фармонфармоӣ дар байни онҳо тафрикаи ҷиддӣ мавҷуд аст.

Ҳуқуқи молиявии кишварҳои рушдёбанда манбаъ ва тартиби ташкили захираҳои пулии мақомоти давлатӣ, манбаъ ва тартиби маблағгузории онҳо, пардохти пулӣ, тартиби тақсироти маблағҷудокунии бучетиро дар байни ташкилотҳои зертобеъ муайян менамояд. Ҳуқуқи молиявии кишварҳои рушдёбанда чунин муносибатҳои ҷамъиятиро танзим менамояд, ки бевосита бо иҷрои вазифаҳо оид ба сафарбаркунии дороиҳои дар ихтиёри давлатбуда, тақсироти ин дороиҳо ва таъмини назорат бобати истифодаи мақсадноки онҳо алоқаманд мебошанд.

Ҳуқуқи маъмурӣ сохти мақомоти молиявӣ, шаклҳои ташкилии фаъолияти онҳо, тартиби таъинот ва аз кор озод кардани ашхоси мансабдор ва ғайраҳо муайян менамояд.

Дар меъёрҳои ҳуқуқи молиявии кишварҳои рушдёбанда талаботи давлат дар соҳаи фаъолияти молиявӣ қатъан ҷорӣ карда шудааст. Зимнан, дараҷаи қатъияти меъёрҳо, ҳам дар сатҳи қонун, ҳам дар сатҳи санадҳои зерқонунӣ, тақрибан коҳиш намеёбад.

Ҳуқуқи молиявии кишварҳои рушдёбанда, бешак, бо ҳамдигар алоқаманд буда, бо дигар соҳаҳои ҳуқуқи низомии ҳуқуқии ин кишварҳо дар ҳамкории мутақобила қарор дорад.

Адабиёт

1. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6 ноябри соли 1994 (бо тағйироту иловаҳо аз 26.09.1999, 22.06.2003 ва 22.05.2016). // Маҳзани муттамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии «Адлия». Шакли 7,0. Манбаи дастрасӣ: <http://www.adlia.tj> (санаи мурочиат: 15.09.2019).
2. Г.А. Мукамбаева. Государство и право Кыргызстана. Бишкек – 1998. С.48
3. Н.Т. Шерипов, Н.А. Таштанов. Финансовое право Кыргызской Республики. Уч. мет. пособ. Бишкек – 2012, 11с.
4. Н.М. Гуревич. Экономическое развитие Афганистана– М:1967. – С.14.

ГАФУРЗОДА АБДУХАЛИЛ ДАВЛАТАЛИ,

профессори кафедраи ҳукуки маъмурӣ ва хизмати давлатии
Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон,
734003, ш. Душанбе кўчаи Саид Носир 33,
тел: (+992) 907725590, e-mail: halil-77@mail.ru.

РАҲМОНЗОДА АБДУЛЛО,

унвонҷӯи кафедраи ҳукуки соҳибкорӣ ва тичорати факултети ҳуқуқшиносии
Донишгоҳи миллии Тоҷикистон.
abdullo.nur@mail.ru

ҲУҚУҚИ МОЛИКИЯТИ КОММУНАЛӢ ВА ҲИФЗИ ОН

Аннотатсия

Дар мақолаи мазкур бори нахуст таърихи пайдоиши моликияти коммуналӣ дар танзими ҳуқуқи граждани Тоҷикистон баррасӣ гардидааст. Ба ақидаи муаллиф **он** чунин шакли моликияти давлатӣ аз татбиқи Кодекси граждани Ҷумҳурии Шӯравии Федеративии Сотсиалистии Россия, соли 1922, дар ҳудуди таърихии иқомати тоҷикон вобастагӣ дорад. Кодекси мазкур соли 1939 ҳамчун Кодекси граждани Ҷумҳурии Шӯравии Сотсиалистии Тоҷикистон мунташир гардид ва то 1 – уми январӣ соли 1965 амал намуд. Ҳангоми таҳлили моликияти коммуналӣ муаллиф амсилаҳои гуногуни муниципалитетҳо ва назарияҳои “ҷамъиятӣ”, “давлатӣ” ва “омехтаи” ташкили худидоракунии маҳаллиро таҳлил намудаанд.

***Калидвожаҳо:** маҳалла, халқи тоҷик, моликият, моликияти ҷумҳуриявӣ, моликияти коммуналӣ, давлат, ҳуқуқ, ҳуқуқи граждани, Кодекси граждани, моликияти давлатӣ, ваколати молик, коммуна, муниципалитет, худидоракунии маҳаллӣ, ҷамоатҳо, мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ, шӯроҳо, ҳуқуқи римӣ, қонунгузорӣ, корхонаи давлатӣ.*

ГАФУРЗОДА АБДУХАЛИЛ ДАВЛАТАЛИ,

профессор кафедры административного права и государственной службы
Академии государственного управления при Президенте Республики Таджикистан,
734003, г. Душанбе, ул. Саида Носира, 33,
тел.: (+992) 907725590, E-mail: halil-77@mail.ru.

РАҲМОНЗОДА АБДУЛЛО,

Соискатель Кафедры предпринимательского и коммерческого права
Таджикского национального Университета
E-mail: abdullo.nur@mail.ru

Право коммунальной собственности и его защита

Аннотация

В настоящей статье впервые раскрывается история возникновения коммунальной собственности в гражданско-правовом регулировании Таджикистана. По мнению авторов, ее возникновение связано с применением Гражданского кодекса РСФСР 1922 г. на исторической территории проживания таджиков. Он был опубликован в 1939 г. как Гражданский кодекс Таджикской ССР и действовал до 1 января 1965 г. Во время изучения поставленного вопроса, авторы также проанализировали различные модели муниципалитетов, “общественную”, “государственную” и “смешанную” теории местного самоуправления. В результате проведенного исследования предлагается понятие коммунальной собственности, понятие и признаки права коммунальной собственности, его объекты, его правовая защита и рекомендации по совершенствованию ее правового регулирования.

Ключевые слова: махалля, таджикский народ, собственность, республиканская собственность, коммунальная собственность, государство, право, гражданское право, Гражданский кодекс, государственная собственность, полномочия собственника, коммуна, муниципалитет, местное самоуправление, джамоаты, местные органы государственной власти, Советы, римское право, законодательство, государственные предприятия

GAFURZODA ABDUKHALIL DAVLATALI

Professor of Department of Administrative law and Civil Service of the the Academy of Public Administration under the President of the Republic of Tajikistan 7
734003, Dushanbe, 33, Said Nosir str.
Phone: (+992) 907725590, E-mail halil-77@mail.ru

RAKHMONZODA ABDULLO

Aspirant of Department of Entrepreneurial and Commercial Law of Tajik National University,
E-mail abdullo.nur@mail.ru

Communal property right and its protection

Annotation

This article reveals for the first time the history of the accrual of communal property in civil regulation in Tajikistan. According to the authors, its accrual is associated with the application of the Civil Code of the RSFSR from 1922 in the historical territory of Tajiks. It was published in 1939 as the Civil Code of the Tajik SSR, and then acted until January 1, 1965. During the study of the question posed, the authors also analyzed different models of municipalities, “social”, “state” and “mixed” theories of local government. As a result of the study, there were offered the concept of

communal property, the concept and signs of the right of communal property, its objects, its legal protection and recommendations for improving its legal regulation.

Keywords: *mahalla, Tajik people, property, republican property, communal property, state, right, civil law, Civil Code, state property, owner's authority, commune, municipality, local government, jamoats, local bodies of state authorities, Councils, Roman law, legislation, state enterprises.*

Мутобиқи тақсимои маъмурию ҳудудӣ қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон (минбаъд – ҚТ) ба 3 вилоят – Вилояти Мухтори Кӯҳистони Бадахшон (минбаъд – ВМКБ), қисми шарқии ҷумҳурӣ, бо 8 воҳиди маъмурию ҳудудӣ, вилояти Суғд, қисми шимолии ҷумҳурӣ, бо 18 воҳиди маъмурию ҳудудӣ, вилояти Хатлон, қисми ҷанубии ҷумҳурӣ, бо 25 воҳиди маъмурию ҳудудӣ, шаҳри Душанбе, пойтахти ҷумҳурӣ, ки аз 4 ноҳия иборат мебошад, шаҳру ноҳияҳои тобеи ҷумҳурӣ (бо 13 воҳиди маъмурию ҳудудӣ) ва 427 ҷамоатҳои шаҳрак ва деҳот тақсим шудааст. Ҳамаи онҳо субъектҳои ҳуқуқи граждани буда, дорои молу мулки алоҳида мебошанд, вале самаранокии ғайриқонунии хоҷагидорӣ онҳо ҳамчун молик дар амалӣ намудани паёмҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ва барномаҳои рушди маҳалҳо назаррас нест. Онҳо то имрӯз аз ҳисоби бучети ҷумҳуриявӣ маблағгузорӣ мешаванд, худидоракунии маҳаллӣ наметавонад ба аҳоли дастрасии хизматрасониҳои хушсифатро таъмин намояд. Чунин ҳолат талаботи рӯзафзунӣ иҷтимоӣ ва иқтисодӣ ҷомеаро пурра қонеъ гардонидани наметавонад ва бинобар ин ислоҳоти идораи давлатиро меҳосад. “Ин ислоҳот – ба андешаи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ, Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон – пеш аз ҳама, бояд ба танзими идораи давлатӣ, мукамалгардонии вазифаҳо, тақмили сохтори вазоратҳо вобаста ба шароити иқтисодӣ бозорӣ, аз байн бурдани вазифаҳои такроршаванда, шаффофияту самаранокии ғайриқонунии сохторҳо ва хизматчиёни давлатӣ равона гардад.”[1]

Ҷумҳурии Тоҷикистон давлати соҳибхитӣ, демократӣ, ҳуқуқбунёд, дунявӣ ва ягона мебошад. Риояи ин арзишҳои бунёдӣ дар иртибот бо моликияти давлатӣ таъсири ҳудро расонидаанд. Демократӣ будани Ҷумҳурии Тоҷикистон тақозо мекунад, ки воҳиди маъмурию ҳудудӣ ваколатҳои соҳибӣ, истифода ва ихтиёрдорӣ молу мулки ҳудро мақсаднок амалӣ намоянд, ташаббускор ва мустақил бошанд. Моликияти давлатӣ тибқи асли (принсипи) дусатҳӣ ба вучуд омада (ҷумҳуриявӣ ва коммуналӣ), бинобар ин, дар ҳалли масъалаҳои дорои аҳамияти маҳаллӣ ва хизматрасониҳои коммуналӣ нақши мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ бояд асосӣ бошад. Чунин ҳолат тақозо менамояд, ки ҳамаи сатҳҳои ҳокимияти давлатӣ ва худидоракунии маҳаллӣ бояд ҷиҳати иҷрои бояду шояди уҳдадорӣҳои худ дорои маблағҳои мутаносиб ва мустақилияти иқтисодӣ бошанд. Тибқи принсипҳои: “маблағ ва моликият баъд аз фароҳам овардани вазифаҳо” ва “бисёрсатҳии моликияти давлатӣ” Ҷумҳурии Тоҷикистон ва воҳиди маъмурию ҳудудӣ бо дарназардошти зарурати фароҳам овардани шароити мусоид барои рушди инсон, ҷомеа ва давлат молу мулки ҳудро доранд.

Назарияи бисёршаклии моликияти давлатӣ дар моддаҳои (минбаъд – м.) 1, 7, 12, 13 ва 77 Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон дар боби 4 “Асосҳои иқтисодӣ ва молиявӣ

фаъолияти мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ” (м. 24 – 34), Қонуни конститутсионии Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ” ва дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқии соҳавӣ эътироф шудааст ва амалияи татбиқи он таҳқиқоти махсуси илмиро тақозо менамояд. Пайдоиши моликияти коммуналӣ дар таърихи халқи тоҷик падидаи нав аст, вале он танҳо аз лиҳози шакли ҳуқуқӣ мебошад. Дар м. 52 Кодекси граждании Ҷумҳурии Шӯравии Федеративии Сотсиалистии Россия (минбаъд – КГ ҶШФСР) шаклҳои гуногуни моликият номбар карда шуда, дар он моликияти муниципалӣ низ муайян мекунад. Чи тавре ки аз таърихи ҳуқуқи граждании Тоҷикистон маълум аст, соли 1924 дар ҳаёти Ҷумҳурии Шӯравии Сотсиалистии Ўзбекистон Ҷумҳурии Мухтори Шӯравии Сотсиалистии Тоҷикистон таъсис ёфт. Кумитаи инқилобии Ҷумҳурии Шӯравии Сотсиалистии Ўзбекистон бо қарори худ аз 27 – уми ноябри соли 1924 эътибори ҳамаи қонунҳо, аз ҷумла КГ ҶШФСР соли 1922, ки дар арафаи тақсими миллию давлатӣ амал мекарданд, нигоҳ дошт. Дар асоси Қарори иҷлосияи Комитети Иҷроияи Марказии Иттифоқи Ҷумҳуриҳои Шӯравии Сотсиалистӣ аз 5 – уми декабри соли 1929 Ҷумҳурии Шӯравии Сотсиалистии Тоҷикистон таъсис дода шуд. КИМ ва ШКХ ҷумҳурии навтаъсис 19 – уми декабри соли 1929 Қарор “Дар бораи дар қаламрави Ҷумҳурии Шӯравии Сотсиалистии Тоҷикистон ба амал ҷорӣ намудани қонунгузори Ҷумҳурии Шӯравии Сотсиалистии Ўзбекистон” (таҳти № 42) қабул намуд. [2] Ҳамин тавр, КГ ҶШФСР амалӣ худро дар ҳудуди ҷумҳурии навтаъсис нигоҳ дошт.

Мутобиқи қонунгузори қамони шӯравӣ моликияти давлатӣ дастоварди тамоми халқи шӯравӣ, моликияти умумихалқӣ, яъне моликияти ИҶШС ҳисобида мешуд. Ин муҳолифати аён аст, чунки Ҷумҳурии Шӯравии Сотсиалистии Тоҷикистон давлати мустакил набуд. Мутобиқан Ҷумҳурии Шӯравии Сотсиалистии Тоҷикистон наметавонист ҳудуд субъекти моликияти давлатӣ бошад. Ҳамаи Ҷумҳуриҳои Шӯравии Сотсиалистӣ дар маҷмӯъ субъекти ҳуқуқи моликияти давлатӣ буданд, вале ҳар яки он дар алоҳидагӣ наметавонист вақолати моликиро амалӣ намояд. Моҳиятан, принципҳои мутамарказии сотсиалистӣ ва хоҷагии воҳиди шӯравӣ тақозо менамуданд, ки масъалаҳои одитарини хоҷагӣ дар ш. Москва, пойтахти ИҶШС ҳалли худро пайдо кунанд.

Ҳоло тибқи асли (принсипи) дусатҳӣ ду шакли моликияти давлатӣ вуҷуд дорад: ҷумҳуриявӣ ва коммуналӣ. Ҳаҷми асосии молу мулки давлатӣ ба моликияти ҷумҳуриявӣ дохил мешавад.

Дар хусуси моликияти коммуналӣ дар м. 77 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон сухан меравад. Дар дохили моликияти коммуналӣ маблағи бучети маҳаллӣ, молу мулки ба муассиса ва корхонаҳои коммуналӣ вобастаонакардашуда, инчунин молу мулки дигаре, ки аз ҳисоби маблағи дигар харида шудааст, вуҷуд дорад.

Ҳифзи ҳуқуқи моликияти коммуналӣ дар таърихи ҳуқуқи граждании Тоҷикистон махсус таҳлил нашудааст. Ҳамзамон, ҳифзи он ба ду маъно фаҳмида мешавад: ба маънои ҳуқуқи моддӣ ва ба маънои ҳуқуқи мурофиавӣ. Маънои якумаш аз он бармеояд, ки мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ субъекти ҳуқуқи граждани буда, имконияти бартарафкунии монеахоро дар амалӣ намудани вақолатҳои худ дорад. Ҳуқуқ ба моликияти коммуналӣ ҳуқуқи субъективии граждани буда, ҳимояи он дорои хусусиятҳои хос мебошад. На ҳамаи тарзҳои ҳифзи ҳуқуқҳои граждани дар ин маврид истифода мешаванд. Танҳо тибқи он

тарзҳое ҳифз карда мешаванд, ки хусусиятҳои ҳоси ҳукуки ашӣ доранд. Объектҳои ҳукуки моликияти коммуналӣ молумулке шуда метавонад, ки ба сифати ашӣ хосса баромад намуда, дар ҳолати баргардонидани он (ба шарте, ки агар ашӣ мазкур вучуд дошта бошад, яъне несту нобуд нашуда бошад) ва ҳукуки субъективии мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ба он барқарор карда мешавад. Дар муносибатҳои уҳдадорӣ бошад, ҳукуки субъективии мақомоти мазкур бо тарзҳои дигар ба монанди рӯёнидани товони зарар, ситонидани ҷарима, истифодаи оқибатҳои безътибор донишани аҳдҳои безътибор, пешгирии амалҳои, ки ҳукукро вайрон мекунанд ва ғайра ҳифз карда мешаванд.

Дар маънои дуюмаш ҳукуки моликияти коммуналӣ бо тарзҳои ҳифз карда мешаванд, ки ҷанбаи мурофиавӣ дошта, ба воситаи суд амалӣ карда мешавад. Мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ба суд бо аризаи дахлдор ва бо пардохти бочи судӣ муроҷиат мекунанд. Талаби даъвогар ба суд дар истехсолоти даъвоӣ бо риояи присипҳои ҳукуки мурофиавӣ баррасӣ мешавад. Аз ин лиҳоз тибқи м. 19 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон «Ҳар кас кафолати ҳифзи судӣ дорад. Ҳар шахс ҳуқуқ дорад талаб намояд, парвандаи ӯро суди босалоҳият, мустақил ва беғараз, ки тибқи қонун таъсис ёфтааст, баррасӣ намояд». [3] Бинобар ин, талаби даъвогии прокурорҳои дахлдор, мақомоти дахлдори давлатӣ, мақомоти маҳаллӣ оид ба ҳифзи ҳукуки моликият, инчунин безътибор донишани санади мақомоти дигари давлатӣ, ки ҳукуки моликиятиро вайрон мекунанд, аз ҷониби судҳои иқтисодӣ баррасӣ мешаванд.

Муассиса ва корхонаҳои давлатӣ ҳуқуқ ба ҳифзи моликияти ба онҳо боваркардашударо доранд, зеро ҳукуки пешбурди хоҷагӣ ва ҳукуки идоракунии оперативӣ ба онҳо ваколат медиҳанд, ки бо пешниҳоди даъвоҳои виндикатсионӣ ва ё негаторӣ, инчунин нисбат ба субъектҳои ҳукуки моликияти ҷумҳуриявӣ ва ё коммуналӣ, ба суди дахлдори иқтисодӣ муроҷиат намоянд. [4]

Ҳамин тавр, ҳифзи ҳукуки моликияти коммуналӣ маънои васеъ ва маҳдуд дорад. Дар маънои васеаш мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ масъулияти моликиро бар дӯш гирифта, бе монеагӣ ваколатҳои худро амалӣ менамояд. Дар маънои маҳдудаш ваколатҳои ӯ ҳамчун молик вайрон мешаванд ва барои барқарор намудани ҳуқуқҳои субъективии худ мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ аз тарзҳои махсуси ҳифзи ҳукуки граждани истифода мебарад.

Тарзҳои ҳифзи ҳукуки моликияти коммуналӣ ба тарзҳои ҳуқуқӣ – ашӣ ва ҳуқуқӣ – уҳдадорӣ ҷудо мешаванд. Воситаи амалӣ намудани ин тарзҳои даъвои судӣ мебошад. Даъвои ҳуқуқӣ – ашӣе ки аз ҷониби мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ пешниҳод карда мешавад, пеш аз ҳама, ба барқарор намудани ваколати соҳибии молик ё бартараф намудани монеаҳо дар амалӣ намудани ваколатҳои равона шуда, аз даъвои виндикатсионӣ ва даъвои негаторӣ иборат мебошад.

Даъвои виндикатсионие, ки аз ҷониби мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ба суд пешниҳод мешавад, мазмуни action in rem дорад, [5] зеро аз ҷониби молике пешниҳод карда мешавад, ки ашӣ инфиродан муайяни худро аз даст додааст, ки воқеан дар соҳибии ғайриқонунии шахсии дигар, қарор дорад. Талаби молик танҳо дар он зохир мегардад, ки ашӣ муайяни худро аз соҳибии ғайриқонунии дигар шахс баргардонад. Дар ҳолати вучуд надоштани ашӣ талабкардашуда даъво аз ҷониби суд рад карда мешавад.

Агар монеае ба вучуд ояд, ки мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ наметавонад ваколатҳои худро амалӣ намояд, он гоҳ барои бартараф намудани он даъвои негаторӣ ба суд пешниҳод карда мешавад. Чунин тарзи ҳифзи ҳукуки моликият аз ҳукуки рими хусусӣ бармеояд, [6] зеро action negatoria дар забони тоҷикӣ маънои «даъвои радқунанда»-ро дошта, талаби асосноки мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ё муассиса ва корхонаҳои коммуналӣ оид ба бартараф намудани монеаҳо дар амалӣ намудани ваколатҳояшон мебошад. Масалан, иморати баландошёнаи назди бинои мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ барои расидани рӯшноӣ монеа шудааст. Ё ин ки ҷойгиркунии автомобилҳо дар роҳрави асосӣ барои воридшавӣ ба мақомоти мазкур мушкилӣ ба вучуд меорад, кормандон ва хизматчиёни коммуналӣ наметавонанд озодона ба ҷойи кори худ ворид шаванд.

Дигар тарзҳои ҳифзи ҳукуки моликияти коммуналӣ низ вучуд дорад. Масалан, пешниҳоди даъво оид ба бекор намудани бақайдгирии давлатии ашёи ғайриманкул ё аҳдҳои бо он алоқаманд.

Тарзҳои ҳукуқӣ – уҳдадорӣ бо истифодаи воситаҳои зерин амалӣ мешаванд:

1) даъво оид ба безътибор донистани аҳде, ки ҳукуки моликиятиро вайрон мекунад, бо татбиқи оқибати он дар шакли ба молик баргардонидани молумулки ӯ, ки ба соҳиби шахси дигар дода шуда буд;

2) даъво оид ба баргардонидани ашёе, ки тибқи шартнома ба истифодабарӣ дода шуда буд;

3) даъво оид ба ҷуброни зараре, ки дар натиҷаи несту нобуд ё осеб دیدани ашё ба вучуд омадааст;

4) даъво оид ба баргардонидани молумулки беасос бадастовардашуда ва ғайра.

Агар дар натиҷаи аз ҷониби мақомоти марказии ҳокимияти давлатӣ ё шахси мансабдор баровардани санади меъёрӣ ё инфиродӣ, ки ғайриқонунӣ мебошанд ва ҳукуки мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ё муассиса ва корхонаҳои коммуналиро оид ба соҳибӣ, истифодабарӣ ва ихтиёрдорӣ қардани молу мулки марбутаашон вайрон мекунанд, чунин санад бо тартиби судӣ бо даъвои субъекти ҳуқуқ ба моликияти коммуналӣ ё субъекти ҳуқуқи пешбурди хоҷагӣ ё ҳукуки идораи оперативӣ, безътибор дониста мешавад. Товони зиёне, ки дар натиҷаи қабули чунин санад ба молики моликияти коммуналӣ ё муассиса ва корхонаҳои он расидааст, аз ҷониби мақомоти марказии ҳокимияти давлатӣ ва аз ҳисоби буҷети ҷумҳуриявӣ пурра пардохт карда мешавад.

Агар муассиса ва корхонаи коммуналӣ бидуни розигии мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ филиалҳо ва корхонаи фаръӣ созад, яқоя бо соҳибкорон корхонаи муштарак таъсис диҳад, сармояи истехсолӣ ё пулии худро ба он гузорад, он гоҳ мақомоти мазкур ё мақомоти ваколатдори ӯ бо пешниҳоди даъвои судӣ ҳуҷҷатҳои таъсисии онҳоро безътибор эътироф намуда, наметавонад молу мулки гузошташударо ба фоидаи хоҷагии коммуналӣ баргардонад.

Ҳифзи ҳукуки моликияти коммуналӣ танҳо ба истифодаи тарзҳои ҳукуқи граждани маҳдуд намегардад, зеро тарзҳои, ки дар дигар соҳаҳои ҳуқуқ, ба монанди ҳукуқи маъмурӣ, ҳукуқи ҷиноятӣ эътироф шудаанд, амалӣ карда мешаванд. Масалан, дар моҳҳои январ – апрели соли 2019 1337 ҷинояти иқтисодӣ ба қайд гирифта шуд, ки мақомоти қорҳои дохилӣ 515 ҷиноятро ошкор намуданд, аз рӯйи 477 ҷиноят парвандаи ҷиноятӣ оғоз шудааст. Ба ин қабил ҷиноятҳо порахӯрӣ, дуздӣ, дуздии ҳаҷми калон ва дигарҳо дохил мешаванд. [7]

Ҳамин тавр, таҳлили ҳифзи ҳуқуқи моликияти коммуналиро чамъбаст намуда, зикр намудан ба маврид аст, ки ҳуқуқи мазкур ҳеч арзише нахоҳад дошт, агар он ҳифз карда нашавад. Чунин ҳолат боиси пош хӯрдани маблағҳо, ғайрмақсаднок истифода шудани онҳо ва паст шудани эътибори мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ мегардад. Бинобар ин зарур аст, ки имкониятҳои вучуддошта самаранок истифода шаванд, сохтори мақомоти мазкур такмил дода шуда, ба вазифаҳои масъул шахсони босалоҳият ва бовиҷдон таъин (интихоб) карда шаванд. Зеро имкониятҳои самарабахши ҳуқуқи моликияти коммуналӣ дар бисёри мавридҳо аз омилҳои инсонӣ вобастагӣ доранд. Мақомоти маҳаллии ҳокимияти давлатӣ ва шахсони мансабдори он метавонанд ба натиҷаҳои назарраси хоҷагӣ ноил шаванд, агар хатарҳои идоракунии хоҷагии коммуналиро муайян карда (такроршавии вазифаҳо, беназоратӣ, бесалоҳиятӣ, коррупсия ва ғайра), оид ба паст намудани таъсиррасонии он ба идоракунии маҳаллӣ чораҷӯӣ намуда, волияти қонун ва ҳуқуқи инсонро таъмин намоянд.

Адабиёт:

1. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии ҚТ аз 16 – уми апрели соли 2005 // Паёмҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон – таҳкимбахши сиёсати дохилӣ ва хориҷии Тоҷикистон (маҷмӯи паёмҳо). – Хучанд: Хуросон, 2019. – С. 133. – 161.
2. Усмонов О.У. К проблеме развития кодификации гражданского законодательства Республики Таджикистан // Государство и право. – Душанбе, 1999. № 4. – С. 42 – 64.
3. Конституция Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 6 ноябри соли 1994 дар раёйпурсии умумихалқӣ қабулшуда. 26 сентябри соли 1999, 22 июни соли 2003 ва 22 майи соли 2016 бо тариқи раёйпурсии умумихалқӣ ба он тағйиру иловаҳо ворид карда шуд. – Душанбе, нашрия аз ҷониби Барномаи рушди Созмони Милали Муттаҳид дар Тоҷикистон дар якҷоягӣ бо Вазорати адлияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва «Хелветас Свисс Интеркооперейшен» дар доираи Барномаи «Волияти қонун ва дастрасӣ ба адолат», бо маблағгузорию Дафтари Швейтсариягӣ оид ба ҳамкорӣ дастгирӣ карда шудааст. 2017. – 126с. Ба забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ.
4. Постановление Пленума Высшего экономического суда РТ «О некоторых вопросах практики разрешения споров, связанных с защитой права собственности и других вещных прав» от 15 ноября 1993г. № 573. // Маҳзани мутамаркази иттилоотӣ – ҳуқуқи Ҷумҳурии Тоҷикистон “Адлия.” Шакли 7. 0. [Заҳираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: <http://www.Adlia.Tj>
5. Маҳмудов М. А., Менглиев Ш. М. Ҳуқуқи хусусии римӣ. – Душанбе: “ЭР - граф”, 2013. – 112с.
6. Маттеи У., Суханов Е. А. Основные положения права собственности. – М.: Юристъ, 1999. – С. 384.
7. Вазъи иҷтимоию иқтисодии Ҷумҳурии Тоҷикистон: январ – апрели соли 2019. // Агентии оморӣ назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, 2019. [www. Stat. tj](http://www.Stat.tj) (санаи муроҷиат: 20. 01. 2020с.).

ЕМЕЛЬЯНОВА ОЛЬГА ВЛАДИМИРОВНА,

доцент кафедры международных отношений и государственного управления,
Юго-Западный государственный университет, кандидат экономических наук,

Курск, Россия
Тел: 89102191827, E-mail: gladnews@yandex.ru,

ФАКТОРЫ, ВЛИЯЮЩИЕ НА РАЗВИТИЕ ИННОВАЦИОННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ В ПРОМЫШЛЕННОМ КОМПЛЕКСЕ РЕГИОНА

Аннотация

В связи с возрастающей дифференциацией регионов по основным показателям социально-экономического развития и имеющемуся инновационному потенциалу все большее внимание уделяется разработке инновационных стратегий развития регионов, территориально-хозяйственных комплексов, предприятий. Приобретает важность исследование факторов развития инновационного потенциала региональной экономики. В работе анализируются факторы развития инновационной деятельности в промышленном комплексе Курской области.

***Ключевые слова:** инновационная деятельность, инвестиции, государственное управление, фактор, промышленный комплекс, регион*

ЕМЕЛЯНОВА ОЛГА ВЛАДИМИРОВНА,

дотсенти кафедраи муносибатҳои байналмилалӣ ва идоракунии давлатии Донишгоҳи
давлатии Ҷанубу Ғарбӣ, н.и.и., Курск, Россия
Тел: 89102191827, E-mail: gladnews@yandex.ru

**Омилҳои таъсиррасон ба рушди фаъолияти инноватсионӣ
дар комплекси саноатии минтақа**

Аннотатсия

Дар робита бо тафрикаи афзояндаи минтақаҳо аз рӯйи нишондиҳандаҳои асосии рушди иқтимоию иқтисодӣ ва иқтисодии билқувваи мавҷудаи инноватсионӣ беш аз пеш ба коркарди стратегияҳои инноватсионии рушди минтақаҳо, комплексҳои ҳудудию хоҷагӣ ва муассисаҳо таваҷҷуҳ дода мешавад. Пажӯҳишҳо оид ба омилҳои рушди фаъолияти инноватсионии иқтисодиёти минтақавӣ аҳаммият пайдо мекунад. Дар мақола омилҳои рушди инноватсионии комплекси саноатии вилояти Курск мавриди таҳлил қарор дода шудааст.

***Вожаҳои калидӣ:** фаъолияти инноватсионӣ, сармоягузориҳо, идоракунии давлатӣ, омил, комплекси саноатӣ, минтақа*

EMEL'YANOVA OLGA VLADIMIROVNA,

Associate Professor of International Relations and Public Administration Department,
South-West State University, Candidate in Economics,
Kursk, Russia
Phone: 89102191827, E-mail: gladnews@yandex.ru,

**Factors influencing the development of innovative activity
in the industrial complex of the region**

Annotation

In connection with the increasing of differentiation of the regions on main indicators of socio-economic development and the existing innovative potential, more and more attention has been paid to the development of innovative strategies for the development of regions, territorial-economic complexes, enterprises. The study of development factors of the regional economy innovative potential is gaining importance. The work analyzes the development factors of innovative activity in the industrial complex of the Kursk region.

Key words: *innovative activity, investment, public administration, factor, industrial complex, region.*

Государство выполняет функции стимулирования и поддержки инновационной активности промышленного комплекса, как отдельных предприятий, так и территорий на которых они функционируют. К наиболее важным факторам инновационной активности в промышленном комплексе следует отнести: инновационную политику государства как составляющую государственной экономической политики; денежно-кредитную политику организаций-инвесторов; стратегии конкурирующих фирм, интенсивность конкурентной борьбы, конкурентоспособность экономических субъектов в борьбе за необходимые материальные ресурсы; поведение потребителей, которые формирует спрос на инновации [1, 2].

Выделенные факторы инновационной активности позволяют сделать вывод о том, что механизмы рыночной экономики должны работать, чтобы обеспечить проявление рыночного эффекта в виде аккумуляции и незамедлительного внедрения интеллектуальных, приносящих прибыль достижений [3]. Правительством Российской Федерации проведена огромная работа по переводу отечественной экономики на инновационный путь развития. С этой целью было сделано следующее: разработан и принят пакет документов прогностного, распорядительного и рекомендательного характера; определены технологические приоритеты инновационного развития и разработаны индикаторы; создана эффективная инновационная структура (институты развития, технологические платформы, инновационные территориальные кластеры, бизнес-центры, инкубаторы, технопарки, вузы, лаборатории и т.д.); обеспечена качественная информационная поддержка инновационных процессов (функционируют информационные и консалтинговые центры, действуют базы данных открытий и изобретений, функционируют межотраслевые и межрегиональные структуры по обмену опытом).

Инновационное развитие экономических систем мезоуровня предполагает наличие в данных системах определённого комплекса стартовых условий для развития, определяющих количество имеющихся ресурсов и механизмов их трансформации в конечный инновационный продукт [4]. Совокупность факторов и условий, характеризующих способность региона к инновационному развитию, составляют инновационный потенциал региона. При эффективном использовании инновационного потенциала осуществим переход от скрытой возможности к явной реальности, то есть от традиционного к новому.

В целях реализации распоряжения Администрации Курской области от 27.01.2017 г., № 31-ра продолжается работа по формированию проекта Стратегии социально-экономического развития Курской области на период до 2030 года и плана мероприятий по ее реализации. Разработчиками предварительно выбрана следующая целевая экономическая модель Курской области – инновационное долгосрочное устойчивое развитие, основанное на высокотехнологичных многоукладных производствах, экологически чистом агропромышленном комплексе и сбалансированной пространственной политике, обеспечивающее растущее качество жизни курян и приток в регион высококвалифицированных кадров.

Промышленность области представлена 15 отраслями, где сосредоточено до 25% основных производственных фондов области, занято более трети работающих в отраслях материального производства. В частности, на промышленных предприятиях работает более 93 тысяч человек или четверть занятых в экономике области. В структуре отгруженных товаров, выполненных работ и оказанных услуг предприятиями промышленного комплекса Курской области (по итогам 2018 года) удельный вес обрабатывающих производств составил 55%; добычи полезных ископаемых – 26,1%; обеспечения электрической энергией, газом и паром – 17%; водоснабжения; водоотведения, организации сбора и утилизации отходов, деятельности по ликвидации загрязнений – 1,8%.

В 2018 году Администрацией Курской области проводилась работа, направленная на поддержание устойчивых темпов роста промышленного производства. Индекс промышленного производства в Курской области за 2018 год составил 103% к 2017 году (по России – 102,9%), в том числе в добыче полезных ископаемых – 110,2% (по России – 104,1%), в обрабатывающих отраслях – 102,5% (по России – 102,6%), в обеспечении электрической энергией, газом и паром – 88,9% (по России – 101,6%), в водоснабжении; водоотведении, организации сбора и утилизации отходов, деятельности по ликвидации загрязнений – 118% (по России – 102%).

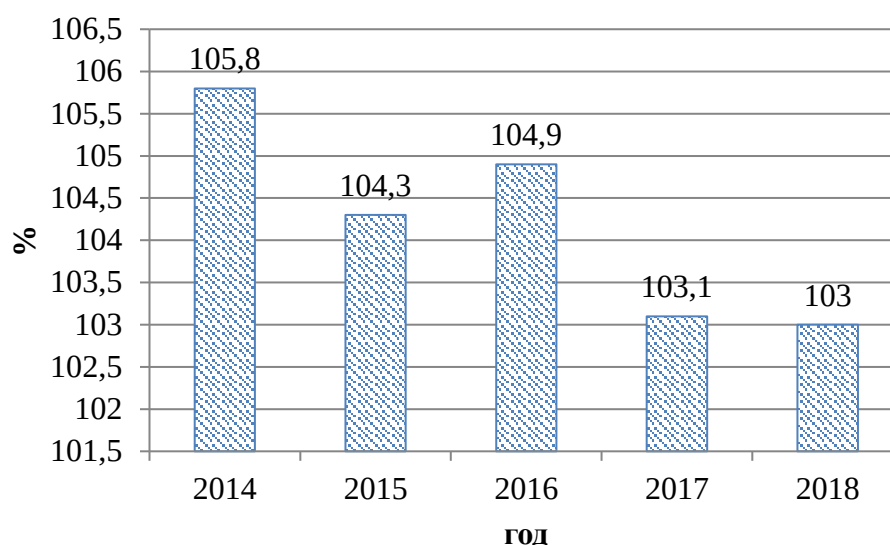

Рисунок 1 – Индексы промышленного производства Курской области в 2014-2018 гг., процентов

В структуре объема отгруженной продукции (работ, услуг) обрабатывающего комплекса региона производство пищевых продуктов и напитков занимает 52,7%, лекарственных средств и материалов, применяемых в медицинских целях – 8,9%, резиновых и пластмассовых изделий – 8,9%, электрического оборудования – 7%, компьютеров, бумаги и бумажных изделий – 3,9%, электронных и оптических изделий – 3,6%.

Значительное влияние на результаты работы отрасли оказали предприятия, проводящие системную работу по модернизации производства, совершенствованию технологий и освоению новых видов конкурентоспособной продукции (ОАО «Фармстандарт-Лексредства», группа предприятий «ГОТЭК», ООО «Курскхимволокно», АО «Геомаш», АО «Энерготекс», ООО НПО «Композит», ОАО «Электроагрегат», предприятия курской аккумуляторной площадки, предприятия пищевой и перерабатывающей промышленности). Наиболее крупные промышленные центры – города Курск, Железногорск, Курчатова, Рыльск, Льгов, Суджа и Щигры.

В структуре объема отгруженной продукции (работ, услуг) обрабатывающих производств производство пищевых продуктов и напитков занимает 52%, лекарственных средств и материалов, применяемых в медицинских целях – 8,3%, электрического оборудования – 8,1%, резиновых и пластмассовых изделий – 8%, компьютеров, электронных и оптических изделий – 4,7%, производство бумаги и бумажных изделий – 3,9%.

В целом по области по итогам 2018 года объем инвестиций в основной капитал составил 119,9 млрд. рублей. В 2018 г. объем привлеченных инвестиционных средств в основной капитал производств Курской области составил 113,6% к уровню предыдущего года, в результате прирост составил 13,6% (рисунок 2). В 2018 г. в структуре инвестиций в основной капитал Курской области 14,6% или 13,7 млрд. рублей было привлечено в обрабатывающие производства.

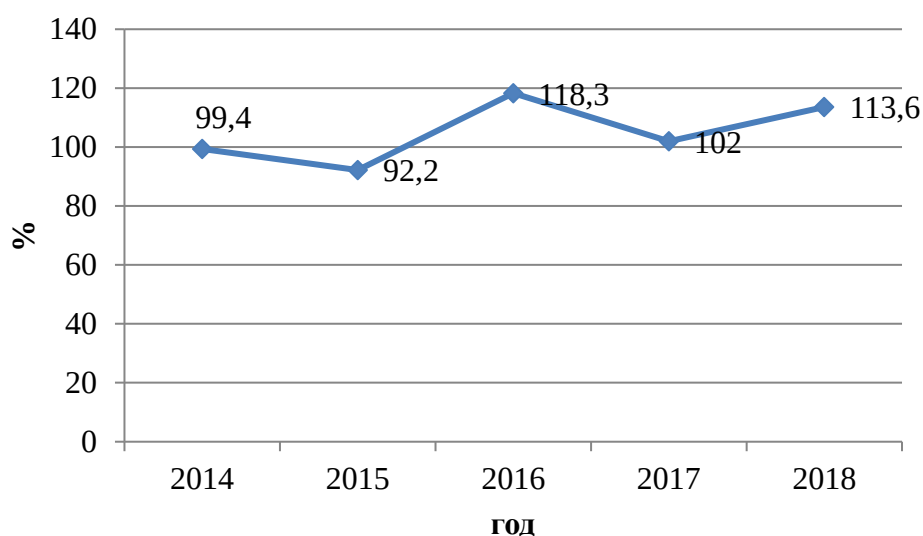

Рисунок 2 – Темп роста инвестиций в основной капитал в сопоставимых ценах (% к предыдущему периоду)

В январе-декабре 2018 года для инвесторов наиболее перспективными явились следующие сферы экономической деятельности: обеспечение электрической энергией, газом и паром; кондиционирование воздуха (42,0% от общего объема инвестиций); сельское, лесное хозяйство, охота, рыболовство и рыбоводство (19,7%); обрабатывающие производства (14,6%). В структуре инвестиций в основной капитал по источникам финансирования наибольший удельный вес приходится на привлеченные средства – 53,4%.

Условия предпринимательской среды субъектов Российской Федерации оценивают различные экспертные агентства. По результатам исследований рейтингового агентства «Эксперт РА», опубликованным в декабре 2018 года, Курская область занимает по инвестиционному потенциалу 37-е место среди субъектов Российской Федерации, по инвестиционному риску – 9-е место, входит в категорию 3A1 «Пониженный потенциал – минимальный риск».

В августе 2018 года Аналитическое Кредитное Рейтинговое Агентство (Акционерное общество) подтвердило Курской области кредитный рейтинг A(RU), прогноз «Стабильный». Такой же рейтинг присвоен выпуску облигаций Курской области. Такая оценка независимых представителей экспертного сообщества говорит о достаточно эффективной работе, которая проделана Администрацией области по созданию благоприятного инвестиционного климата и снижению рисков вложения инвестиций в экономику региона.

По результатам Национального рейтинга состояния инвестиционного климата в субъектах Российской Федерации Курская область занимает 62 место.

В национальном рейтинге прозрачности в сфере государственных закупок, проведенном организационным комитетом «Национального рейтинга прозрачности закупок», Курская область по итогам 2018 года среди лидеров «среднего уровня прозрачности» закупок.

«РИА Рейтинг» опубликовал исследование качества жизни населения регионов России по итогам 2018 года. Курская область, как и в 2017 году, оказалась на 15-м месте из 85-ти

регионов РФ. При расчёте был проведён анализ 70 показателей, которые были объединены в 11 групп: уровень доходов населения, занятость населения и рынок труда, жилищные условия населения, безопасность проживания, демографическая ситуация, экологические и климатические условия, здоровье населения и уровень образования, обеспеченность объектами социальной инфраструктуры, уровень экономического развития, уровень развития малого бизнеса, освоенность территории и развитие транспортной инфраструктуры.

По количеству поданных заявок и зарегистрированных патентов Курская область занимает пятое место в ЦФО, обгоняя Орловскую, Белгородскую, Липецкую, Тамбовскую области.

На территории Курской области известен целый ряд предприятий, способных выпускать качественную продукцию, соответствующую по своему техническому уровню современным потребностям общества. Так, одним из крупнейших производителей электротехнической отрасли России является АО «Курский электроаппаратный завод». Изделия курского завода защищают энергосистемы промышленных гигантов, морских судов, ТЭЦ, АЭС, МРСК, кораблей и подводных лодок ВМФ РФ, подвижных составов РЖД и метрополитена. В отрасли авиационного приборостроения уверенные позиции занимает АО «Авиаавтоматика» им. В.В. Тарасова», а одним из крупнейших производителей медицинских ампул в России и на территории СНГ является АО «Курскмедстекло».

Общее число используемых передовых производственных технологий Курской области в 2018 г. растет на 15,2 % к уровню предыдущего года (таблица 1).

В 2018 г. в структуре используемых передовых производственных технологий 49,7% составляют технологии связи и управления (739 единиц); 21,9% передовые производственные технологии производства, обработки и сборки (326 единиц); 16,7% – проектирование и реинжиниринг (248 единиц); 5,8% – аппаратура автоматизированного наблюдения и/или контроля (86 единиц); 4,2% составляют производственные информационные системы (63 единиц); 1,1% – технологии интегрированного управления и контроля (17 единиц); 0,5% – технологии автоматизированной транспортировки материалов и деталей, а также осуществление автоматизированных погрузочно-разгрузочных операций (8 единиц).

Таблица 1 – Число используемых передовых технологий предприятиями Курской области в 2013-2017 гг.

Наименование групп передовых производственных технологий	Используемые технологии - всего				
	2014	2015	2016	2017	2018
Число используемых передовых производственных технологий – всего	1323	1293	1291	1291	1487
в том числе по группам:					
Проектирование и инжиниринг	253	242	241	227	248
Производство, обработка и сборка	262	267	277	300	326
Автоматизированная транспортировка материалов и деталей, а также осуществление автоматизированных погрузочно-разгрузочных операций	6	5	5	6	8
Аппаратура автоматизированного	52	56	60	75	86

наблюдения и/или контроля					
Связь и управление	688	664	651	611	739
Производственная информационная система	50	47	48	55	63
Интегрированное управление и контроль	12	12	9	17	17

В регионе действует 116 научных школ, ведется научно-исследовательская работа более чем по 140 направлениям, разрабатывается 173 научно-практических проекта. В 4 государственных образовательных организациях высшего образования Курской области (КГУ, ЮЗГУ, КГМУ, КГСХА), осуществляется подготовка по научным специальностям аспирантуры.

Стратегия эффективного управления объектами региональной инфраструктуры Курской области должна быть направлена на промышленные предприятия, ориентированные на выпуск инновационной продукции. В регионе сконцентрирован значительный инновационный потенциал, требующий привлечения средств для развития, совершенствование административно-правовых механизмов его поддержки. По каждой группе выделенных факторов у Курской области имеется потенциал роста (рисунок 3).

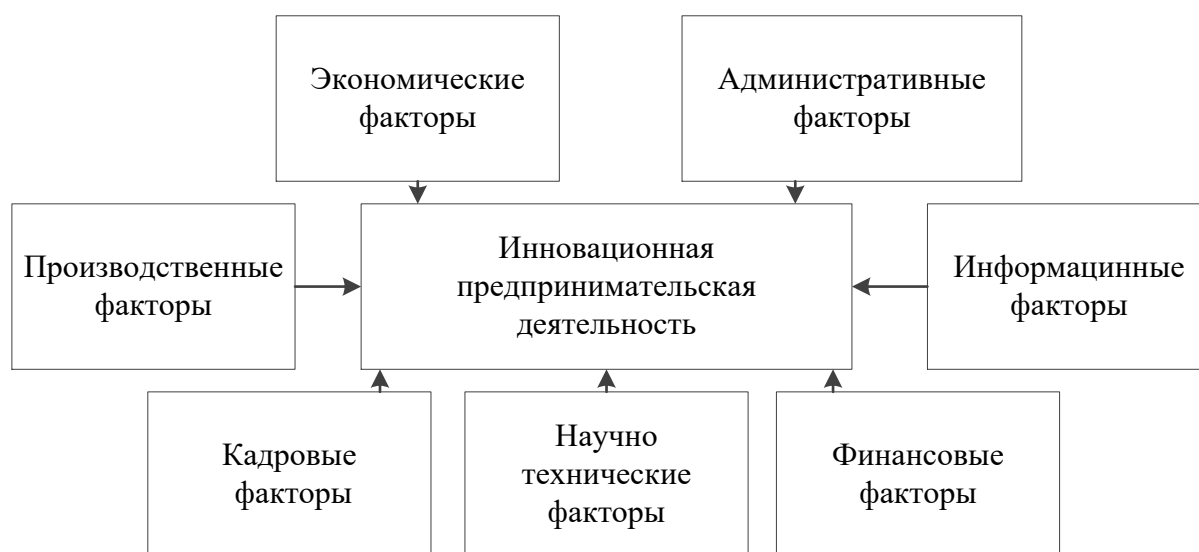

Рисунок 3 – Совокупность факторов, влияющих на инновационную активность в промышленном комплексе [5, с.9].

Для повышения устойчивости региональной экономики необходимо рациональное сочетание крупного, среднего и малого бизнеса. Инновационный бизнес очень важен как для государства, так и для населения в целом, так как способствуют повышению экспортного потенциала страны, насыщению рынка качественными товарами и услугами, введению новшеств. Инновационные предприятия создают необходимые условия для оздоровления экономики страны, создают дополнительные рабочие места, насыщают конкурентную среду.

Таким образом, государственная поддержка инновационных предприятий и их деятельности на региональном уровне, выразилась в ряде нормативных правовых актов,

стратегиях развития региона, долгосрочных программах развития промышленности в Курской области и повышение ее конкурентоспособности, формировании региональной инвестиционной политики и создании инфраструктуры инновационного предпринимательства.

Список использованных источников:

1. Михайлова О.В. Проблемы инновационного развития России// Научный альманах Центрального Черноземья. 2014. №3. С. 71-74.
2. Минакова И.В., Тимофеева О.Г. Управление энергоэффективностью в Российской Федерации//В сборнике: Управление социально-экономическим развитием регионов: проблемы и пути их решения сборник научных статей 6-ой Международной научно-практической конференции. 2016. С. 292-296.
3. Кудина О.В. Объективные предпосылки и условия формирования инновационного потенциала предприятий в регионе// Бизнес. Образование. Право. 2012. № 4 (21). С. 127-132.
4. Серегин С.П., Пархомчук М.А. Формирование инновационной инфраструктуры и развитие научно-технической деятельности региона// Вестник ОрелГИЭТ. 2012. № 1 (19). С. 25-29.
5. Клочкова Н.В., Иванова О.Е., Лепяковская С.В. Развитие бизнес-инкубаторов как условие эффективности функционирования региональной инновационной инфраструктуры // Наука и экономика. 2012. №4(12). С. 5-13.

Olga Emelyanova

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-5211-2819>

ЗОХИДОВ ОЧИЛ ХОДЖИБОЕВИЧ,

профессор кафедры обществоведения Таджикского Государственного Университета
Права, бизнеса и политики, доктор философских наук
735700, г. Худжанд, 17 мкр, дом 1,
тел.: 92-720-30-47, Email: zohidov@mail.ru

ИБОДУЛЛОЕВ АКМАЛ РУСТАМОВИЧ,

ассистент кафедры общественных наук, Института Экономики и Торговли
Таджикского Государственного Университета Коммерции
735700, г. Худжанд, ул. И.Сомони, 169,
тел.: 92-971-10-01. E-mail: diplomat_russia@mail.ru

**ПРОБЛЕМЫ ПАРТИЙНОГО ЛОББИЗМА
В ПОЛИТИЧЕСКОЙ СИСТЕМЕ**

Аннотация

В данной работе авторы исследуют проблему партийного лоббизма в политической системе, закономерности возникновения партий, механизмы лоббирования в политических партиях, роль лоббистов во взаимодействии с избирателями, влияние СМИ в предвыборной гонке претендентов политических партий в борьбе за власть. Также приведены классификации лоббистской технологии во время выборов, даны такие понятия как внутрипартийное лобби, межпартийное лобби, межпартийная конкуренция и выборы как финишная прямая кандидатов.

Ключевые слова: лоббизм, политические партии, праймериз, конфликт интересов, избирательный процесс, демократия, гражданское общество.

ЗОҲИДОВ ОЧИЛ ҲОҶИБОЕВИЧ,

профессори кафедраи ҷомеашиносии Донишгоҳи давлатии
ҳуқуқ, бизнес ва сиёсати Тоҷикистон, доктори илми фалсафа,
735700, ш. Хучанд, микроноҳияи 17, бинои 1,
тел.: 92-720-30-47. E-mail: zohidov@mail.ru

ИБОДУЛЛОЕВ АКМАЛ РУСТАМОВИЧ,

ассистенти кафедраи ҷомеашиносии Донишқадаи иқтисод ва савдои
Донишгоҳи давлатии тичорати Тоҷикистон,
735700, ш. Хучанд, хиёбони И.Сомони 169,
тел.: 92-971-10-01. E-mail: diplomat_russia@mail.ru

Проблемаҳои лоббизми ҳизбӣ дар низоми сиёсӣ

Аннотатсия

Дар мақолаи мазкур муаллифон проблемаҳои лоббизми ҳизбиро дар низоми сиёсӣ, шакли тобеият ва ба вучуд омадани ҳизбҳои сиёсӣ, механизмҳои лоббизм дар дохили ҳизбҳои сиёсӣ, нақши лоббистон дар ҳамкорӣ бо интиҳобкунандагон, таъсири ВАО дар маъракаи пешазинтиҳоботии парлумонӣ ва мубориза барои ҳокимиятро мавриди таҳлилу баррасӣ қарор додаанд. Ҳамчунин таснифи технологияи лоббистӣ ҳангоми баргузориҳои интиҳобот, лоббизми байниҳизбӣ, рақобатҳои байниҳизбӣ ва байни номзадҳо дар марҳилаи ниҳии интиҳобот оварда шудааст.

Калидвожаҳо: лоббизм, ҳизбҳои сиёсӣ, праймериз, бархӯрди манфиатҳо, рабанди интиҳобот, демократия, ҷомеаи шаҳрвандӣ.

ZOHIDOV OCHIL HOJIBOEVICH,

Professor of Social Studies Department of Tajik State University of Law,
Business and Politics, Doctor of Philosophy
735700, Khujand, micro district 17, b.1,
Phone: 92-720-30-47. E-mail: zohidov@mail.ru

IBODULLOEV AKMAL RUSTAMOVICH,

Assistant of Social Science Department of Institute of Economic and Trade,
Tajik State Commerce University,
735700, Khujand, 169, I.Somoni Avenue,
Phone: 92 9711001, E-mail: diplomat_russia@mail.ru

The problems of party lobbying in political system

Annotation

The authors examine the problem of party lobbying in the political system, the patterns of creating of parties, the lobbying mechanisms in political parties, the role of lobbyists in interacting with voters, the mass media influence in the electoral race of political party candidates in the struggle for power, in this article. As well as given the classifications of lobbying technology during elections, concept of intra-party lobby, inter-party lobby, inter-party competition and elections as the final stretch of candidates.

Key words: Lobbying, political parties, primaries, conflict of interests, electoral process, democracy, civil society.

Актуальность темы лоббизма в политических партиях на сегодняшний день широко обсуждается в политической науке. Прежде чем раскрыть суть важности проблемы партийного лобби нужно определить, где и почему появились политические партии. Самое популярное определение политической партии заключается в следующем: «Партия – представляет собой организацию людей, объединенных с целью продвижения совместными усилиями национального интереса, руководствуясь некоторым специфическим принципом, относительно которого все они пришли к согласию»[1].

Партия имеет античные корни еще со времен Древнего Рима. На латинском термин партия этимологически означает «часть чего-то», от слова «pars». Данное слово ассоциировалось группой политиков, которые объединялись вокруг своего государя, однако они не имели никаких идей. Причиной возникновения любой партии были чьи-либо интересы, конфликт интересов, которые естественным образом являлись лоббированием интересов своих избирателей. Политические партии возникают везде, где существует и функционирует государство. Они являются неотъемлемой частью демократического режима, где наряду с ней функционируют политические выборы и формируется парламент. Политические партии являются ярким примером феномена лоббизма, потому что, все партии представляют чьи-то интересы. Каждая из них имеет ярко выраженную концепцию идей и взглядов, целью которых и есть захват власти. Любая политическая партия согласно Уставу относит себя к той или иной системе взглядов, которые впоследствии и станут определять ход политического процесса посредством политических выборов. Члены партии это лоббисты, которые стремятся стать и быть не только активными членами, но и в ближайших выборах попасть в шорт-лист кандидатов в депутаты. Внутри политической партии всегда имеется место конкуренции. Каждый активист партии создает себе определенный имидж. Не будем забывать, что имидж создается через призму СМИ, неофициальной четвертой власти. Имидж для политического деятеля, чиновника и партийного аппаратчика является приоритетным ходом, иначе говоря, СМИ открывают избирателям новую фигуру на шахматной доске политики. Лоббизм формирует конкуренцию партий, динамику роста выигрыша на выборах, и создает прозрачность в представлении интересов со стороны лидера и элиты партии. Следует подчеркнуть, что в трех конкретных случаях возникают партии:

1. Они создаются по совокупности политических взглядов;
2. Они организуются на основе экономических интересов и общей истории;
3. Они активизируются только в период проведения выборов.

Все политические партии ведут борьбу за власть, за социальное представительство. Дифференциальность функционирования политических партий заключается в том, что партии обеспечивают плюрализм для электората. Партии действуют со своим политическим лидером и политической элитой. Лидер выступает в роли группы давления, политическая элита как группа интересов.

Лоббирование политических партий заключается в том, что гражданину любой страны невозможно пробиться в ряды политической элиты без представительства поддержки партии. Политические партии ставят задачу создавать собственные элиты. Следует сделать акцент на некоторые аспекты партийной структуры, лоббирующие интересы.

Во-первых, это существование профессионального аппарата. Партийный аппарат состоит из политического лидера и элиты внутри партии, также группой кадровых партийцев, деятельность которых является оплачиваемой. Лидер и элита выдвигают партийных активистов. Именно роль группы давления и группы интересов важна в данном политическом процессе и здесь прозрачно место лобби в политической партии.

Во-вторых, формируется внутрипартийное лобби и внутрипартийные выборы, т.е. праймериз. Внутрипартийное лобби функционирует для того чтобы обновлять ряды своей партии. Следует дать классификацию внутрипартийному лобби. Оно бывает закрытое и открытое. В закрытой отсутствует прозрачность выбора кандидата на выборах, которого избирают лидер и элита. Также замечаются элементы тоталитаризма и недееспособности партии. КПСС лоббировала интересы рабочих и крестьян. В СССР была однопартийная система. Однопартийность – это самая большая политическая инновация XX века. По мнению М. Дюверже, «однопартийный режим – это не что иное, как приспособление для нужд диктатуры всей той технологии власти, которая сложилась в рамках демократии» [3]. Стоит подчеркнуть, что между тоталитарной и единственной партией не существует знака равенства. Первый научный результат однопартийности, как института, датируется 1936 годом [4]. Стоит заметить, что лоббизм существовал и внутри Коммунистической партии. После смерти И.В. Сталина в 1953 году в СССР начинается хрущевская оттепель. Н.С. Хрущев осуществляет изменения в рядах руководства партии КПСС и правительства. Н.С. Хрущев, первый секретарь ЦК КПСС, известен тем, что во время его правления была почти пролоббирована попытка демократизации в политической жизни СССР. Следует подчеркнуть, что элементы лобби ярко отражаются именно здесь. Против Н.С. Хрущева действовала группа давления, в числе которых были Председатель Совета Министров Г.М. Маленков, Министр иностранных дел В.М. Молотов, Министр обороны Н.А. Булганин и Министр внутренних дел Л.П. Берия. Хрущев, выступая с докладом «О культе личности и его последствиях» в феврале 1956 года, заседавшего за закрытыми дверями съезда партии, негативно оценил политическую деятельность Сталина и начал лоббировать идею либерализации в социально – политической жизни, тем самым начав передел власти[2]. В результате этого был свергнут со своего поста, самый сильный конкурент Н.С. Хрущева, Л.П. Берия. Он был арестован и исключен из партии в качестве врага народа. Годом позже группа давления во главе с Г.М. Маленковым, В.М. Молотовым и Л.М. Кагановичем начинает попытку свержения Хрущева. Причина заключалась в том, что они были приверженцами сталинской идеи и обвиняли Хрущева в нарушении принципов коллективного руководства и установления своего культа личности. В итоге на июньском пленуме ЦК КПСС, группа давления во главе с Г.М. Маленковым были изолированы от политики честного управления страны. После победы над своими политическими оппонентами и устранения группы давления, Хрущев приводит свою группу давления и группу интересов, среди которых был новый Председатель Верховного Совета Л.И. Брежнев. Уместно заметить, что Брежнев после отставки Хрущева в 1964 году, начинает лоббировать идею консерватизма.

Открытая фаза внутрипартийного лобби предусматривает прозрачность, честность выбора, дееспособного политического лидера и партийную группу интересов. Каждая политическая партия всегда нуждается в новых членах и идеях. Наглядным примером

является недавние выборы в Государственную Думу Российской Федерации, где правящая партия «Единая Россия» пролоббировала внутри своей партии новых членов, смещая с постов старых членов, представителей не только высшей иерархии, но и простого рабочего. Предвыборные кампании или же, праймериз, были пролоббированы впервые в Российской Федерации председателем партии «Единая Россия», политическим лидером, Дмитрием Медведевым в ходе парламентских выборов в прошлом году. Следует заметить, что идея «омоложения партии» тоже относится к председателю правительства Российской Федерации. Лоббирование внутри партии – шаг вперед и минимальная победа над своим оппонентом. Конкуренция внутри партии дает избирателям политическую пищу для голосования на выборах.

Внутрипартийные выборы получили популярную известность в США, где большинство кандидатов до выборов проходят через внутренние выборы. Такое явление произошло и в России совсем недавно. Также, каждая партия ставит своей целью побеждать на выборах. Уместно подчеркнуть, что ее различие от других общественных организаций, профсоюзов и крупных корпораций, которые лоббируют свои интересы, влияют на власть, но не участвуют на выборах. Результат однопартийности привел к краху огромной, по масштабам, партии.

В - третьих, идеологический акцент. Идеология есть граница между партиями. Политические взгляды это грань, за которую и голосуют избиратели. Во всех демократически развитых странах избиратели выбирают схожую к своим политическим взглядам партию. В Европе в начале 30-х годов появляются реакционные партии, такие как, партия Адольфа Гитлера в Германии, в России Социал-демократическая партия Владимира Ленина, на Кубе партия Фиделя Кастро. Эти партии носили реакционный характер, то есть устанавливали свою власть революционным путем. Данный политический процесс порождал режим тоталитаризма. В тоталитарных странах, где господствует только одна партия, вероятность элементов лобби непрозрачна. Основываясь на этом, идеология активизирует и деактивирует лобби политических партий.

Многие партии изменили свой подход в своей социальной базе, который находил отражение в их названиях: лейбористская партия, Земледельческий союз, аграрная партия или социал-демократическая партия, коммунистическая, либеральная и т.д. В данном контексте политические партии сыграли важнейшую общественную роль, сформировав тем самым, политическую культуру. Политические партии и их представительства осуществляют свою деятельность в двух направлениях: установление единства своих групп интересов на основе партийной идеологии и широкий спектр своей социальной базы, социальное меньшинство лоббирует к своим проблемам большинство. К примеру, митинги, протесты, бунты, забастовки, массовые демонстрации. Известно, что итальянские коммунисты в течение более чем сорока лет находились в оппозиции, но именно их постоянная деятельность заставляла правящее большинство учитывать их требования в своей политике, чтобы не допустить коммунистов к власти. Таким образом, коммунисты влияли на власть, не имея ее. Также массовые акции «зеленых» вынудили почти все европейские партии включить их требования в свои программы. Там, где ведущие партии опоздали сделать это – как,

например, в Германии – «зеленые» потеснили традиционные партии и сами вошли в бундестаг.

В настоящее время (с 60-70-х годов XX столетия) практически ни одна партия не имеет в качестве своей базы какую-либо одну социальную группу. Каждая партия стремится объединить по возможности широкие слои общества и представляет различные социальные группы. Даже конфессиональные партии стремятся подчеркнуть свой общенациональный характер, отрешившись от связей с конкретными религиозными конгрегациями. И все это потому, что решающий успех на выборах, т.е. большинство в парламенте, может быть обеспечен только той партией, которая будет выражать не узкогрупповые, а общенациональные интересы. Но, тем не менее, функция социального представительства у партий остается. Только теперь партии стремятся в своих программах и в практической политике ответить на запросы большинства социальных групп. Т.е. речь идет о стремлении партий сочетать функции социального представительства и социальной интеграции. Важнейшей функцией партии является разработка политического курса и осуществление его в случае прихода к власти. Именно в программе партия разъясняет свою идеологию, свое мировоззрение и пути их практической реализации. Политический курс не всегда оформляется в виде отдельного документа, часто программными ориентирами для избирателя служат выступления лидеров партии или ее представителей во власти. Иногда программы носят предвыборный характер и принимаются перед каждыми очередными выборами (так поступают в США, где каждый кандидат в президенты представляет перед выборами свою программу). Иногда, когда партии ставят перед собой цели радикального преобразования общества, программы могут приниматься на период достижения этих целей. Такие программы были характерны для коммунистических и социал-демократических партий, когда они ставили перед собой задачу построения социализма. Партии являются главным инструментом политической деятельности в условиях демократии.

Выдвижение интересов для политической партии - это и есть важный аспект. Идеология, программа и цель политических партий выясняют, как и каким образом они могут войти в элитный клуб партийной системы. Лоббирование всех партий начинается с избирательной системы государства. К примеру, президентские выборы в США, в которых участвовали в основном республиканская и демократическая партии, прозрачно показала электорату причины ухода из политического олимпа демократов. В своей президентской деятельности Барак Обама, политический лидер демократической партии, пролоббировал социальную программу «Obamacare», хотя дискуссий в Конгрессе было немало. Обама с помощью своей партии свергнул режим в Ливии, хотя сама идея принадлежит теперь уже бывшему госсекретарю Хиллари Клинтон. Демократическая партия США лоббирует военные корпорации, которые в свою очередь помогают свергнуть режимы, которые не уместны и недемократичны. Уход Барака Обамы после восьми лет службы сильно испортил репутацию демократической партии. Феноменом такого краха можно отнести к событиям в Украине, где Крым перешел в состав Российской Федерации. Проблема Украины стала проблемой демократов. Противостояние Дональда Трампа, политического лидера от республиканской партии и Хиллари Клинтон, политического лидера от демократической партии США было весьма впечатлительным процессом. Сложно было бы представить, что Дональд Трамп, фундаментально долго строивший свою империю, отвернется от нее ради политической карьеры. Изначально у опытного бизнесмена был план по конвертированию своего политического статуса в экономическую выгоду для своих компаний. До президентских выборов Трамп входил в топ лист крупнейших доноров республиканской партии, который пожертвовал «слонам» миллионы долларов на разные выборы. Он также давал деньги и демократам для минимизации рисков. На выборах Трампа лоббировали транснациональные

корпорации (ТНК), бизнесструктуры по недвижимости и медики. Последние недаром поддерживали Трампа, ведь после победы на выборах Трамп сразу же стал лоббировать позицию анти «obamacare», что является ярким примером лобби. Хиллари Клинтон поддерживала военная корпорация, социальные меньшинства, ученые которые считают, что образование превыше всего. Клинтон не стала президентом не только потому, что она женщина, но и потому что круг лоббистов у нее был слабым. Сегодняшняя администрация Трампа выглядит впечатлительной. Следует учесть и мнение доктора философских наук, профессора О.Х. Зохидова, президентом США может стать тот, кто наберет голоса в штате Нью-Хэмпшир. Там существует конфессиональное лобби, которое состоит из разных конфессий. Следует подчеркнуть, что Трамп победил в этом штате и недавно в качестве президента США, впервые из всех лидеров посетил святыни в Саудовской Аравии, в Ватикане и Израиле. Это научный подход профессора следует отнести к четкой позиции. Вице – президент США Майкл Пенс считается самым влиятельным лоббистом в США. С 1989 по 2014 год он заработал 20 млн. долларов за лоббирование интересов корпорации и диаспор. Громкие процессы по лоббированию принадлежат к произраильской группе давления, адвокатскому лобби, военной корпорации, бизнес структур, которые занимаются недвижимостью. Лоббирование по признанию геноцида армян принадлежит господину Пенсу. Также в команду Трампа входят министр финансов Стивен Мнучин, который в течение 17 лет функционировал в инвестиционном банке Goldman Sachs и имеет свое влияние на Уолл-Стрит и министр строительства и городского развития Бен Карсон. Карсона во время выборов спонсировали медицинские корпорации Caster Group, RGB Eye Assoc и другие. Дональд Трамп победил на выборах благодаря сильным и влиятельным лоббистам, а значит, сам лидер США является ярким приверженцем современного лобби. Победу президента США можно определить тремя аспектами:

- Поддержка однопартийцев
- Широкий круг влиятельных лоббистов
- Опытная команда политтехнологов

Выборы – это способ существования демократии, способ смены правящих элит, передачи власти от одних людей к другим, мирным путем, через волеизъявление народа. Главную роль в проведение выборов играет электорат. Принцип «один избиратель – один голос» является четкой прозрачностью демократического элемента.

Весь избирательный процесс, начиная с объявления дня выборов и включая избирательной компанией, сопровождается партийным лоббизмом. Партийное лобби, используют самые дифференциальные способы влияния на органы власти. К таковым следует отнести:

- присутствие на слушаниях в комитете и комиссиях парламента;
- апробация законопроектов и привлечение к выработке правовых документов квалифицированных экспертов;
- личные встречи, контакты, переговоры;
- использование методов public relations для формирования общественного мнения;
- организация кампании влияния с места (многочисленные письма и программы от избирателей, поступающие в адрес депутатов);
- финансирование избирательных кампаний.

Законодательство в данном случае является динамизмом воплощения идеи в реальность. Абстрактно придуманный временный план на создание политической партии

заканчивается политическим цирком на арене, общая картина политической партии начинается, сопровождается и заканчивается со СМИ. Следует подчеркнуть, что во время предвыборных кампаний каждой партии будет предоставлена равное количество времени. Телевизионные дебаты стали неотъемлемой частью в предвыборной гонке. Особенно в последние годы можно заметить, как кандидаты от различных партий ведут острую риторику и эффектную речь. СМИ отражает не только хорошую рекламу, но и плохую. Черный пиар в отношении оппонента сразу влияет на общественное мнение и бурно обсуждается в сетях интернета. Стоит подчеркнуть, что СМИ формируют общественное мнение по тому или иному кандидату на выборах. После выборов партия – победитель начинает лоббировать свои интересы через законопроекты. Резолюции могут быть представлены в самых разных ракурсах парламента после выборов процедур. Парламентская система государства начинает активно формировать свое представительство.

Премьер – министр играет ключевую роль в качестве политического лидера и группы давления и может повести за собой группу интересов и своих коллег из партий. Часто предвыборные обещания превращаются в фигуры речи, и постепенно теряют свою репутацию. К примеру, во Франции во время предвыборных обещаний президент Франсуа Олланд обещал избирателям снизить рост потока мигрантов и экономическую стабильность. Однако, недавние выборы во Франции показали, что партия Макрона сместила со своего места партию власти. Законопроекты принимаются не сразу, за них политические партии отдают немало сил, лоббируя свой политический продукт законными методами. В Великобритании проводятся парламентские дебаты, где глава правительства и глава оппозиции в очной ставке предлагают свои аргументы, факты, актуальность принятия законопроекта, ключевые моменты и в ходе перекрестных вопросов, причем жестких, принимается положительный или отрицательный результат.

Анализируя данную статью можно сказать, что партийный лоббизм в разных политических режимах по-разному позиционирует себя. Во всех политических режимах политические партии ключевым образом выступают в политической системе, являясь неотъемлемым фактором формирования вектора политики. В тоталитарных режимах одна партия действует вне конкуренции, однако элемент лобби все-таки существует, правда внутри партии. В авторитарных режимах действуют межпартийная конкуренция и внутрипартийное лобби, но отсутствует прозрачность проведения выборов. В демократических режимах плюрализм и весь спектр лоббизма функционирует во всех процедурах партийной деятельности. Политическая партия с момента основания представляет интерес, а значит, лоббирует определенную группу давления и формирует свою группу интересов. Активная оппозиционная партия в демократических режимах всегда дает новые идеи, здоровую конкурентоспособность, честные, свободные и прозрачные выборы, которая не дает расслабляться партии власти. Политическая партия включает в себя всю гамму политической кухни, начиная с политической психологии и заканчивая политической рекламой. Выборы являются финишной прямой в процедуре борьбы за политическую власть. Все партии функционируют исключительно для прихода к власти, независимо от того, какую группу влияния они представляют. Следует отметить роль СМИ в процессе предвыборных

кампаний, теледебатов и послевыборных процедур. СМИ формируют не только общественное мнение, но и может быть каналом лобби правящей партии.

Литература

1. Политические партии. Зачем они нужны. Автономов А.С. , Зябрев А.Б. , Механик А.Г. , Мизулин М.Ю. , Смирнов В.В. Под общей редакцией Плигина В.Н. , Фадеева В.А. стр.5
2. История России учеб. — 3-е изд., перераб. и доп. А. С. Орлов, В. А. Георгиев, Н. Г. Георгиева, Т. А. Сивохина. —М.: ТК Велби, Издательство Проспект 2006 стр. 427 - 431
3. Mourice Duverger, Les Partis Politiques, Librairie Armand Colin, Paris, 1951, стр. 318
4. Manolesko M, Le Parti unique. Paris, 1936, стр. 23
5. Политология: Учебное пособие / Под ред. А. С. Тургаева, А. Е. Хренова. — СПб.: Питер, 2005. —Серия «Учебное пособие», стр. 180

МАҲМАДИЗОДА Н. Д.

декани факултети фалсафаи Донишгоҳи Миллии Тоҷикистон.
номзади илмҳои фалсафа, дотсент
734025, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе Рӯдаки 17.
Тел: (+992) 939325942, E-mail: nozim2985@mail.ru

ФАЗЛИДДИНИ МУЗАФФАРЗОДА,

ассистенти кафедраи идоракунии давлатии
Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон.
734003, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Саид Носир 33.
Тел: (+992) 989171747, E-mail: fazliddin_didp@mail.ru

**ТАҲДИДҲОИ НАВИ ҶАҲОНӢ
ВА ТАЪСИРИ ОНҲО БА МАНФИАТҲОИ МИЛЛӢ**

Аннотатсия

Масъалаи омӯзиши таҳдидҳо, шинохти манфиатҳои миллӣ ва манфиатҳои бақодории давлат тақозои замон буда, он ба сифати унсuri марказӣ ва меҳвари низоми давлатдорӣ дониста мешаванд.

Муаллифон мақолаи мазкурро дар асоси ҳимояи манфиатҳои миллии Тоҷикистон баррасӣ намудаанд, то ки он аз мади назари шахрвандон дур нагардад. Манфиатҳои миллии Тоҷикистонро асоси музаффариятҳои давлат нишон дода, таъкид менамоянд, ки муҳаққиқи ҳақиқӣ ҳамоноест, ки дар доираи манфиатҳои миллии мамлакати худ ҳарф мезанад.

Важбаҳои калидӣ: манфиатҳои миллӣ, таҳдидҳо, терроризм, экстремизм, коррупсия, маҳалгароӣ, маризиҳо, амният, тафаккури солим, маърифати сиёсӣ ва ҳуқуқӣ.

МАҲМАДИЗОДА Н. Д.,

декан факультета философии Таджикского национального университета,
кандидат философских наук, доцент
734025, Республика Таджикистан, г. Душанбе, пр. Рудаки 17,
Тел: (+992) 939325942, E-mail: nozim2985@mail.ru

ФАЗЛИДДИНИ МУЗАФФАРЗОДА,

ассистент кафедры государственного управления
Академии государственного управления при Президенте Республики Таджикистан,
734003, Республика Таджикистан, город Душанбе, улица Саида Носира 33,

Тел: (+992) 98 917 1774, E-mail: fazliddin_didp@mail.ru

Новые глобальные угрозы и их влияние на национальные интересы

Аннотация

Вопросы изучения угроз признания национальных интересов и интересов долговечности государства являются требованием времени, и рассматриваются как стержневой элемент и ось порядка управления.

Авторы рассматривают данную статью как основу поддержания национальных интересов Таджикистана, чтобы она была в сознании граждан.

Основы государственных успехов показывают национальные интересы Таджикистана и утверждают, что настоящим исследователем является тот, кто говорит в рамках национальных интересов своей страны.

Ключевые слова: национальные интересы, угрозы, терроризм, экстремизм, коррупция, местничество, болезни, безопасность, здоровое мышление, политические и юридические знания

MAHMADIZODA N. D.,

Dean of the Philosophy Faculty of the Tajik National University,
Candidate of Philosophy, Associate Professor
734025, Republic of Tajikistan, Dushanbe, 17, Rudaki av.
Phone: 939325942, E-mail: nozim2985@mail.ru

FAZLIDDIN MUZAFFARZODA,

Assistant of the Public Administration Department of
the Academy of Public Administration under the President of the Republic of Tajikistan,
734003, Republic of Tajikistan, Dushanbe, 33, Said Nosir str.
Phone: (+992) 98 917 17747, E-mail fazliddin_didp@mail.ru

New global threats and their impact on national interests

Annotation

Issues of the study of threats, recognition of national interests and the interests of the state's longevity is the demand of the time and considered as a core element and the axis of governance's order.

The authors considered the article as a basis of the sustenance of the national interests of Tajikistan so that it will be in the citizens' minds.

Basis of state success show the national interests of Tajikistan and asserts that the main explorer is someone who makes speech within national interests of their country.

Keywords: national interests, threats, terrorism, extremism, corruption, localism, diseases, security, sane thinking, political and juridical knowledge

Бо дарназардошти вазъи ҳассосу печидаи ҷаҳони муосир олимону донишмандони мамлакат бояд ба масъалаи тавсеаи мафкураи миллӣ, таҳкими давлатдорӣ ва рушди иҷтимоиву сиёсии ҷомеа, иттиҳоди нерӯҳои созандаи кишвар ва ҳифзи манфиатҳои стратегии Тоҷикистон, мубориза бар зидди терроризм ва экстремизм, хурофотпарастиву ифротгарӣ, инчунин таҳкими масоили демократикунонии ҳаёти иҷтимоиву сиёсии Тоҷикистон эътибори аввалиндараҷа диҳанд.

ЭМОМАЛӢ РАҲМОН

Дар низоми сиёсӣ ва мавқеи геополитикии ҷаҳони муосир масъалаи омӯзиши таҳдидҳо ва роҳу воситаҳои бартарафсозии он масъалаи рӯзмара гаштааст. Олами мавҷуда чӣ дар гузашта ва чӣ имрӯз дар ҳар як зинаи тараққиёт дучори ҳазорон падидаҳои ғайримуқаррарӣ гардидааст, ки баъзеи ин падидаҳо худ омили бавучудорандаи зинаи нави рушди олам мебошанд. Манфиатҷӯии давлатҳои абаркудрат, зиддияти байни акторҳои сиёсӣ ва муносибати ноодилонаи инсон ба табиат, боиси он гардидааст, ки дар олам ҳаргуна хатару ҳодисаҳои мураккаб пайдо шавад. Асри XXI-ро таҳдидҳои гуногуни ҷаҳонӣ пайгирӣ мекунад. Олами муосир тарзе намудор мегардад, ки ҳар як фардро водор месозад то оиди воқеияти ҷаҳонӣ андешае намояд. Бо вучуди он, ки олами имрӯза дар як зинаи баланди тараққиёт ҷой дошта бошад ҳам, дар баробари ин хатару таҳдидҳои зиёде ҷой дорад, ки ҳар лаҳза метавонад ҳосияти манфии худро ба оламиён ошно гардонад ва диққати аҳли илмро ба худ равона созад.

Масъалаи омӯзиши таҳдидҳо хеле масъалаи муҳим дар илмҳои сиёсӣ ва илмҳои амниятшиносӣ маҳсуб мешавад. Мавҷудияти таҳдидҳо аз рӯи чунин нишондиҳандаҳо муайян карда мешаванд:

- ҳавфу хатарҳои, ки ба манфиатҳои миллӣ таъсири манфӣ расонида зарурати ҳимояшавандагии онҳоро дучанд мегардонанд;
- таҳдидҳо чунин шаклу шароите мебошанд, ки дар самти амният ва манфиатҳои миллӣ монеа эҷод мекунад;
- вазъияте, ки муайянкунандаи зарар ва таҳдид мебошад – (дараҷаи вобастагӣ ва ҳимоятшавандагӣ), яъне шахсе, ки аз ниҳодҳои дигар вобаста аст, ин вобастагӣ ба ӯ таҳдид аст;
- макон ва замони пайдоиши омилҳои манфӣ ва шаклу шароити хатарзо;
- имкониятҳо, ниятҳо ва ҳадафҳои субъектҳои таҳдид – (рақиб ва ё душмани пуриктидор). [2]

Давлат доимо дар сиёсати дохилӣ ва хориҷии худ барои ҳимояи манфиатҳои миллии худ талош менамояд. Равандҳои мазкур баъзан дар шакли мубориза ва гоҳе дар шакли

ҳамкорӣ зоҳир мегардад. Шаклҳои мубориза ва ё ҳамкорӣ аз манфиатҳои миллии мамлакат вобаста аст, зеро давлатҳо барои ғимояи манфиатҳои миллии худ манбаҳои мухталиф ва технологияҳои гуногунро истифода намуда, натиҷаҳои нобаробар ба даст меоранд, ки дар чунин ҳолат афзалияти як давлат нисбати дигар давлат мушоҳида мешавад ва дар ниҳоят бархурди манфиатҳо ба вучуд меорад.

Бархурди манфиатҳои миллии инъикоси афзалияти як давлат аз болои давлати дигар мебошад, ки чунин ҳолат тавлидкунандаи таҳдидҳо мебошад. Доимо таҳдидҳои берунӣ ва баъзан таҳдидҳои дохилӣ дар натиҷаи ғимояи манфиатҳои миллии давлатҳои дигар ба вучуд меоянд.

Таҳдидҳо ба манфиатҳои миллии Тоҷикистон хатаре мебошад, ки дар самти ғимояшавии унсурҳои таркибии он монеа эҷод менамояд ва онҳо доимо аз ғайриқонуният субъектони дигари манфиатдор вобастаанд, зеро ки таҳдидҳо ба манфиатҳо пайдор аст. Дар сурате, ки манфиатҳо набошанд, таҳдидҳо эҳсос намегарданд. Ченаки асосии ба миёнории таҳдидҳо ин манфиатҳо мебошад, зеро дар кучое, ки манфиат вучуд дорад онҳо таҳдидҳо ба мушоҳида мерасанд.

Таҳдидҳо ба манфиатҳои миллии Тоҷикистон, шахрвандони мамлакат, ба низоми давлатдорӣ ва дигар сохторҳои он таъсири манфӣ мерасонанд. Таҳдидҳо ба манфиатҳои миллии, ба шахрвандони мамлакат ва ниҳодҳои ҷамъиятӣ имкон намедиханд, ки ба таври озод самти рушду инкишофи худро интихоб намоянд. Аммо барои давлат бошад имконият намедихад, ки дар соҳаҳои алоҳида ба таври озод ғайриқонуният намояд ва рушди соҳаҳои мазкурро таъмин созад. Махсусан таҳдидҳо дар самти амалишавии ҳадафҳои миллии ва стратегияи давлатӣ таъсири манфӣ расонида, манбаҳо ва воситаҳои мавҷударо қорношоям мегардонанд.

Як қатор муҳаққиқон хусусияти таҳдидҳо ва табиати онҳоро аз табиати манфиатҳои миллии вобаста медонанд ва пайдоиши онҳоро ба рафтори субъектони сиёсат алоқаманд менамоянд. Масалан, ба ақидаи яке аз донишмандони соҳаи амният А.В. Логунов ҳар як давлат қўшиш менамояд, ки бо ҳар роҳу воситаи имконпазир манфиатҳои миллии худро ғимоя намояд. Дар раванди ғимояи манфиатҳои миллии бархӯрди манфиатҳо ба амал меояд, ки ин барои ин ва ё он ҷониб таҳдидҳои хосро ба вучуд меорад. Таҳдидҳо ба амнияти миллии хатаре мебошад, ки пайдоиши онҳо аз ғайриқонуният ҳадафмандонаи субъектони алоҳида ва аз эҷод намудани монеа дар самти ғимояи манфиатҳои миллии вобаста мебошад. Бо ибораи дигар, таҳдидҳо ба амнияти миллии бо ин ва ё он манфиати миллии алоқамандии зич дорад. Агар манфиати миллии вучуд надошта бошад, таҳдид низ вучуд надорад. [3,87]

Дар баробари таҳдидҳо ҳавфу хатарҳо низ бояд омӯхта шаванд. Агар субъект ва ё шахс нияти зараррасонӣ ба шахси дигарро дорад, он имконияти зараррасонӣ низ дорад ин таҳдид мебошад. Агар субъект ва ё шахс нияти зараррасонӣ ба шахси дигарро дорад, аммо имконияти зараррасонӣ надорад ин хатар мебошад, зеро ҳар лаҳза ҳолати ба вучуд омадани имконият вучуд дорад, ки хатар ба вучудии имконият мебошад.

Навъҳо ва шаклҳои таҳдид.

Таҳдидҳоро вобаста ба шаклҳои зоҳиршавиашон ба якчанд навъҳо ҷудо менамоянд:

- **таҳдидҳои табиӣ.** Ин навъи ба амалоии таҳдидҳо аз ягон навъи субъект вобастагӣ надорад ва он табиатан ба вучуд меояд. Шакли ба амалоии ин навъи таҳдидҳо аз субъектони

сиёсӣ ва дигар амалдорони таъсиррасон вобаста буда наметонад. Ба ин гуна таҳдидҳо чунин ҳолатҳо мисол шуда метавонад:- гармшавӣ ва тағйирёбии иқлим, обхезиҳои барзиёд, раъду барқ, заминларза, боришоти барзиёд ва монанди инҳо;

- **таҳдидҳои сунъӣ.** Ин гуна шакли таҳдидҳо хусусияти субъективӣ доранд. Таҳдидҳои сунъӣ чунин шакли таҳдидҳо мебошанд, ки ҳадафмандона ва мақсаднок аз ҷониби акторҳои сиёсӣ ва дигар субъектони таъсиррасон офарида мешаванд. Ин навъи таҳдидҳо инсонҳо ва маҳсусан арбобони сиёсӣ дидаю доништа эҷод менамоянд. Ҳангоми таҳдидофаринӣ субъектони дахлдор таҳдидҳои бамиёномадари дар доираи манфиатҳои муайяни худ тарҳрезӣ менамоянд. Ба ин навъи таҳдидҳо чунин мисол шуда метавонад:- терроризм ва экстремизм, амалҳои коррупсионӣ, рӯйхати террористӣ ва экстремистӣ, маҳалгароӣ ва ҳешутаборчигӣ, маризиҳо, сатҳи камбизоатӣ, таркиши демографӣ- (зиёдшавии аҳоли), муҳочирати меҳнатӣ, вобаста будан ба давлати дигар, паҳн гаштани силоҳи қатли ом ва дастрасӣ ба он, муносибати рафיקона нисбати қонунҳо ва монанди инҳо.

Дар шароити равандҳои глобалии ҷаҳони муосир як қатор таҳдидҳо дар худ хусусияти глобалиро фаро гирифтаанд, ки муҳимтаринашон инҳо мебошанд:

- яке аз таҳдидҳо, ки ҳам давлатҳои локалию минтақавӣ ва ҳам глобалиро дар ҳатар гузоштааст ин терроризм ва экстремизм мебошад. Терроризм ин таҳдиди нави олам аст, ки он дар ҷойҳои хушқу ҳолӣ ба вучуд намеояд. Омилҳои мавҷуданд, ки ба пайдоиши терроризм сабаб мешаванд. Ин омилҳо инъикоси манфиатҳои давлатҳои абарқудрат дар низоми сиёсии олам буда, суистифода аз манфиатҳои миллии ҳеш чунин навъи таҳдидҳои ҳатарзоро меофаранд.

Пешрафти техника, ташаккули воситаҳои иттилоотӣ, модернизатсия ва ҷаҳонишавӣ барин падидаҳо дар паҳнгардии терроризм боис гаштаанд, ки ҳар яки инҳо маънидоднамоии маҳсусро талаб менамояд. [1,70]

Дар шароити муосир терроризм ва амалҳои террористӣ ба ҳодиса ва равандҳои мудҳиштарини ҷомеаи ҷаҳонӣ табдил ёфтааст. Дар гушаю канораҳои дунё амалҳои террористӣ ҷони одамони зиёдеро мерабоянд, ба мардум дахшати оварда, онҳоро метарсонад, рӯзи онҳоро сиёҳ намуда, зиндагиашонро маҳв мегардонад. Терроризм ва амалҳои террористӣ дар олами муосир бо тадриҷ меафзояд. Ин ҳодиса дар солҳои охир бештар гардида истодааст. Экстремизм дар навъҳо ва шаклҳои гуногун зохир мегардад. Терроризм низ яке аз шаклҳои мураккабтарини он ба ҳисоб меравад.

Мафҳуми «терроризм» аз ҷониби сиёсатмадорон дар маъноҳои гуногун истифода мегарданд. Нерӯҳои сиёсӣ ва сиёсатмадорон вобаста ба манфиатҳо ва вазифаҳои ҳеш ба «терроризм» муносибат менамоянд. Вақте ки манфиатҳо ва ҳадафҳои гурӯҳи маҳсус дар нисбати арзишҳои умумӣ афзалият пайдо менамоянд, ҳоҳу ноҳоҳ фаҳм ва маънии «терроризм» ҳосияти тамоман дигарро соҳиб мешавад. [5,6]

Масъалаи терроризм ва зухуроти мухталифи он ҳамчун ҳодиса ва раванди сиёсии муосир муносибатҳои ҳосаро талаб дорад. Онро бояд дар доираи ҳадафҳо ва арзишҳои одамон мавриди таҳлил ва ҳулосагирӣ қарор дод;

- дигар падидаи таҳдидовар ва ғасодбарангези ҷомеа ин амалҳои коррупсионӣ мебошад. Масъалаи коррупсия ва хусусиятҳои он яке аз масъалаҳои муҳим ва актуалӣ дар низоми илмҳои ҷомеашиносӣ, аллалҳусус илмҳои сиёсӣ ба ҳисоб меравад. Омӯзиш ва

тахлилу тадқиқи ҳамаҷонибаи он ба зарурияти объективӣ табдил ёфтааст. Зеро он ба яке аз таҳдидҳои навини олам табдил ёфтааст, ки амнияти давлатҳо ва муносибатҳои ҷамъиятиро зери хатар мегузорад. Аз ин рӯ, намояндагони илмҳои сиёсӣ ва ҳуқуқӣ кӯшиш ба ҳарч медиханд, то ки сабабу хусусиятҳои пайдоиши коррупсияро вобаста ба давраи замони мушаххас ошкор созанд. Имрӯз зарурати тадқиқи таҳлилии сабабу хусусиятҳои пайдоиши коррупсия ба миён омадааст. Он метавонад ба рушди ҷомеаи демократӣ монеа гардад.

Дар ҷаҳони имрӯза коррупсия яке аз масъалаҳои умумибашарӣ ба ҳисоб рафта, дар роҳи муваффақона амалӣ гардонидани ҳуқуқи озодиҳои инсон, дар рушди умумимиллӣ, болоравии иқтисодиёт ва некуаҳволии иҷтимоӣ ҳалал ворид месозад. Коррупсия ва шаклҳои ба амал омадани он ба амнияти давлатӣ ва ба инкишофи ҷомеаи солим таҳдид намуда, рушди инкишофи ҷомеаро боз медорад. Амалҳои коррупсионӣ чун як масъалаи актуалӣ ва доғи рӯз ба ҳисоб рафта, ба инкишофи тамоми соҳаҳои гуногуни ҷомеа таъсири манфии худро мерасонад. Имрӯз ба ҳар як давлат зарур аст, ки пешии ин гуна амали манфур дар ҷомеа гирифта ва аз он пешгирӣ намояд.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои пешгирӣ ва мубориза бар зидди коррупсия заминаҳои қонунӣ ва ҳуқуқӣ сохта шудааст. Санадҳои меъёрии ҳуқуқии махсус ба масъалаҳои пешгирӣ ва мубориза бар зидди коррупсия бахшидашудаи Ҷумҳурии Тоҷикистон инҳо мебошад: Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи мубориза бар зидди коррупсия» аз 25 июли соли 2005; Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи чораҳои иловагии пурзӯр кардани мубориза бо ҷинояткорӣ дар соҳаи иқтисодиёт ва коррупсия» аз 21 июли соли 1999; Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи таъсис додани Агентии мубориза бар зидди коррупсия ва ҷиноятҳои иқтисодии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 10 январи соли 2007; Стратегияи муқовимат бо коррупсия дар Ҷумҳурии Тоҷикистон барои солҳои 2013 – 2020 ва монанди инҳо. [6]

Аз байн бурдани амалҳои коррупсионӣ ва ё коҳиш додани вусъатёбии он хеле ҳунар мебохад. Метавон гуфт, ки замоне коррупсия дар ҷомеа сарқӯб мегардад, ки илм ба пуррагӣ қудрати идора кардани эҳсоси инсонро пайдо намояд;

- Маҳалгарой ин як шакли зоҳирии муносибати рафӣқона нисбати қонун мебошад, ин навъи муносибат ҳамчун хатар ва таҳдид ба ҷомеаи солими демократӣ мебошад. Густаришёбии ин навъи таҳдид дар байни минтақаҳои гуногуни кишвар як норозигӣ ва муносибатҳои сардро ба миён меорад. Ин навъи таҳдид метавонад шароити дохилии мамлакатро дар хатар гузорад. Зеро ба инобат нагирӣфтани манфиатҳои ҳудудии дохилии мамлакат дар низоми идоракунии давлат, хатари бузургеро ба миён оварда боиси густаришёбии ин навъи таҳдиди хатарзо мегардад. Маҳалгарой чунин шакли таҳдиде мебошад, ки бештари масъалаҳои дар ҷомеа бавучудодада дар доираи қонун ҳалли худро намеёбад. Ин ҳолат боиси норозигӣ ва дилсардии мардум нисбати ҳокимияти давлатӣ ва низомҳои идоракунии он мегардад.

Барои тадбирҳои судманд андешидан дар роҳи воситаҳои бартараф сохтани чунин ҳолати хатарзо, доштани иродаи матин, баланд бардоштани маърифати сиёсӣву ҳуқуқии ҷомеа ва дар ниҳоди ҳар як фард ташаққул додани шинохти манфиатҳои миллӣ мебошад. Ҳолати дигаре метавонад рушди маҳалгароиро коҳиш диҳад, ин ба роҳ мондани риштаҳои

дӯстӣ ва ҳамкориҳои бисёрҷониба дар ҳудуди дохилии давлат бо минтақаҳои гуногуни он мебошад;

- Маризиҳои гуногун имрӯз ҳамчун вабои аср буда, ҷаҳони имрӯзаро заиф гардонидаст. Бештари ҷавонон ва бекорони имрӯз гаронии рӯзгорро пеш оварда даст ба амалҳои номатлуб мезананд. Ин ҳолат аз заифии ақлонии онҳо шаҳодат медиҳад. Яке аз маризии, ки саломатии миллатро дар хатар мегузорад ин нашъаҷаллобӣ буда, он дар натиҷаи гардиши ғайриқонунии маводи муҳаддир вусъат меёбад. Вусъатёбии ин гуна маризӣ ба солимии миллат хатар ворид месозад. Саломатии миллат ин боигарии давлат мебошад. Барои нигоҳ доштани ин муқаддасот давлат тадбирҳои судманд меандешад, то ки солимии он аз даст наравад;

- таркиши демографӣ- (зиёдшавии аҳоли). Вазъияти демографӣ - ин ҳолати демографии мамлакат мебошад, ки ба воситаи як гурӯҳ нишондиҳандаҳо муайян карда мешавад. Ба ин гуна нишондиҳандаҳо дараҷаи мавҷудаи таваллуд, фавт, никоҳ ва талоқи аҳоли, дарозумрӣ, нишондиҳандаҳои таркиби иҷтимоии аҳоли ва ғайра дохил мешаванд. Зиёдшавии аҳоли имрӯз дар ҷомеаи ҷаҳонӣ ҳамчун таҳдид баромад менамояд. Маълумотҳои демографии солҳои охир нишон дода истодаанд, ки зиёдшавии аҳолии қураи замин бо вусъат инкишоф ёфта истодаанд, ки ин ҳолат як қатор паёмадҳои манфиро ба бор меорад. Ин ҳолат метавонад болоравии сатҳи муҳоҷиратро дар ҷомеа боло барорад;

- муҳоҷирати меҳнатӣ. Муҳоҷир гуфта, ашхосе дар назар дошта мешаванд, ки сарҳади давлатиро бо тариқи қонунӣ ва ё ғайриқонунӣ убур намуда, дар кишвари дигар барои дарёфти шароити мусоид ва ё зиндагии арзанда ба таври доимӣ ва ё муваққатӣ сукунат ихтиёр мекунанд. Ҳолати мавҷуда дар баробари ҷиҳатҳои мусбиаш, ҳолатҳои зиёди манфиро низ ба бор меорад, ки ин метавонад ҳамчун таҳдид ба ҷомеа бошад. Муҳоҷирон дар раванди ҳиҷрат ба монеаҳои зиёд рӯ ба рӯ мешаванд:

- дучор гаштан ба ҳар гуна бемориҳои сироятӣ;
- нагирифтани музди меҳнат;
- аз сар гузаронидани ҳар гуна хавф ва хатарҳо;
- маҳрум гаштани муҳити хонавода, фарзандон аз таълиму тарбия ва муҳаббати падарӣ ва монанди инҳо.

Вусъатёбии ин раванд ба насли наврас ва ояндаи солими ҷомеа таъсири хурдро мерасонад.

Имрӯз, ки таҳдиду хатарҳои басо сангине мисли терроризму ифротгароӣ, қочоқи маводи муҳаддиру ҷинояткорӣ фаромарзӣ ва даҳҳо падидаҳои хатарнок ҳуди асли зиндагии мову шуморо таҳдид менамояд. Вақти он расидааст, ки мушкилоти дуҷуминдараҷаи сунъиро яқсу гузошта, сари ҳамкорӣ созанда, тақвияти эътимоду боварӣ ва таққими ҳамкорӣ биёем, то ба наслҳои оянда минтақаи ободу осоишта ва равобитаи дӯстонаву бародаронаро мерос гузорем. Роҳи ҳалли ин масоил танҳо ҳамкорӣ ва фақат ҳамкорист. Тоҷикистон ҳамеша ба ҷунин раванд омода аст. [4]

Таҳдидҳо ва ҳар гуна хавфу хатарҳои ба миёномада дар шароити Тоҷикистон, ки монеаи муҳимтарин дар самти ҳимояи манфиатҳои миллӣ мегардад, қоҳиш додан ва ё аз байн бурдани он натавонанд вазифаи мақомоти ҳифзи ҳуқуқ ва дигар мақомоти дахлдор, балки дар якҷоягӣ бо ҷомеаи шахрвандӣ мебошад. Барои бартарафсозии таҳдидҳо дар ҷомеа,

шаҳрвандон низ нақши асосӣ доранд, агар тамоми шаҳрвандони давлат он ҳама масъулият, ухдадорӣ ва вазифаҳое, ки дар назди худ доранд ба пуррагӣ риоя намоянд, рушду инкишофи ҷомеа бо суръати кайҳонӣ меафзояд.

Амнияти мо замоне ба пуррагӣ таъмин мегардад, ки ҳамаи мо шаҳрвандон манфиатҳои миллии худро ба пуррагӣ дарк намоем, чунки шинохти манфиатҳои миллий ягона воситаест, ки роҳу воситаҳои самаранок нигоҳ доштани манфиатҳои милӣ ва манфиатҳои бақодории мамлакат аз таҳдидҳо мебошад.

Адабиёт

1. Батошова А. К. Политический терроризм: детерминация и формы проявления. М., 2004., -70с.
2. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи амният» аз 15.03.2016с., №1283.
3. Масъалаҳои актуалии ровандҳои сиёсӣ дар Тоҷикистон қисми VI. Душанбе, 2018, - 142с.
4. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон. III. Душанбе, 24.04.2010.
5. Терроризм: моҳият, ҳосиятҳо ва раванди ташаккули инкишоф /12-13- уми январи соли 2016., - 165с.
6. <http://anticorruption.tj/index.php/tj/kitobkhona/sanad-oi-mejori-u-u/302-strategiyi-mu-ovimat-ba-korrupsiya-dar-um-urii-to-ikiston-baroi-sol-oi-2013-2020>.

МУХАМЕДОВА ЗАЙНАБ ШАМСИДДИНОВА,

муаллими кафедраи забонҳои
Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон,
734003, ш. Душанбе, к. Саид Носир 33
тел: (+992) 93 583 52 77

БОЙМАТОВА ЛИНО КОМИЛҶОНОВА,

магистранти курси дуюм аз рӯйи ихтисоси идоракунии давлатии
Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон,
734003, ш. Душанбе, к. Саид Носир 33,
тел: (+992) 900 13 02 96

**ТЕХНОЛОГИЯИ ИНТИХОБИ ҲАЙАТ
ДАР ТАҶРИБАИ ТАШКИЛОТҲОИ МУОСИР**

Тарзи дурусти интихоб ва ҷобачогузории кадрҳо муайян менамояд, ки ба ҳар корманд
қоре супорида шавад, ки ба дараҷаи донишу малака ва таҷрибаи андӯхтаи ӯ мувофиқ бошад.
Бинобар ин, ҳангоми тақсимои кормандон ба ҷойҳои қорӣ бояд ба он кӯшиш кард, ки қори
ичрошаванда ба тахассуси иҷроқунанда мувофиқат намояд. Дараҷаи қор аз дараҷаи корманд
набояд пасттар бошад.

Мақсади муаллифон аз таҳияи мақолаи мазкур омӯзиши паҳлуҳои назариявӣ ва
амалии интихоб ва ҷобачогузории кадрҳо дар ташкилот аст.

Вожаҳои калидӣ: интихоб, ҷобачогузорӣ, ташкилот, банақшагирӣ, корманд,
менеҷер, номзадҳо, банақшагирии кадрӣ, скрининг ва рекрутинг.

МУХАМЕДОВА ЗАЙНАБ ШАМСИДДИНОВА,

преподаватель кафедры языков
Академии государственного управления при Президенте Республики Таджикистан
734003, г. Душанбе, ул. Саид Носир, 33
тел: (+992) 93 583 52 77

БОЙМАТОВА ЛИНО КОМИЛДЖОНОВА,

магистрант второго курса обучения по специальности государственное управление
Академии государственного управления при Президенте Республики Таджикистан,
734003, г. Душанбе, ул. Саид Носира, 33
тел: (+992) 900 13 02 96

Технология подбора персонала на примере современных организаций

Подбор и расстановка кадров - одна из важнейших функций управленческого цикла, выполняемых руководящим составом организации. Подбором кадров занимаются все руководители, и сопровождается это их расстановкой в соответствии с деловыми качествами. От качества подбора и расстановки кадров, как в производственной системе, так и в системе управления, во многом зависит эффективность работы организации.

В данной статье авторы проанализировали вопрос технологии подбора персонала на современном этапе.

В статье разбираются некоторые теоретические и практические стороны подбора и расстановки кадров в организации.

Ключевые слова: подбор, расстановка, организация, планирование, персонал, менеджер, кандидаты, кадровое планирование, скрининг, рекрутинг.

MUKHAMEDOVA ZAINAB SHAMSIDDINOVNA

Lecturer of Language Department, of the Academy of Public Administration under the President of
Republic of Tajikistan

Tajikistan, Dushanbe, 33, Said Nosir str.

Phone: (+992) 93 583 52 77

BOYMATOVA LINO KOMILJONOVNA

second year master's student on public administration of the Academy of Public Administration
under the President of the Republic of Tajikistan;

Tajikistan, Dushanbe, 33, Said Nosir str.

Phone: (+992) 900 13 02 96

The technology of staff selection on example of modern organizations

The article deals with that, that staff selection and placement is one of the important functions of managing range, which carry out by the senior staff of organizations. All managers engaged in staff selection as well as their placement in accordance with their working abilities. The efficiency of work in organization depends on the quality of staff selection and placement as in industrial field as in administration system.

The authors in the article analyze the issue of technology of staff selection on modern stage.

The article deals with some theoretical and practical sides of staff selection and placement in organization.

Key words: selection, placement, organization, planning, staff, manager, candidates, staff planning, screening, recruiting

Интиҳоб ва ҷобачогузории кадрҳо яке аз функцияҳои асосии давраи идоракунии, ки аз ҷониби ҳайати роҳбарикунандаи ташкилот иҷро карда мешавад, ба ҳисоб меравад. Аз сифати интиҳоб ва ҷобачогузории кадрҳо чи дар низоми истеҳсолот ва чи дар низоми идоракунии самаранокии фаъолияти ташкилот вобастагии зиёд дорад. Бо дарназардошти гуфтаҳои боло бар он ақида ҳастем, ки мавзӯи интиҳобнамудаи мақолаи мазкур актуалӣ буда, ба таҳлил ниёз дорад.

Ҳангоми интиҳоб ва ҷобачогузории кадрҳо ба ҳатогӣ роҳ додан, алалхусус, дар интиҳоби кадрҳои роҳбарикунанда зарбаи сахт ба ташкилот расонидан аст. Чустучӯ, интиҳоб ва ҷобачогузории кадрҳо аз рӯйи қоида ба зиммаи ҳадамоти кадрӣ вогузор карда шудааст.

Зери мафҳуми интиҳоб ва ҷобачогузории кадрҳо тақсимои дурусти кормандон ба сохторҳо, зерсохторҳо, қитъаву ҷойҳои корӣ дар мувофиқат бо низоми қабулшудаи ташкилот аз як тараф ва аз тарафи дигар, аз рӯйи қобилият, хусусиятҳои психофизиологиву қори корманд, ки ба маҷмӯи талаботи қори иҷрошаванда ҷавобгӯ аст, мебошад. Дар ин ҳолат ду мақсад пайгирӣ карда мешавад: ташаккули коллективҳои фаъол амалкунанда дар доираи сохторҳои ташкилот ва муҳайё кардани шароит барои пешравии касбии ҳар як корманди ташкилот. Интиҳоб ва ҷобачогузории кадрҳо дар принсипҳои мувофиқат, ояндадорӣ, ивазшавандагӣ асос ёфтааст.

Технологияи интиҳоби ҳайат дар таҷрибаи ташкилотҳои муосир чунин давраҳоро дар бар мегирад: банақшагирӣ, чустучӯ, интиҳоби ҳайат. Дар умум, ин давра ба пешбинӣ кардани талабот ба ҳайат ва муайян кардани талабот ба номзад равона карда шудааст.

Проблемаи интиҳоби касбӣ яке аз масъалаҳои актуалии замони мо ба шумор меравад. Ҳангоми интиҳоби кадрҳо аслан натиҷаи қор (муваффақиятҳо), қобилиятҳо, характери корманд, мутобиқшавии ӯ ба мансаб баҳогузорӣ мешавад. Ҳангоми ҳалли масъалаҳои моддӣ бештар ба натиҷаи қор, вале ҳангоми ҳалли масъалаи пешравии мансабӣ, ҷобачогузории кадрҳо ва тақмили ихтисоси онҳо қобилият ва ҳислати корманд ба инобат гирифта мешаванд.

Давраи яқум, ки дар тамоми ташкилотҳо истифода бурда мешавад, ин давраи чустучӯ аст, ки имконияти тартиб додани рӯйхати номзадҳоро ба мансабҳои ҳолӣ имконият медиҳад.

Давраи дуюм ин интиҳоб ба қор аст. Сохтори ин давра аз мавқеи интиҳоби ҳайат пурра вобаста аст. Дар умум, вай меъёрҳо ва усулҳои интиҳобро дар бар мегирад. Сохтори мазкури интиҳоби ҳайат ба ташкилот имконият медиҳад, ки маҳз вақт ва «сифати номзадҳо» барои интиҳоби захираҳо муносиб карда шаванд. Ёйр аз ин, технологияи самараноки интиҳоби кормандони нав ба ташкилот имконият фароҳам меорад, ки бо қафолати нисбатан зиёд муайян кардани номзоди таҳассуси баланддошта пешгӯӣ карда шавад ва имконияти интиҳоб кардани номзадҳои ояндадор бошад.

Ҳоло ҷӣ тавр технологияи интиҳоби ҳайат дар ташкилотҳои муосир татбиқ карда мешавад, дида мебароем.

Банақшагирии кадрӣ. Раванди интиҳоби ҳайат ба банақшагирии кадрӣ, ки вазифаи асосиаш муайян кардани талаботи ташкилот ба захираҳои инсонии ҷи кӯтоҳмуҳлат ва ҷи дарозмуҳлат аст, тақя мекунад. Дар раванди банақшагирии кадрӣ қор даврано қудо қардан мумкин аст:

Давраи яқум, ки аз он раванди банақшагирии кадрӣ оғоз қардида ва ба он асос меёбад, ин таҳлили нақшаи стратегияи ташкилот мебошад. Дар ин давра дар ташкилот таҳлил

гузаронида мешавад: мақсадҳои ояндаи ташкилот; самаранокии меҳнати банақшагирифташуда; ҳаҷми маҳсулот. Муайянкунии дақиқи мақсадҳои стратегӣ нишонаест, ки ба воситаи он тамоми қарорҳо дар соҳаи захираҳои инсонӣ баҳогузорӣ карда мешаванд.

Давраи дуюм - ин пешгӯии талаботи ташкилот ба ҳайат аст. Дар ин давра талаботи ташкилот ва захираҳои инсонии мавҷуда муқоиса карда мешаванд.

Менечерон оид ба ҳайат қайд мекунад, ки «банақшагирии кадрӣ масъалаи пурра кардани камчинӣ ба ҳайати сифатан ва миқдоран зарурӣ самтҳои мушаххаси кори кадриро ба нақша мегиранд».[1]

Талабот ва омода будани ташкилот ба бурдани банақшагирии мунтазами кадрӣ бо баробари афзоиши андозаи ташкилот, миқёс ва мураккабии фаъолияти ташкилот зиёд мешавад. Ин тағйиротҳо ба мадди аввал ҳамаи талаботҳои навро ба кормандон, ки ҳангоми интихоб бояд ба назар гирифта шаванд, мегузоранд. Ҳар қадаре ки нишондиҳандаи сифатии ҳайат зиёд аст, аз рӯи маълумотҳои омӯрӣ ҳамоно қадар масраф барои ҷустуҷӯи ӯ зиёдтар аст.

Давраи сеюм. Самти асосии кор дар доираи банақшагирии кадрӣ дар ташкилот бо баҳогузориҳои ҳолати захираҳои дохилии меҳнатӣ ва баҳогузориҳои захираҳои берунаи меҳнатӣ алоқаманд аст.

Менечерон оид ба ҳайат ҳаҷми иттилооти кадриро, яъне маълумотҳои демографӣ ва сатҳи маълумот, натиҷаҳои назарсанҷиҳои гузаронидашуда ва санҷишҳои тестӣ, натиҷаҳои баҳодихии мунтазами кори ҳайат (аттестатсияҳо), талаботҳои мансабӣ, дараҷаи воқеии истеҳсолотро таҳлил менамоянд.

Аз сабаби он ки имкониятҳои дохилии ташкилот барои қонунгардонидани талаботи афзоишбанда ба кадрҳои сифатан ва миқдоран ҷавобгӯ нокифоя ҳастанд, банақшагирии кадрӣ ҳамеша омӯзиш ва баҳогузориҳои сарчашмаҳои берунаро талаб мекунад. Дар ташкилот таҳлили вазъияти кадрӣ дар минтақаҳо гузаронида мешавад, то ки доираи қувваи кориро дар бозори меҳнат муайян намояд. Сарчашмаҳои иттилоотӣ дар бораи ҳолати бозори меҳнат чунинанд: доираи маош, сомонаҳо оид ба шуғли меҳнат, рӯзномаву маҷаллаҳо оид ба интихоби ҳайат.

Давраи чорум. Дар ин давра ташкилот нақшаҳо тартиб медиҳад, қолаби муваққатино барои ҳалли масъалаҳои таъмини ташкилотро бо кадрҳои зарурӣ муайян мекунад. Маънои банақшагирии кадрӣ дар муайян кардани чораҳои муосир барои қонунгардонидани ташкилот ба қувваи кории зарурӣ бо дарназардошти нақшаи муваққатии ташаққули ташкилот, зерсохторҳои он ё самтҳои алоҳидаи фаъолияти ташкилот мебошад. Чорабиниҳои банақшагирифташуда бояд ҷӣ кор карданро барои пурра кардани камчинӣ ба қувваи кории аз ҷиҳати дониш, малака ва таҷриба ба талабот ҷавобгӯро нишон дода тавонанд.

Ҳамин тариқ, мақсади асосии давраи банақшагирии кадрӣ кам кардани фосилаи байни таъминоти ҳозираи захираҳои кадрӣ ва талаботи ояндаи ташкилот мебошад.

Қабули ҳайат. Қабули ҳайат дар ташкили захираи зарурии номзадҳо аз ҳамаи мансабу ихтисосҳо, ки ташкилот дар оянда кормандонди нисбатан мувофиқро интихоб менамояд, иборат аст. Ин кор дар ҳамаи ихтисосҳо гузаронида мешавад – идоравӣ, истеҳсолӣ, техникӣ, маъмурӣ. Маҷмӯи корҳои зарурӣ оид ба қабул дар бештари ҳолатҳо аз рӯи фарқияти байни қувваи кории мавҷуда ва талаботи оянда ба он муайян карда мешавад. Ин талаботро

ташкилот аз давраи гузашта- банақшагирии ҳайат, ки мо дар боло дида баромадем, муайян мекунад.

Барои гузаронидани қабули номзадҳо ташкилот талаботи расмиро ба номзад пешниҳод менамояд. Расмӣ - тавсифи дақиқ ва муфасссали номзоди «идеалӣ» аст. Ҳамчун иттилоот ба ин таҳлили кори дар давраи банақшагирӣ гузаронидашуда, инчунин хоҳиши роҳбари бевосита хизмат менамоянд.

Аз рӯйи таҳқиқоти сотсиологӣ ба саволи оё дар ташкилот расмӣ нисбат ба номзад вучуд дорад, 33% ҷавоби қаноатбахш доданд, ки ин аз муносибати ҷиддӣ доштан ба тартиб додани талаботҳо ба номзадҳо ба ин ё он вазифа далолат мекунад. 28% пурсидашудагон тасаввуроти умумиро дар бораи номзоди «идеалӣ» доранд. 17% иштирокчиён дар бораи расмияти талабот ба номзадҳо маҷмуи камтарини маълумотхоро, ки барои ишғоли ин мансаб зарур ҳастанд, доранд (маълумот, таҷрибаи корӣ, донишони забонҳои хориҷӣ); 11% пурсидашудагон дархост барои ишғоли мансаби ҳолӣ аз ҷониби роҳбари сохторро дар назар доранд. [2]

Инак, маълумотҳои таҳқиқотҳои сотсиологӣ нишон медиҳанд, ки роҳбарон зарурати расмияти талабот ба номзадро хуб медонанд, вале ба он кам аҳамият дода мешавад. Агар бархе аз ташкилотҳо ин корро шартӣ зарурӣ барои ҷустуҷӯи самараноки номзадҳо ҳисобад, қисми дигар ба гувоҳии пешакӣ таъя мекунанд ва рафтори бисёр «расмӣ»-ро ба ин масъала тарафдор нестанд. Вале барои таъмин кардани самаранокии интихоби ҳайат мувофиқати пешгӯии менечер, ки дар асоси таҷрибаи чандинсола пайдо шудааст ва тасвири пурраи номзоди идеалӣ зарур аст. Ин кор дар навбати худ, ҷараёни интихоби номзадро хеле осон менамояд.

Сарчашмаҳои қабул метавонанд дохилӣ ва беруна бошанд. Ин вобаста аз вазифа, муҳлат, вақт ва сиёсати кадрӣ муайян карда мешавад. Ҳамаи ин дар давраи банақшагирӣ тасдиқ карда мешавад.

Ба воситаҳои қабули беруна дохил мешаванд:

1. Додани эълон дар воситаҳои ахбори омма;
2. Мурочиат ба агентҳои оид ба интихоби ҳайат;
3. Ҷустуҷӯи номзадҳо ба воситаи интернет-захираҳо;
4. Ба воситаи тавсияҳои кормандони ташкилот, шарикон ва шиносон;
5. Иштирок дар ярмаркаҳои ҷойҳои ҳолӣ, рӯзҳои карера.

Пурсишномаҳо нишон доданд, ки дар ташкилотҳои пешбари Россия ва хориҷ аз он усули нисбатан шинохташудаи интихоб - ҷой кардани эълон дар воситаҳои ахбори омма (бештар дар нашрияҳои махсус)-ро истифода мебаранд. Иштирокчиёни пурсишномаҳо қайд мекунанд, ки ин усули нисбатан арзони интихоби номзадҳо ва зуд ҷавоб додани онҳо ба эълони додашуда мебошад. Вале бояд гуфт, ки ин усул камбудии худро низ дорад. Рӯ ба рӯ шудан бо гурӯҳи калони одамон, ки ба талаботҳои ташкилот ҷавобгӯ нестанд ва бо ин сарф шудани маблағҳои захираҳои дохилии ташкилот аст. [3]

Бештари пурсидашудагон чунин ҳисоб мекунанд, ки хизматрасонии агентҳои оид ба интихоби ҳайат хеле гаронбаҳо ҳастанд ва раванди дурударози корро доранд. Ёй аз ин, дар муддати ҳамкорӣ бо агентӣ тимсоли корманди «идеалӣ» ғалат маънидод карда мешавад – мулоқот ва баррасии талабот ба корманд аз ҷониби як корманди агентӣ гузаронида мешавад,

вале бо номзадҳо нафари дигар машғул мебошад. Вале новобаста ба ин, аз хизматрасониҳои агентҳо қариб 88% одамон истифода мебаранд. Бартариҳои усули мазкур дар он аст, ки ба суҳбат нафароне меоянд, ки интихоби пешакиро гузаштаанд. Ташкилотҳо меҳоянд бо агентҳои санчидашуда ҳамкорӣ дошта бошанд. Чунин агентҳо вазъияти бозори меҳнатро хуб медонанд, хусусияти ин ё он ташкилотро омӯхтаанд, аз сохтор ва стратегияи онҳо бохабар ҳастанд.

50% пурсидагон ҷустуҷӯи номзадҳоро ба воситаи интернет амалӣ менамоянд. Ба ақидаи онҳо ин усул барои каммасраф буданаш хеле мувофиқ аст. На камтар аз 40 % пурсидагон ҳангоми ҷустуҷӯи номзадҳо барои ишғоли ҷойҳои ҳолӣ аз тавсияҳои кормандони ташкилот истифода мебаранд. Ба ақидаи пурсидагон ин усул аз ҷиҳати иқтисодӣ камхарч буда, омадани номзадҳои тахассусиро таъмин карда метавонад. Бар замми ин, дар баъзе ташкилотҳо низомҳои гуногуни ҳавасмандкунии кормандоне, ки номзадҳои тавсиякардаашон ба кор қабул шудааст, вучуд доранд. Як қисми пурсидагон чунин мешуморанд, ки дар баробари ҳавасмандгардонӣ дар ҳолати пешбарии номзоди номувофиқ ҷазо низ муқаррар карда шавад. Дигарон чунин пешниҳод доранд, ки корманди номзадро тавсиякунанда ҳавасманд гардонидани шуда, барои ғайриқонунии минбаъдаи номзоди тавсиякардааш ҷавобгар карда нашавад, зеро қабули корманд ба ташкилот пурра ба зиммаи ташкилот вогузор карда шудааст.

Ғайр аз ин, 33% барои тавсияҳо ба шарикон, ҳамкорон ва шиносони худ муроҷиат менамоянд.

17% пурсидагон барои ҷалби кормандони нав (асосан, ин ба мутахассисони ҷавон тааллуқ дорад) дар ярмаркаҳои ҷойҳои ҳолӣ иштирок мекунанд, рӯномаҳо барои донишҷӯёни курсҳои болоӣ ва хатмкунандагони макотиби олии мегузаронанд.

Инак, аз рӯи нишондиҳандаҳои пурсишҳои гузаронидашуда маълум мегардад, ки барои қабули ҳайат ташкилотҳо аз тамоми усули воситаҳои истифода мебаранд. Бартариҳои асосӣ барои тамоми ташкилотҳо камхарч будани ин усулҳо мебошад.

Вале мо чунин мешуморем, ки иқтидори мутахассисони ҷавон аз ҷониби ташкилотҳои зиёд дуруст баҳогузорӣ карда намешаванд. Танҳо 17% онҳо дар ярмаркаҳои ҷойҳои ҳолӣ иштирок менамоянду ҳалос.

Тамоми усулҳои дар боло зикршуда ба корфармо имконият медиҳанд, ки шумораи зиёди номзадҳоро ҷалб намуда, интихоби максималиро таъмин намоянд ва ҷойҳои холиро бо ин восита пурра намоянд.

Аслан, ташкилотҳо кӯшиш менамоянд, ки қабулро дар дохили ташкилоти худ гузаронанд. 50% пурсидагон ин усули қабулро истифода менамоянд, зеро он сарфи маблағҳои зиёдро талаб намекунад ва барои баланд бардоштани мартабаи роҳбар дар назди кормандон мусоидат мекунад. Ғайр аз ин, ин ҳавасмандшавии онҳоро баланд мебардорад, муҳити маънавию беҳтар месозад ва дилбастагии кормандонро ба ташкилот меафзояд. [4]

Ҳангоми қабули номзадҳо дар дохили ташкилот шӯъбаи кадрҳо ҷойҳои холиро бо истифодаи воситаҳои иттилоотӣ дохилӣ эълон менамояд: рӯзномаи ташкилот, варақаҳои ахборотӣ, инчунин муроҷиат ба роҳбарони сохторҳо бо хоҳиши пешниҳоди номзадҳо. Баъзе ташкилотҳо таҷрибаи расонидани эълон ба тамоми кормандон дар хусуси ҷойҳои холиро ҷорӣ карда истодаанд, ки ин дар навбати худ ба кормандон имконият медиҳад, ки аризаи

худро пеш аз номзади беруна пешниҳод кунад. Ин муносибат ҷойивазкунии кадрҳоро дар ташкилот таъмин намуда, ба ҳар як корманд имконияти пешравии мансабиро фароҳам меорад.

Вале қабули дохилӣ ҷиҳатҳои манфӣ низ дорад: аз рӯи гуфтаҳои пурсидагон онҳо бо муқовимати роҳбарони сохтори ташкилот рӯ ба рӯ мешаванд, зеро онҳо дар навбати худ намехоҳанд корманди арзишманди худро аз даст диҳанд.

Ғайр аз ин, ҳангоми ҷустуҷӯи номзадҳо дар дохили ташкилот имконияти интиҳоб кардан маҳдуд аст, зеро дар қатори онҳо метавонад одами зарурӣ набошад. Боз як камбудии дигар дар он аст, ки ба ташкилот одамони нав бо идеяҳои нав, диди нав намеоянд ва ин сабаби ба қарахтӣ дучор шудани ташкилот шуда метавонад.

Давраи қабул давраи муайянкунанда аст, зеро интиҳоби номзадҳои «нодуруст» худ аллакай интиҳоби бебарори ҳайатро кафолат медиҳад. Яъне агар номзадҳои номувофиқ интиҳоб карда шаванд, пас интиҳоб намудани номзадҳои арзанда (мувофиқ ба мансаби ҳолӣ) ғайриимкон мегардад.

Чӣ тавре мебинем, проблемаи асосии давраи мазкур муҳолифати талаботҳои роҳбари бевосита ва менечер оид ба ҳайат аст ва натиҷаи ин нофаҳмӣ дар бартарии ин талаботҳо аст, ки самаранок ташкил кардани тактикаи интиҳоби номзадҳо имкон намедиҳад.

Интиҳоби номзадҳо. Дар ин давра роҳбарият номзадҳои нисбатан мувофиқро аз захираҳое, ки дар раванди қабул ташкил додааст, интиҳоб менамояд.

Қарори объективӣ оид ба интиҳоб вобаста аз вазъият дар маълумоти номзад, дараҷаи малакаи касбӣ, таҷрибаи кори пештара, ҳислатҳои фардии ӯ асос меёбад. Агар мансаб ба сатҳи ҷунин мансабҳое, ки омили муайянкунандаи донишҳои техникӣ ҳастанд (мисол, корманди илмӣ), пас аҳамияти бештарро маълумот ва фаъолияти илмӣ андӯхтаи номзад мебозад. Барои мансабҳои роҳбарикунанда, алалхусус, зинаи нисбатан баланди он малакаи ба танзим даровардани муносибатҳои байниминтақавӣ, инчунин мутобиқати номзад бо роҳбарият ва зертобеони ӯ аҳамияти аввалиндараҷа дорад. Ғайр аз ин, интиҳоби самаранокӣ кадрӣ яке аз шаклҳои назорати сифатии пешакии захираҳои инсонӣ мебошад.

Дар таҷрибаи муосири интиҳоби номзадҳо дар мамлакатҳои пешрафта аз ҷумла, дар Россия асосан муносибати зеринро истифода мебаранд: **скрининг ва рекрутинг**.

Технологияи скрининг- ин муносибати сатҳӣ барои интиҳоби ҳайат мебошад, ки ҷудо кардани номзадҳои нисбатан мувофиқ аз дигарон аз рӯи натиҷаи пурсишномаҳо аст. Хусусиятҳои имкондоштаи расмӣ инҳоянд: вазифа, синну сол, ҷинс, таҷрибаи корӣ ва ғайра. Ҳавасмандкунӣ ва ҳислатҳои фардии номзад дар технологияи мазкур ба инобат гирифта намешаванд. Ба ҳамин тариқ, агентии кадрӣ чараён ва ҷалолиномаҳои номзадҳоро ташкил мекунад, суҳбати номзадҳоро бошад, ташкилот мустақилона мегузаронад. Ҷунин хизматрасонӣ барои ташкилотҳое мувофиқ аст, ки ба хизматрасонии каммасраф муҳтоҷ ҳастанд.

Ба хизматрасонии скрининг ҷунин давраҳои интиҳоби ҳайат дохил мешаванд:

- тартиб додани талабот ба ҷойҳои ҳолӣ;
- ҷойгир кардани матнӣ эълон дар интернет ва нашрияҳо, интиҳоби резюме аз маҳзани маълумоти агентӣҳо;
- доимӣ нав кардани эълони ҷойҳои ҳолӣ дар ВАО;
- ҷустуҷӯи номзадҳои мувофиқ, тақсими пешниҳодҳо бо иттилоии ҷойҳои ҳолӣ;

- ба корфармо расонидани резюмеҳои беҳтарин ба воситаи почтаи электронӣ.

Гузариши сӯҳбат бо номзадҳои мувофиқ вазифаи роҳбари ташкилот аст.

Рекрутинг аз калимаи англисӣ гирифта шуда, маънои ҷалб кардани дорар. Рекрутинг ин тамоми раванди ҷустуҷӯ ва интихоби ҳайат аст, вале дар бештари ҳолатҳо раванди сӯҳбат ва интервю бо номзадҳо, муайян кардани сатҳи дониш, мувофиқати ӯ ба талаботҳои интихоб то нақшаи коркард ва ҳавасмандгардонӣ фаҳмида мешавад.

Моҳияти рекрутинг дар ҷустуҷӯи номзадҳо мебошад, ки маълумоти касбии ӯ ба меъёрҳои ҷустуҷӯ мувофиқат мекунад. Сохти анъанавии ҷустуҷӯ дар ҷоп кардани эълон оид ба қабул ва дар оянда интихоби одамоне, ки ба ин эълон ҷавоб додаанд, мебошад.

Хулоса, интихоб, дарёфт ва ҷобачогузори кадрҳо дар идораи давлатӣ яке аз унсурҳои муҳими идораи давлатӣ ба шумор рафта, татбиқи мақсадноки он ба самаранокии идораи давлатӣ мусоидат менамояд.

Дар Тоҷикистон оид ба ҷобачогузори кадрҳо ва идораи онҳо санадҳои меъёриву ҳуқуқи соҳавие қабул гардидаанд, ки дар сурати амалӣ шудан метавонанд, тағйироти мусбиро дар ин самт ба бор оваранд.

Мусаллам аст, ки дар тамоми давлатҳои мутараққӣ, аз ҷумла, дар Тоҷикистон низ роҳи усулҳои илмӣ таъминоти ҳайати мақомот таҳия гардида, дар асоси пешниҳоди иқтисодшиносон, равоншиносон, ҷомеашиносон ва дигар мутахассисон анҷом дода шудааст.

Рӯйхати адабиёти истифодашуда

1. Абрамова И.Г. “Персонал – технология менеджера”, Москва, 2004.
2. Волгин А.П. “Управление персоналом в условиях рыночной экономики”, Москва, 2003.
3. Виханский О. С. Стратегическое управление: Учебник. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Гардарики, 2005 – 296 с.
4. Егоршин А.П. Управление персоналом. – Н. Новгород: НИМБ, 2007. Магура, М. Управление персоналом в обучающейся организации / М. Магура // Управление персоналом. – 2009. – № 9(18). – С. 17-21.
5. Минаев Э.С. Менеджмент персонала: функции и методы. – М., 2003.
6. Основы управления персоналом: Учеб. для вузов/ Б. М. Генкин, Г. А. Кононова, В. И. Кочетков и др.; Под ред. Б. М. Генкина. – М.: Высш. шк., 2006 – 383 с.: ил.
7. Прибылова, М. Подбор персонала без ошибок. Часть 1 - Методы подбора кандидатов / М. Прибылова // Режим доступа: http://www.i2r.ru/static/318/out_12460.shtml
8. Прибылова, М. Подбор персонала без ошибок. Часть 2 - Формализация требований к кандидату / М. Прибылова // Режим доступа: http://www.i2r.ru/static/318/out_12461.shtml

САИДАМИРОВ БАХОДУР ШОВАЛИЕВИЧ,

директор Центра Евразийских исследований и Межпарламентского сотрудничества Северо-Западного института управления РАНХиГС
(Санкт-Петербург, Российская Федерация), кандидат юридических наук,
E-mail: saidamirovbs@mail.ru

САИДАМИРОВА ФИРУЗА ШОВАЛИЕВНА,

соискатель кафедры политологии Таджикского Государственного
Педагогического Университета имени С. Айни,
Душанбе, Таджикистан, E-mail: firuza76@list.ru

**ПОЛИТИКО-ПРАВОВАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ МПА СНГ
И РОЛЬ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН В РЕГИОНАЛЬНОМ
СОТРУДНИЧЕСТВЕ В ЕВРАЗИИ**

Аннотация

Целью данного исследования является выявление роли межпарламентских институтов в Международном механизме парламентского взаимодействия. Для проведения исследования и формирования выводов были применены элементы метода системного, сравнительного, исторического, а также ситуационного анализа.

Объектами исследования являются проблемы формирования общих пространств, проходящих между и сквозь регионы, в которых составляющие их элементы взаимодействуют и имеют тесные ассоциативные связи друг с другом. Предметами – политические решения парламентов и их межпарламентских объединений, как частей процесса глобального управления.

В работе проанализирована роль парламентариев и межпарламентских институтов через регионализацию, то есть формирование более эффективного механизма управления.

Сделан вывод о том, что роль Республики Таджикистан в МПА СНГ определяется выдвижением и поддержкой Парламента, инициатив парламентариев, их поддержкой и продвижением парламентской делегацией РТ в МПА, основывающихся на особом значении для внешней политики республики во взаимодействии с СНГ и Российской Федерацией, реализацией инициатив, направленных на развитие регионального сотрудничества в Евразийском регионе.

Ключевые слова: парламентарии, международные межпарламентские институты, Межпарламентская Ассамблея Содружества Независимых Государств, Организация договора о коллективной безопасности, Евразийское Экономическое Сообщество, Организация Объединенных Наций.

САИДАМИРОВ БАХОДУР ШОВАЛИЕВИЧ,

Директори Маркази таҳқиқоти Авруосиё ва Ҳамкориҳои байнипарламентӣ Донишқадаи идоракунии Шимолу Ғарбии Академияи хоҷагии халқ ва хизмати давлатии Россия (Санкт-Петербург, Федератсияи Россия), номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ,
E-mail: saidamirovbs@mail.ru

САИДАМИРОВА ФИРУЗА ШОВАЛИЕВНА,

унвонҷӯи кафедраи сиёсатшиносии
Донишгоҳи давлатии омӯзгории ба номи С.Айнӣ,
Душанбе, Тоҷикистон, E-mail: firuz76@list.ru

**Фаъолияти сиёсӣ ҳуқуқии АБП ИДМ ва нақши Ҷумҳурии Тоҷикистон
дар ҳамкориҳои минтақавӣ Авруосиё**

Аннотация

Мақсади мақолаи мазкур таҳқиқи нақши ниҳодҳои байнипарламентӣ дар механизми байналмилалӣ ҳамкориҳои парламентӣ мебошад. Барои анҷом додани пажӯҳиш ва тасвидаи хулосаҳои унсурҳои гуногуни методҳои таҳлили системавӣ, муқоисавӣ, таърихӣ ва инчунин таҳлили вазъиятӣ ба кор бурда шуд.

Объектҳои таҳқиқот проблемаҳои ташаккули фазаҳои муштараки миёни минтақаҳо мебошанд, ки дар онҳо унсурҳои ташкилкунада бо ҳам ҳамкорӣ намуда, бо ҳамдигар робитаҳои наздик доранд. Мавзӯи ҷунин ҳамкориҳо қарорҳои сиёсии парламентҳо ва иттиҳодияҳои байнипарламентӣ ҳамчун бахшҳои раванди идоракунии глобалӣ мебошад.

Дар мақола нақши аъзои парламент ва ниҳодҳои байнипарламентӣ тавассути минтақавигардонӣ, яъне ташаккули механизми боз ҳам муассири идоракунии мавриди таҳлил қарор гирифтааст.

Хулоса бароварда мешавад, ки нақши Ҷумҳурии Тоҷикистон дар АБП ИДМ бо пешниҳод ва дастгирии ташаббусҳои аъзои ҳайати вакилони ҚТ дар АБП муайян карда мешавад ва он ба нақши махсуси сиёсати хориҷии ҚТ ва Федератсияи Россия, амалишавии ташаббусҳои ба рушди ҳамкориҳои байниминтақавӣ равонагардида дар минтақаи Авруосиё асос ёфтааст.

***Важсаҳои калидӣ:** аъзои парламент, ниҳодҳои байналмилалӣ байнипарламентӣ, Ассамблеяи Байнипарламентӣ Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил, Созмони шартнома оид ба амнияти дастаҷамъӣ, Иттиҳоди Иқтисодии Авруосиё, Созмони Милали Муттаҳид*

BAKHODUR S. SAIDAMIROV,

Director of the Center of the Eurasian researches and the Interparliamentary cooperation North-West
Institute of Management of RANEP
(St. Petersburg, Russian Federation), Candidate in Law

E-mail: saidamirovbs@mail.ru

FIRUZA S. SAIDAMIROVA,

Aspirant of Political Science Department
of Tajik State Pedagogical University named after S. Aini,
Dushanbe, Tajikistan, E-mail: firuz76@list.ru

**Political and legal activities of IPA CIS and the role of the Republic of Tajikistan
in the regional cooperation in EURASIA.**

The aim of this study is to identify the role of inter-parliamentary institutions in the International mechanism of parliamentary interaction. There were used the elements of method of system, comparative, historical, and situational analysis to conduct the study and form conclusions.

The objects of the study are the problems of formation of common spaces passing between and through regions in which their constituent elements interact and have close associative links with each other. The subjects are the political decisions of parliaments and their inter-parliamentary associations as part of the process of global governance.

The work analyzes the role of parliamentarians and inter-parliamentary institutions through the regionalization, that is, the formation of a more effective management mechanism.

It is concluded that the role of the Republic of Tajikistan in the IPA CIS is determined by the nomination and the support of the Parliament, the initiatives of parliamentarians, their support and promotion of the parliamentary delegation of the Republic of Tajikistan in IPA, based on a special importance for foreign policy of the Republic in the interaction with the CIS and the Russian Federation; the implementation of initiatives aimed for the development of regional cooperation in the Eurasian region.

Keywords: *parliamentarians, international inter-parliamentary institutions, Inter-parliamentary Assembly of the Commonwealth of Independent States, collective security Treaty Organization, Eurasian Economic Community, United Nations*

Введение. Распад Советского Союза стал началом формирования региональной структуры Содружества Независимых Государств (СНГ). Очевидно, что насколько удачно государства могут воспользоваться сравнительными преимуществами регионализации и приспособиться к глобальным процессам, с одной стороны определяет выбор модели развития тех или иных стран, с другой способствуют или препятствуют развитию данного сегмента мировой системы. В СНГ этот процесс сопровождался появлением межпарламентского вектора. Именно с этими новыми глобальными тенденциями связано как появление, так и повышение роли межпарламентского взаимодействия.

Актуальность проблемы определяется важностью изучения роли парламентского вектора взаимодействия на региональном уровне. Наше исследование рассматривает особенности политико-правовой деятельности Республики Таджикистан в рамках

Межпарламентской Ассамблеи СНГ и ее роли в региональном сотрудничестве в Малой Евразии.

Основная часть. Конфигурация региона может меняться в зависимости от рассматриваемых параметров системы (функций) безопасности, культурно-исторических взаимосвязей, торгово-экономического сотрудничества с окружающими странами. Так, Д. Митрани понимал под функциональными связями то, что в современной науке международных отношений обозначается категорией сотрудничества. При этом имелось в виду не только сотрудничество между государствами, но и взаимодействие отдельных его ведомств, а также органов местного самоуправления, коммерческих предприятий и неправительственных организаций, ведущих международную деятельность, может быть и отличную от своих правительств.[1] Как известно, в неофункционализме важна категория «spill over» («перелива»), которую можно представить как сближение государств и формирование региональных структур начиная с той сферы, в которой меньше всего препятствий для взаимодействия, и постепенно распространяется на новые области, создавая стабильность. Эта идея используется и при изучении межпарламентских ассамблей, в части изменения организационной структуры в зависимости от наделения новыми функциями.[2] Это определенная трактовка развития от простого к более сложному. Очевидно, что и межпарламентские ассамблеи развиваются, в целом, поэтому же «сценарию». Наиболее характерен в этом смысле Европейский парламент. Каждый новый учредительный договор Европейского союза наделял Европейский парламент новыми полномочиями. [3]

Важна мысль, высказанная И.Н. Барыгиным о том, что «международный регион играет специфическую роль в структуре международных отношений и признание этой роли всеми (или почти всеми) основными участниками внешнеполитического процесса» [4], в нашем случае может быть перефразирована в следующем виде, - чем более авторитетна межпарламентская ассамблея, тем эффективнее ее деятельность.

Сторонники социального конструктивистского подхода считают, что важнейшим признаком региона является его восприятие правительством, гражданским сообществом и бизнесом, а именно зависит от норм и идентичности. Поэтому регионы могут формироваться в определенных целях.

Регионы это деятельность, направленная на достижение наших теоретических целей, а потому формирование регионов обусловлено интеллектуальной и политической необходимостью.

Как правило, это соображения безопасности. Эти задачи решаются такими межпарламентскими структурами как: Парламентская ассамблея ОДКБ, Парламентская ассамблея Организации по безопасности в Европе, Парламентский форум по вопросам мира в районе Великих озер, более известный как Форум AMANI. [5]

Парламентский вектор регионального взаимодействия представлен различными межпарламентскими структурами. Классификация, как один из теоретических методов изучения таких структур привела к следующим известным результатам (Дж. Пристманна, Г. Клебса [6], Дж. Пристманна, Г. Клебса [7], Р. Катлер [8], С. Маршал [9]), К. Кисслинг [10], Виноградова А.А. [11]):

I- межпарламентские неправительственные организации, находящиеся под контролем/влиянием правительств государств-участников;

II- международные/региональные парламентские организации, обладающие полной автономией и международной правосубъектностью;

III- международные/региональные парламентские специализированные агентства, интегрированные в структуру международных межправительственных организаций, которые обладают частичной международной правосубъектностью (могут обретать и развивать квазизаконотворческое право и функцию парламентского контроля);

IV- парламентские органы международных/региональных межправительственных организаций [12].

Изучение МПА СНГ показало, что она не вписывается в данную классификацию, в связи с чем, потребовались авторские уточнения дефиниции. По мнению авторов, межпарламентская ассамблея это международная/региональная парламентская организация, частично интегрированная в международный/региональный проект, но обладающая полной автономией и полной или частичной международной правосубъектностью (некоторые из них наделяются правом заключения международных договоров; законотворческие функции ограничиваются принятием документов, не обладающих обязательной силой).

Этапы эволюции межпарламентской ассамблеи можно рассматривать в разных координатах. В соответствии с воззрениями Р. Катлера переходные фазы институционального развития МПИ выглядят так: Конгресс – Ассамблея – Парламент – Законодательный орган. При этом переход между первой и второй фазой называется «инициация»; второй и третьей – «развитие»; третья и четвертой – «переход на новую стадию».

Для МПА СНГ характерны другие координаты. МПА СНГ была учреждена в соответствии с Соглашением от 27 марта 1992 г., подписанным руководителями парламентов, т.е. была органом межпарламентского сотрудничества, но не межгосударственной организацией (неправительственной организацией - НПО). После подписания Конвенции о Межпарламентской Ассамблее государств-участников Содружества Независимых Государств (26 мая 1995 г.) и ее вступления в силу (16 января 1996 г.) МПА стала межгосударственной организацией (МПО), и в соответствии со ст.1 является межгосударственным органом СНГ.

Одним из самых важных Договоров, заключенных в рамках СНГ, безусловно, стал Договор о коллективной безопасности (ДКБ). Деятельность государств, в рамках этого Договора потребовала гармонизации национальных законодательств. Попытались это сделать и в рамках МПА СНГ, но круг государств - членов Содружества шире, чем у Договора. Поэтому в 1999 г. Совет Межпарламентской Ассамблеи СНГ принял специальное решение, согласно которому парламентские делегации, представляющие государства МПА СНГ – члены Договора о коллективной безопасности (ДКБ), стали рассматривать в рамках МПА СНГ правовые вопросы реализации данного договора, что и явилось первым шагом в формировании отдельной парламентской структуры. Статус Межпарламентской Ассамблеи СНГ, как парламентской структуры Договора о коллективной безопасности, закрепился в 2000 г. на сессии Совета коллективной безопасности ДКБ (Бишкек, Кыргызская Республика), когда перед МПА СНГ в формате ДКБ были поставлены задачи по разработке модельных

законов и рекомендаций, с целью унификации и гармонизации законодательств стран – участниц Договора. В 2006 г. сессия Совета коллективной безопасности ОДКБ приняла решение о необходимости развития парламентского измерения ОДКБ в рамках Межпарламентской Ассамблеи СНГ. Основываясь на этом Решении Совета коллективной безопасности ОДКБ и на Конвенцию о Межпарламентской Ассамблее государств – участников Содружества Независимых Государств, председатели парламентов государств СНГ – членов ОДКБ на своем заседании 16 ноября 2006 г. приняли постановление о создании Парламентской Ассамблеи Организации Договора о коллективной безопасности (ПА ОДКБ).

По сути дела ПА ОДКБ осталась в рамках МПА СНГ. А вот Межпарламентская Ассамблея Евразийского экономического сообщества полностью отделилась от МПА СНГ.

Основное предназначение межпарламентской ассамблеи, по мнению абсолютного большинства политиков и экспертов, легитимация регионального проекта. На функциональном уровне основные направления деятельности этого института разнятся.

В своей интересной работе А. Малый и Л. Мингазов ставят вопрос: - «Кого представляет делегат межпарламентской ассамблеи?».[13] На наш взгляд, ответ должен быть, - в узком смысле элиту, в широком народы - СНГ. Делегации, формирующие МПА, состоят в основном из делегатов правящих в государствах партий. А региональный проект СНГ поддерживается большинством населения в государствах - членах Содружества (об этом говорит статистика). Отсюда и легитимация регионального проекта.

С другой стороны, - легитимация, в политическом смысле, как правило, связана с электоральными процессами. Во-первых, формированием ассамблеи и, во-вторых, наблюдением за выборами.

Значимость принятия указанной Концепции не столько в закреплении соответствующих норм в императивном документе, сколько в согласии участников на сам принцип участия третьей страны в электоральном процессе. Остановимся на этом сюжете несколько подробнее. «Декларация о критериях свободных и справедливых выборах» была единогласно принята на 154 –ой сессии Совета Межпарламентского Союза в Париже в марте 1994 г. В ней, в целом, и в достаточно общем виде, прописаны все критерии. Очевидно, чтобы их использовать, их необходимо было привести в соответствие с реальностями региона. В том же году Генеральной Ассамблеей ООН была принята первая из резолюций (резолюция 49/190) о повышении роли ООН в укреплении эффективности принципа периодических и подлинных выборов. ООН широко практикует помощь в проведении выборов в странах, выходящих из конфликтов. Проведение выборов, в качестве содействия демократизации, нашло поддержку со стороны Верховного комиссара ООН по Правам человека и Центра по правам человека.

Однако эта деятельность столкнулась с другим важнейшим направлением деятельности Генеральной ассамблеи – повышением уважения к принципам национального суверенитета и невмешательства в избирательные процессы. Многие государства «считают неоправданным распространение деятельности ООН на зарезервированный домен внутренней юрисдикции», - так описывали сложившуюся ситуацию специалисты. [14] Резолюция 52/119 Генеральной Ассамблеи Организации Объединенных Наций «Уважение принципов национального суверенитета и невмешательства во внутренние дела государств в

их избирательных процессах», которая примирила бы позиции, была внесена на обсуждение в декабре 1997 г., но была принята только в 2001 г.

Таким образом, мониторинг выборов можно связать с вопросом о суверенитете. Но Конвенция о стандартах демократических выборов, избирательных прав и свобод в государствах-участниках Содружества Независимых Государств поддержали все страны.

В развитии интеграционных процессов возможное ущемление суверенитета играет очень большую роль. До сих пор, например, участие в таможенном союзе ЕАЭС не приветствуется Таджикистаном. Может быть, основная причина не в необходимости передачи некоторых суверенных полномочий, а в состоянии экономики?

На наш взгляд, в настоящее время, можно говорить о новом направлении политического вектора в межпарламентских институтах. Начало этой деятельности 2000 г. и принятие ООН Целей развития тысячелетия. В настоящее время это Цели устойчивого развития ООН (ЦУР) на период 2016 – 2030 годов, которые сформулированы в «Повестке дня в области устойчивого развития». Это не только идеологическая концепция устойчивого развития, но и социальные, экономические и экологические приоритеты, и конкретные инструменты достижения цели. После сложной работы ООН приняла 17 Целей и 169 задач для их реализации. Прогресс по выполнению задач оценивается с помощью набора индикаторов, которые были разработаны Межведомственной экспертной группой по индикаторам ЦУР, в состав которой входят представители национальных статистических служб и Статистического отдела ООН в структуре Секретариата ООН. [15] На всех этапах подготовки документов активное участие принимали, как отдельные парламентарии, так и межпарламентские структуры.

ООН предполагает, что индикаторы ЦУР будут использоваться странами как практический инструмент для разработки собственных приоритетных задач, а также разработки индикаторов на основе контекста для содействия процессам национального мониторинга. [16] Очевидно, что такой мониторинг не мыслим без участия парламентов в отношении национальных задач в контексте ЦУР.

Председатель МПС рекомендовал парламентариям использовать издание МПС и Программы Организации Объединенных Наций «Парламенты и цели в области устойчивого развития: набор инструментов для самооценки». По его мнению, - это будет содействовать учету целей в области устойчивого развития в парламентской деятельности, и выполнять законодательные и надзорные функции. [17] На русский язык это издание было переведено в МПА СНГ.

Для межпарламентских ассамблей основной является Цель № 16 - Содействие построению миролюбивого и открытого общества в интересах устойчивого развития, обеспечение доступа к правосудию для всех и создание эффективных, подотчетных и основанных на широком участии учреждений на всех уровнях.

Говоря о деятельности Республики Таджикистан в МПА СНГ, следует сказать, что эта деятельность опирается на национальные и международные документы.

Межпарламентская ассамблея СНГ хоть и является автономной структурой, но интегрирована в СНГ. В соответствии с Уставом Содружества МПА проводит межпарламентские консультации, обсуждает вопросы сотрудничества в рамках Содружества,

разрабатывает совместные предложения в сфере деятельности национальных парламентов. [18] В соответствии с Конвенцией о Межпарламентской Ассамблее государств – участников Содружества Независимых Государств, - она:

- а) обсуждает вопросы сотрудничества государств-участников в различных областях и направляет свои рекомендации СГГ, СГП, другим органам;
 - б) рассматривает вопросы, переданные ей СГГ, СПГ, другими органами;
 - в) принимает рекомендации по сближению законодательства государств - участников;
- и естественно,
- з) обсуждает иные вопросы межпарламентского сотрудничества. [19]

Очевидно, что основной смысл взаимоотношений состоит не в иерархическом руководстве/подчинении, а координации в решении задач регионального развития. Но, все же, основной политической движущей силой является Содружество в лице СГГ и СПГ. В этих органах существует ротация руководителей.

В 2018 г. в столице Республики Таджикистан городе Душанбе прошли заседания Совета глав государств Содружества Независимых Государств и Совета глав правительств. [20] под председательством Председателя Совета глав государств СНГ, Президента Республики Таджикистан Э. Рахмона и Председателя Совета глав правительств Содружества Независимых Государств К. Расулзода, Председателя Правительства Республики Таджикистан.

Разумеется, что деятельность в СНГ происходит в соответствии со средне- и дальнесрочными планами развития, но очевидно, что каждая страна – председатель вносит элементы своего понимания основных задач в развитии. В этом смысле, указанные мероприятия показывают определенный взгляд на проблемы СНГ и мира со стороны, одной из стран.

Руководителями Таджикистана было заявлено, что республика проводит конструктивно-созидательную линию по дальнейшему укреплению многостороннего сотрудничества между всеми государствами – участниками Содружества. «Принимаемые нами меры в этом направлении основываются на принципах дружбы, взаимного уважения и доверия, взаимовыгодного сотрудничества и учета интересов всех сторон. В этом русле мы готовы и впредь содействовать дальнейшему сближению позиций наших государств по всем сферам взаимодействия в целях обеспечения устойчивого социально-экономического развития, стабильности и безопасности во всем пространстве Содружества», – заявил глава Таджикистана [21]. Приоритетным направлением является сохранение преемственности и реализация основных направлений экономического сотрудничества в соответствии с принятыми в рамках Содружества документами. Экономики стран СНГ взаимосвязаны в силу своих исторических обстоятельств, природных, географических и инфраструктурных особенностей. Таким образом, усилия, как самого Таджикистана, так и его деятельность в качестве «руководителя» СНГ, были направлены на выполнение Плана мероприятий по реализации третьего этапа Стратегии экономического развития СНГ до 2020 года.

Такого нет в рамках СПН - МПА СНГ. Но координация естественно есть.

Так Перспективный план модельного законодательства в Содружестве Независимых Государств на 2016–2020 годы (План деятельности МПА СНГ) содержит разделы в

соответствии с целым рядом документов, которые и находились в центре внимания таджикского руководства в Содружестве. Это:

- Межгосударственная программа совместных мер борьбы с преступностью на 2014–2018 годы;
- Программа сотрудничества государств – участников Содружества Независимых Государств в борьбе с терроризмом и иными насильственными проявлениями экстремизма на 2014–2016 годы;
- Программа сотрудничества государств – участников Содружества Независимых Государств в борьбе с терроризмом и иными насильственными проявлениями экстремизма на 2017–2019 годы;
- Программа сотрудничества государств – участников Содружества Независимых Государств в борьбе с незаконным оборотом наркотических средств, психотропных веществ и их прекурсоров и противодействии наркомании на 2014–2018 годы;
- План мероприятий по реализации второго этапа (2012–2015 годы) Стратегии экономического развития Содружества Независимых Государств на период до 2020 года;
- Стратегия сотрудничества государств – участников СНГ в построении и развитии информационного общества и План действий по ее реализации на период до 2015 года;
- Программа сотрудничества государств – участников Содружества Независимых Государств в борьбе с преступлениями, совершаемыми с использованием информационных технологий, на 2016–2020 годы. [22]

В более широком, в каком - то смысле более научном плане, можно говорить о формировании нового регионального развития.

Эксперты Центра интеграционных исследований Евразийского Банка Развития отмечают, что самая большая разница наблюдается между организациями, которые созданы государствами, принадлежащими в прошлом к общему государственному устройству, и другими региональными организациями, используют термины «удерживающий» (holding-together) и «объединяющий» (coming-together) регионализм[23]. «Объединяющий» регионализм более известен; ему посвящена большая часть существующей литературы.

Наиболее очевидным примером удерживающего регионализма является постсоветское пространство. После распада Советского Союза его части – бывшие советские республики создали Содружество Независимых Государств. Аналогичные процессы происходили в странах Африки и Карибского бассейна, где объединяются бывшие колонии европейских государств. В этой связи следует отметить, что в некоторых случаях они создаются странами, которые социально и экономически тесно связаны друг с другом. В таком случае регионализм может развиваться на основе неформальной регионализации, - в других регионах страны предпочитают ограниченные взаимные связи. [24]

Но в любом случае это удерживающий регионализм (Либман, Винокуров). Он – помогает поддерживать уровень экономической и политической связанности. Это может продолжаться достаточно долго, при этом без больших затрат. Но, все-таки, это - процесс разобщения.

Переход от удерживающего регионализма к новому этапу развития – основная цель сегодняшнего развития. Межпарламентская Ассамблея реализует это направление через политическое управление.

Авторы согласны с П. Лами, директором ВТО (2005 -2013гг.), который говорил: - «Управление предполагает не передачу политического суверенитета, а скорее организацию сотрудничества между существующими субъектами (государствами или иными образованиями) на базе согласованных правил. Управление приобретает форму институтов, генерирующих постоянный диалог и дискуссию как прелюдию к совместным действиям. Управление генерирует общие правила, в то время как правительство реализует политическую волю». [25]

Очевидно, что разработка и имплементация модельного законодательства в точности укладывается в определение управления.

Вывод. Определяя роль в МПА СНГ Республики Таджикистан можно сказать следующее. Она определяется выдвижением и поддержкой парламентом РТ инициатив, их поддержкой и продвижением парламентской делегацией РТ в МПА, заместителем Генерального секретаря Совета МПА, полномочным представителем парламента РТ в МПА, основывающихся на особом значении для внешней политики республики взаимодействия с СНГ и Российской Федерацией, реализацией инициатив, в том числе председателем Постоянной комиссии – парламентарием Таджикистана, направленных на развитие регионального сотрудничества в Евразийском регионе.

Использованная литература

1. Ланко Д.А. Региональный подход в формировании внешней политики и принятии внешнеполитических решений: сравнительный анализ Российского и Американского опыта. Санкт-Петербург, 2011с. 139.
2. Malamuda A., Drib C. Spillover Effects and Supranational Parliaments: The Case of Mercosur https://repositorio.ul.pt/bitstream/10451/22780/1/ICS_AMalamud_Spillover_ARI.pdf
3. Democracy building in the regional context Insights from the European Parliament and beyond
4. Теоретико-методологические основы регионоведческой теории//Основы регионоведения, под ред. проф. Барыгина И.Н. Москва,2007. с.37.
5. The role of parliaments in the national reconciliation process in Africa <https://www.idea.int/publications/catalogue/role-parliaments-national-reconciliation-process-africa>
6. Виноградова А.А. Межпарламентские институты: критерии, классификации, сравнительный анализ //Сравнительная политика, 2011. № 4. с.3.
7. Виноградова А.А. Межпарламентские институты: критерии, классификации, сравнительный анализ //Сравнительная политика, 2011. № 4. с.3.
8. Cutler R. The Emergence of International Parliamentary Institutions: New Networks of Influence in World Society // URL: <http://www.robertcutler.org/download/html/ch01gs.html>; Cutler R. The OSCE's Parliamentary Diplomacy in Central Asia and the South Caucasus in Comparative Perspective: paper presented to the Plenary Session on the OSCE in Central Asia and the Caucasus.

International Conference Multilateral Organisations in the Caucasus and Central Asia. Norwegian Institute of International Affairs, Oslo, 10-11 June, 2004 // URL: <http://www.robertcutler.org/download/html/CutlerRM.academic-cv.html>

9. Marschall S. European parliaments in transnational organizations: parliamentary cooperation beyond the European Union: paper prepared for the Conference «Fifty Years of the Interparliamentary Cooperation», 13 June 2007. Bundesrat, Berlin // URL: http://www.swp-berlin.org/index.php?id=555&tx_ttnews%5Bbinary_id%5D=4299&no_cache=1

10. Виноградова А.А. Межпарламентские институты: критерии, классификации, сравнительный анализ // Сравнительная политика, 2011. № 4. с.6.

11. Виноградова А.А. Межпарламентские институты: критерии, классификации, сравнительный анализ // Сравнительная политика, 2011. № 4. с.6.

12. Kissling C. The Legal and Political Status of International Parliamentary <https://en.unpacampaign.org/publications/the-legal-and-political-status-of-international-parliamentary-institutions/>

13. Малый А., Мингазов Л. Народное представительство в его национальном и межгосударственном измерении. Электронный научный журнал «Наука. Общество. Государство» 2018. Т.6. № 4 (24) <http://esj.pnzgu.ru> ISSN 2307-9525 (online)

14. Free And Fair Elections. Inter – Parliamentary Union. 2006. P. 24- 28.

15. Роль парламентов в достижении целей устойчивого развития. http://www.undp.org/content/dam/undp/library/Democratic%20Governance/Parliamentary%20Development/parliaments%20role%20in%20implementing%20the%20sdgs_rus.pdf p.13

16. Роль парламентов в достижении целей устойчивого развития. http://www.undp.org/content/dam/undp/library/Democratic%20Governance/Parliamentary%20Development/parliaments%20role%20in%20implementing%20the%20sdgs_rus.pdf p.13

17. Голубой мир: сохранение Мирового океана, защита планеты и обеспечение благополучия людей в контексте Повестки дня на период до 2030 года <http://archive.ipu.org/splz-e/unga17/summary-r.pdf> p.2/23

18. Устав Содружества Независимых Государств

19. Конвенция о Межпарламентской Ассамблее государств – участников Содружества Независимых Государств

20. Исполнительный комитет содружества независимых государств Информационно-аналитический департамент развитие и деятельность содружества независимых государств в 2018 году (Сборник информационно-аналитических материалов, выпуск № 7) Минск, 2019

21. Исполнительный комитет содружества независимых государств Информационно-аналитический департамент развитие и деятельность содружества независимых государств в 2018 году (Сборник информационно-аналитических материалов, выпуск № 7) Минск, 2019

22. Материалы официального сайта МПА СНГ

23. Региональные организации: типы и логика развития. Доклад № 37. Европейский Банк Развития. Центр интеграционных исследований СПб 2016. с.33.

2.4. Региональные организации: типы и логика развития. Доклад № 37. Европейский Банк Развития. Центр интеграционных исследований СПб 2016. с.33.

25. The WTO and Global Governance. Edited by G. Sampson. United Nations University Press. Tokyo-New York-Paris. 2008.p.2

сардори Раёсати илм, инноватсия ва робитаҳои байналмилалӣ
Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон,
Ҷумҳурии Тоҷикистон, шаҳри Душанбе, кўч. Саид Носир 33,
Тел: (+992) 93-505- 46- 86

НЕЪМАТУЛЛОЕВ МУРОДБЕК,

магистранти курси якуми ихтисоси идоракунии давлатии
Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон,
Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кўч. Саид Носир 33,
Тел: (+992) 92-768-07-27, E-mail: mnematulloev@bk.ru

**ТАШАККУЛЁБИИ ХИЗМАТИ ДАВЛАТӢ ДАР
БРИТАНИЯИ КАБИР**

Аннотатсия

Дар мақола аз таърихи ташаккулёбӣ ва вазъи ҳуқуқии амалкардаистодаи хизмати давлатии Британияи Кабир оварда шудааст. Дар он оиди мақомоти ваколатдори хизмати давлатӣ, шакли ташкилӣ-ҳуқуқӣ ва фаъолияти онҳо бозгӯӣ шудааст.

Вожаҳои калидӣ: хизмати давлатӣ, хизмати шаҳрвандӣ, хизмати оммавӣ, коромӯз-маъмур, Комиссияи хизматчиёни давлатии шаҳрвандӣ, Агентӣ оид ба баҳо ва қабули номзадҳо ба хизмати шаҳрвандӣ, болоравии касбӣ, боварӣ ба давлат, низоми патронажӣ, непотизм.

САЛОХИДДИНОВ ВОСИФ,

начальник управления науки, инноваций и международных связей
Академии государственного управления при Президенте Республики Таджикистан
г. Душанбе, ул. Саида Носира 33,
Тел: (+992) 93-505- 46- 86

НЕЪМАТУЛЛОЕВ МУРОДБЕК,

магистрант первого курса специальности государственного управления
Академии государственного управления при Президенте Республики Таджикистан
г. Душанбе, ул. Саида Носира 33,
Тел: (+992) 92-768-07-27, E-mail: mnematulloev@bk.ru

Формирование государственной службы в Великобритании

Аннотация

В статье представлен обзор истории становления и современного правового положения государственной службы Великобритании. Рассматриваются вопросы уполномоченных государственных органов государственной службы, их организационно-правовая форма и деятельность.

Ключевые слова: государственная служба, гражданская служба, общественная служба, стажер-администратор, Комиссия государственных служащих, Агентство оценки и приема на гражданскую службу, продвижение по службе, доверие к государству, патронажная система, nepotism.

VOSIF SALOHIDDINOV,

Head of Science, Innovation and International Relations Department of
the Academy of Public Administration under the President of the Republic of Tajikistan,
734003, Republic of Tajikistan, Dushanbe, 33, Said Nosir str.
Phone: (+992) 93-505- 46- 86

MURODBEK NEMATULLOEV,

First year master's student on public administration of the Academy of Public Administration under
the President of the Republic of Tajikistan,
734003, Republic of Tajikistan, Dushanbe, 33, Said Nosir str.
Phone: (+992) 92-768-07-27, E-mail: mnematulloev@bk.ru

Formation of public service in Great Britain

Annotation

The article considers the history of formation and current legal status of public service in Great Britain. It emphasizes state authorized bodies of public service, their organizational-legal form and activity.

Key words: public service, civil service, trainee-manager, Civil public officers Commission, Agency of evaluation and hiring the applicants in to civil service, career growth, confidence to State, patronage system, nepotism.

Санадҳои меъёрии ҳукукии Британияи Кабир мафҳумҳои гуногуни “хизмати давлатӣ”-ро доранд. Хизмати давлатӣ дар ин давлат бо номи «хизмати шаҳрвандӣ» муарриф мегардад. Дар фаҳмиши васеъ ҳамаи хизматчиёни бахши оммавӣ, аз он ҷумла хизматчиёни

вазоратҳо ва мақомот, инчунин хизматчиёни ҳарбӣ, ҳомиёни ҳифзи ҳуқуқ, мақомоти давлатӣ, мақомоти маҳаллӣ, соҳаи тандурустӣ ва мактабҳо ба хизмати давлатӣ дохил мешаванд. Барои ҳамин хизматчиёни сатҳи болоиро «Шахси мансабдор» ва кормандони поёнии мақомотро «хизматчиёни шахрвандӣ» меноманд. [11,85]

Дар Британия ҳамаи хизматчиёни давлатӣ ба ду гурӯҳ - «оммавӣ» ва «шахрвандӣ» ҷудо мешаванд. Ба гурӯҳи оммавӣ кормандони бахши оммавӣ, аз он ҷумла мақомоти баландмақоми марказии давлатӣ, мақомоти маҳаллӣ, тандурустӣ ва маориф дохил мешаванд. Ҳуқуқу уҳдадориҳои ҳар як аъзои ин гурӯҳ тавассути санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ муайян гардидааст.

Хизматчиёни шахрвандии Британия Кабир ин шахсоне мебошанд, ки мансабери дар вазоратҳо, мақомоти марказӣ, департаментҳои, ки музди меҳнаташон аз буҷет ҷудо мегарданд, ба ҳисоб мераванд.

Дар Британияи Кабир роҳбарии умумиро дар соҳаи хизмати шахрвандӣ Сарвазир анҷом медиҳад.

Талаботи махсус ба довталабон ҳангоми ишғоли мансабҳои давлатӣ нисбати ҷои таваллуд ва ҷои зисташон низ вучуд дорад. Мутобиқи қоидаи қабулшуда довталаби хизмати шахрвандӣ бояд шахрвандони Англия, шахрвандони Иттиҳод ё ин ки шахрвандони Ҷумҳурии Ирландия бошанд. Инчунин барои қабул ё ишғоли бисёр мансабҳо сини сол ба инобат гирифта мешавад. Масалан барои ишғоли мансаби коромӯз-маъмур шахрвандони аз сини 36 сола боло қабул мегарданд. Ба мансабҳои иҷроия шахрвандони аз 17,5 то 49 сола қабул карда мешаванд. [8,67]

Тартиби қабул ба кор низоми махсуси худро дорад. Ба ин масъала Комиссия оид ба корҳои хизмати шахрвандӣ дар ҳамкорӣ бо вазорат ва дигар мақомоти давлатӣ сару кор дорад. Нақши ёридиҳандаро дар ин кор Агентӣ оид ба баҳо ва қабули номзадҳо ба хизмати шахрвандӣ мебозад. Гарчанде қабули хизматчиёни давлатии гурӯҳи миёна ва хурд ба зиммаи вазорат ва мақомотҳо вогузор карда шудааст, назорати умумии иҷроии ин кор ба уҳдаи Комиссия оид ба корҳои хизмати шахрвандӣ вогузор шудааст.

Барои қабул ба кор ба ҳайси корманди техникӣ ҳатман супоридани имтиҳон лозим меояд. Мутахассисони хизмати шахрвандӣ ҳуқуқшиносон, иқтисодчиён, муҳандисон ва маъмурон танҳо тавассути имтиҳони махсуси аз ҷониби Комиссияи доиршуда қабул мешаванд.

Хизмати шахрвандии Британияи Кабир маъмулан ҳамчун хизмати якумра дар асоси низоми «Болоравии касбӣ» ташкил ёфтааст. Давлат ба мансабҳои давлатӣ мансабдорони якумраи доимиро интихоб менамояд. Шахси таъиншуда аз рӯи ақидаи «Боварӣ ба давлат» бояд фаъолият намояд. Аз ҳамин сабаб истеъфо ва дасткашӣ аз мансаб дар Британияи Кабир қариб мушоҳида намешавад.

Оид ба вайронкунии қоида ва рафтори хизматчи суди оддӣ ҳулоса бароварда наметавонад. Ҳангоми вайронкунии қоида ба хизматчи ҷунин ҷазоҳоро раво мебинанд: танбех, гузаронидан ба мансаби дигар (паستтар), муваққатан ба муҳлати муайян аз кор озод намудан ва умуман аз кор озод кардан. Ҳарчанд ба хизматчиён манъ карда нашудааст, ки аъзои ин ё он ҳизб бошанд, онҳо метавонанд танҳо ба таври маҳдуд дар фаъолияти ҳарбию сиёсӣ иштирок намоянд. Аввалан ба ҷунин фаъолият танҳо дар вақти ғайрихизматӣ иҷозат

дода шудааст ва он наметавонад дар маҳалли кор сурат бигирад. Дуюм, хизматчиёни давлатӣ аз ҳисоби низомӣ ва полисо наметавонанд номзадӣ худро ҳатто ба мақомоти зинаҳои поёни намоёндагии давлатӣ пешбарӣ намоянд. Онҳо наметавонад, кормандони ҳарбӣ бошанд. Маъмулан аъзоёни ҳизбҳо дар ҳаёти ҳарбию сиёсӣ ва иштирок дар интиҳобот бо пардохти ҳаққи аъзогӣ маҳдуд мегарданд.

Мувофиқи принсипи таҷзияи ҳокимият, ки дар асоси он ҳама гуна мансабдорон ва умуман хизматчиёни давлатии Британияи Кабир ба ду категория тақсим мешаванд: сиёсатмадорон, ҳангоми ба истеъфо баромадани ҳукумат ва хизматчиёни маъмурии касбӣ, ки ба хизмати доимӣ новобаста аз дигар ташкилотҳои Комиссияи хизматчиёни давлатии шаҳрвандӣ ба қор қабул мешаванд.

Хизматчиёни давлатии сиёсӣ дар мадди аввал шахсоне, ки дар мансаби баланди давлатӣ: сарвазир, вазирон, котибони давлатӣ ва дигар амалдорони калони давлатӣ қарор доранд, маҳсуб меёбанд. Табақаи болоии хизматчиёни касбӣ, ки ба категорияи дуюм таалук доранд дар қорқард ва қабули қарорҳои сиёсӣ иштирок намуда, нисбат ба вазирон аз оқибати он ҷавобгар намебошанд.

Ба хизматчиёни давлатии шаҳрвандӣ судяҳо, хизматчиёни ҳарбӣ, полисиа ва мақомоти худидоракунии шахрак ва деҳот, муаллимон, кормандони хизмати миллии тандурустӣ дохил намешаванд. Намоёндагони ин мақомот ва хизматчиёни шаҳрвандӣ дар маънои васеътар ин хизматчиёни бахши (сектори) ҷамъиятӣ ба ҳисоб мераванд. Бевосита ба хизматчиёни давлатии шаҳрвандӣ танҳо 10% хизматчиёни бахши ҷамъиятӣ машғуланд.

Барои Британияи Кабир дар муддати тӯлонӣ бюрократия ва низомии доимии хизмати давлатӣ бегона буд, ки баъзе хусусиятҳои он дар асрҳои XVII-XVIII ба назар мерасид, ки чунинанд: [7, 49]

- бештари мансабҳои давлатиро шахсоне соҳиб шуданд, ки вазифаи ба уҳдадоштаро ройгон иҷро намуда, дар асл касбӣ набуданд. Вале бояд қайд кард, ки ин мансабдорон асосан ба манфиати шахсии худ бисёртар қор мекарданд;

- таъинот ба мансаб яке аз ҳуқуқҳои маҳсули монарх ба ҳисоб мерафт, ки бисёри вақт онро барои ҳавасмандгардонии маҳбубон ва барои ба худ тобеъ намудани арбобони сиёсӣ истифода менамуд, ки он сабаби бавучудонии низомии патронажӣ гардида буд. Шахсони роҳбарикунанда мансабҳои холиро асосан ба ҳешовандон ва наздиконашон дода, онҳоро соҳиби мансаб мегардониданд.

- низомии патронажии Англия аз низомии амрикоӣ фарқият дошт. Ғолиб шудан дар интиҳобот ё иваз шудани роҳбари ташкилот қўшиш менамуданд, ки тамоми мансабҳои ишғолқардари иваз намоянд. Чунки вазифаи ишғолшудаашон, агар қорманди бесамар бошад ҳам, абадӣ буд. Пешравӣ дар хизмати давлатӣ аз рӯи принсипи синну сол (старшинства) риоя мешуд;

- хизматчиён ҳамчун хизматгори шахсии шахсони соҳибмансаб шуморида мешуданд, онҳо худро ҳамчун аъзои муайяни як ташкилот, қорхона, вале на намоёндагони ҳаёти хизматчиёни давлатӣ, ки дар ҳақиқат хизматчиёни давлатӣ буданд, ҳисоб мекарданд;

- чунин вазъият шароити мусоидро барои баъзе соҳибмансабон ба миён овард, ки онҳо бо сўистифода аз ин вазъӣ ба миёномада ба ҷурабозӣ (непотизм) роҳ доданд, ки ин ҳол боиси рушди қоррупсия ва ғорати чизу қораи давлат гардид.

Муддати дароз англисҳо ба чунин усули ҳокимиятдорӣ бо таҳаммул муносибат мекарданд. Онҳо ба вазифа ҳамчун ба як манбае, ки ғоидаи сиёсӣ ва моддӣ меовард, нигоҳ мекарданд. Дар миёнаи асри XVIII вазъи хизмати давлатии қўҳнашудаи Британия чунон аён гардид, ки парламент маҷбур шуд ба ин гуна вазъияти фалокатбори дастгоҳи давлатӣ диққати ҷиддӣ диҳад. Ба хоҳири ба низом даровардани вазъияти баамаломатад якҷанд комиссияҳо ташкил карда шуданд, ки онҳо ғайрмақсаднок истифода бурдани буҷети давлатиро дар мақомоти давлатӣ ошкор сохтанд. Ҳамзамон, дар ин давра ба барҳамдиҳии раванди ҳешутаборчиғӣ дар ташкилотҳои давлатӣ оғоз гардид.

Раванди дигаргунсозии хизмати давлатии Британия дар миёнаи асри XIX боз густурдатар гардид. Дар соли 1832 ислоҳоти парламентӣ сурат гирифт, ки он ба таъсиррасонии ашрофҳо ба идоракунии давлатӣ то ҷое хотима бахшид. [4,32]

Лозим ба ёдоварист, ки яке аз тарафдорони асосии чунин ислоҳот дар хизмати давлатии Британия файласуфи машҳур ва арбоби ҷамъиятӣ И. Бентам буд. Баъдан ба пуштибонии ӯ таърихшиноси машҳур ва ходими давлатӣ Т.Б. Маколей ва хеши наздики ӯ Г.Тревельян бархостанд. Гуфтан бамаврид аст, ки Г.Тревельян роҳнамои асосии ин ислоҳот буд. Вай соли 1854 дар маърузаи худ «Дар бораи ташкил намудани хизмати давлатии шаҳрвандӣ» паст будани сифати фаъолияти маъмурият, ки дар асоси принсипи патронажӣ (яъне ҳешу таборчиғӣ) ташкил карда мешуд, инчунин болоравии мансабӣ аз рӯи синну сол ва абадӣ будани мансабро мавриди интиқод қарор дод. Хулосаи маърузаи ӯ чунин буд: «Хизмати ҷамъиятӣ (шаҳрвандӣ) бояд дар асоси ҳавасмандкунӣ ташкил карда шуда, ба он кадрҳои ҷавон ҷалб гардад ва дар оянда болоравии мансабии онҳо аз рӯи фаъолият ва самарабахшии фаъолияти онҳо вобастагӣ дошта бошад. Ҳамзамон, кадрҳои ҷавон бояд боварӣ дошта бошанд, ки онҳо дар оянда метавонанд роҳбар шаванд ва ё ҷои роҳбари худро ишғол намоянд. [5,196]

Давоми солҳои 1850-1870 дар Британияи Кабир ислоҳоти нави куллан демократӣ гузаронида шуд, ки мақсадаш ташкили хизмати шаҳрвандии касбии доимӣ буд. Ин ислоҳот барои аз байн бурдани низоми идоракунии «патронаж», ки қариб барои тамоми табақаи аҳолии ин давлат номақбул буд, гузаронида шуд. Асос барои гузаронидани ин ислоҳот маърузаи ба парлумон пешниҳоднамудаи сиёсатшинос С.Норткот ва мансабдор Ч.Тревлян солҳои 1853-1854 бо номи «Маъруза оид ба ташкили хизмати шаҳрвандии доимӣ» гардид, ки аз ҷониби кулли аъзоёни парлумон дастгирӣ ёфт. Маҳз тӯли солҳои амалишавиаш ин ислоҳот тавонист, ки низоми идоракунии нодурусти патронажро беқурб карда, низоми кушоди қабули кадрҳоро тавассути озмунҳо ва имтиҳон ҷорӣ намояд.

Дар замони дар сари қудрат будани ҳукумати М.Тетчер зарурати ихтисор ва такмили дастгоҳи идоракунии вазоратҳо дар соли 1981 барҳам дода шуда буд. Вазифаҳои он аз нав ба ҳазинадорӣ, инчунин ба Раёсати Вазир оид ба хизмати шаҳрвандӣ супурда шуд. [2,149]

Натиҷаи як қатор азнавташкилкунӣҳои солҳои охир ҳамин шуд, ки дар айни замон масъулияти роҳбарӣ ба хизмати давлатӣ, аз ҷумла хизмати шаҳрвандӣ ва ҳамоҳангзосии фаъолияти он ба зиммаи ҳазинадорӣ ва ҷузъу томи Раёсат оид ба корҳои Девон – Раёсат оид ба хизмати давлатӣ ва илм гузошта шудааст. Масъалаҳои сохтори хизмати шаҳрвандӣ дар ихтиёри ҳазинадорӣ, ҳамчун масъалаҳои умумии сиёсати қабули хизматчиёни шаҳрвандӣ, муайян кардани мукофотҳо, нафақа ва қўмакпулиҳо мебошад. Раёсат оид ба корҳои хизмати

давлатӣ ва илм, ки таҳти назорати бевоситаи Сарвазир мебошад, ба ташкили хизмати давлатӣ, масъалаҳои умумӣ (ғайримолиявии ғайрифаъолияти он), аз ҷумла бо масъалаҳои тайёркунӣ ва омӯзиш, таъмини ғайрифаъолияти давлатӣ машғул аст. [1,204]

Нақш ва мақоми «хизмати давлатӣ» (маъмулан дар Британия дастгоҳи зикршуда, ҷунин ном гирифтааст) пеш аз ҳама бо он муайян карда мешавад, ки он вазифаи кор карда баромадани пешакӣ ва татбиқи қарорҳои асосии идоракуниро иҷро менамояд. Аз як тараф вай лоиҳаҳои «сиёҳнавис»-и ин қарорҳоро медиҳад, аз тарафи дигар бошад, иҷрои онҳоро, ки давраи интиҳои мукамалшавӣ ва санҷишро дар институтҳои ҳокимияти иҷроия ва қонунбарор гузаштаанд, амалӣ мекунад. Ба таври дигар ғӯем вай қисмати муҳимтарини ҳардуи таркибҳои раванди идоракуниро иҷро менамояд, ки бе иштироки он умуман наметавонист гузарад. [9,476]

Гурӯҳи нисбатан бозьтирофи «хизмати шахрвандӣ» - инҳо котибони доимии вазоратҳо ва ҷонишинҳои онҳо, ки ба тамоми дастгоҳи маъмурию бюрократӣ роҳбарӣ мекунад ва вазифаи «банди супуранда» аз дастгоҳи маъмурию бюрократӣ ба вазоратҳои дахлдорро ба ҷо меоранд, мебошанд. Таъсири ин одамон, ки вазни сиёсии дастгоҳи давлатиро ҷамъ кардаанд ва таъсири он бо манфиатҳои гурӯҳҳои пуриктидори вобаста, ҷунон бузург аст, ки бисёр муҳаққиқон онро ба таъсири ҳукумат ва девони вазирон баробар мегузоранд (баъзан аз он баландтар медонанд).

Вале қайд мегардад, ки қисмате аз онҳо ба ҳақиқат наздиктаранд ва бо мақомоти намоёндадори ҳукумат (аслан натавонанд парламент, балки девони вазирон ҳам ҳамин тавр ҳаст) ва дастгоҳи доимии давлатӣ бинобар таъсири сиёсии мутақобилашон ҳамдигарро пурракунада меҳисобанд.

Дар асоси ҳокимият дастгоҳи давлат ва болонишинони он натавонанд таҷрибаи зиёди идоракунӣ ва ғайрифаъолияти қонунгузорӣ, балки ҳолати иҷтимоӣ ва сиёсӣ дар мамлакат робитаҳои зиче аллакай зикршуда бо ҷаҳони савдо, иттифоқҳои касаба, аъзои ҳаракатҳои экологӣ, дигар қувваҳои ҷамъиятию сиёсиро дар ихтиёр доранд. Дар Британияи Кабир дар назди ҳар вазорат, ҳамин тавр дар дигар давлатҳои Ғарб дахлдор Кумитаҳои амалкунада ҳисоб мешавад, ки дар онҳо мунтазам якҷоя бо соҳибмансабон ва коршиносони мустақил намоёндагон гурӯҳи иттиҳодияҳои манфиатҳои мухталиф машварат менамоянд. Онҳо вазифаҳои машваратиро оид ба ин ё он самтҳои ғайрифаъолияти вазоратҳо иҷро карда, тавсияҳои таҳия менамоянд, ки натавонанд талаботи тақвиятшудаи оммавӣ, балки ҷобҷогузории қувваҳои сиёсиро дар мамлакат ба ҳисоб мегиранд.

Дар соҳаи робитаҳои назоратии вазир, махсусан вазири нав ба кор шурӯъ карда бо дастгоҳи доимии вазорат ва сарвари он ҳар тараф дорон қувваҳои тарафдори худ ва «эшелонҳои дастгирии худ» мебошад ва ҷӣ тавре ки таҷрибаи дар тӯли солҳои зиёд ғуншуда нишон медиҳад, на ҳама вақт вазир қарор пешрав мегардад. Айнан ҳаминаро умуман нисбати робитаҳои ҳукумат ва хизмати давлатӣ, ки наҷандон осон ташаққул меёбанд, ғуфтан мумкин аст. Маҳз дастгоҳи доимии давлатӣ, ҷӣ тавре ки зикр гардид, бевосита лоиҳаҳои қонунҳо ва дигар санадҳои давлативу қарорҳоро тайёр менамояд ва ҳарчанд он аз рӯи принцип набояд муқаррароти сиёсии ҳукуматро ба роҳбарӣ гирад, барои вай баҳисобгирии дигар омилҳо, ки аҳамияти аз ҳама аввалиндараҷа ҳастанд қамаҳамияттар нестанд. [3,326]

Мувофиқи мулоҳизаи умумии низоми британии ҳукумат нақши сиёсии дастгоҳи давлатӣ маъмулан ба он равона мегардад, ки вай ҳамчун қувваи нигоҳдоранда, баробарсозанда баромад мекунад. Ба лейбористҳо он имконият намедиҳад, ки аз ҳад зиёд ба чап, ба самти аз мизон зиёд гараванд, консерваторҳо бошад аз майли аз ҳад зиёд ба рост, махсусан дар масъалаҳои сиёсати иҷтимоӣ иқтисодӣ боз медорад.

Ислоҳоти низоми идоракунии дар Британияи Кабир ба самаранокии фаъолияти мақомоти давлатӣ ва пешниҳод намудани хизматрасонии босифат ба аҳоли нигаронида шудааст. Англия бо хусусияти низоми сиёсии худ дар чорчӯбаи ташкилотҳои гуногуни сиёӣ вучуд дорад. Аз ҷумла, ҳизбҳои сиёӣ, блокҳо, ҳаракатҳо, иттиҳодияҳо, гурӯҳҳои манфиатнок, лоббистҳо, корпоратсияҳо ва ғайраҳо. Ҳамаи онҳо бо ин ё он дараҷа бо механизмҳои ташаккули ташкилотҳои ҳокимият алоқаманд буда, ҳангоми интихоботи аҳолии мамлакат, табақаҳо хусусияти алтернативиро дар ташкилоти мазкур соҳиб мегарданд. Ин маънои онро дорад, ки барои ҳар як ҷой, мисол дар парлумон чандин номзад талош меварзанд ва интихоби сиёсии худро интихобкунанда дар ин ҳолат иҷро менамояд, яъне яке аз ҳизбҳои сиёсиро интихоб намуда, дар як вақт аз чандин номзад якеро интихоб намуда, овоз медиҳанд. [6,17]

Яке аз стратегияҳои наҷандон пеш амалкунанда оид ба беҳтар намудани муттасилии сиёсати ҳукумат дар сохтори инкишофёбандаи ғайримутамарказонӣ, ки дар бисёр мамлакатҳо татбиқ гардидааст, идоракунии ба қобилият асосёфта мебошад.

Ҳуҷҷати нав ба салоҳиятнокии нигаронида шудааст, ки иҷрокуандагони дорои ихтисоси миеҷро дар ҳамаи амалиёти ташкилӣ қиёс мекунад ва сохтори мазкурро барои ҷалб, интихоб, рушд, мукофотонӣ ва дигар ҷабҳаҳои идораи захираҳои инсонӣ ҳамчун асос истифода мебарад. Ҳаракати салоҳиятнокии даставвал дар ташкилотҳои хусусӣ истифода бурда мешуданд, вале тайи даҳсолаҳои охир беш аз пеш дар бахши ҷамъиятии як қатор мамлакатҳои Иттиҳоди Аврупо аз ҷумла Британияи Кабир қорӣ карда шуд. Азбаски қори менечерҳои инфиродӣ ва хизматчиёни давлатӣ ҷиҳати расидан ба натиҷаҳо ҳамчун омил асосӣ ба мушоҳида расид, он ба маркази стратегияи ҳар як ислоҳоти ҳукуматӣ табдил ёфт. Бинобар ин аксари ҳукуматҳо идораи салоҳиятнокиро ҳамчун воситаи стратегӣ барои ноил гардидан ба қори нисбатан самарабахш ва ҳайрхоҳонаи хизмати давлатӣ пазируфтанд. Аксар сохтори салоҳиятнокии барои сатҳи болоии хизмати давлатӣ инкишоф ёфтааст.

Дар натиҷаи тадқиқоти таҷрибаи давлати рушдкардаи Британияи Кабир ҷунин ҳулоса баровардан мумкин аст, ки ин давлат қолабҳои кўҳнаро шикаста, тарзу усулҳо ва механизмҳои нави идоракунии дар кишварашон қорӣ намудааст. Ин боиси рушд ёфтан ва самаранокии ҳамаи соҳаҳои идоракунии давлатӣ гардид. Дар баробари ин, барои ноил шудан ба ҷаҳиши иқтисодӣ ба давлат лозим аст, ки нерӯу тавоноӣ ва қувваи ҳалқро дар қор истифода намоад. Ин ташкил намудани шароити ҳуби иқтисодӣ ва сармоягузори талаб мекунад ва одамонро барои масъулиятро ба души худ гирифтан водор месозад.

Адабиёт ва сарчашмаҳои истифодашуда

1. Пронкин.С.В., Петрунина.О.Е Государственное управление зарубежных стран М – 2001. С 88 -95

2. Пронкин.С.В., Петрунина.О.Е Государственное управление зарубежных стран М – 2001. С 88 -95
3. Абрамов, В.С. Статус монарха // Государство и право. - 2004. - №5. - 52 с.
4. Алехин, А.П. Административное право: учебник // А.П. Алехин, А.А. Кармолицкий, Ю.М. Козлов - М.: ЗЕРЦАЛО, ТЕИС, 2006. - 259 с.
5. Атаманчук, Г.В. Жажущих власти не счесть, а способных управлять почти не видно // Российская газета. - 2004. - №12. - 3 С.
6. Атаманчук, Г.В. Обеспечение рациональности государственного управления. - М.: Юридическая литература, 2006. - 326 С.
7. Бёрк Э. Правление, политика и общество. М. 2001.
8. Василенко И.А. Институт государственного управления в Великобритании//Проблемы теории и практики управления. - 2007. - №6. - С. 28-37
9. Василенко И.А. Административно-государственное управление в странах Запада. - М., 2000. С. 166.
10. Василенко И.А. Административно-государственное управление в странах Запада: США, Великобритания, Франция, Германия. М., 2000. С. 65. [Электронный ресурс]. - Электрон, дан. Русский Гуманитарный Интернет Университет. Библиотека учебной и научной литературы. -Режим доступа: (ссылка от 04.05.2007 г.)
11. Вебер М. Избранные произведения. Политика как призвание и профессия. М., 1990. С. 647.
12. Виноградов К.Б. Очерки английской историографии нового и новейшего времени. Л. 1959. С. 17.
13. Виноградов П.Г. Предисловие - в кн.: Дайси А. Основы государственного права Англии. СПб., 1891,2-е изд. М., 1905.

ШАРИФОВ ИСМОИЛ МУҲИБУЛЛОЕВИЧ,

Ассистенти кафедраи ҳуқуқи соҳибкорӣ ва тиҷорати

Донишгоҳи миллии Тоҷикистон

Тел: +992918630011, E-mail: dmt_2019@mail.ru

**ДОИР БА БАЪЗЕ МАСЪАЛАҲОИ ТАНЗИМИ ҲУҚУҚИИ
СОҲИБКОРИИ ХУРД ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН**

Аннотатсия

Мақолаи мазкур ба масъалаҳои табиати ҳуқуқи соҳибкории хурд, ҳолати ҳуқуқи субъектҳои соҳибкории хурд, асосҳои ҳуқуқи дастгирии давлатии субъектҳои соҳибкории хурд бахшида шуда, дар он мафҳум ва моҳияти соҳибкории хурд, ташаккули қонунгузорӣ оид ба соҳибкории хурд дар Тоҷикистон, хусусиятҳои бақайдгирии давлатии субъектҳои соҳибкории хурд, инчунин ҳавасмандгардонӣ ва маҳдудиятҳои ҳуқуқӣ ҷиҳати рушди соҳибкории хурд мавриди таҳлил қарор дода шудааст.

***Калидвожаҳо:** соҳибкорӣ, фаъолияти соҳибкорӣ, танзими ҳуқуқӣ, аломатҳои соҳибкории хурд.*

ШАРИФОВ ИСМОИЛ МУҲИБУЛЛОЕВИЧ,

Ассистент кафедры предпринимательского и коммерческого права

Таджикского национального университета

Тел: +992918630011, E-mail: dmt_2019@mail.ru

**Некоторые вопросы о правовой природе
малого предпринимательства в Республике Таджикистан**

Аннотация

Данная статья посвящена вопросам сущности малого предпринимательства, правового состояния субъектов малого предпринимательства, правовых основ государственной поддержки субъектов малого предпринимательства. Проведён анализ о понятии и сущности малого предпринимательства, о становлении законодательства в сфере малого предпринимательства в РТ, об особенностях государственной регистрации субъектов малого предпринимательства, а также о поощрении и правовых ограничениях в сфере малого предпринимательства.

***Ключевые слова:** предпринимательство, предпринимательская деятельность, правовое регулирование, признаки малого предпринимательства.*

SHARIFOV ISMOIL MUHIBULLOEVICH,

Assistant of the Department of Entrepreneurial and Commercial Law
of Tajik National University

Phone: +992918630011, E-mail: dmt_2019@mail.ru

**Some issues on legal nature of
small entrepreneurship in the Republic of Tajikistan**

Annotation

The article is devoted to the issues of the nature of small entrepreneurship, the legal status of the subjects of small entrepreneurship, legal foundations of state support for small entrepreneurship subjects. There is given analysis of the concept and nature of small entrepreneurship, establishment of the legislation on the small entrepreneurship field in the Republic of Tajikistan, features of state registration of small entrepreneurship subjects, as well as promotion and legal restrictions in small entrepreneurship field.

Keywords: *entrepreneurship, entrepreneurial activity, legal regulation, signs of small entrepreneurship.*

Фаъолияти соҳибкорӣ бо ба инобат гирифтани намудҳои алоҳидаи худ омили муҳими рушди иқтисодию иҷтимоӣ буда, натавонад ҷуғл, балки маҷмуи маҳсулоти дохилиро дар аксарияти кишварҳои дорои иқтисодиёти пешрафта ва мутараққии ҷаҳон ташкил медиҳад.

Бояд қайд намоем, ки соҳибкории хурд категорияи мураккаб ва комплексӣ буда, дар шароити иқтисоди бозорӣ бо рақобат робитаи зич дорад. Ҳамзамон, соҳибкории хурд ҳамчун шакли муассири фаъолияти соҳибкорӣ, ки дорои нишондиҳандаҳои ниҳони иқтисодӣ ва хусусиятҳои хоси фарқкунанда мебошад, яке аз самтҳои муҳимтарини низоми иқтисодиёти бозориро ташкил медиҳад. Аз ин ҷост, ки соҳибкории хурд, бояд ба категорияи бахши афзалиятнок ва махсусан муҳими иқтисодиёти муосир мансуб дониста шавад [1].

Соҳибкор субъекти асосии фаъолияти соҳибкорӣ, аз ҷумла соҳибкории хурд ва унсури марказии муносибатҳои соҳибкорӣ ба ҳисоб меравад. Соҳибкор шахсе дониста мешавад, ки амали машғул шудан ба фаъолияти соҳибкориро бо тартиби муқарраркардаи қонунгузорӣ анҷом дода, ба ҳамин сифат ба қайд гирифта шудааст [2].

Соҳибкорӣ ҳамчун категорияи ҳуқуқӣ воҳиди мураккаби ҳуқуқӣ буда, аз маҷмӯи субъектҳои фаъолияти соҳибкорӣ, инчунин муносибатҳои ҳуқуқии байни онҳо ё бо иштироки онҳо иборат мебошад. Ин муносибатҳо дар равиши аз ҷониби соҳибкорон бастан ва иҷрои шартномаҳо, яъне дар ҷараёни аз тарафи онҳо ба амал баровардани фаъолияти соҳибкорӣ (ба маънои ҳуқуқӣ), ба миён меоянд. Мутаносибан, фаъолияти соҳибкорӣ ҳамчун қисми низоми тавсифи ҳуқуқӣ баромад мекунад. Аммо ба назар гирифтани зарур аст, фаъолияти соҳибкорӣ дорои хусусияти сирфан ҳуқуқи хусусӣ нест. Он моҳияти ҳуқуқӣ-оммавӣ низ дорад, чунки робитаи соҳаи соҳибкориро бо воҳидҳои ҳуқуқи оммавӣ низ дар бар мегирад.

Таърихи рушди соҳибкории хурд гувоҳи он аст, ки соҳибкории хурд ҳамчун нерӯи пешбар ва ҷуғли аҳоли дар тамоми марҳилаҳои ҷамъиятию сиёсӣ вучуд доштааст. Зимнан, дар посух ба саволи аз лиҳози илмӣ чиро соҳибкории хурд (майдасоҳибкорӣ) эътироф

намудан мумкин аст ва кадом маҳакхоро барои таърифи он истифода бояд намуд, миёни олимони дар давраҳои гуногуни инкишофи соҳибкорӣ фикру андешаи ягона мавҷуд набуд.

Ба ақидаи яке соҳибкории хурд «чунин шакли хоҷагӣ мебошад, ки тибқи он хизматрасонии истеҳсолӣ ба амал бароварда шуда, дигар фаъолиятҳои дастии ба он алоқаманд дар асоси фармоиш иҷро карда мешавад, ки он шакли хоҷагии касибӣ ва ҳунармандӣ мебошад»[3].

Ба ақидаи зикршуда оид ба он, ки истеҳсолоти хурдро пешаи касибӣ ва ҳунармандӣ дар худ ифода менамуд А.Финн–Енотаевский ҳамфикр буда, таҳти мафҳуми саноати касибӣ ӯ «истеҳсолоти деҳотии хурди саноатиро, ки баҳри ба бозор омоданамой ба нақша гирифта шуда буд» ва тафовути онро аз ҳунармандӣ бо он мефаҳмид, ки ҳунарманд фаъолиятро баҳри истеъмолкунандаи муайян (ки мурочиат намуда буд) ба амал мебаровард. Лекин ҳудуди муайяни фарқият ба андешаи ӯ дар байни ҳунармандӣ ва касибӣ мавҷуд набуд. Бинобар ин, мубаддалшавии ҳунармандӣ ба касибӣ бештар дида мешуд[4]. Бояд қайд намоем, ки дар гузашта аксарияти олимони истилоҳи «саноати майда» ва «саноати касибӣ»–ро ҳамчун ҳаммаъно истифода мебарданд ва қайд менамуданд, ки онҳо хусусияти деҳқонии хурди истеҳсолиро доро мебошанд. Баъзеҳо бошанд мафҳуми «пешаи касибӣ»–ро нисбат ба мафҳуми «саноати хурд» васеътар ҳисобида, қайд намудаанд, ки саноати касибӣ мисли деҳқони хурди молистеҳсолкунандаи дар замин баҳри бозор фаъолиятнакунанда буда, дар як вақт хусусияти истеҳсолоти калони ба низом даровардашудаи ҳонагиро доро мебошад[5].

Бояд гуфт, ки дар таҳқиқоти муаллифони хориҷии муосир низ миёни ҳунармандӣ ва касибӣ фарқ гузошта мешавад. Қайд карда мешавад, ки дар ибтидо ҳунармандон молистеҳсолкунандаи хурд ном бурда мешуданд, ки дар асоси фармоиш кори ҳудро ба амал мебароварданд. Зери мафҳуми касиб бошад, молистеҳсолкунандаи хурди баҳри бозор фаъолияткунанда фаҳмида мешуд [6]. Дар адабиёти ватанӣ агарчи оид ба фаъолияти касибӣ ва ҳунармандӣ ибрази ақида карда шуда бошад ҳам, лекин дар бораи фарқияти онҳо сухан ронда намешавад [7].

Ҳамин тариқ дар бораи мафҳуми «соҳибкори хурд», «касиб» ва «ҳунарманд» дар адабиёти иқтисодӣ ва ҳуқуқӣ гуногунфикрӣ мавҷуд буд. Вале қисмати зиёди муҳаққиқон эътироф менамоянд, ки соҳибкории хурд дар худ саноати касибии деҳотӣ, истеҳсолоти ҳунармандии шаҳрию деҳотӣ, саноати хурд ва ташкилоти тичоратии пешниҳодкунандаи хизматрасонии маиширо фаро мегирад [8].

Метавон ҳаминро қайд намуд, ки фаъолияти ҳунармандӣ – як навъи мустақили фаъолияти соҳибкории хурд оид ба тарзи дастии истеҳсолот ё ин ки бо истифодаи воситаҳои механиконики хурд дар асоси истифодаи малакаи касбии эҷодӣ ва маҳоратнокии касбии истеҳсолӣ ё табиоти ороишотии дорои хусусияти муқарраршудаи инфиродии муайян мебошад.

Ба аломатҳои фаъолияти ҳунармандӣ ҳамчун навъи соҳибкории хурд инҳо дохил мешаванд:

1) хусусияти касбӣ, ки барои субъекти соҳибкорӣ бо мавҷудияти дараҷаи таснифи касбӣ тасдиқ карда мешавад;

2) истифодаи меҳнати дастӣ дар ҷараёни истеҳсолот (технологияи дар асоси меҳнати дастӣ асосёфта ё ки бо истифодаи воситаҳои механиконики хурд);

3) инфиродӣ будани маҳсулоти истеҳсолкардашуда.

Дар шароити ҳозира дар Тоҷикистон муносибатҳо дар соҳаи ҳунармандӣ (косибӣ) танҳо бо санадҳои умумии қонунгузорӣ ба танзим дароварда мешаванд. Конститутсияи ҚТ, Кодекси граждании ҚТ, Қонуни ҚТ «Дар бораи ҳунарҳои бадеии халқӣ», инчунин дигар қонуни санадҳои меъёрии ҳуқуқии ҚТ, фаъолияти субъектҳои соҳибкории хурдро ба танзим медароранд. Аммо ин санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ вижагии онро ошкор намеkunанд ва хусусиятҳои ба худ хоси фаъолияти ҳунармандиро пурра ба назар намегиранд.

Айни замон бошад, дар қонунгузори Тоҷикистон зарурати муқаррар намудани асосҳои ҳуқуқии фаъолияти ҳунармандон ба миён омадааст ва дар ин замина пешиход карда мешавад, ки Қонуни ҚТ “Дар бораи фаъолияти ҳунармандӣ” қабул карда шавад.

Инчунин, бояд қайд намуд, ки соҳибкории хурд ҳамчун зухуроти иқтисодӣ дорои як қатор хусусиятҳои мебошад, ки умуман барои соҳибкорӣ хос мебошад. Ҳамзамон, он дорои вижагиҳои мебошад, ки ба мо имконият медиҳад, онро ба ҳайси объекти мустақил мавриди омӯзиш қарор диҳем.

Оид ба моҳияти соҳибкории хурд фикру ақидаҳои дигар низ вуҷуд доранд. Аз он ҷумла қайд карда мешавад, ки моҳияти иқтисодии соҳибкории хурди муосир дар тавсифи диалектикӣ ва бисёрмеъёрии рушди он зоҳир меёбад, ки ба сифати бахши мустақили иқтисодиёт амал мекунад ва майл ба худинкишофёбӣ дошта, бо дараҷаи баланди номуайяни ва таваккал, қобилият ба ҷорӣ намудани навоариҳо, мутабиқшавӣ ба тағйирот, иқтидори баланди худинкишофёбӣ ва ғайра асос меёбад [9].

Дар адабиёти ҳуқуқӣ ва иқтисодӣ барои ба субъектҳои соҳибкории хурд дохил намудан мавҷудияти маҳакҳои (меъёрҳои) миқдорӣ, сифатӣ ва омехта ба назар гирифта мешавад.

Ҳангоми ба субъекти соҳибкории хурд аз рӯи маҳаки миқдорӣ дохил кардан ба ном, аломат ва нишондиҳандаҳои ба таври васеъ истифодашавандае, ки барои таҳлил дастрасанд, бояд баҳо дода шавад. Дар таҷрибаи хориҷӣ меъёрҳои асосӣ (шумораи кормандон, ҳаҷми маҳсулоти умумӣ, сармоя, фурӯш, нархи тавозунии дороиҳо) ва иловагӣ (ҳаҷми даромади солоне, дараҷаи иштирок дар сармояи соҳибкории хурд ва ғайра) барои мӯйян намудани мафҳуми соҳибкории хурд ҷудо карда шудаанд.

Масалан, дар ИМА муносибати миқдорӣ дар соҳаи саноат барои иштирок дар барномаҳои давлатӣ, шартномаҳо, дар асоси ҳисоби махсуси гузаронидашуда ва стандартҳои Ассотсиатсияи соҳибкории хурди ин давлат ба таври васеъ истифода мешавад. Ин стандартҳои тибқи Маҷмуи санадҳои меъёрии федералӣ таҳия мегарданд. Чунончи, Маҷмуи санадҳои меъёрии федералии §121.201 пешбинӣ менамояд, стандартҳои аз рӯи ҳаҷми тичорат дар асоси Низоми таснифоти саноатии Амрикои Шимолӣ муқаррар карда мешаванд ва ё дар шумораи кормандон ё дар даромади солоне бо миллион доллар ифода меёбанд [10]. Моҳияти иқтисодии ин амал дар он ифода меёбад, ки давлат ҳаҷми истеҳсолотро дар шакли асли ва ё пулӣ муайян карда, миқдори хароҷот, даромад ва дигар тарҳҳои ба инобат гирифта, маблағгузориҳо ба соҳибкории хурд ба роҳ мемонад.

Дар қонунгузори Тоҷикистон аз нишондиҳандаҳои миқдорӣ танҳо нишондиҳандаи иловагӣ -даромади умумии бо усули ҳазинавӣ ҳисобшуда ба инобат гирифта шудааст. Тибқи қисми 3, моддаи 5 Қонуни ҚТ «Дар бораи ҳимоя ва дастгирии давлатии соҳибкорӣ» ба

субъектҳои соҳибкории хурд соҳибкорони инфиродӣ ва шахсони ҳуқуқие мансубанд, ки гардиши маблағҳои онҳо дар як сол то 500000 (панҷсад ҳазор) сомонӣ аст. Аммо дар қонунгузори кишвар дар ин маврид ихтилофи меъёрӣ ҷой дорад. Дар Кодекси андоз миқдори даромади умумии солона дигар нишон дода шудааст. Субъектҳои соҳибкории хурде, ки даромади умумии бо усули ҳазинавӣ ҳисобшудаи онҳо дар соли пешинаи таквими (бе дарназардошти андози аксизӣ, андоз аз фурӯш (алюминийи аввалия)) аз як миллион сомонӣ зиёд намебошад, аз андози низоми соддакардашуда истифода мебаранд (қ.2, м.290 КА ҚТ). Барои аз байн бурдани ин ихтилоф пешниҳод менамоем, ки дар қ.3 моддаи 5 Қонуни ҚТ «Дар бораи Ҳимоя ва дастгирии давлатии соҳибкорӣ» панҷсад ҳазор сомонӣ ба як миллион сомонӣ иваз карда шавад.

Соҳибкории хурд ҳамчун падидаи иқтисодӣ дорои аломатҳои сифатии ба худ хос мебошад. Маҳаки сифатии муайян намудани соҳибкории хурд ба муҳокимаронии субъективии олимони соҳаи иқтисод ва таҷриба таъя менамояд. Меъёрҳои маҳақҳои сифатӣ дар кишварҳои дорои иқтисодиёти пешрафта ба таври васеъ истифода бурда мешавад. Барои муайян намудани хусусиятҳои сифатии соҳибкории хурд хусусиятҳои зерин ба монанди ягонагии ҳуқуқи соҳибмулкӣ ва идоракунии бевоситаи корхона, доираи маҳдуди ҳаҷми ташкилоти тичоратӣ, дараҷаи муносибат бо кормандон, бозори начандон калони захираҳо ва фурӯши мол ва ғ. аҳамият дорад[11].

Мутаассифона. муносибати омехта, ки ҳислати миқдорӣ ва сифатии соҳибкории хурдро дар худ муттаҳид месозад, таҷассуми худро дар қонунгузори Тоҷикистон наёфтааст.

Таҳлили муносибати назариявӣ ва амалӣ оид ба муайян кардани субъектҳои соҳибкории хурд дар Тоҷикистон ва таҷрибаи байналмилалӣ имкон медиҳад ба ҳулоса оем, ки асос барои танзими ҳуқуқи соҳибкории хурд бояд муносибати омехта бошад, ки дар худ аломатҳои миқдорӣ ва сифатии тааллуқ доштани субъектро ба субъекти соҳибкории хурд ифода намуда, барои то дараҷае ба таври пурра ва объективона кушодани моҳияти ташкилӣ-иқтисодии соҳибкории хурд ҳангоми барасмиятдарории ҳуқуқи он мусоидат намояд ва ба ягонагии равиши инкишофи қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ карда шавад. Бо дарназардошти ин нукта ба мақсад мувофиқ мебуд, агар қонунгузори Ҷумҳурии Тоҷикистонро бо таҷрибаи умумиэътирофшудаи байналмилалӣ оид ба шумораи кормандони бо кормашғулбуда пурра намоем.

Ҳамзамон, дар шароити ҳозира новобаста аз таҳқиқоти ҳамаҷарафаи олимони дар соҳаи соҳибкории хурд, муайян намудани мафҳуми ягонаи он бенатиҷа анҷом меёбад[12]. Зеро бо мақсадҳои гуногун дар кишварҳои гуногун мафҳумҳои гуногун истифода бурда мешаванд. Барои ҳалли баъзе вазифаҳо мафҳуми қатъӣ ё шаклӣ (таҳқиқоти омӯрӣ, таҳияи барномаҳои дастгирии давлатии соҳибкории хурд, андозбандӣ ва ғ.), барои ҳалли дигаре (омӯзиш, таҳқиқот ва ғ.) мавҷудияти созиши умумӣ барои фаҳмидани мазмуни ин ё он мафҳум басанда мебошад.

Дар тафовут аз баъзе давлатҳои ИДМ, аз ҷумла Федератсияи Россия, Қирғизистон ва ғ. соҳибкории хурд дар Тоҷикистон зери танзими ҳуқуқи махсуси қонунгузорӣ қарор надорад. Дар Федератсияи Россия қонуни федералӣ «Оид ба рушди соҳибкории хурд ва миёна дар Федератсияи Россия» аз 24-уми июли соли 2007, №209-ФЗ қабул шудааст ва дар Ҷумҳурии

Қирғизистон бошад Қонун «Дар бораи дастгирии давлатии соҳибкории хурд» аз санаи 25-уми майи соли 2007, №73 амал мекунад.

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, ки қонуни алоҳида ҳолати ҳукукии соҳибкории хурдро танзим намекунад ва меъёрҳои қонунҳои алоҳида баҳри танзими ин намуди соҳибкорӣ равона гардидаанд, раванди рушди соҳибкории хурд чӣ дар сатҳи соҳавӣ ва чӣ дар сатҳи маҳаллӣ ниҳоят нобаробар ва бо ихтилофот ба танзим дароварда мешавад. Мушкилоти қонунгузори ҚТ дар баҳши соҳибкории хурд аз норасоии меъёрҳои махсусе иборат аст, ки тавассути онҳо бояд фаъолияти субъектҳои соҳибкории хурдро, ки дар онҳо шаклҳои баамалбарории фаъолият, танзими давлатии он, мақсад, омилҳои асосӣ, инчунин пешниҳоди имтиёзҳои пешбинӣ намудан мумкин аст, танзим намояд.

Дар ин асос пешниҳод карда мешавад, ки бо мақсади бартараф намудани норасоиҳо дар танзими ҳукукии соҳибкории хурд Қонуни ҚТ «Дар бораи дастгирии соҳибкории хурд» қабул карда шавад. Дар он масъалаҳои субъектҳо, маҳакҳое (меъёрҳое), ки ин ё он субъекти фаъолияти соҳибкориро ба субъекти соҳибкории хурд дохил мекунад, дастгирии давлатии соҳибкории хурд, ҳавасмангардонӣ ва маҳдудиятҳо дар соҳаи соҳибкории хурд, фонди дастгирии соҳибкории хурд, таъмини иттилоотии соҳибкории хурд, иттифокҳои (ассотсиатсияҳои) соҳибкории хурд ва ғайра пешбинӣ карда шаванд.

Хусусиятҳое, ки ба соҳибкории хурд ҳамчун низоми муносибатҳои иқтисодӣ ва ҳукуқӣ (қисми низоми соҳибкорӣ) хосанд, иборатанд аз:

– доираи махсуси субъектҳои соҳибкорӣ, ки маҷмӯи он асоси низоми соҳибкории хурдро ташкил медиҳад;

– мавҷудияти муносибатҳои воқеии махсус байни соҳибкорони инфиродӣ, соҳибкорони хурд ва дигар низоми субъектҳои соҳибкорӣ, истехсолкунандагон ва истеъмолкунандагон (ба маънои васеъ);

– муносибатҳо оид ба ҳавасмандгардонии (дастгирии) давлатии соҳибкории хурд, ки ба рушди гурӯҳи муносибатҳои вучуддошта таъсири ҷиддӣ мерасонанд;

– тааллуқ надоштани соҳибкории хурд аз рӯи мақоми худ ба ягон шакли ташкиливу ҳукуқӣ[13].

Адабиёт

1. Бойматова Д.П. Правовые основы становления и развития малого предпринимательства в Республике Таджикистан // Молодой ученый. – 2010. – № 10. – С. 176–178.

2. Раҳимзода М.З. Проблемаҳои мубрами ҳукуки соҳибкории Ҷумҳурии Тоҷикистон: монография. Душанбе, МН “Дониш” – 2019. С. 127.

3. Рыбников А.А. Мелкая промышленность России. Сельские ремесла и кустарные промыслы до войны. – М., 1923. – С. 3.

4. Финн-Енотаевский А. Капитализм в России (1890–1917 гг.). – 2-е изд. – М., 1925. – Т. 1. – С. 115.

5. Озеров И.А. На новый путь: к экономическому освобождению России. – М., 1935. – С. 32–33;

6. Туган–Барановский М.И. Русская фабрика в прошлом и настоящем. – М., 1922. – С. 164, 168.
7. Блинов А.О., Шапкин Й.Н. Малое предпринимательство: теория и практика: учебник. – М., 2003. – С. 32.
8. Розикзода А.Ш., Иброҳимов А. Косибю хунарамандӣ ва саноати кухӣ дар Бухорон Шарқӣ (охири асри XIX – аввали асри XX). – Душанбе, Ирфон 2019. – С. 57–80.
9. Волкова–Рарог Ю.А. Малое предпринимательство (Правовой аспект): дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2004. – С. 93.
10. Хорьков Ю.А. Правовое положение субъектов малого предпринимательства: частноправовой аспект: дис. ... канд. юрид. наук. – Казань, 2006. – С. 23.
11. Издается в электронном виде и обновляется ежедневно. URL: <https://www.sba.gov/federal-contracting/contracting-guide/size-standards>
12. Рубе В.А. Малый бизнес: история, теория, практика. – М., 2000. – С. 32; Нургазина Г., Блинов А. Малое предпринимательство в условиях переходной экономики // Маркетинг. – 1998. – № 4. – С. 90; Шурус А. Субъекты малого предпринимательства и система его государственной поддержки // Российский экономический журнал. – 1996. – № 5-6. – С. 65 66.
13. Правовые проблемы малого предпринимательства./ Отв. ред. Гандилов. М. 2001. С. 309; Рубе В.А. Малый бизнес: история, теория, практика. М. 2000. С.28; ва диг..
14. Албегов А.З. Особенности создания юридических лиц и индивидуальных предпринимателей–субъектов малого и среднего предпринимательства // Вестник Северо–Осетинского государственного университета им. К.Л. Хетагурова. – 2012. – № 3. – С. 96.

ТИМОФЕЕВА ОЛЬГА ГЕННАДЬЕВНА,

ФГБОУ ВО «Юго-Западный государственный университет»,
доцент кафедры международных отношений и государственного управления, к.э.н.,

Россия, Курск
Тел: +79045222564, E-mail: liolija@bk.ru,

ПЕРЕПЕЛКИН ИЛЬЯ ГЕННАДЬЕВИЧ,

ФГБОУ ВО «Юго-Западный государственный университет»,
старший преподаватель кафедры международных отношений
и государственного управления, к.э.н.,

Россия, Курск
Тел: +79102751147, E-mail: ilya.perepelkin1990@yandex.ru

ОЦЕНКА ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ПРИОРИТЕТНЫХ ОТРАСЛЕЙ ЭКОНОМИКИ КУРСКОЙ ОБЛАСТИ

Аннотация

В статье рассмотрено современное состояние развития сельскохозяйственной отрасли в Курской области Российской Федерации, определены направления внедрения инновационных проектов.

***Ключевые слова:** экономика; сельское хозяйство; Курская область; Российская Федерация; государственная программа; перспективные инновационные проекты; инструменты государственного управления.*

ТИМОФЕЕВА ОЛГА ГЕННАДЬЕВНА,

дотсенти кафедраи муносибатҳои байналмилалӣ ва идоракунии давлатии МДФБТ ТО
«Донишгоҳи давлатии Ҷанубу Ғарбӣ» н.и.и.,
Россия, Курск,
Тел: +79045222564, E-mail: liolija@bk.ru,

ПЕРЕПЕЛКИН ИЛЬЯ ГЕННАДЬЕВИЧ,

саромӯзгори кафедраи муносибатҳои байналмилалӣ ва идоракунии давлатии МДФБТ ТО
«Донишгоҳи давлатии Ҷанубу Ғарбӣ», н.и.и.,
Россия, Курск,
Тел: +79102751147, E-mail: ilya.perepelkin1990@yandex.ru,

Арзёбии танзими давлатии соҳаҳои афзалиятноки иқтисодиёти вилояти Курск

Аннотатсия

Дар мақола ҳолати кунунии рушди соҳаи истеҳсолоти кишоварзии вилояти Курски Федератсияи Россия баррасӣ мегардад. Муаллифон самтҳои асосии татбиқи лоиҳаҳои инноватсиониро муайян намудаанд.

Калидвожаҳо: иқтисодиёт, кишоварзӣ, вилояти Курск, Федератсияи Россия, барномаи давлатӣ, лоиҳаҳои дурнамои инноватсионӣ, афзори идоракунии давлатӣ

TIMOFEEVA OLGA GENNADEVNA,

FSBEI of HE «South-Western State University»,
Associate Professor of Department of International Relations and Public Administration,
Candidate in Economics,
Russia, Kursk
Phone: +79045222564, E-mail: liolija@bk.ru

PEREPELKIN ILYA GENNADEVICH,

FSBEI of HE «South-West State University»,
Senior Lecturer of Department of International Relations and Public Administration,
Candidate in Economics,
Russia, Kursk
Phone: +79102751147, E-mail: ilya.perepelkin1990@yandex.ru

Annotation

The article discusses the current situation of the agricultural field development in Kursk region of the Russian Federation, as well as identified the directions for implementing innovative projects.

Key words: *economics; agriculture; Kursk region; Russian Federation; state program; perspective innovative projects; public administration tools.*

Введение. На сегодняшний день государственное регулирование сельского хозяйства опирается на значительное бюджетное финансирование: федеральное и региональное. Также практика государственного регулирования сельского хозяйства России показывает, что в настоящее время большая часть расходов на государственное регулирование осуществляется на региональном уровне. Россия входит в ТОП-10 производителей продовольствия в мире. Однако наша страна отстает от развитых европейских стран минимум на 40 лет. Проблемы сельскохозяйственного производства условно делятся на:

- климатические и экологические;
- социально-демографические;
- экономические.

Есть факторы, затрудняющие развитие сельскохозяйственного производства, на которые государство может оказывать слабое влияние или не может повлиять вовсе, но проведением определенной политики может помочь справиться с ними фермерским хозяйствам. Основной такой проблемой является изменение климата, наличие воды и засухи. В стране существует проблема управления стихийными бедствиями, особенно когда речь идет о засухе. Все области сельского хозяйства подвержены влиянию погоды, поэтому примерно 70% земель находятся в зоне рискованного земледелия.

Развитие сельского хозяйства невозможно без сохранения земельного фонда. Однако хозяйственная деятельность человека создает угрозу экологии. К экологическим проблемам относятся эрозия почв, различные химические и радиологические загрязнения, загрязнение воды и гибель малых рек, а также загрязнение воздуха. Ключевыми проблемами являются проблемы в социально-демографической сфере сельскохозяйственного производства, так как была и остается слабая социальная развитость сел и деревень, которые являются основными мотиваторами развития сельского хозяйства. В России количество муниципальных образований превышает 21,9 тыс. На долю сельских поселений приходится 81%. Безопасность сельского хозяйства может оказаться под угрозой из-за сокращения численности сельского населения. Например, с 2000 по 2017 год села покинули 2,3 млн. человек.

Результаты исследования. Курская область расположена в Центре России, в поясе умеренно-континентального климата в пределах лесостепной зоны. Огромную роль в экономике Курской области занимает сельское хозяйство. Главным богатством региона являются черноземы – один из главных источников развития экономики области. Черноземы составляют примерно 75% земельных угодий [1]. Курская область находится на третьем месте в Центральном федеральном округе (ЦФО) и на десятом месте в Российской Федерации по объемам производства сельскохозяйственной продукции. В 2017 году производство сельскохозяйственных товаров составило 137,5 млрд. руб. Индекс производства продукции сельского хозяйства во всех категориях хозяйств по итогам 2017 года составил 107% к уровню 2016 года. Несмотря на положительные тенденции развития сельского хозяйства в целом, по отдельным направлениям наблюдается неравномерность развития.

На рисунке 1 представлена структура производства продукции сельского хозяйства в Курской области по категориям хозяйств в 2017 году.

В сельскохозяйственном производстве Курской области продукция растениеводства занимает 62% , а продукция животноводства – 38%.

К основным направлениям растениеводства региона относятся:

- производство зерновых и кормовых культур;
- производство сахарной свеклы;
- производство картофеля.

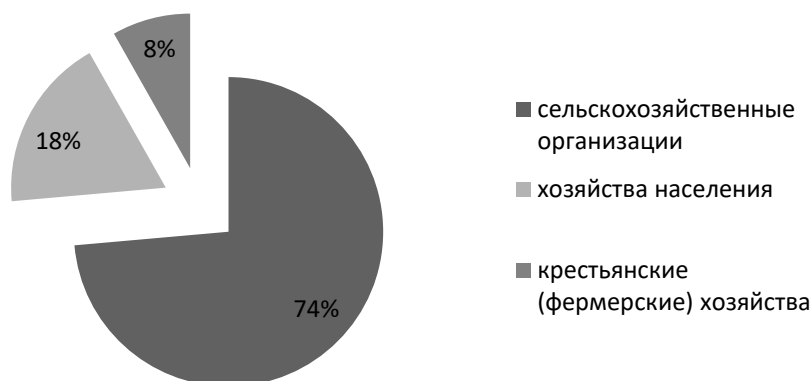

Рисунок 1 – Структура производства продукции сельского хозяйства по категориям хозяйств (в фактически действовавших ценах; в процентах от хозяйств всех категорий) в 2017г.

Проследить динамику валового сбора основных направлений растениеводства Курской области за 2010-2017 года можно на рисунке 2.

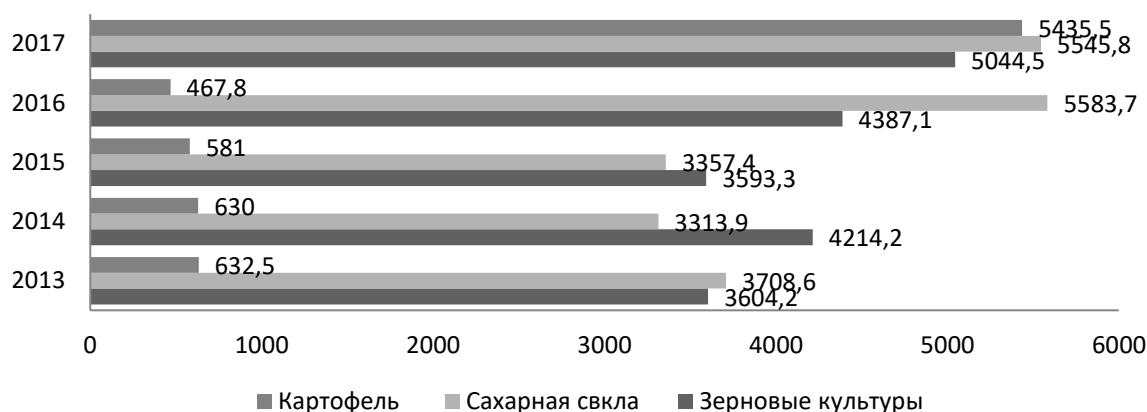

Рисунок 2 – Динамика валового сбора основных направлений растениеводства Курской области

Проведенный анализ динамики производства основных направлений растениеводства в Курской области показал, что первое место по валовому сбору продукции занимает производство сахарной свеклы (5545,8 на 2017 год). Темп прироста сахарной свеклы за 2013-2017 год составил 49,5%. Далее идет валовый сбор зерновых культур (40%).

За последние три года средний показатель производства зерновых культур составил 5 млн. тонн, благодаря чему Курская область занимает шестое место среди всех субъектов Российской Федерации. Производство зерна в 2017 году составило 5,03 млн. тонн. В 2018 году Курская область заняла второе место по производству зерна после Краснодарского края, достигнув показателей в 4,8 млн. тонн зерна.

Таблица 1 – Посевные площади сельскохозяйственных культур в хозяйствах всех категорий; тыс. га.

	2013г.	2014г.	2015г.	2016г.	2017г.	2017 к 2013,%
Вся посевная площадь	1543,2	1558,2	1619,3	1661,8	1655,2	7,26
Зерновые и зернобобовые культуры, в том числе:	1008	980,9	1062,9	1053,6	1020,2	1,21
озимые зерновые культуры	487,4	419,4	524,3	508,2	485,3	-0,43
яровые зерновые культуры	520,6	561,5	538,5	545,4	534,9	2,75
Технические культуры	350,7	395,8	378,8	439,2	480,5	37,01
Картофель и овощебахчевые культуры	69,4	69	69	67,9	61,3	-11,67
Кормовые культуры	115,1	112,5	108,7	101,1	93,9	-18,42

Проведя анализ посевных площадей сельскохозяйственных культур в хозяйствах всех категорий Курской области, можно сделать вывод о том, что средний рост посевных площадей растет и за период 2013-2017 года составил 18%. Однако в 2017 произошел спад посевных площадей практически по всем категориям в сравнении с предыдущим годом [15]. Лидирующую позицию по темпу прироста занимают технические культуры (37,1%). Количество посевных площадей технических культур в 2017 году составило 480,5 тыс. га. Последнее место занимают кормовые культуры, количество посевных площадей которых в 2017 году сократилось на 7,2 в сравнении с предыдущим годом. Курская область является одним из лидеров в ЦФО по количеству площадей сахарной свеклы (117,4 тыс. га.).

Первое место по урожайности сельскохозяйственных культур в 2017 году занимает сахарная свекла. Больше всего урожая сахарной свеклы собрали крестьянские (фермерские) хозяйства – 540,3 (с 1 га убранной площади, на втором месте идут сельскохозяйственные организации – 481,6 на третьем – хозяйства населения (200,6).

В последние годы регион подтвердил статус крупного производителя маслосеменных растений. В 2017 году валовой сбор масличных культур составил 736 тыс. тонн.

Животноводство области в последние годы также занимает высокие позиции и является инвестиционно-привлекательной отраслью. Данная отрасль сельскохозяйственного производства области специализируется на молочном и мясном скотоводстве, также в регионе развивается свиноводство. Осуществляется государственная поддержка данной отрасли, область вкладывает в этот сектор большие средства [17].

В последние годы в Курской области построены 105 животноводческих площадок, из которых 93 по производству мяса свиней, птицы, розовой телятины, 12 по производству молока.

За январь-декабрь 2018 года в Курской области произведено 532.1 тыс. тонн мяса, что составляет 100.9% к соответствующему периоду 2017 года.

Таблица 2 – Производство основных продуктов животноводства в хозяйствах всех категорий

	2013г.	2014г.	2015г.	2016г.	2017г.	2017 к 2013, %
Скот и птица на убой (в убойном весе) - всего тыс.т	217,7	294,2	334,8	359,5	401,7	84,5
Молоко - всего, тыс.т	359,4	325	310	294,2	286,9	-20,2
Яйца, млн.шт.	223,7	178,6	155,1	146,4	133,1	-40,5

Проанализировав производство основных продуктов животноводства в хозяйствах всех категорий за 2013-2017 года, можно сделать вывод о том, что за эти годы происходит спад производства сельскохозяйственной продукции в Курской области в сфере производства молока (-20,2%) и яиц (-40%), а вот производство скота и птицы на убой увеличилось. Темп прироста данной сферы производства составил 84,5%.

Темп прироста скота и птицы на убой в анализируемый период составляет 85%. Остальные категории производства животноводческой продукции ежегодно уменьшаются. Например, производство молока в 2017 году упало на 13,3% в сравнении с 2016 годом [13].

Проведем анализ поголовья скота в хозяйствах всех категорий на территории Курской области за 2010-2017 года.

На рисунке 3 представлена динамика поголовья скота в хозяйствах всех категории на конец каждого года из анализируемого периода.

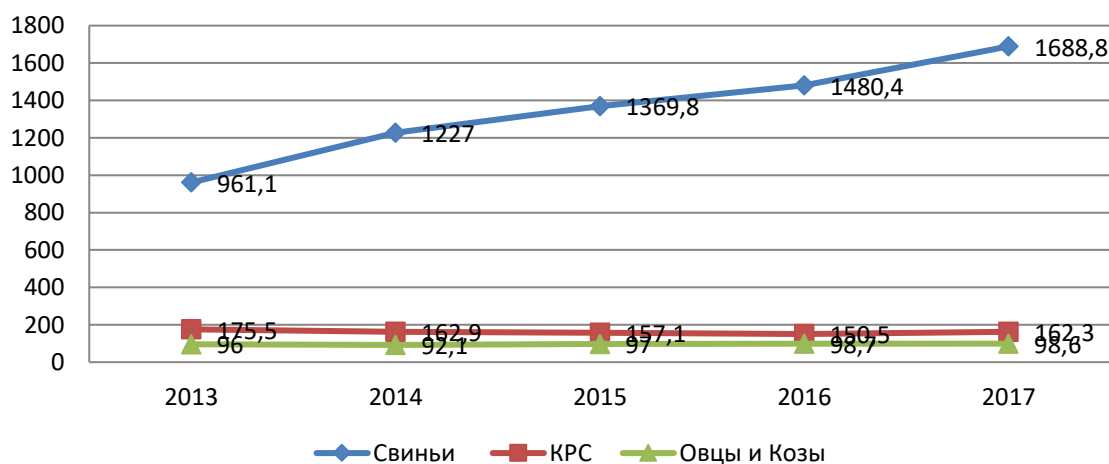

Рисунок 3 – Поголовье скота на конец года (в хозяйствах всех категорий; тыс. голов)

Лидирующую позицию по поголовью скота в хозяйствах всех категорий в Курской области занимает количество поголовья свиней. В 2017 году насчитывалось 1688,8 голов свиней. Темп прироста данного вида за 2013-2017 год составил 0,76%. Второе место занимает поголовье крупнорогатого скота (162,3 тыс. голов в 2017 году). Меньше всего в Курской области поголовья овец и коз, их количество составляет 98,6 тыс. голов.

Сельскохозяйственные организации являются основными производителями мяса в регионе. В 2018 году ими получено 509,7 тыс. тонн, что составляет 103,3% к уровню 2017 года. Более 70% составляет производство свинины. На 1 января 2019 года количество поголовья свиней в сельскохозяйственных организациях составило 1812,2 тыс.голов.

Что касается ценообразования сельскохозяйственной продукции, то Курская область имеет самую низкую цену в России на мясо птицы, далее идет стоимость картофеля и ржаной и ржано-пшеничных хлеб. Туда же входят цены по стране на свинину, мясную продукцию, сахар, гречневую крупу, растительное масло и другие, социально значимые продукты питания.

Обсуждение полученных результатов. Исследование показало, что главными в качестве основных инструментов государственного регулирования сельскохозяйственного регулирования являются: льготное налогообложение, льготное кредитование, финансирование целевых программ, субсидии, дотации, компенсации, страхование, лизинг и другие. Однако данные меры не в полной мере способствуют устойчивому развитию сельскохозяйственной отрасли.

Курская область является одним из регионов, практически полностью (на 70%) обеспечивающих внутренние потребности в основных категориях товаров сельскохозяйственного производства. Также регион экспортирует сельскохозяйственные товары в другие регионы России и страны ближнего и дальнего зарубежья. Регион ежегодно продает сельскохозяйственную продукцию на сумму более 50 млрд. рублей, но объемы ввозимой в регион продукции почти в 3 раза меньше транспортируемой за пределы области [13].

Отраслевым органом исполнительной власти Курской области, который обеспечивает реализацию государственной политики в сфере сельскохозяйственного производства, является Комитет агропромышленного комплекса Курской области. Комитет в пределах своей компетенции осуществляет на территории Курской области аграрную политику, включая плодородие почв, растениеводство, животноводство, устойчивое развитие сельских территорий и много других функций [14].

Мерами государственной поддержки сельскохозяйственного производства в Курской области являются:

- субсидии на оказание несвязанной поддержки в области растениеводства;
- единая региональная субсидия;
- субсидия на возмещение части процентной ставки по инвестиционным кредитам.
- льготное кредитование.

К основным задачам государственного регулирования сельскохозяйственного производства, которые планируется осуществить в 2019 году, относятся:

- возвращение в оборот неиспользуемых сельскохозяйственных угодий;
- раскисление почв.

Благодаря государственной поддержке в Курской области модернизируются сельскохозяйственные объекты, обновляется парк сельскохозяйственной техники, развивается инфраструктура области [14].

В Курской области в рамках государственного регулирования сельскохозяйственного производства ведется развитие растениеводства и животноводства.

В рамках совершенствования сельскохозяйственного производства региона сельскохозяйственным товаропроизводителям Курской области оказывается государственная поддержка на закладку и уход за многолетними плодовыми насаждениями, производство овощей открытого грунта, картофеля, возмещается часть затрат на строительство тепличных комплексов [16]. Особое внимание в области уделяется проблеме обеспечения населения региона овощной продукцией во внесезонный период.

Задачам развития отрасли животноводства в регионе Администрация области уделяет особое внимание. Увеличение объемов производства животноводческой продукции в Курской области достигнуто за счет строительства и реконструкции современных комплексов, а также выходом на проектную мощность большей части объектов отрасли животноводства [13].

Для осуществления государственного регулирования сельскохозяйственного производства, в регионе выполняется Государственная программа Курской области «Развитие сельского хозяйства и регулирование рынков сельскохозяйственной продукции, сырья и продовольствия в Курской области» [16]. Общий объем бюджетных ассигнований на реализацию Государственной программы составляет 37 033 740,022 тыс. рублей.

Целью данной программы является:

- обеспечение продовольственной независимости региона;
- повышение конкурентоспособности сельскохозяйственной продукции, производимой на территории Курской области, на внутреннем и внешнем рынках в рамках вступления России во Всемирную торговую организацию;
- ускоренное импортозамещение в отношении мяса (свинины, птицы, крупного рогатого скота), молока, овощей открытого и закрытого грунта, семенного картофеля и плодово-ягодной продукции;
- устойчивое развитие сельских территорий; повышение финансовой устойчивости предприятий агропромышленного комплекса;
- воспроизводство и повышение эффективности использования в сельском хозяйстве земельных и других ресурсов, экологизация производства;
- обеспечение стойкого эпизоотического и ветеринарно-санитарного благополучия территории Курской области путем комплексного проведения ветеринарных мероприятий на территории Курской области.

Помимо целей, Государственная программа имеет свои задачи. К задачам данной Государственной программы относится стимулирование роста производства основных видов сельскохозяйственной продукции, повышение качества жизни сельского населения, стимулирование инновационной деятельности и инновационного развития агропромышленного комплекса, развитие новых технологий в сфере сельского хозяйства и многие другие.

Заключение. В Курской области действует подпрограмма, связанная с развитием мелиорации сельскохозяйственных угодий. Для реализации данной подпрограммы власти региона планируют вплотную заняться строительством отраслевых систем и сооружений.

Проведя анализ государственного регулирования сельскохозяйственного производства в Курской области, можно сделать вывод о том, что в настоящее время в регионе наметились отдельные положительные тенденции, чему способствовала государственная поддержка данной отрасли.

Список использованных источников

1. Государственная программа развития АПК на 2013-2020гг. [Электронный ресурс]: официальный сайт Министерства сельского хозяйства Российской Федерации // Режим доступа: <http://mcx.ru> (дата обращения 30.05.2019).
2. Министерство сельского хозяйства Российской Федерации [Электронный ресурс]: официальный сайт // Режим доступа: <http://mcx.ru> (дата обращения 30.05.2019).
3. Агропромышленный портал АГРОХХИ [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <https://www.agroxxi.ru/stati/s-2018> (дата обращения 28.05.2019)
4. Федеральная служба государственной статистики РФ. Национальные счета [Электронный ресурс]: официальный сайт // Режим доступа: <http://www.gks.ru> (дата обращения 28.05.2019)
5. О Правительстве Российской Федерации [Электронный ресурс]: федеральный конституционный закон от 17.12.1997 N 2-ФКЗ (ред. от 28.12.2016). Доступ из справочно-правовой системы «Консультант Плюс».
6. О Министерстве сельского хозяйства Российской Федерации [Электронный ресурс]: Постановление Правительства РФ от 12.06.2008 N 450 (ред. от 18.04.2019, с изм. от 06.05.2019). Доступ из справочно-правовой системы «Консультант Плюс».
7. О применении отдельных специальных экономических мер, в целях обеспечения безопасности Российской Федерации [Электронный ресурс]: Указ Президента РФ от 06.08.2014 N 560 (с изм. от 12.07.2018). Доступ из справочно-правовой системы «Консультант Плюс».
8. Федеральная служба государственной статистики [Электронный ресурс] // Режим доступа: <http://www.gks.ru> (дата обращения 01.06.2019)
9. Государственная программа Курской области «Развитие сельского хозяйства и регулирование рынков сельскохозяйственной продукции, сырья и продовольствия в Курской области» [Электронный ресурс]: официальный сайт Администрации Курской области // Режим доступа: <https://adm.rkursk.ru> (дата обращения 01.06.2019).
10. http://www.gks.ru/bgd/regl/b17_14s/Main.htm
11. https://сельхозпортал.рф/analiz-posevnyh-ploshhadej/?region_id=2232&area=10
12. https://ec.europa.eu/agriculture/research-innovation_en
13. Тимофеева, О.Г. Инновационные инструменты государственного регулирования ресурсосбережения для Российской Федерации / О.Г. Тимофеева, О.В. Михайлова // Регион: системы, экономика, управление. 2019. № 2 (45). С. 90-97.
14. Коварда В.В. Особенности инструментов стимулирования регионального развития в России / В.В. Коварда, О.Г. Тимофеева // Вестник Алтайской академии экономики и права. 2018. № 8. С. 135-143.

15. Перепелкин, И.Г. Анализ результатов деятельности сельскохозяйственных организаций Курской области с учетом средств государственной поддержки / И.Г. Перепелкин // Регион: системы, экономика, управление. 2017. № 3(38). С.111-115.

16. Перепелкин, И.Г. Реализация аграрной политики регионов ЦФО: ключевые проблемы и пути решения **ЦФО** / И.Г.Перепелкин // Дельта науки. 2017. № 1. С.96-100.

17. Перепелкин, И.Г. Проблемы реализации оптимальной стратегии развития сельского хозяйства регионов России на современном этапе экономики / И.Г. Перепелкин // Региональный вестник. 2017. № 2(7). С.44-46.

ХИДИРЗОДА МАХФИРАТ УМАР,

сарходими илмий шӯъбаи сиёсатшиносии Пажӯҳишгоҳи фалсафа, сиёсатшиносӣ
ва ҳуқуқӣ ба номи А. Баҳоваддинови АИ ҚТ, доктори илмҳои фалсафа, профессор,
шаҳри Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ 33,
тел. (+992) 918639754, E-mail: makfirat@mail.ru

НОСИРОВА ФАРЗОНА ИЗАТУЛЛОЕВНА,

ассистенти кафедраи идоракунии давлатии
Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон,
734003, Душанбе, кӯчаи Саид Носир 33,
тел. (+992) 901031387, E-mail: farzona.did@mail.ru

**ХИЗМАТИ ДАВЛАТӢ – ҲАМЧУН ИНСТИТУТИ ИҶТИМОӢ:
МАҚСАД, ВАЗИФА ВА ФУНКСИЯҲОИ АСОСИИ ОН**

Аннотатсия

Дар мақола масъалаҳои идоракунии давлатӣ, мафҳум ва моҳияти хизмати давлатӣ ҳамчун институти иҷтимоӣ, вазифа ва функсияҳои ин ниҳод, ҳадафу мақсадҳои асосии он, нақши ин ниҳод дар амалисозӣ ва татбиқи ҳадафҳои давлат ва ҷомеа аз нигоҳи илмӣ ва методологӣ мавриди баррасӣ қарор дода шуда, нақши меҳвари хизматчиёни давлатӣ дар амалисозии ҳадафҳои ин ниҳод муҳим арзёбӣ гардидааст.

Ҳамзамон дар мақола аҳамияти хизмати давлатӣ ва нақши он дар рушди давлат махсус қайд гардидааст, зеро хизмати шаҳрвандӣ қисми механизми идораи давлатӣ маҳсуб гардида, аз ҷониби хизматчиёни давлатӣ амалӣ карда мешавад.

***Вожаҳои калидӣ:** давлат, идораи давлатӣ, хизмати давлатӣ, консепсияи хизмати давлатӣ, хизматчиёни давлатӣ.*

ХИДИРЗОДА МАХФИРАТ УМАР,

главный научный сотрудник кафедры политологии
Института философии, политологии и права имени А.Баховаддинова
Академии наук Республики Таджикистан, доктор философских наук, профессор,
город Душанбе, проспект Рудаки 33,
тел. (+992) 918639754, E-mail: makfirat@mail.ru

НОСИРОВА ФАРЗОНА ИЗАТУЛЛОЕВНА,

ассистент кафедры государственного управления

Академии государственного управления при Президенте Республики Таджикистан,
734003, Душанбе, ул. Носира 73,
тел: (+992) 901031387, E-mail: farzona.did@mail.ru

ГОСУДАРСТВЕННАЯ СЛУЖБА - КАК СОЦИАЛЬНЫЙ ИНСТИТУТ: ЦЕЛИ, ЗАДАЧИ И ЕГО ОСНОВНЫЕ ФУНКЦИИ

Аннотация

В статье рассматриваются вопросы государственного управления, понятие и сущность государственной службы как социального института, его основные функции, цели и задачи, роль этого института в реализации и имплементации государственных и общественных целей в научно-методическом контексте, а также определена роль государственных служащих в реализации целей государственных органов и учреждений.

В то же время в статье особо подчеркивается важность государственной службы и ее роль в развитии государства, поскольку государственная служба является частью механизма государственного управления, реализуемого государственными служащими.

Ключевые слова: государство, государственное управление, государственная служба, концепция государственной службы, государственный служащий.

KHIDIRZODA MAHFIRAT UMAR,

Chief researcher of Department of Political Science of the Institute of Philosophy, Political Science and Law named after A. Bakhovaddinov of the Academy of Sciences of the Republic of Tajikistan,
Doctor of Philosophy, Professor,
Dushanbe, 33, Rudaki Avenue,
Phone: (+992) 918639754, E-mail: makfirat@mail.ru

NOSIROVA FARZONA IZATULLOEVNA,

Assistant of Public Administration Department of the Academy of Public Administration under the President of the Republic of Tajikistan,
734003, Dushanbe, 33, Said Nosir str.,
Phone: (+992) 901031387, E-mail: farzona.did@mail.ru

CIVIL SERVICE AS A SOCIAL INSTITUTE: PURPOSE, OBJECTIVES AND ITS BASIC FUNCTIONS

Annotation

The article discusses the issues of public administration, the concept and nature of civil service as a social institution, its basic functions, goals and objectives, the role of this institution in the realization and implementation of public and state goals in a scientific and methodological context, as well as it is define the role of public officials in achieving goals of state bodies and its institutions.

At the same time, the article particularly emphasizes the importance of civil service and its role in the development of the state, because civil service is a part of the public administration mechanism which implemented by public officials.

Keywords: *state, public administration, civil service, concept of civil service, public official.*

Идоракунии давлатӣ ҳамчун самти муҳимми татбиқи ҳадафу мақсадҳои давлат, низоми муаммале мебошад, ки маҷмуи томи сохторӣ, муносибатҳои тавассути меъёрҳои ҳуқуқӣ ва ахлоқии эътирофгардида, маҷмуи арзишҳо ва қоидаҳои рафторро дар бар мегирад, ки пеш аз ҳама, барои дар дараҷаи баланд иҷро гардидани вазифаҳои давлат мусоидат мекунанд.

Роҳнамои идораи давлатӣ - ин хизмати давлатӣ мебошад. Он ба сифати воситаи асосии амалишавии воқеии вазифаҳои давлат баромад мекунад ва ҷаъолияти сохторҳои онро, ки барои ҳаёту ҷаъолият, мутаҳидии ҷомеа ва инсон шароит фароҳам меоваранд, таъмин менамояд. Ин ниҳод бо истифодаи усулу тарзҳо ва роҳҳои татбиқ функсияи давлатро амалӣ мегардонад.

Хизмати давлатӣ ҳамчун ниҳоди мустақили маъмурию ҳуқуқӣ аз қонуниятҳои инкишофи равандҳои ташкил ва ҷаъолияти рукнҳои ҷудогонаи ҳокимияти давлатӣ сарчашма мегирад ва бо демократикунонии соҳаҳои ҳаёти давлатию ҷамъиятӣ алоқаманд буда, яке аз воситаҳои иштироки одамон дар идоракунии давлат махсуб мегардад. Дар шароити тағйирпазирии ҷомеа ва давлат зарурати коркарди минбаъдаи муносибатҳои ниҳодии омӯзиши сохтори иҷтимоӣ, вобаста ба ҳокимият ва идоракунӣ, ҳамчун арзиши афзалиятноки ҷамъиятӣ меафзояд.

Дар миёни сохторҳои иҷтимоӣ, нақши хизмати давлатӣ бо дарназардошти эҳтиёҷоти ҷамъиятӣ доштани худ дар раванди идоракунӣ ва ҳокимият муҳим арзёбӣ мегардад.

Бо дарназардошти ҷунин таъриф ва гуногунмазмунии назарияҳо хизмати давлатӣ ҳамчун ниҳоди иҷтимоӣ баррасӣ мегардад, ки “дар ҷаҳорҷӯбаи илми муосир хизмати давлатӣ ҳамчун ниҳоди иҷтимоӣ намунаи устувори одобу ахлоқ, одат, анъана махсуб гардида, аз насл ба насл мегузарад [1].

Мафҳуми «хизмат» дар худ ҷидду ҷаҳди муассири зеҳнӣ, ҷисмонӣ ва дигар хоҳишҳои инсонро инъикос менамояд. Лекин дар он тобишҳоеро ҷудо намудан мумкин аст, ки дар ин калима маънои махсуси этимологӣ медиҳанд. Махсусан, дар Луғати тафсирии забони русии В.Дал (с.1866) мафҳуми «хизмат» ба маънои «истифода, манфиат, ҷаъолият барои ҳаёти дигарон, хизматрасонӣ, кори манфиатбахш» ифода гардида, мафҳумҳои «хизматрасонӣ», «хизмат кардан» - ба маънои хизмат кардан, восита барои мақсад, роҳ ёфтан, зарур будан ва ғайраҳо истифода мегардад [1, 224-225].

Вобаста ба ин метавон хулоса намуд, ки хизмати давлатӣ шакли фаъолиятест, ки мақсади он ғоида расонидан ба дигарон мебошад. Яъне дар ин маънӣ “хизмати давлатиро” метавон ҳамчун шакли фаъолият этироф кард. Дар баробари ин ҷанбаи дигари муҳими хизмати давлатӣ ин ҷанбаи ниҳодии он мебошад.

Зери мафҳуми ниҳоди хизмати давлатӣ шакли таърихӣ мураккаб ва устувори ташкили фаъолияти шахс дар хизмати давлат ва таҷрибаи иҷтимоӣ, бо мақсади таъмини ҳуқуқҳои қонунии инсон ва шахрванд ҷиҳати ташкили шароити мусоид барои ҳаёти беҳтар ва арзанда идрок мегардад.

Дар ин мафҳум оид ба муайян кардани мазмуни хизмати давлатӣ, вазифаҳои мақомоти давлатӣ ва функцияи давлат, ки дар мақомоти давлатӣ ва хизмати давлатӣ ифода меёбанд, аз як тараф ба фаъолияти меҳнатӣ оид ба амалисозии функцияҳои давлат ва ҳалли вазифаҳои мушаххаси мақомоти давлатӣ, аз тарафи дигар, фарқ карда мешавад.

Бо назардошти иҷрои вазифаҳои давлат хизмати давлатӣ дар худ муносибатҳои гуногунро таҷассум менамояд.

Бо дарназардошти ин, хизмати давлатӣ дорои ҷанбаҳои зерин мебошад:

- иҷтимоӣ – ҳамчун фаъолияти касбӣ фаъолияти самараноки шахсони алоҳидаро бо супориши ҷомеа дар сохторҳои давлатӣ амалӣ мегардонад;

- сиёсӣ – ҳамчун фаъолият дар самти коркард ва амалисозии сиёсати давлатӣ муносибатҳои байни гурӯҳҳои оммавӣ ва иҷтимоӣ дар ҷомеа ба танзим медарорад;

- ҳуқуқӣ – ҳамчун низоми меъёрҳои ҳуқуқӣ, вазифаҳои давлат ва функцияҳои он, танзим ва таъминкунии низоми дохил гардидан ба хизмати давлатӣ, иштирок дар раванди фаъолият ва қатъи фаъолият дар хизмати давлатӣ, ҳуқуқу ухдадорихи хизматчиёни давлатӣ ва ғайраро танзим менамояд;

- ташкилӣ – ҳамчун маҷмуи меъёрҳои ташкилӣ, воситаҳо, қоидаҳо, стандартҳо, фармоишу дастурамалҳо, фаъолияти якҷояи хизматчиёни давлатӣ ва ҷузъҳои хизмати давлатиро ҷиҳати мусоидат аз натиҷагирӣ ҳадафу мақсадҳо танзим ва ҳамоҳанг менамояд;

- сотсиологӣ – ҳамчун воситаест, ки функцияи давлат, салоҳиятнокии, маҳорат ва малакаҳои кории хизматчиёни давлатиро дар мақомоти давлатӣ татбиқ ва амалӣ менамояд.

Ҷанбаҳои зикргардида аз он шаҳодат медиҳад, ки хизмати давлатӣ ҳамчун зуҳуроти фарогир ва бисёрҷанба дорои вазифаҳои гуногуни иҷтимоӣ буда, ҳар яки онҳо аҳамияти ҳоси ҳудро соҳибанд.

Бо дарназардошти ин омилҳо, профессор Г.В. Атаманчук вижагиҳои хизмати давлатиро чунин тавсиф мекунад: “Хизмати давлатӣ – ин иштироки амалӣ ва касбии шахрвандон аст, ки бо мақсади муайяни иҷрои функцияи давлат равона мегардад” [2, 69].

Дар таҳлилҳои пажӯҳишгари соҳаи хизмати давлатӣ А.А.Сайфиддинов хизмати давлатӣ ба ҳайси ниҳоди ҳуқуқӣ ва касбӣ маънидод гардида, ҳамчун ниҳоди татбиқкунандаи ҳадафҳои давлат ва ҷомеа дар самти таъмини оромӣ ва рушди иҷтимоии ҷомеа, нисбат дода шудааст, зеро ин ниҳод яке аз рукнуҳои асосии давлат маҳсуб гардида, рушди ҷомеа ва ташаккули он ба “нерӯи пешбарандаи он – хизматчиёни давлатӣ” вобастагӣ дорад [6, 3-18].

Хизмати давлатӣ ҳама гуна фаъолиятро, ки дар мақомоти давлатӣ иҷро мешаванд, ифода менамояд. Хизмати давлатӣ падидаи мураккаби иҷтимоӣ ҳуқуқӣ буда, омӯзиши он

тахлили томи асосҳои иҷтимоӣ ва ҳуқуқи талаб менамояд. Хизмати давлатӣ ҳамчун ниҳоди иҷтимоӣ дар ҳалли масъалаҳои баланд бардоштани сатҳи зиндагии аҳоли, таъмини ҳуқуқ ва озодиҳои инсон ва шаҳрванд, ки мазмуни асосии сиёсати давлатро ташкил медиҳанд, нақши калидӣ дорад.

Мавқеи хизмати давлатиро дар муносибатҳо ба ду намуд ҷудо намудан мумкин аст:

- ниҳодӣ - хизмати давлатӣ ҳамчун ниҳоди иҷтимоӣ баррасӣ мегардад. Мақсади он хизматрасонӣ ба манфиатҳои «сиёсии» на танҳо роҳбарон, балки тамоми мардум маҳсуб мегардад;

- ғаёлияти касбӣ – хизмати давлатӣ аз рӯи таъмини ваколатҳои мақомоти давлатӣ ҳамчун ғаёлияти касбӣ баррасӣ гардида, ҷанбаи сиёсӣ дорад.

Таҳлилгарон бар он ақидаанд, ки ташаккули хизмати давлатӣ ҳамчун ниҳоди иҷтимоӣ тавассути маҷмуи қоида, усул, меъёрҳо, ҷобачогузориҳои иҷтимоӣ, танзими самтҳои гуногуни ғаёлияти хизматчиёни давлатӣ, ташкили низомии нақшҳо ва статусҳо, ки хоси низомии иҷтимоианд, ташаккул ва рушд менамояд. Дар таҳқиқот оид ба ташкилу ташаккулёбии хизмати давлатӣ, ба рисолати ниҳоди мазкур, амалисозии ҳадафҳо ва функцияҳои асосии он диққати ҷиддӣ дода шудааст.

Ба эътирофи хизмати давлатӣ ҳамчун ниҳоди иҷтимоӣ як қатор хосиятҳо, аз қабили мавҷудияти эҳтиёҷоти иҷтимоӣ, низомии силсиламаротибии (иерархии) муносибатҳо, меросбарии таърихӣ ва ҳамкориҳои иҷтимоӣ мусоидат менамоянд.

Мақсади асосии хизмати давлатӣ - ҳамчун ниҳоди иҷтимоӣ - ин ҳифзи манфиатҳои шаҳрванд, ҷомеаи шаҳрвандӣ ва давлат маҳсуб мегардад. Аз ин рӯ, рисолати хизмати давлатӣ низ аз таъмини талаботи ҷомеа дар идоракунии самараноки давлатӣ иборат аст, ки он дар ҷаҳорҷӯбаи муносибатҳои муассисавӣ намегунҷад. Рисолати он, пеш аз ҳама, аз он иборат аст, ки хизмати давлатӣ дар ҳолати зарурати объективӣ, зухур меёбад, зеро барои пеш бурдани сиёсати давлат, дастгоҳи махсуси идоракунӣ, шахсони қобилиятноки амалисозандаи функцияҳои давлат лозиманд. Таҳлилгарон мақсадҳои ниҳоди хизмати давлатиро чунин тасниф намудаанд: -иҷтимоӣ;

-иқтисодӣ;

-сиёсӣ;

-ҳуқуқӣ;

-ташкилӣ. [8-385].

Ҳадафҳои иҷтимоӣ ба иҷрои талаботи конституционӣ оид ба дастгирии давлатии иҷтимоӣ, татбиқи уҳдадориҳои давлат ҷиҳати таъмини сатҳи баланди ҳаёти арзанда ба шаҳрвандон, таъмини ниёзҳои моддӣ ва маънавии шаҳрвандон, таъмини фазои мусоид дар ҷомеа, нигаронида шудааст.

Мақсадҳои иқтисодии хизмати давлатӣ аз баланд бардоштани самаранокии танзими давлатии иқтисодиёти кишвар, дастгирии истеҳсолот, таъмини хароҷоти молиявии хизмати давлатӣ, коҳиш додани хароҷоти дастгоҳи давлатӣ ва баланд бардоштани самаранокии иқтисодӣ иборат аст.

Мақсадҳои сиёсии хизмати давлатӣ – ин иҷро ва таъмини ваколатҳои давлат ва мақомоти он, ҳалли вазифаҳои умумидавлатии идоракунӣ, иҷрои қарорҳои расмӣ, иҷрои

амалии функцияҳои давлат, ташкили шароит чиҳати робитаҳои дастгоҳи давлатӣ бо ҷомеа ва ғайра иборат аст.

Мақсадҳои ҳуқуқии хизмати давлатӣ ба таъмини риояи қонунгузорӣ дар мамлакат, фароҳамсозии шароити ҳуқуқӣ барои амалкарди меъёрии дастгоҳи давлатӣ, баланд бардоштани мақоми ҳуқуқии хизматчиёни давлатӣ нигаронида шудааст.

Мақсадҳои ташкилӣ аз таъмини ташкилию техникаи ҳокимияти давлатӣ, ташкили таҳсили касбии дастгоҳи давлатӣ, амалисозии меёрьҳо, стандартҳо, тартиби танзими ҳайати дастгоҳи давлатӣ, болоравии мансабӣ, мувофиқ гардонидани сохтори дастгоҳи давлатӣ бо вазифаҳои хизмати давлатӣ иборатанд.

Б.В. Литов қайд менамояд, ки «хизмати давлатӣ функцияи давлат, ваколатҳои мақомоти давлатӣ ва шахсони мансабдорро татбиқ менамояд, бо дигар ниҳодҳои ҷомеаи шаҳрвандӣ ҳамкорӣ менамояд». [3, 237.]

Дар хизмати давлатӣ се гурӯҳи функцияҳо: танзимкунанда (пеш аз ҳама идоракунӣ), таъминкунанда ва технологӣ ҷудо карда шудааст. Онҳоро фаҳмиши иҷтимоии функцияҳои хизматӣ ҳамчун маҷмуи нишонаҳои он: нақши иҷтимоӣ, шакли робитаҳо ва фаъолияти иҷтимоӣ муттаҳид менамояд [9.] Нақши иҷтимоии хизмати давлатӣ дар таъмини талаботи ҷомеа ва идоракунии давлатӣ, бадастовариҳои ҳадафҳои хизмати давлатӣ, ҳамгироии муваффақиятҳои тамоми қисматҳои ниҳоди иҷтимоӣ ифода меёбад. Дар концепсияи хизмати давлатӣ, ғояи табиӣ-иҷтимоии хизмати давлатӣ амалӣ карда мешавад, ки онро ҳамчун ташкилоте, ки барои таъмини иҷрои вазифаҳои хизмати иҷтимоии давлат ва таъмини иҷрои ваколатҳои мақомоти давлатӣ пешбинӣ шудааст, муайян мекунад.

Таҳия ва коркарди концепсияи хизмати давлатӣ истифодаи самаранок ва фаъолонаи «муносибати системавӣ»-ро талаб менамояд ва ин имконият медиҳад, ки вижагиҳои асосии чунин мақулаҳо (категорияҳо) аз қабili сохтор, сатҳ ва намудҳо тафсир гарданд [5, 16]. Ҳангоми таҳияи концепсияи хизмати давлатӣ, диалектикаи умумӣ, махсус ва алоҳида ба эътибор гирифта мешавад.

Вобаста ба ин масъала концепсия ба се қисм:

- а) назарияи хизмати давлатӣ;
- б) ташкил ва амали он;
- в) омилҳои хусусии инкишофи хизмати давлатӣ, тақсим карда мешавад.

Концепсияи хизмати давлатӣ – ғояи роҳнамо, ақида ва андешаҳои аввалияи умдае ба ҳисоб меравад, ки ба дарки моҳияти хизмати давлатӣ ҳамчун ҳалқаи пайвандгари байни давлат ва шаҳрванд, пеш аз ҳама, ҳамчун сохтори давлатӣ, ҳуқуқӣ, иҷтимоӣ ва сиёсӣ дар заминаи касбӣ амалкунанда, равона карда шудааст.

Чунин муносибат дар раванди тақсими мансабҳои давлатӣ ба категорияҳо, рутбаҳо, хизмати давлатии мақомоти марказӣ ва худидоракунии шахрак ва деҳот, дар давлатҳои федеративӣ дар тақсими сатҳи федералӣ ва субъектҳои он нақши муҳим мебозад [4, 21].

Чиҳати муҳими методологии ин ниҳод, пеш аз ҳама, ба он алоқаманд аст, ки фаъолияти хизматчиӣ давлатӣ ба идоракунӣ ва амалишавии он вобаста аст. Он аз тамоюлҳои умумичаҳонии раванди идоракунӣ ва мавҷудияти хусусияти стратегии фаъолияти он вобаста мебошад.

Ниҳоди хизмати давлатӣ ҳангоми ба амал баровардани функцияи оммавӣ-ҳуқуқӣ ду намуди муносибатҳоро танзим менамояд:

- хизматӣ – муносибати байни давлат ва шахсони мансабдори давлатӣ;
- оммавӣ – муносибати байни шахсони мансабдори давлатӣ ва шаҳрванд.

Адои хизмати давлатӣ ҳамчун қисми таркибии ташкили хизмати давлатӣ ва татбиқи функсияҳои иҷтимоии он баррасӣ мегардад. Қайд намудан зарур аст, ки хизматчиёни давлатӣ шахсан, вазифаҳои дар назди давлат истодаро иҷро менамоянд ва дар ташкили фаъолияти низоми хизмати давлатӣ нақши меҳварӣ доранд.

Дар фаъолияти худ хизматчиёни давлатӣ аз воситаҳои муайяни технологӣ истифода менамоянд ва асосан дастовард, самаранокии фаъолияти тамоми дастгоҳи давлатӣ аз ташкили меҳнат, маҳорати касбӣ ва малақаҳои корӣ, бовиҷдонӣ, салоҳиятнокӣ ва масъулиятшиносии хизматчиӣ давлатӣ вобастагӣ дорад.

Дар маҷмӯъ, мақсадҳои хизмати давлатӣ аз рӯи объекти фаъолият ба идоракунӣ ва хизматрасониҳо ва дар самти фаъолият ба омилҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, иҷтимоӣ, ташкилӣ, ҳуқуқӣ, итилоотӣ нигаронида шуда, бо ҳамдигар тавъаманданд.

Қайд намудан лозим аст, ки бо рушди давлати демократӣ, аҳамияти хизмати давлатӣ мунтазам меафзояд, зеро хизмати шаҳрвандӣ қисми механизми идораи давлатӣ маҳсуб мегардад, ки аз ҷониби хизматчиёни давлатӣ амалӣ карда мешавад. Аз ин рӯ, хизмати давлатӣ дар байни давлат ва ҷомеаи шаҳрвандӣ ҷой гирифтааст ва хизмати давлатиеро, ки вазифаи ҳаётан муҳими сиёсӣ, маъмурӣ ва иҷтимоиро ба зимма дорад, амалӣ мегардонад.

Ҳамин тавр, хизмати давлатӣ унсuri муҳими механизми идораи давлатӣ ва ҳамчун омили самараноки ваколати мақоми давлатӣ баромад менамояд. Маҳз тавассути ин ниҳод функсияҳои давлат амалӣ гардида, самаранокии иқтисодиёт ва рушди ҷомеаи шаҳрвандӣ таъмин мегардад. Бо ибораи дигар, хизмати давлатӣ падидаи ташкилӣ - давлатии ҷомеа буда, чун шакли асосии андухти арзишҳои миллий ва умуминсонӣ, иҷтимоӣ ва касбӣ мебошад.

Адабиёт:

1. Государственная служба России: проблемы становления и развития. Материалы методологического семинара. М., 2001.
2. Государственная гражданская служба: Учебник. / под. Ред. В.Г. Игнатева. М.: Ростов н. /Д, МарТ. 2005. –С.69.
3. Лытов Б.В. Проблема совершенствования государственно- служебных отношений в современном федеративном законодательстве. Материалы научно- практического семинара, проведенного в РАГС при президента РФ. 30-апреля 2003 г. М. 2004. –С. 237.
4. Пирназаров И.А. Тафсири баъзе масъала ва истилоҳоти соҳаи хизмати давлатӣ. Душанбе: Эҷод, 2009. –С. 21.
5. Саидов К.М. Хизмати давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон. Душанбе: Эр-граф, 2006. – С.16.
6. Сайфиддинов А.А. Тафсир ба Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи хизмати давлати», Душанбе, 2010. –С. 3-18.

7. Толковый словарь живого великорусского языка В. Даля.-М., 1999.-Т.ГУ.-С.224-225.
8. Государственная служба в России. М.: РАГСС, 2004. -С.385.

Сомонаи интернетӣ

9. Сомонаи дастрас: Государственная служба социальная институт профессиональная деятельности.https://studme.org/.../gosudarstvennaya_sluzhba_sotsialnyy_institut_professionalnaya_d...

10. Сомонаи дастрас: Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон 22 апрели соли 2002. Сомонаи дастрас: <http://www.president.tj /rus/payomho.htm>.

БУКРЕЕВА ТАТЬЯНА НИКОЛАЕВНА,

Юго-Западный государственный университет, старший преподаватель,
Курск, Россия
Тел: +7-960-674-77-18, E-mail: tnbinchina@yandex.ru

**АНАЛИЗ СОВРЕМЕННОГО ЭТАПА ПОЛИТИКИ
ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ ПРОЯВЛЕНИЯМ МЕЖДУНАРОДНОГО**

ТЕРРОРИЗМА В СИНЬЦЗЯН-УЙГУРСКОМ АВТОНОМНОМ РАЙОНЕ КНР

Аннотация

Терроризм стал одной из наиболее актуальных проблем современного мира, большинство стран мира в той или иной форме столкнулись с проявлениями терроризма. Общая угроза терроризма и исламского экстремизма объединила страны для развития сотрудничества в борьбе с терроризмом. В статье раскрывается опыт Китая в борьбе с терроризмом в Синьцзян – Уйгурском автономном районе, и определяются особенности стратегии Китая по борьбе с «тремя силами зла» на северо-западе страны. В исследовании делается вывод о том, что международное сотрудничество является ключевым фактором для достижения успеха в борьбе с деятельностью террористических организаций.

Ключевые слова: международный терроризм, сотрудничество по противодействию терроризму, Синьцзян, уйгуры, террористические организации.

БУКРЕЕВА ТАТЬЯНА НИКОЛАЕВНА,

Омўзгори калони Донишгоҳи давлатии Ҷанубу Ғарбӣ, Курск, Россия

Тел: +7-960-674-77-18, E-mail: tnbinchina@yandex.ru

**Таҳлили марҳилаи кунунии сиёсати муқовимат ба зухуроти терроризми байналмилалӣ
дар ноҳияи худмухтори Шинҷону Уйғури ҚХХ**

Аннотатсия

Терроризм ба яке аз проблемаҳои мубрами замони муосир табдил ёфтааст ва аксарияти кишварҳои ҷаҳон ба ин ё он шакли терроризм дучор шудаанд. Таҳдиди умумии терроризм ва экстремизми исломӣ кишварҳоро барои рушди ҳамкориҳо дар мубориза бо терроризм муттаҳид намудааст. Дар мақола таҷрибаи Хитой дар мубориза бо терроризм дар ноҳияи худмухтори Шинҷону Уйғур баррасӣ гардида, вижагиҳои стратегияи Хитой дар мубориза бо «се нерӯи шар» дар шимолу ғарби кишвар муайян карда мешавад. Дар таҳқиқот ҳулоса бароварда мешавад, ки ҳамкориҳои байналмилалӣ омили калидӣ барои муваффақият дар мубориза бо фаъолияти созмонҳои террористӣ мебошад.

Вояҳои калидӣ: терроризми байналмилалӣ, ҳамкорӣ оид ба муқовимат ба терроризм, ноҳияи худмухтори Шинҷону Уйғур, уйғурҳо, созмонҳои террористӣ

BUKREEVA TATIANA NIKOLAEVNA

Southwest State University, Senior Lecturer, Kursk, Russia

Phone: +7-960-674-77-18, E-mail: tnbinchina@yandex.ru,

Analysis of the Modern Stage of the Policy of Countering the Manifestations of International Terrorism in the Xinjiang Uyghur Autonomous Region (PRC)

Annotation

Terrorism has already become one of the most relevant problems in the modern world, and most countries in the world in some form have faced terrorism. The common threat of terrorism and Islamic extremism has united countries for the developing counter-terrorism cooperation. The article reveals the experience of China in the fight with terrorism in Xinjiang – Uyghur autonomous region and determines the peculiarities of China's strategy to counter «the Three Evils» in the north-west of the country. The research concludes that international cooperation is a key factor to achieve success to counter with the activities of terrorist organizations.

Key words: *international terrorism; counter-terrorism cooperation; Xinjiang; the Uyghurs; terrorist organizations.*

Современному человечеству приходится решать множество проблем, среди которых на одном из первых мест находится терроризм. В последнее время все чаще говорят о терроризме, как об одном из проявлений глобализации. Многие ученые на сегодняшний день сходятся во мнении о непосредственной связи глобализации и ростом террористической угрозы. Р.Х. Макуев среди негативных сторон глобализации выделяет наличие многоточечных террористических угроз, нарастание опасности совершения высокотехнологических террористических актов. Д.Н. Барышников рассматривает международный терроризм производной глобализации. М.З. Шкундин считает, что высокие темпы глобализации привели к дисгармонии мирового развития, что породило такую угрозу как терроризм. Н.Я. Лепешкин пишет, что международный терроризм выступает средством борьбы с глобализацией, в ходе которой страдают традиционные ценности и символы. Таким образом, глобализация и терроризм тесно взаимосвязаны, динамика одного неизбежно влечет за собой новый виток развития другого [10, с. 37-38].

Анализируя статистику террористических атак и личности террористов по национальному и религиозному признакам, можно сделать вывод, что современный терроризм все чаще принимает международный характер.

А.Е. Михайлов выявляет следующие специфические свойства, присущие международному терроризму:

- цели, заявленные террористами, затрагивают несколько стран;
- теракты начинаются в одной стране, продолжаются и заканчиваются в других странах;
- финансовые средства, на которые существует определенная террористическая организация, приходят из другой страны;
- жертвами терактов становятся граждане различных стран;

- нанесенный ущерб затрагивает несколько стран или международных организаций [7, с. 59-60].

Наиболее радикальные черты в последние 40 лет приобрел исламский терроризм, основанный на определенном толковании соответствующей религии. В конечном итоге, общая угроза терроризма и исламского экстремизма привела к объединению стран для противостояния. Особенно вышеназванные проблемы очень остро стоят на Северном Кавказе, странах Центральной Азии и отдельных регионах Китая, прежде всего, это относится к Синьцзян-Уйгурскому автономному району (СУАР).

Повышенное внимание к проблеме терроризма в данном регионе руководство Китая стало проявлять в 2013 году, когда китайское правительство провозгласило начало реализации инициативы «один пояс, один путь», в которую вовлечены ряд стран Центральной Азии и непосредственно Синьцзян-Уйгурский автономный район, исторически являющийся центральным коридором Шёлкового пути. Согласно американской глобальной базе данных по терроризму, 60% стран, расположенных вдоль «одного пояса, одного пути», характеризуются стабильностью и безопасностью, 25% стран входят в зону риска и могут быть подвержены террористическим угрозам, 15% стран находятся в зоне высокого риска, к ним, прежде всего, относятся Ирак, Пакистан, Афганистан, Сирия, это те страны, в которых террористическая деятельность представляет прямую угрозу для жизни населения внутри страны и за ее пределами [9, с. 136].

СУАР находится на северо-западе Китая и населен представителями 53 народностей, самой многочисленной этнической группой являются уйгуры (вероисповедание – ислам). Согласно переписи 2014 г. общая численность населения СУАР составила 22,98 млн. чел., из них 10,744 млн. уйгуров, что составляет приблизительно 46,7 % от общей численности населения района. Из всех религий самой распространенной является ислам, его исповедуют в общей сложности 10 народностей: уйгуры, казахи, хуэйцы, киргизы, таджики, татары, узбеки, салары и народности дунсян и баоань. Число приверженцев ислама составляет 60% от общей численности мусульман в Китае и около 50% от общей численности населения Синьцзяна [6, с. 55]. В Синьцзяне имеется 25000 мест для проведения религиозных мероприятий, таких как мечети, церкви и монастыри, в том числе 24400 мечетей и 8 религиозных учреждений. Большая часть религиозных учреждений и последователей сосредоточена в Южном Синьцзяне, в некоторых районах число верующих достигает 95%. В начале 2000-х годов количество исламского духовенства в Синьцзяне составило 30 тыс., среди них 2185 имамов и ахунов, это 3/4 от исламского духовенства во всей стране (около 40 тыс.) и 1/10 от количества исламского духовенства в масштабах всей страны (300 тыс. человек) [11, с. 108].

Нестабильность в соседних регионах, поощрение исламского фундаментализма и терроризма со стороны некоторых стран, в совокупности с религиозной активностью населения СУАР послужила благодатной почвой для появления экстремистки настроенных верующих, подъему сепаратистского настроения среди населения и проникновению террористических групп.

По данным китайских властей, на сегодняшний день в Синьцзяне действуют сепаратистские группировки, связанные с международным террористическим исламистским

подпольем, которые оказывают активную помощь в разжигании конфликтов на территории Китая. Известно, что много уйгуров воюют в Сирии в рядах террористических группировок.

15 декабря 2003 г. Министерство общественной безопасности КНР впервые опубликовало список первых утвержденных террористических организаций и террористов «Восточного Туркестана». В этот список вошли Исламское движение Восточного Туркестана (ИДВТ), Исламская освободительная организация Восточного Туркестана, Всемирная уйгурская молодежная конференция и Информационный центр Восточного Туркестана [4].

За год до этого события в феврале 2002 г. состоялся официальный визит американского президента в Китай, приуроченный к 30-летию годовщине подписания Шанхайского коммюнике о нормализации китайско-американских отношений. В ходе визита Дж. Буш заявил, что областью общих интересов Китая и США является борьба с международным терроризмом. В ноябре 2002 г. на XVI съезде КПК был закреплён стратегический курс КНР на укрепление сотрудничества с США в борьбе с международным терроризмом. Летом этого же года заместитель государственного секретаря США Р. Армитидж впервые официально заявил, что Госдепартамент США считает сепаратистское восточно-туркестанское исламское движение в СУАР террористическим [2, с. 228].

Эволюция идеологии ИДВТ прошла путь от уйгурского национализма, борьбы за независимый Уйгурстан до призывов к джихаду, как единственному пути спасения для мусульманских народов Восточного Туркестана. Идеология ИДВТ претерпела ряд существенных изменений в результате сближения движения с другими радикальными организациями в конце 1990-х – середине 2000-х гг. Особую роль в этом сыграло Исламское движение Узбекистана (ИДУ). Влияние ИДУ способствовало усилению пантюркистской составляющей в идеологии ИДВТ, что в конечном итоге привело к изменению названия организации на Исламскую партию Туркестана [8].

Китайские СМИ регулярно сообщают о связях уйгуров с «Исламским государством». «Они не только учатся совершать теракты, но и расширяют свои связи в международных террористических организациях», – писала китайская газета Global Times. Общую численность воюющих в рядах террористов граждан Китая газета «Жэньминь Жибао» оценила в 300 человек – при этом она ссылалась на «источники в органах безопасности Сирии» [5].

С деятельностью Исламского движения Восточного Туркестана связывают следующие теракты, совершенные на территории Синьцзяна: 30-31 июля 2011 г. в результате вооруженных нападений на жителей города Кашгар погибли 15 чел. и ранены десятки. 1.03.2014 г. в Куньмине в результате резни на вокзале погибли 31 чел., 141 ранены. 22.05.2014 г. на рынке в городе Урумчи в результате взрывов автомобилей 31 чел. погиб, 94 получили ранения. 21.06.2014 г. группа бандитов напала на полицейский участок в уезде Каргалык округа Кашгара и взорвали взрывное устройство. 12.01.2015 г. в уезде Янгишар округа Кашгар была предотвращена попытка привести в действие взрывной механизм. 28.12.2016 г. в округе Каракаш в южной части Синьцзяна четыре мужчины въехали во двор окружного офиса Коммунистической партии и привели в действие «взрывное устройство», после чего были застрелены.

Будучи членом международного сообщества, правительство Китая активно поддерживает Организацию Объединенных Наций в деятельности, направленной на осуществление международного сотрудничества в борьбе с терроризмом, придерживается Устава ООН и других принципов международного права, поддерживает серию резолюций по борьбе с терроризмом, принятых Совбезом ООН, и активно продвигает ООН. Китай присоединился к подавляющему большинству международных конвенций о борьбе с терроризмом, к их числу относятся: Международная конвенция о борьбе с бомбовым терроризмом (принята резолюцией 52/164 Генеральной Ассамблеи от 16 декабря 1997 г., подписана КНР 27.10.2001 г.), Международная конвенция по борьбе с финансированием терроризма (принята резолюцией 54/109 Генеральной Ассамблеи ООН от 9 декабря 1999 г., подписана КНР 14.11.2001 г.), Международной конвенции о борьбе с актами ядерного терроризма (принята резолюцией 59/290 Генеральной Ассамблеи ООН от 13.04.2005г., подписана КНР 14.09.2005 г.), Международная конвенция о борьбе с захватом заложников (принята резолюцией 34/146 Генеральной Ассамблеи ООН от 17 декабря 1979 г., подписана КНР 28.12.1992 г.). В рамках Шанхайской организации сотрудничества (ШОС) Китай и соответствующие страны подписали Шанхайскую конвенцию о борьбе с терроризмом, сепаратизмом и экстремизмом (Шанхай, 15.06.2001 г.), Концепцию сотрудничества государств-членов Шанхайской организации сотрудничества в борьбе с терроризмом, сепаратизмом и экстремизмом (утверждена Решением Совета глав государств-членов ШОС №1 от 5.07.2005 г.), План действий государств-членов Шанхайской организации сотрудничества и Исламской Республики Афганистан по проблемам борьбы с терроризмом, незаконным оборотом наркотиков и организованной преступностью (Москва, 27.03.2009 г.), Конвенция Шанхайской организации сотрудничества против терроризма (Екатеринбург, 16.06.2009г.), Конвенция Шанхайской организации сотрудничества по противодействию экстремизму (Астана, 09.06.2017г.), Программу сотрудничества в борьбе с терроризмом, сепаратизмом и экстремизмом на 2019-2021годы (Циндао, 10.06.2019 г.) [3].

Особенности китайской стратегии в борьбе с международным терроризмом и экстремизмом в СУАР. Помимо международной деятельности Китай решительно настроен на пресечение всяких попыток расшатывания обстановки в автономных районах. В-первых, это заставило власти по-другому взглянуть на национальную политику в отношении национальных меньшинств и определить дальнейшую модель этнического развития: придерживаться ли советской модели мультикультурализма или обратиться к американской модели «плавильного котла». Идеологами «национальной политики второго поколения», выступающей за интеграцию китайской нации, стали Ху Аньган и Ху Ляньхэ, однако данная модель не находит полной поддержки у руководства.

Для поддержания стабильной ситуации в северо-западном регионе с августа 2016 г. секретарем партийного комитета Синьцзян-Уйгурского автономного района и первым комиссаром Синьцзянского производственно-строительного корпуса был назначен Чэнь Цюаньго, который до этого имел положительный опыт управления «неспокойным» Тибетским автономным районом. После национального назначения Чэн выдвинул лозунг управления регионом: «Если в Синьцзяне нет стабильности, то все усилия равны нулю».

В 2014 г. правительство КНР, основываясь на мировом опыте борьбы с терроризмом, учредило в Синьцзяне учебно-тренировочные центры по обучению профессиональным навыкам. Цель данной программы, которая называется «Освоение трёх - избавление от одного», заключается в освоении государственного общеупотребительного языка Китая, законов и профессиональных навыков и избавление от радикализации и экстремистских идей. Пик развития деятельности таких центров пришелся на 2017 г. В конце августа 2018 г. эксперты комитета ООН по искоренению расовой дискриминации в опубликованном докладе сообщили, что до одного миллиона этнических уйгуров могут находиться в «перевоспитательных лагерях» в Синьцзян-Уйгурском автономном районе Китая. В ответ на неоднократные обвинения в лишении уйгуров национальной идентичности, китайские власти 16 августа 2019 г. опубликовали Белую книгу о работе профессиональных образовательных центров переподготовки, в которой рассказываются основные принципы работы центров, результаты из деятельности, а также говорится о том, что «процветающий и стабильный Синьцзян доказывает, что ситуация здесь обстоит совершенно иначе, чем ее представляют на Западе» [1].

8 марта 2019 г. Информационное бюро Госсовета КНР издало информационный документ «Борьба с терроризмом, экстремизмом и защита прав человека в Синьцзяне». Документ состоит из 7 глав, последняя глава посвящена международному сотрудничеству КНР в области противодействия терроризму и экстремизму. В документе говорится, что «Китай выступает против любой формы терроризма и экстремизма, выступает против связи терроризма и экстремизма с отдельными странами, нациями и религиями и не приемлет «двойных стандартов» в вопросах борьбы с терроризмом; придерживается всесторонней политики, нацелен на устранения, как симптомов, так и первопричин появления терроризма. Деятельность также направлена на искоренение нищеты и искоренение почвы, которая порождает терроризм, и выступает за укрепление международного контртеррористического и прагматического сотрудничества на основе взаимного уважения и равных консультаций.

Китай, как и большинство стран мира, оказался объектом атак международного террористического движения, использующего религиозный фактор. Опыт КНР в борьбе с экстремизмом и терроризмом достаточно интересен, однако с целью повышения эффективности борьбы необходимо расширять международное сотрудничество. Особенно важно развивать международное сотрудничество как в векторе международных организаций (прежде всего, ООН, ФАТФ и т.д.), так и с группами стран и отдельными государствами в рамках противодействия конкретным террористическим угрозам (например, Китай, Россия, страны средней Азии (бывшие республики СССР), Афганистан, Пакистан и Турция – против исламских террористических и сепаратистских течений; Китай с международными организациями в рамках урегулирования ситуации в Гонконге). Именно в совместных усилиях заключается ключевой фактор успеха, т.к. лишит международные террористические организации возможности дислоцироваться и осуществлять подготовку, а также получать материальную поддержку, с территорий иных государств.

Библиографический список

1. White paper on Xinjiang exposes the West's false claims [Электронный ресурс] // URL: <https://news.cgtn.com/news/2019-08-17/White-paper-on-Xinjiang-exposes-the-West-s-false-claims-JepgyFogZG/index.html> (дата обращения: 06.10.2019) (на англ. яз.).
2. Арешидзе, Л.Г. Международные отношения в Восточной Азии. Угрозы и надежды. – М.: Междунар. отношения, 2007. – 296 с.
3. Белая книга о борьбе с терроризмом и экстремизмом и защита прав человека в Синьцзяне [Электронный ресурс] //URL: <http://www.scio.gov.cn/zfbps/ndhf/39911/Document/1649848/1649848.htm> (дата обращения: 30.09.2019) (на кит. яз.).
4. В Китае впервые опубликован список террористов «Восточного Туркестана» [Электронный ресурс] //URL:<https://centrasia.org/newsA.php?st=1071526080> (дата обращения: 05.10.2019).
5. Коростиков М. Уйгурский джихад. Власти КНР обвиняют сепаратистов в связях с «Исламским государством» [Электронный ресурс] //URL:<https://www.kommersant.ru/doc/2768223> (дата обращения: 30.09.2019).
6. Лю Сянхуэй. 60 лет истории Синьцзяна: факты и цифры. 1955-2015. [пер. с кит. : Ван Юе]. – Межконтинентальное издательство Китая. 2015. – 230 с.
7. Михайлов А.Е. Проблемы понимания международного терроризма: общетеоретический аспект : монография. – М.: Прометей, 2019. –120 с.
8. Надточей И.В. Исламское движение Восточного Туркестана: история, эволюция, динамика террористической активности [Электронный ресурс] //URL:https://www.imemo.ru/files/File/magazines/puty_miru/2014/December/05Nadtochey1.pdf (дата обращения: 02.10.2019).
9. Сюй Цзюньхуа. Китайская международно-правовая стратегия международного сотрудничества в борьбе с терроризмом на контексте инициативы «Один пояс, один путь» // Сюефа пинлунь. 2019. №1. С. 136-146. (на кит. яз.).
10. Чернядьева Н.А. Международный терроризм: происхождение, эволюция, актуальные вопросы правового противодействия: монография. – М. : Проспект, 2019. –336 с.
11. Чжан Лицюань. Влияние этнических проблем в Центральной Азии на этнические отношения в Синьцзян-Уйгурском автономном районе Китая с точки зрения геополитики: Дисс. ... д. полит. наук. – Пекина, 2011. – 156 с. (на кит. яз.).

МАХМАДБЕКОВ М.Ш.,

муовини якуми сардори Хадамоти муҳочирати
Вазорати меҳнат, муҳочират ва шуғли аҳолии ҚТ,
номзади илмҳои сиёсӣ,
Чумхурии Тоҷикистон., ш. Душанбе, к. Айни 121,
Тел: (+992) 907839645

ШЕРОВ Ш.С.,

аспиранти институту фалсафа, сиёсатшиносӣ ва ҳукуки
ба номи А. Баҳоваддинови Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон,
734003. Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, к. Саид Носир, 33.
Телефон: +992915652797. E-mail: Shodi.Sherov.94@mail.ru

ХУСУСИЯТҲОИ РАВАНДИ МУҲОЧИРАТ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

Аннотатсия

Ҳадафи таҳқиқ дар мақолаи мазкур баррасии масъалаҳои муҳоҷирати меҳнатии мамлакатҳои пасошӯравӣ ва махсусан Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Маҳз ба ҳамин хотир барои давлатҳои дорой иқтисоди гузаришӣ «ҳамгироии муҳоҷират» категорияи принципиалӣ аст. Масъалаҳои муҳоҷирати меҳнатӣ, сабабҳо, хусусиятҳо ва шумораи муҳоҷирон тайи солҳои 2010–2019 дар шароити соҳибистиклолии Ҷумҳурии Тоҷикистон мавриди омӯзиш қарор дода шуда, ҳамчунин омили дақиқ оварда шудааст.

***Калидвожаҳо:** муҳоҷират, ҷанбаҳо, усул, таҳлил, захираҳои молиявӣ, таҳқиқот, мусоҳиба, ақидаҳо, хулоса, тавсияҳо, стратегия.*

МАХМАДБЕКОВ М.Ш.,

Первый заместитель начальника Службы миграции
Министерства труда, миграции и занятости населения Республики Таджикистан,
кандидат политических наук,
Республика Таджикистан, г. Душанбе, пр. Айни, 121,
Тел: (+992) 907839645

ШЕРОВ Ш.С.,

Аспирант института философии, политологии и права
им. А. Баҳоваддинова Академии наук Республики Таджикистан,
734003. Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. Саид Носир, 33,
Телефон: +992915652797, E-mail: Shodi.Sherov.94@mail.ru

Особенности процессов миграции в Республике Таджикистан

Аннотация

Целью данной статьи является анализ проблем трудовых мигрантов в постсоветских странах, в частности в Республике Таджикистан. Именно по этой причине для стран с переходной экономикой «интеграция миграции» является принципиальной категорией. Были изучены проблемы трудовой миграции, причины, специфика и количество мигрантов за период 2010-2019 гг. в условиях независимости Таджикистана. Также приведена точная статистика.

Ключевые слова: миграция, аспекты, метод, анализ, финансовые ресурсы, исследование, мнения, заключения, рекомендации, стратегия.

M. SH. MAKHMADBEKOV,

First Deputy Head of the Migration Service
of the Ministry of Labor, Migration and Employment of the Republic of Tajikistan,
Candidate of Political Sciences,
Republic of Tajikistan, Dushanbe, 121, Ayni av.,
Phone: (+992) 907839645

SH. S. SHEROV,

Postgraduate student of the Institute of Philosophy, Political Science and Law
named after A. Bahovaddinov of the Academy of Sciences of the Republic of Tajikistan,
734018., Republic of Tajikistan, Dushanbe, 33, Said Nosir str.
Phone: +992915652797. E-mail: Shodi.Sherov.94@mail.ru

The features of migration processes in the Republic of Tajikistan

Annotation

The purpose of the article is the analysis of labor migrants' problems in post-Soviet Republics, particularly in the Republic of Tajikistan. That is why for the countries with transitional economic "integration of migration" is principal category. There were studied issues of labour migration, reasons, nature and the number of migrants for the period of 2010-2019 in the condition of independent Tajikistan. Additionally, moreover there had been given accurate statistics.

Key words: migration, aspects, method, analysis, financial resources, research, opinions, deductions, recommendations, strategy

Ба андешаи мо афзоиши муҳоҷират дар охири асри XX дар таърихи мамлакатҳои пасошӯравӣ нахустин нест. Масалан, дар охири асри XX бо сабаби ҷангҳои ҷаҳонӣ ва минтақавӣ ИҶШС пош хӯрд ва қонунгузори муҳоҷират дар давлатҳои соҳибистиклолгашта тағйир ёфт. Маҳз дар ҳамин давра дар Тоҷикистон қоркарди назариявии амиқи масъалаҳои муҳоҷирати байналмилалӣ шурӯъ шуд. Тағйири макон қардани муҳоҷирони меҳнатӣ ҳамчун омили муҳими истеҳсолот ба суръати рушди устувор таъсири назаррас расонд. Муҳоҷирати меҳнатии ихтисосманди сатҳи баланд ҷузъи бозори ҷаҳонии меҳнат – махсусан он ҷузъеро ташкил медиҳад, ки фаъолоне аз бартариятҳои афзояндаи ҳаракат истифода мебарад. Стратегияи ҳаракати ин гурӯҳ, ки тамоили рушди фазои ҳаётии фаромиллӣ ва бештар аз як ҷои доимии истиқомати доранд, фаҳмиши анъанавии муҳоҷирати байналмилалиро қиро таҳти суол қарор додаанд.

Дар назарияи муҳочирати меҳнатӣ чанде аз муаллифон сабаби асосӣ ва ягонаи ҳаракати байналмилалӣ қувваи кориро дар сатҳи гуногуни музди меҳнати миёнаи воқеӣ дар мамолики мухталиф медонанд [7.с. 416]. Ғайр аз ин, гуфтан мумкин аст, ки муҳочирати меҳнатӣ кишвареро интиҳоб мекунад, ки дар он кафолатҳои иҷтимоӣ ва иқтисодӣ бештар бошад.

Баъзе муаллифон ишора ба ин мекунанд, ки ҳаракати молу хизматрасонӣ бо ҳаракати инсонҳо саҳт алоқаманд аст ва ин алоқамандӣ дар табиати худ метавонад комплементарӣ бошад ё метавонад як падидаро бо дигар иваз намояд [12]. Масалан, равишҳои муҳочират ҳаракати интиқоли пулиро миёни кишварҳои қабулкунанда ва кишварҳои донори муҳочират пешбинӣ мекунанд. Дар навбати худ тичорати байналмилалӣ дар хизматрасониҳои муайян ва ҷаҳонишавии равандҳои истеҳсолот барои онҳо, ки ин хизматрасониҳоро анҷом медиҳанд ва ҳам барои онҳое, ки аз он истифода мебаранд, сабаби муҳочират мешавад. Аз ин ҷо бояд ҳулоса намуд, ки миёни ҳаракати сармоя ва меҳнатӣ аз як тараф ва тичорат аз тарафи дигар вобастагии мутақобил вучуд дорад.

Тибқи муқарароти Конвенсияи байналмилалӣ дар бораи ҳифзи ҳуқуқи муҳочирони меҳнатӣ ва аъзои оилаи онҳо, ки дар асоси қатъномаи 45/158 Ассамблеяи генералии СММ аз 18 декабри соли 1990 қабул шудааст, «истилоҳи «муҳочирӣ меҳнатӣ» шахсоро ифода мекунад, ки дар давлате ба ҷаъолияти пардохтшаванда машғул буд, ҳафт ё мешавад, ки шахрвандии онро надорад» [10.с-33]. Мафҳуми умумӣ дар таърифи категорияҳои алоҳидаи муҳочирон дақиқ карда мешавад. Аз рӯи категорияҳо коргарони наздимарзӣ, муҳочирони меҳнатии мавсимӣ, ки вобаста ба лоиҳаи муайян ҳамчун коргари кироя кор мекунанд, коргарони ғайрикироя ва дигар категорияҳоро аз ҳам фарқ мекунанд.

Конвенсия муҳочирони меҳнатии ғайрикироя коркунандаро ҳам ба муҳочирони меҳнатӣ шомил кардааст. Ба андешаи коршиносон ин намуди муҳочират бештар дар фазои пасошӯравӣ густариш ёфтааст ва аз ин рӯ овардани таърифи комил аз категорияи «коргари ғайрикироя» ғайри қобили мақсад мебуд [2.с-91]. Таҳти ин мафҳум муҳочирӣ меҳнатие фаҳмида мешавад, ки ба ҷаъолияти қадршавандае машғул аст, ки аз қори шартномавии кироя фарқ дорад ва аз ҳисоби ин ҷаъолият дар танҳои ё бо аъзои оилааш воситаҳои зиндагии худро таъмин мекунад. Дар баробари ин, он метавонад дилхоҳ муҳочирӣ меҳнатие бошад, ки дар асоси қонунгузориҳои давлатӣ ё созишномаҳои дучониба ва бисёрҷониба ҳамчун коргари ғайрикироя эътироф шуда бошад [8.с-35].

Ба андешаи мо таҳияи маълумоти таърифҳо бо сабаби моҳияти истилоҳи «муҳочират» ба вучуд омадааст. Агар тасаввур кунем, ки инсон дар макони ҷуғрофии муайян таваллуд шуда, захираҳои мавҷуда (табӣӣ, иқтисодӣ ва ғайра)-ро то синни муайян истифода кардааст, дар ин давра ин нафар бояд захираҳои иқтисодию иҷтимоиро барои истифодаи наслҳои минбаъда ба вучуд орад. Вале ин нафар дар ҷустуҷӯи имкониятҳо маҳалли ҷуғрофии суқунаташро бе он ки барои наслҳои минбаъдӣ захираҳо фароҳам кунад, тарк кард, пас ин нафар муҳочир аст, зеро захираҳои имконпазирро дар дигар макони ҷуғрофӣ ба вучуд меорад ва ба ин восита маҳалли зисти нахусти худро боз ҳам фақиртар мекунад. Мо бо ин андеша розӣ ҳастем, ки ҷаъолияти муздноқ (қори кироя ё шартномавӣ)-ро муҳочирати меҳнатӣ гуфтан мумкин аст. Вале принципҳои мафҳуми «муҳочират» тағйир меёбанд. Муҳочират ин ҳаракат аст. Агар инсон ба дигар макони ҷуғрофӣ кӯчида бошад, дар он ҷо бидуни ҳаракат

кор кунад, оё дар ин сурат ўро муҳочир номидан мумкин аст? Муҳочирати аҳолиро метавон ба гурӯҳҳои зерин ҷудо кард: корчӯй – сабаби асосие, ки дар ҳаёти муҳочир ба ӯ ва барои дастгирии оилаи ӯ кумак мекунад; зарурат барои пешравиҳои иҷтимоӣ, иқтисодӣ ва касбӣ; шароити хона; беҳтар кардани шароити зиндагӣ; катаклизмҳои табиӣ ва ғайра, монеаҳои табиӣ, ки ба ғайри ин ва заифии муҳочират таъсир мекунад [12.с-65].

Се шакли асосии ҳаракати аҳоли вучуд дорад: табиӣ, ба воситаи таваллуд ва фавт амалӣ мешавад, фазой – ҷойивазкунӣ дар ҳудуд ва иҷтимоӣ – тағйир ёфтани ҳолати инсонҳо дар сохтори иҷтимоӣ-иқтисодии ҷомеа ба мафҳуми васеъ. Дар адабиёти илмӣ дар бораи моҳияти муҳочирати аҳоли чун шакли ниҳонии ҳаракати иҷтимоӣ дидгоҳи ягона вучуд надорад, шаклҳои гуногуни ҳаракатҳои муҳочиршавии аҳоли дар низоми ҳудудии тақсимоии меҳнат муттаҳид мешавад [4.с. 4-10]. Муҳаққиқони баргузидаи “муҳочиратшинос” Заславская Т.И. ва Рибакковский Л.Л. чунин андеша доранд, ки муҳочирати аҳоли шакли фардии ҳаракат аст. Зудҳаракатӣ ҳамчун мафҳуми умумии муҳочирати эҳтимоли ва воқеӣ баромад мекунад. Зудҳаракатӣ - ин омодагии комили аҳоли барои тағйир додани мавқеи ҳудудии худ мебошад [11.с -18].

Бо тақия ба тавзеҳоти зикршуда метавон гуфт, ки муҳочират ҳамчун раванд муносибатҳои байниҳамдигарии инсонҳоро дар сатҳҳои мухталифи мавқеҳои иҷтимоӣ пешбинӣ карда, ба ин восита муносибатҳои миёни миллатҳо дар ҷаҳонро ба гурӯҳбандии минтақавӣ таъмин мешавад. Зимнан, асоси муҳочирати иқтисодиро фарқиятҳои низоми иқтисодӣ ва иҷтимоии давлатҳои манбаи баромади муҳочирон ва давлатҳои қабулкунандаи муҳочирон ташкил медиҳад. Сохтори муҳочират бошад ба касбият ва баромади меҳнатӣ вобаста аст.

Ҳамин тариқ, таҳти муҳочирати меҳнатӣ кӯчидани иқтисодии аҳолии қобили меҳнат аз як давлат ба давлати дигар, аз як воҳиди ҳудудӣ-маъмурӣ ба дигар ба муҳлати бештар ё камтар аз як сол фаҳмида мешавад, ки хусусияти иқтисодӣ ба монанди пардохти ҳаққи меҳнати баробар ва сармоягузориҳои калон дар сармояи инсонӣ ва ғайра дорад. Аз ин ҷо ҳулоса мешавад, ки аз лиҳози назариявӣ муҳочирати иқтисодӣ то замоне, ки дар раванди ҳамгирӣ истеҳсолоти ниҳонии меҳнат ва музди меҳнат ба эътидол наояд, идома меёбад. Вобаста ба ин ва бо дарназардошти гуфтаҳои боло дар адабиёти иқтисодӣ нисбат ба таҳлили раванди муҳочират ду равиш вучуд дорад [14.с-56].

Дидгоҳҳои муосир ба муҳочирати иқтисодии байналмилалӣ, ки ба равиши неокласикӣ марбутанд, ба он натиҷа мерасанд, ки ҳар инсон маҳсулоти ниҳонии меҳнати худро ба даст меорад ва истифода мекунад. Ҷонибдорони ин андеша таъкид месозанд, ки муҳочират боиси пешравии кишвари қабулкунандаи муҳочир мешавад, вале дар ин радиёф рушди иқтисодии давлатҳое, ки муҳочирон аз он ҷо меоянд, бетағйир боқӣ мемонад.

Намояндагони консепсияи дуҷум – неокейнсиянӣ имкони бадшавии вазъи иқтисодии кишвари содиркунандаи қувваи кориро, хусусан дар ҳолати коргарони ихтисосманд будани муҳочирон эътироф мекунад.

Аҳамияти ин ду равишро дар асоси таҳлили ғайри ин ва талафоти кишварҳое, ки қувваи кориро содирот ва онҳое, ки онро воридот мекунад, арзёбӣ кардан мумкин аст.

Таҳқиқот дар масъалаи таъсири муҳочирати байналмилалӣ ба кишвари содиркунандаи он, нишон доданд, ки дар натиҷаи хориҷ шудани қисме аз муҳочирони меҳнатӣ бозори

дохилии меҳнат ба эътидол меояд, ки ин ба баландшавии музди меҳнати сатҳи миёна ва даромадҳои табақаҳои камбизоати аҳоли дар ин давлат мусоидат мекунад. Ғайр аз ин, муҳоҷират барои баланд бардоштани сатҳи касбияти меҳнатӣ мусоидат мекунад. Муҳоҷир бо воситаҳои нисбатан пешрафтаи истеҳсолот дар кишварҳои қабулкунанда сару кор гирифта, маҳорати ба даст овардаашро дар давлати худ ба кор мебарад. Ин ҳолат ба такмилшавии сармояи инсонии давлатҳои содиркунандаи меҳнатӣ мусоидат мекунад.

Ниҳоят, муҳоҷират вуруди аъёри хориҷиро, ки муҳоҷирон ба кишварҳои худ равон мекунад, бештар мекунад. Тибқи таърифе, ки дар тавозуни пардохтӣ дода шудааст, интиқоли пул–маблағгузаронии муҳоҷиронест, ки муддати муайян дар хориҷа кор карда, барои таъмини оила ва наздикони худ аз он ҷо фиристодаанд.

Барои кишварҳои содиркунандаи меҳнатӣ метавонад маънии аз даст додани коргарони ҷавону бомаҳоратро дошта бошад. Муҳоҷирати коргарони баландихтисос дар адабиёти иқтисодӣ «равиши зеҳнӣ» ном гирифтааст.

Дар миёни натиҷаҳои манфии муҳоҷирати меҳнатӣ метавон тамоили афзоиши муҳоҷирати мутахассисони баландихтисосро ном бурд. Муҳоҷирон аксаран нафарони моҳиртарин ва ангезадори меҳнатӣ дар кишвари худ ҳастанд.

Ҷадвали 1.

Кишварҳои дорои сатҳи баланди муҳоҷирати хориҷӣ (шумораи умумии муҳоҷирон ва фоизи онҳо аз ҳисоби аҳоли, соли 2018)

Мамлакатҳо	Шумораи умумии аҳолии мамлакат (млн. нафар)	Муҳоҷирати аҳоли (бо %)
Тоҷикистон	9,2	10,20[7]
Қирғизистон	6,2	12,30
Молдова	3,5	20
Македония	2	21,20
Қазоқистон	18,06	24,30
Гурҷистон	3,7	26,40
Арманистон	2,9	29,20
Ўзбекистон	32,3	
Албания	2,8	45,40

Манбаъ: Маълумоти Созмони Байналмилалӣ Муҳоҷират. Солномаи демографии ҚТ. Маҷмуаи оморӣ. – Душанбе, АОПҚТ, 2018. - С.26.

Чи тавре ки аз ҷадвал бар меояд, 45,4 %-и аҳолии Албания дар муҳоҷирати меҳнатӣ қарор доранд. Гарчанд дар ҳисоботи ташкилотҳои байналмилалӣ теъдоди муҳоҷирони меҳнатии Ҷумҳури Тоҷикистон ними аҳоли гуфта мешавад, нишондиҳандаҳои ҷадвали мазкур нишон медиҳад, ки шумораи муҳоҷирони меҳнатии Ҷумҳури Тоҷикистон бо фоиз нисбат ба шумораи умумии аҳоли 10,2%-ро ташкил медиҳад. Сабаби асосии зиёд будани шумораи муҳоҷирони ин давлатҳо фарқияти музди кор дар давлатҳои гуногун мебошад. Дар шароити ҷаҳонишавӣ равандҳои муҳоҷирати байналмилалӣ кадрҳои баландихтисос ҷузъи

чудонопазири чомеаи нави ҷаҳонӣ шуда, миқёси сифатан дигарро фаро мегиранд. Ин категорияи муҳочирон яке аз омилҳои муайянкунандаи рақобатпазирии давлатҳо мебошад.

Мо мутмаин шудем, ки натиҷаҳои муҳочирати байналмилалӣ барои кишварҳои содиркунанда ва воридкунандаи муҳочирони меҳнатӣ мутаносиб нестанд. Аз як тараф ангеаҳои асосӣ ба муҳочират фарқият дар даромадҳо аст, ки дар кишвари қабулкунанда амалан ё эҳтимолан имкони пайдо кардани ҷои кори мувофиқ вучуд дорад. Аз тарафи дигар, корфармоён дар истифодаи меҳнати муҳочирон танҳо ба хоҳири бештар кардани имкониятҳои истеҳсоли манфиатдор нестанд, балки ин амал ба он сабаб низ ҳаст, ки қувваи кории хориҷӣ пешниҳодҳоро дар сегменти муайяни касбии бозори меҳнати мамлакат зиёд мекунад. Ин ҳолат ба ширкатҳои, ки таҳти фишори рақобат қарор доранд, вале сармояи маҳдуд барои маблағгузориҳои тақмилшавӣ доранд, имкон медиҳад, ки худро аз барҳамхӯрии эмин доранд.

Аз ин рӯ, дар дигар шароити баробар кишварҳои воридкунандаи ин категорияи меҳнатӣ мавқеи худро дар сабақи рақобат мустақкам мекунад, аммо кишварҳои содиркунанда ба ин тартиб заиф мешаванд. Ин амал фосиларо миёни кишварҳои аз лиҳози технологӣ пешрафта ва ақибмонда боз ҳам бештар мекунад. Солҳои охир равандҳои муҳочират натавонанд бо афзоиши миқёс, балки бо ташаккули падидаҳои навро, ки дар гузашта наздик мушоҳида нашудаанд, тавсиф мешаванд. Махсусан, чунин падида дар он зоҳир мешавад, ки пештар кишварҳои қабулкунандаи қувваи кориро аз кишварҳои таҳвилдиҳанда дақиқан ҷудо кардан мумкин буд.

Ба андешаи мутахассисон ин падида метавонад ҳамчун таҷрибаи иқтисодии қисми миёни кишварҳо таъриф дод [1.с.159-188]. Ин пеш аз ҳама интиқоли захираҳои меҳнатии қисми дар дохили кишварҳои дар ҳоли рушд ва мамӯлики дорони иқтисоди гузаришӣ мебошад, ки селҳои муҳочиратро ба кишварҳои зуд татбиқкунандаи ислоҳоти бозорӣ собит мекунад.

Баъдан, сафарҳои муваққатии даврии муҳочирон дар ҳоли афзоиш аст. Коргарон ба муҳлати се-шаш моҳ ба хориҷа мераванд, сипас ба хона бозмегарданд ва боз мераванд ва ҳамин тариқ ин сафари даврии идома мекунад. Баъзе аз онҳо – тоҷирони миёна мебошанд, ки молу қолони нисбатан қиммат ба тавассути марзҳо ба муддати якчанд рӯз интиқол медиҳанд. Муҳочирони меҳнатии қутоҳмуддат ва намоёндагони ақалиятҳои миллие, ки солҳои 1990 кишварро тарк карда буданд ва ҳоло боз мегарданд, ба ин категория дохил мешаванд.

Насиб, афзоиши доимии муҳочирати аҳолии дар миқёси ҷаҳонӣ мушоҳида мешавад. Тибқи арзёбиҳо ва ҳисоботҳои расмӣ Созмони Байналмилалӣ Муҳочират солҳои 60-уми асри гузашта шумораи умумии муҳочирон дар ҷаҳон 65 млн. нафарро ташкил медод. Соли 2010 ин шумора то 214 млн. нафар афзуда, тибқи ҳисобҳо дар соли 2050 то ба 405 млн нафар мерасад [5].

Муҳочирати меҳнатӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон низ чунин аст. Тибқи маълумоти коркардшудаи варақаҳои Хадамоти Вазорати меҳнат, муҳочират ва шуғли аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон, анбӯхи муҳочирони меҳнатӣ, ки дар соли 2016 барои кор ба хориҷ рафтаанд, 709,4 ҳазор нафарро ташкил дод,[3] ки дар муқоиса бо соли 2018 зиёд буд, зеро дар соли 2018 ин нишондод ба 484,167 ҳазор нафар баробар буд.

Сатҳи бениҳоят пасти музди меҳнат омилҳои асосии хориҷ шудани муҳочирони меҳнатӣ аз Тоҷикистон аст. Тибқи маълумоти хадамоти шуғли аҳолии Вазорати меҳнат, муҳочират ва

шугли аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон шумораи ҷойҳои кории ҳолӣ охири соли 2014 дар қиёс ба соли 2018 қариб ду баробар кам шуда, 11,2 ҳазор ҷойи кориро ташкил дод, [9.с36] ки мусалламан талаботи қувваи кориро қонеъ намекунад. Ҷараёни асосии муҳоҷирати меҳнатии ҷумҳурӣ ба кишварҳои ИДМ равона шуда, аз он 95% мутааллиқ ба Федератсияи Россия аст. Шумораи боқимондаи муҳоҷирон ба кишварҳои хориҷи дуру наздик сафар мекунад. 72% муҳоҷирони меҳнатии Тоҷикистон бештар аз 6 моҳ, 43,4% то 12 моҳ, 29,1% зиёда аз 12 моҳ ва танҳо 27,5% камтар аз шаш моҳ дар оила ҳузур надоранд.

Дар муҳоҷирати меҳнатӣ ба хориҷа асосан мардҳои ҷавон ширкат мекунад. Дар миёни муҳоҷирони меҳнатӣ мардҳо 94,3%, занҳо 5,7%, ҷавонони синни 15-29 сола 56%, ва ашхоси синнашон миёна (30–49 сола) 40,5%-ро ташкил медиҳанд. Синни миёнаи муҳоҷирони меҳнатӣ 30 сол аст. Танҳо ҳар панҷум муҳоҷири меҳнатӣ (21,9%) сатҳи муайяни таҳсилоти касбӣ дорад, ки аз он 8,8% таҳсилоти олӣ, 5,1% таҳсилоти миёна ва 6,9% таҳсилоти ибтидоии касбӣ гирифтаанд. Бештар аз 63% муҳоҷирони меҳнатӣ таҳсилоти миёна пурра, 13,3% умумии асосӣ ва 2% ибтидоӣ доранд. [9.с36]

Ҳолати мазкур муайян мекунад, ки Тоҷикистон ҳаҷми нисбатан хурди иқтисодии кориро аз даст медиҳад. Вале муҳоҷирати меҳнатии дохилӣ имкониятҳои навро барои рушди иқтисодӣ ва иҷтимоӣ боз мекунад.

Ҳамин тариқ, муҳоҷират новобаста ба гуногунии зоҳиршавиаш хориҷаи мусбат аст. Вале бояд аз баъзе ҷанбаҳои манфии он раҳо ёфт, то ҳуди муҳоҷирон, ҷомеа ва давлатҳои онҳоро қабулкунанда тавонанд қомилан аз ҳама захираҳо ва бартарияҳо, ки ин падида дорад, баҳравар шаванд. Таҳқиқи равандҳои муҳоҷират нишон медиҳад, ки муҳоҷират ҳамчун тасбитгари иқтисоди миллӣ ҳеле муҳим аст. Дар натиҷаи муҳоҷирати аҳолии номуътадилӣ дар бозорҳои меҳнати кишварҳои мухталиф, аз ҷумла дар Тоҷикистон бартараф мешавад.

Дар асоси таҳлили ақидаҳо ва маълумотҳои мавҷуда ҳулоса намудан мумкин аст, ки сабаб ва омилҳои асосии муҳоҷират инҳо мебошад:

1. Иқтисодӣ – яъне аҳолии пайваста барои бештар намудани шароити зисти худ ва барои ҷустуҷӯи музди кори зиёдтар кушиш менамояд. Ин ҳама омилҳои иқтисодии муҳоҷират мебошад. Онҳо чун қоида водор месозанд, ки аҳолии қобили меҳнат ба давлатҳои тараққикарда ҳаракат намоянд. Масалан: қисмати бештари аҳолии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба ФР ҳаракат менамоянд, ки сабаби асосияш тафовути музди кор дар байни ду давлат мебошад.

Ба сабабҳои асосии иқтисодии муҳоҷират инҳо дохил мешаванд:

-сатҳи гуногуни рушди давлатҳо, ки дар сатҳи музди кор намудор мегардад;

-Номувофиқати байни асосҳои моддӣ-техникии давлат ва шумораи кормандону сатҳи маълумотнокии онҳо;

-Ваъзи демографии Ҷумҳурии Тоҷикистон.

-Шумораи гуногуни меҳнатӣ ва ҳаҷми бозори меҳнат.

2. Иҷтимоӣ – ин сабаби муҳоҷирати аҳолии танҳо бо мақсади ҳамроҳ шудан бо оила ва ҳешу табор ё барпо намудани оила ба вучуд меояд.

3. Фарҳангӣ – яъне баргаштани аҳолии ба ватани аҷдодии худ фаҳмида мешавад. Масалан: дар солҳои ҷанги шаҳрвандӣ қисми зиёди русзабонҳо, олмониҳо ва қазоқу дигар миллатҳо аз Тоҷикистон ба ватани аҷдодии худ баргаштанд.

4.Сиёсӣ – омили асосӣ барои муҳоҷирати сиёсӣ ивазшавии Ҳукумат дар мамлакат мебошад, ки ба мавқеи шахсони алоҳида бо сиёсати давлат мувофиқат намекунад.

5. Чангҳо – яъне бад шудани вазъи сиёсӣ боиси он мегардад, ки аҳоли аз маҳалҳои зисташон маҷбуран фирор кунанд. Ин шакли муҳоҷират дар Ҷумҳурии Тоҷикистон низ дар солҳои 1990-ум вучуд дошт.

- Гарчанд, ки дар модели Хекшер ва Олин раванди “баробарсозии нархҳои омилҳои истеҳсолот дар ниҳояти қор ба наздикшавии байни сатҳи музди қори ҳудуди муайяншуда ва ҳудуди рафтаи муҳоҷирон мегардад, дар ин ҳол ин модели неокласикҳоро аз ҳад назариявӣ намуда, фаҳмиши воқеии мушаххаси таъсири муҳоҷиратро ба ҷамъият-донорҳои муҳоҷирон муайян карда наметавонанд.

- Дар қисмати муайян намудани мафҳуми ин категория то инҷониб баҳсҳо оид ба мафҳум идома доранд ва таърифҳои гуногуни мафҳуми “муҳоҷир”, “муҳоҷират”, “зудҳаракатӣ” пешниҳод карда шудаанд, ки имкон дод, то таърифи муаллифиро оиди ин мафҳум пешниҳод намоем ва дар он зоҳир мегардад, ки муҳоҷират – ҳаракати фард ё гурӯҳи инсонҳо аст, ки дар он убури марзҳои маъмурӣ ё давлатӣ бо тағйирот (бақайдгирӣ) ё бе тағйирот (бидуни бақайдгирӣ)-и маҳалли зисти доимӣ ба амал меояд. Бо така ба ин тавзеҳ метавон гуфт, ки шумораи муҳоҷирон ба маротиб афзудааст, зеро дар тавзеҳи мо шумораи муҳоҷирони ғайриқонунӣ ҳам дар назар дошта шудаанд, ки дар макони будубоши худ муддати тӯлонӣ бе тағйир додани маҳалли зист ва ба таври муваққатӣ сукунат доранд ва лозим ба бақайдгирӣ нестанд.

- Муайян карда шуд, ки дар шароити муосир яке аз омилҳои муҳими таъсиррасонанда ба муҳоҷирати аҳоли - ин сабаб ва омили иқтисодӣ мебошад, зеро бештари аҳолии ҷумҳурӣ маҳз ба хоҳири дарёфти даромади зиёдтар ба муҳоҷирати байналмилалӣ мепайванданд.

Адабиёт:

1. Доклад о человеческом развитии в Центральной Азии, ПРООН, 2005, с. 159-188.
http://europeandcis.undp.org/index.cfm?wspc=CAHDR2005_ru)

2. Зотова Н.А. Трудовая миграция из Таджикистана. http://www.ia-centr.ru/public_details.php?id=91

3. Из отчетов Миграционной службы при Правительстве Республики Таджикистан, 2010 год.

4. Ионцев В. А., Денисенко Б. А., Хореев Б. С. Миграциология. – МГУ, 1989. – С. 4-10.

5. Источник: Центр новостей ООН, от 29. 11. 2010 года.

6. Киреев А. П. Международная экономика М., 1998. – 416 с.

7. Миграционная служба Министерства труда, миграции и занятости населения Республики Таджикистан (<http://www.news.tj/ru/news/fms-v-rossii-bolshe-vsego-migrantov-iz-uzbekistana-i-tadzhikistana>)

8. Миграция населения. Вып.2. миграция в России / Под общей ред. О.Д.Воробьевой. – М., 2001. – С. 5; Права человека. Права трудящихся-мигрантов... С. 35.

9. Положение на рынке труда в Республике Таджикистан (по результатам обследования рабочей силы июнь-июль 2009 года), Агентство по статистике при Президенте

Республики Таджикистан. Регионы Таджикистана 2017г. - С.36.

10. Права человека. Права трудящихся-мигрантов. Фактологический бюллетень № 24. Всемирная кампания за права человека. ООН. – Женева, 1997, август. – С.33.:

11. Рыбаковский Л.Л. Миграция населения. – Москва, 2001. -С. 18.

12. Трудовая миграция: информационно – аналитическое обеспечение миграционных процессов в Республике Таджикистан, Материалы Круглого стола, МОМ, Душанбе, 2007, стр.65.

13. Эмиграция из стран с переходной экономикой. [http:// www. polit. ru / docs/ 623267. html](http://www.polit.ru/docs/623267.html).

14. Bhagwati J. ed. TaxingtheBrainDrain: a Proposal.-Vol. 1-2. - Amsterdam, 1976. – P. 56.

РАСУЛОВ ТУЙГУН,

старший научный сотрудник Центра исследований инновационных технологий при Академии наук Республики Таджикистан, кандидат экономических наук, доцент.

Республика Таджикистан, г. Душанбе, ул. Айни, 299/3.

Тел.: 918-90-55-30, E:mail: rasulov53@mail.ru

МАМАДРИЗОВА МУХАББАТ,

преподаватель Таджикского педагогического университета в г. Пенджикент

Республика Таджикистан, г. Пенджикент, проспект Рудаки, 108

КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТЬ ВЫСШЕГО ОБРАЗОВАНИЯ НА МИРОВЫХ РЫНКАХ

Аннотация

В современном мире состояние инновационного образования и перспективы его развития в очень большей степени зависят от государственной образованности. Во многих странах, несмотря на различие в политических взглядах, все более осознается, что высокий профессиональный и общекультурный уровень населения является важнейшим условием социально-экономического развития страны, сохранения и повышения ее конкурентоспособности на мировых рынках, ее безопасности и социальной стабильности. Как

эмпирически, так и теоретически есть много доводов в пользу того, чтобы образование и развитие людских ресурсов получили особое внимание правительств, стремящихся к экономическому росту и развитию человека.

По мнению авторов, первый принцип предполагаемой концепции должен отражать цель фундаментального научного обеспечения реформы, служить ориентиром формирования системы образования.

Ключевые слова: экономическая реформа, высшее образование, антикризисное регулирование, инновационное развитие, научно-образовательная деятельность вуза, социальная эффективность, производство, инновационная деятельность, состояние образования, кризис переходного периода, хозяйственный механизм, реформирование экономики, образовательные программы

РАСУЛОВ ТУЙЎУН,

ходими калони илмии Маркази технологияҳои таҳқиқоти инноватсионии
назди Академияи илмҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон, н.и.и., дотсент,
ш. Душанбе, кўчаи Айни 299/3.
Тел.: 918-90-55-30. E:mail: rasulov53@mail.ru

МАМАДРИЗОЕВА МУХАББАТ,

омӯзгори Донишгоҳи омӯзгории Тоҷикистон дар шаҳри Панҷакент
ш. Панҷакент, хиёбони Рӯдакӣ, 108

Рақобатпазирии таҳсилоти олии дар бозори ҷаҳонӣ

Аннотатсия

Дар ҷаҳони муосир таҳсилоти инноватсионӣ ва дурнамои рушди он аз бисёр ҷиҳат ба давлатӣ будани таҳсилот будан вобаста аст. Дар бисёр кишварҳо, новобаста аз тафовути ақидаҳо ҳама дарк менамоянд, ки дараҷаи баланди касбӣ ва сатҳи умумии фарҳангии аҳоли муҳимтарин шартҳои рушди иқтисодию иҷтимоии кишвар, нигоҳдорӣ ва баланд бардоштани рақобатпазирии он дар бозорҳои ҷаҳонӣ, амнияти мамлакат ва муътадил будани авзои он мебошад.

Ҳам аз ҷанбаи амалӣ ва ҳам аз лиҳози назариявӣ далелҳои зиёде бар он ишора мекунанд, ки таҳсилот ва рушди захираҳои инсонӣ таваҷҷуҳи зиёде ҳукуматҳоро ҷалб мекунад ва он ба рушди иқтисодиву камолоти инсонӣ нигахонида шудааст.

Ба ақидаи муаллифони асли аввали пешниҳодшаванда бояд ҳадафи таъмини ислоҳоти илмиро инъикос намуда, барои ташаккули низоми таҳсилот ҳамчун самтнамо хизмат кунад.

Калидвожаҳо: ислоҳоти иқтисодӣ, таҳсилоти олии, танзими зиддибуҳронӣ, рушди инноватсионӣ, фаъолияти илмию маърифатии муассисаи таҳсилоти олии, самаранокӣ

иҷтимоӣ, истеҳсолот, фаъолияти инноватсионӣ, ҳолати таҳсилот, бӯҳрони давраи гузариш, механизми ҳоҷагӣ, ислоҳоти иқтисодиёт, барномаҳои таҳсилотӣ

TUYGUN RASULOV,

Senior researcher of the Innovative Technologies Research Center of the Academy of Sciences of the Republic of Tajikistan, Candidate in Economics, Associate Professor,
Dushanbe, 299/3, Ayni str.,
Phone.: 918-90-55-30, E:mail: rasulov53@mail.ru

M. MAMADRIZOEVA,

Lecturer of Tajik Pedagogical University of Panjikent,
Panjikent, 108, Rudaki ave.

Competitiveness of higher education in the world markets

Annotation

In the modern world, the mean of innovative education and the perspectives of its development are immensely dependent on state education. It is mostly recognize that despite differences in political views, a high professional and general cultural level of the population is the most important condition for the country's socio-economic development, preservation and improvement of its competitiveness in world markets, its security and social stability in many countries. Both empirically and theoretically, there are many arguments in favor of the fact that education and human resources development get a special attention of governments which striving for economic growth and human development.

In authors' opinion, the first principle of the proposed concept should reflect the goal of fundamental scientific support of the reform and serve as a guide for the education system formation.

Keywords: *economic reform, higher education, anti-crisis management, innovative development, scientific and educational activities of the university, social efficiency, production, innovative activity, status of education, crisis of the transition period, economic mechanism, reformation of economy, educational programs.*

В условиях реформирования системы высшего образования особенно значимой становится проблема создания новой концепции и методологии управления научно-образовательной деятельности вуза, включающей в себя разработку системы нововведений (инноваций) и комплекс мероприятий по их широкому практическому использованию в деятельности современного вуза. Однозначного определения понятия «инновация» не существует, т.к. каждый автор вкладывает в это определение свой оттенок.

В настоящее время общее признание получила такая точка зрения, согласно которой инновационная деятельность является мощным рычагом преодоления спада экономики в

нашей республике, реструктуризации промышленности, создания эффективного рынка, наполненного конкурентоспособной продукцией.

Высшее образование, как часть социально-экономической системы, не может и не должно оставаться в стороне от реформ. Тем более что именно от квалифицированного решения проблем высшей школы, использования ее научно-технического потенциала, как инструмента антикризисного регулирования, обеспечения инвестиционного инновационного развития экономики, во многом зависит процветание государства, как в ближайшем, так и в отдаленном будущем[2, 18].

В формировании и обосновании такой точки зрения существенный вклад внесла высшая школа, имеющая более шестнадцатилетний опыт организации инновационной деятельности в сфере науки и наукоемкого производства. В указанный период удалось достичь результатов, на базе которых возможно развитие инновационной деятельности и в других сферах - производственной, образовательной, организационно-экономической.

Остановимся на некоторых из этих результатов и выделим отдельные проблемы дальнейшего развития деятельности.

1. На базе ведущих вузов республики созданы системы комплексной поддержки деятельности, включающей структуры для подготовки и переподготовки кадров, информационно-аналитические центры, центры независимых испытаний и сертификации, рекламно-издательские службы, центры трансфера технологий, технопарки, создана и функционирует вузовская инфраструктура поддержки в сфере науки, которая обладает следующими свойствами:

- сосредоточенность вузов по территории республики;
- высокий научно-технический потенциал вузов;
- универсальность научных школ вузов Таджикистана;
- интеграция деятельности с подготовкой кадров;
- высокий уровень системы информационного обеспечения, включая локальные информационные сети с выходом в Internet;
- высокий общественный авторитет высшей школы;
- высокий уровень международных связей в различных областях деятельности;
- стабильность функционирования высшей школы.

Специфика современного состояния и развития системы высшего образования Республики Таджикистан связана с расширением разнообразия, повышением сложности, усилением динамичности содержания образования и форм реализации профессиональных образовательных программ. Привлечение студентов и преподавателей к выполнению реальных инновационных проектов в конечном итоге повышает качество учебного процесса, способствует подготовке специалистов высокого уровня.

В современном мире состояние образования и перспективы его развития в большей степени зависят от государственной образованности. Во многих странах, несмотря на различия в политических взглядах, все более осознается, что высокий профессиональный и общекультурный уровень населения является важнейшим условием социально-экономического развития страны, сохранения и повышения ее конкурентоспособности на мировых рынках, ее безопасности и социальной стабильности. Как эмпирически, так и

теоретически есть много доводов в пользу того, чтобы образование и развитие людских ресурсов получили особое внимание правительств, стремящихся к экономическому росту и развитию человека.

Итак, можно предположить, что образование - это смена парадигмы, новая педагогика, новые образовательные процессы, новые технологии. Чтобы создать фундаментальное научное обеспечение образования, потребуется немало усилий. Высшая школа, находясь в системной связи с экономикой и социальными структурами, оказалась пораженной кризисом. Мы мало знаем истинный характер, сущностные закономерности и возможные последствия этого движения: оно пугает нас сегодня своей противоречивостью, за которой скрываются как ростки нового качества в образовательной среде, так и разрушительные процессы [11, 24].

Однако кризис переходного периода является, как нам не покажется это странным, благоприятным фактором для скорейшего осознания необходимости инновационной системы образования. Ведь именно развитию способности ориентироваться в новых условиях, адаптироваться к новым требованиям оно и служит. Для этого нам необходимо сформировать концепцию, которая должна играть роль компаса и карты для целенаправленной ориентации при решении проблемы научного обеспечения реформирования высшего образования.

Учебным заведениям Республики Таджикистан были предоставлены права по привлечению внебюджетных средств за счет оказания платных услуг и выполнения работ по договорам с предприятиями, учреждениями и организациями.

В последующие годы хозяйственный механизм функционирования учреждений высшего образования изменялся в направлении повышения их самостоятельности и постепенного приближения к условиям хозяйствования предприятий. Крупномасштабное реформирование экономики Республики Таджикистан расширило сферу использования экономических методов в высшем профессиональном образовании. С первых же шагов реформы экономики стало очевидным, что процесс вхождения высшего образования в новую социально-экономическую систему невозможен без серьезной перестройки экономических механизмов их функционирования.

Таким образом, профессиональное образование в результате экономических реформ оказалось в ситуации, когда оно не только должно готовить высококвалифицированных специалистов для рыночной экономики, но и самостоятельно находить средства для практической реализации этого процесса. Другими словами деньги пришлось (и придется в дальнейшем) зарабатывать самим, и возможные пути такого заработка известны.

Первый - арендная плата. Это источник уже практически исчерпан и в скором времени совсем исчезнет, потому, что государство, естественно, за свое имущество и площади будет взимать те же деньги.

Второй путь - зарабатывания денег на платном обучении. Среди механизмов получения таких средств должны быть как предусмотренные Законом Республики Таджикистан «Об образовании», так и другие новые. Пока ещё не реализованы различные способы финансирования, например, целевые образовательные кредиты, ваучеры, персональные стипендии различных фондов и предприятий, страховые образовательные взносы и т.п.

Особо важную роль могут сыграть механизмы подушевого финансирования по принципу «деньги следуют за учащимся», а также государственная система контроля над качеством образования, которые во всевозрастающей степени будут дополнять, а постепенно и замещать действующую ныне практику вступительных экзаменов (например, путем введения единого государственного экзамена). Однако в недалеком будущем этот источник поступлений, т.е. плата за обучение, с неизбежностью начнет иссякать в силу той демографической ситуации, которая складывается в Республике Таджикистан.

В этих условиях одним из основных внебюджетных источников привлечения средств, станет оказание дополнительных образовательных услуг. Профессиональная школа просто обречена в массовом порядке (она это делает уже сегодня) на всемерное развитие сферы дополнительных образовательных услуг. Например, сегодня на региональном рынке образовательных услуг Согдийской области развиваются и действуют государственные (в том числе и вузовские) и частные образовательные структуры, специализирующиеся в области подготовки и переподготовки специалистов, пригодных для работы в условиях рыночной экономики. Образовательные программы и комплексы отличаются по уровню, объемам профессиональной ориентации[8, 34].

Вновь возвращаясь к проблеме финансирования профессиональной школы, заметим, что государство в свою очередь должно более целеустремленно выращивать и поощрять новых инвесторов в профессиональном образовании. Необходимо вовлечение в процесс финансирования не только регионов, но и юридических, а также физических лиц, заинтересованных в деятельности образовательной системы, при сохранении определяющей роли государственного финансирования в тех случаях, когда другие источники являются малоэффективными. К таким ситуациям относится бюджетное финансирование специальностей, отражающих политические, экономические и социальные устремления государства.

Нельзя умолчать ещё об одной возможности изыскания профессиональной школой дополнительных средств - это возрождение в современных условиях института попечительства, имеющий исторические корни, и который возрождается только в последние десять лет. Создание попечительских советов при учреждениях профессиональной школы - это один из возможных выходов её из сложных условий финансового дефицита.

Таким образом, поиск источников финансирования в реалиях нынешней экономики является сегодня одной из актуальных проблем в сфере профессионального образования[12, 52].

Фактически в настоящее время идет процесс формирования четырех укладов в финансирование образования: государственно-гарантного, субъектно-муниципального, индивидуально-частного (негосударственного) и смешанно-инвестиционного. Этим укладам должно соответствовать и многообразие механизмов и источников финансирования.

Как показывает анализ хозяйственно-экономической деятельности зарубежных и отечественных учреждений профессионального образования в рыночных условиях, наиболее перспективной формой улучшения их финансово-экономического состояния в условиях недостаточного и имеющего устойчивую тенденцию к снижению объемов централизованного (бюджетного) финансирования, является расширение состава и объемов, платных

образовательных услуг. Кроме того, можно утверждать, что в отечественной практике в связи с неблагоприятным экономическим состоянием многих предприятий, стабильно уменьшаются возможности предоставления платных образовательных услуг по договорам с предприятиями (юридическими лицами). В то же время сфера привлечения средств населения (физических лиц) для оплаты образовательных услуг используется слабо.

Новое, далеко идущее значение для ускорения экономического развития приобретает деятельность высшего образования по переподготовке и повышению квалификации работников всех категорий, их адаптации к новому содержанию и условиям труда. Уже первые этапы реформирования экономики Республики Таджикистан показали необходимость массовой переподготовки кадров экономистов, управленцев, организаторов производства. Особое значение, данное направление деятельности вузов приобретает на первых стадиях формирования региональных рынков труда, когда происходит массовая реструктуризация спроса на специалистов.

Ограничимся рассмотрением отдельных результатов и проблем становления и развития в высшей школе инновационной деятельности.

Подчеркнем, что комплекс организационно-экономических инноваций должен носить законченный характер и выполнять функции ориентира для дальнейшего внедрения инноваций в учебную, научную, финансовую, хозяйственную и социальную деятельность вуза. Кроме этого, разработанные локальные нормативные правовые акты должны соответствовать современным (с учетом мировых аналогов) взглядам на экономику высшей школы и действующему законодательству Республики Таджикистан. Предложенная система инноваций должна также учитывать сохранение бюджетного и внебюджетного финансирования вузов.

Литература:

1. Конституция Республики Таджикистан. Душанбе., 1994.
2. Закон Республики Таджикистан «Об образовании». Душанбе, 1993
3. Закон Республики Таджикистан «О высшем и послевузовском профессиональном образовании». Душанбе 2003.
4. Документы международного права по вопросам образования (Законодательство об образовании. Т. 1).
5. Анисимов О.С. Духовные основы проектирования образовательного процесса/ О.С.Анисимов Инновации в образовании. -2001. -№ 3.-18с.
6. Базарова С.Ш. Образование: история возникновения и развития/ Базарова С.Ш.- Душанбе: Матбуот, 2005.- 230 с.
7. Кодиров К.Б., Дидактические аспекты применения информационных технологий обучения в вузе/ К.Б.Кодиров, Мирзоев А. - Душанбе: изд. РТСУ, 2006.154 с.
8. Мониторинг экономики образования // Информационный бюллетень, 202014, №3.
9. Мониторинг экономики системы образования // Инф.бюлл., 2013, №2.
10. Рахмон Э. Образование есть основа укрепления государства и спасения нации /Э. Рахмон - Душанбе, 2006.- 43 с.

11. Рахмон Э. Независимость – достижение нашей страны / Э.Рахмон. Народная газета. 25 января 2006 г.

12. Расулов Т. Высшее образование и стратегия развития «Наука и образование в стратегии национальной безопасности»: Материалы Международной конференции/ Т.Расулов — Душанбе, 2011. – 255с.

13. Шоисматуллоев Ш. Социально-профессиональная ориентация/ Ш. Шоисматуллоев.- Душанбе: Изд. АН Тадж. ССР. Серия: философия, экономика, правоведение, 1990, № 1.

14. Шукуров М.Р. Культурная жизнь Таджикистана в период развитого социализма/ М.Р.Шукуров.- Душанбе: Ирфон, 1980.- 240 с.

15. Шомуродов.Х.Р. Социально-педагогические проблемы развития системы высшего образования Республики Таджикистан/ Х.Р. Шомуродов – Москва 2006.345с.

16. Ямаков Э.Я., Рахимов Б.Р. Роххон асосии баланд бардоштани самаронокии таълим дар донишқадаҳои оли (Основные пути повышения эффективности обучения в высших учебных заведениях)/ Э.Я.Ямаков, Б.Р.Рахимов- Душанбе: Ирфон, 1986.- 115 с.

ШАРИПОВ ШАРИФ РАҲМОНОВИЧ,

мудири кафедраи забони тоҷикӣ ва ҳуҷҷатнигории
Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон,
н.и.ф.,
734003, Душанбе, к. Саид Носир 33,
Тел: + 992 (92) 757 32 28 E-mail: ssssharif@mail.ru

АЗИМОВА САЙЁРА НАЗРИЕВНА

унвонҷӯи кафедраи забони тоҷикӣ ва ҳуҷҷатнигории
Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон,
734003, Душанбе, к.Саид Носир 33,
Тел: + 992 (987) 06 79 79 E-mail: sayora.a@mail.ru

ТАНОСУБИ МАЪНОӢ ВА МУВОФИҚАТИ МОРФОЛОГӢ ДАР ФЕЪЛҲОИ ТАРКИБИИ НОМӢ (АЗ РӢӢИ МАВОДИ ОСОРИ СОТИМ УЛУҒЗОДА)

Аннотатсия

Феъли таркибии номӣ яке аз сермахсултарин гурӯҳи феълҳост, ки дар насри устод Сотим Улуғзода мавқеи муайян дорад. Ў дар қор фармудани феълҳои таркибии номӣ диққати махсус дода, ба зебоию хушоҳангии сарфии наср кӯшиши бештаре намудааст.

Вожаҳои калидӣ: феълҳо, феълҳои номӣ, мувофиқати ҷузъи номӣ бо феъл, Романи “Фирдавсӣ”-и Сотим Улуғзода.

ШАРИПОВ ШАРИФ РАХМОНОВИЧ

Заведующий кафедрой таджикского языка и делопроизводства Академии государственного управления при Президенте Республики Таджикистан
к.ф.н.,

734003, г. Душанбе, ул. Саид Носира 33,
Тел: + 992 (92) 757 32 28, E-mail: ssssharif@mail.ru

АЗИМОВА САЙЁРА НАЗРИЕВНА

соискатель кафедры таджикского языка и делопроизводства Академии государственного управления при Президенте Республики Таджикистан

734003, г. Душанбе, ул. Саид Носира 33,
Тел: + 992 (987) 06 79 79 E-mail: sayora.a@mail.ru

Совместимость именной и глагольной частей составных именных глаголов (по материалам произведений Сотима Улугзаде)

Аннотация

Составные именные глаголы являются одной из продуктивных групп глаголов, которые имеют особое место в прозе Сотима Улугзаде. Он уделял особое внимание и очень старался в использовании составных именных глаголов для красоты и хорошего морфологического звучания прозы.

Ключевые слова: глаголы, именные глаголы, совместимость именных частей с глаголом, роман «Фирдоуси» Сотима Улугзаде.

SHARIPOV SHARIF RAHMONOVICH

Head of the Department of Tajik Language and Office Work of the Academy of Public Administration under the President of the Republic of Tajikistan

Candidate of Philology,
734003, Dushanbe, 33, Said Nosir str.,
Phone: + 992 (92) 757 32 28, E-mail: ssssharif@mail.ru

AZIMOVA SAYORA NAZRIEVNA

Aspirant of the Department of Tajik Language and Office Work of the Academy of Public Administration under the President of the Republic of Tajikistan 7

734003, Dushanbe, 33, Said Nosir str.

Phone: + 992 (987) 06 79 79, E-mail: sayora.a@mail.ru

Compatibility of nominal and verbal components of compound nominal verbs

(based on the materials of Sotim Ulugzada works)

Annotation

Compound nominal verbs are one of the productive groups of verbs that have particular importance in the prose of Sotim Ulugzada. He paid special attention and tried to use compound nominal verbs for the beauty and good morphological sound of prose.

Key words: *verbs, nominal verbs, compatibility of nominal parts with verbs, the novel «Ferdowsi» by Sotim Ulugzada.*

Омӯзиши феълҳои таркибии номӣ дар забони тоҷикӣ маҳз дар асри XX сурат гирифта бошад ҳам, вале ин масъала ҳанӯз баҳсталаб аст. Саидризо Ализодаи Самарқандӣ дар китоби худ «Сарфу наҳви тоҷикӣ» (1,26) қорбасти феълҳоро бо як усули сода баён кардааст. Ӯ шарҳи феълро нахуст аз масдар шурӯъ намуда, ҳамаи шаклҳои замони феълро аз рӯи сиғаҳо овардааст ва феълҳои таркибиро мураккаб номидааст, ӯ дар бораи феълҳои ёвар чунин гуфтааст: «Модари феълҳо дар форсӣ **будан** ва **шудан** аст. Чун бештарини сиғаҳо бо ёрии ин ду феъл ташкил ёбанд, аз ин рӯ онҳоро феълҳои ёвар номанд» (9,58).

Дар забони адабии ҳозираи тоҷик низ феълҳои забони тоҷикӣ ба ду гурӯҳи калон: мустақил ва ёридиҳанда ҷудо мешаванд. Тафовути феълҳои мустақил аз ёридиҳанда дар он аст, ки феълҳои мустақил маънои луғавии худро ниғаҳ дошта, чун аъзои мустақили ҷумла истифода шуда, қобилияти иборасозӣ доранд. Феълҳои ёвар бошанд, чунин хусусиятро надоранд ва танҳо дар сохтани феълҳои таркибӣ истифода мешаванд.

Дар ҳамаи асарҳои ба феъл бахшидашуда сохти феълҳо ба се навъ ҷудо карда мешаванд: сода, сохта, таркибӣ. Феълҳои таркибӣ дар навбати худ ба ду гурӯҳ: **таркибии номӣ** (*гардиш кардан, дучор омадан, ҳарф задан, шиква кардан, хаста шудан, ҷилва кардан*) ва **таркибии феълӣ** (*гуфта додан, ғуфта овардан, монда рафтан, харида додан*) ҷудо мешаванд. Феълҳои таркибии номӣ шаклан ба ибораҳои феълӣ монанданд, ҳарду аз як ҳиссаи номӣ ва як ҳиссаи феълӣ иборатанд, тафовути асосии феълҳои таркибии номӣ аз ибораҳои феълӣ ин аст, ки феълҳои мустақил қобилияти тобеъкунӣ дошта, воҳиди наҳвӣ месозад, феълҳои ёвар чунин қобилият надоранд ва чун морфема дар шаклгирии феъл мусоидат менамоянд. Вазифаи ёридиҳандаи феълҳо иловагӣ буда, ҳар кадоми онҳо аслан ҳамчун феълҳои мустақил истифода мешаванд.

Дар феълҳои таркибии феълӣ ҳарду ҷузъҳо, яъне ҳам ҷузъи асосӣ ва ҳам ёридиҳанда феъл аст, масалан: *хондан гирифтан, рафта дидан, омада гуфтан*.

Дар феълҳои таркибии номӣ бошад, ҷузъи асосӣ, соҳибмаъно ҳиссаҳои номии нутқ буда, феъл ҷузъи ёридиҳанда мебошад. Ба вазифаи ёвар омадани феъл аз он маълум аст, ки

вай дар ин ҳолат қобилияти тобеъкунии калимаро надорад, воҳидҳои маънодори ин феълҳои ҳиссаи номӣ: исм, сифат, шумора, ҷонишин, сифати феълӣ ба шумор меравад. Аз ин хотир, шумораи феълҳои ёридиҳанда маҳдуд буда, шумораи ҳиссаҳои номӣ зиёданд. Ҷузъи соҳибмаънои феълҳои таркибии номӣ ҳиссаҳои номии нутқ исм, сифат, шумора, ҷонишин, сифати феълӣ буда, феъл ҷузъи ёридиҳанда аст. Ҷузъи феълии феълҳои таркибии номӣ тасрифшаванда буда, категорияҳои шахсу шумора, замон, тарз ва намудро ифода мекунанд. Микдори қолабҳои сохтани феълҳои таркибии номӣ ба адади феълҳои ёридиҳанда баробар аст, аммо ҳамаи қолабҳо дар истифода баробар нестанд, онҳо ба сермахсул, каммахсул ва бемахсул тақсим мешаванд. Ба гурӯҳи қолабҳои сермахсул мо феълҳои ёридиҳандаи *кардан*, *шудан*, *гаштан*, *доштан*, *намудан*, *додан*, *овардан*, *сохтан*..., ба гурӯҳи каммахсул *ёфтан*, *задан*, *омадан*, *гирифтан*, *гардидан*, ба гурӯҳи бемахсул *рондан*, *хӯрдан*, *бастан*, *бурдан*, *барзадан*, *ангехтан*, *кашидан*, *афкандан*, *дӯхтан* дохил мешаванд.

«**Кардан**» дар забони тоҷикӣ серистеъмолтарин феъли ёвар буда, бештар вазифаи сарфӣ дорад ва барои сохтани феълҳои таркибӣ ва ё шаклҳои таркибии феъл хизмат мекунад.

Мисол: Тӯра дар ҳолати завқу ханда фармони худро **такрор кард**.(15,8) Хаёлотӣ Восеъро ғичирроси дарвоза ва баъд шарфаи пой кас **қатъ кард**. Восеъ **гумон кард**: дуяшон ошно набошад ҳам, шинос буданд. (15,22) Як ҷузъи муҳими андозҳои ҳукуматино ноҳақона **ташқил мекард**. Ситонидани андози мазкур аз фуқаро ханӯз **давом мекард**. (15,30) Абдуқайюмбой худро амлоқдори боадолат ҳисоб мекард. (15,31) ... Гоҳе дар ҷувозхонаи сокиту орои худ хилват **ихтиёр мекард**. Дар сари ҳафтаи дуюм Восеъ **фикр кард**. (15,31)

С.Улуғзода дар романи «Восеъ» шумораи зиёди феълҳои таркибии номии бо **кардан** рехташударо хеле муассир ба риштаи таҳрир кашидааст, ки намунаи беҳтарини ҷунин таркибхост: *арз кардан*, *адо кардан*, *азм кардан*, *аз ёд кардан*, *амр кардан*, *алоқаманд кардан*, *андармон кардан*, *амал кардан*, *асир кардан*, *арақ кардан*, *айб кардан*, *айбдор кардан*, *андеша кардан*, *барқарор кардан*, *бас кардан*, *банд кардан*, *баробар кардан*, *бахшиши кардан*, *баён кардан*, *бемордорӣ кардан*, *беҳурматӣ кардан*, *бовар кардан*, *бор кардан*, *боз кардан*, *бозӣ кардан* ва ғайра.

Мисолҳо аз романи «Фирдавсӣ»-и С.Улуғзода нишон медиҳанд, ки ҷузъҳои феълҳои таркибии номӣ аз якҷанд калима низ иборат буда метавонад ва ба воситаи як феъли ёвар ташаккул меёбанд, ки ин гуна феълҳоро шодравон Саиди Ҳалимиён дар китоби худ «Ҷуниш» (Феъл) «Феълҳои таркибии ҳамёвар» номидааст:

Мардумони ғафр бошанд аз «ошнои ҳаким» гардидани ҳамдеҳаашон хурсанд шуда, умед мекарданд, ки акнун ҳар гоҳ агар аз ваҷҳе ба ҳаким арзудод баранд, шоир назди ӯ барояшон **додхоҳӣ ва хоҳишгарӣ хоҳад кард**. (17,65)

Дар феълҳои таркибии номӣ ҳосияти дигари воҳидҳои забон ҳамнишинӣ аст, ки хангоми сохтани воҳидҳои нисбатан дар сатҳи баланд қарордошта, яке аз хусусиятҳои бунёдии воҳидҳои забон мебошад.

Ҳамнишинии калимаҳо (воҳидҳои луғавӣ) бо омилҳои луғавӣ - семантикӣ саҳт иртибот дорад. Дар ҳамнишинии грамматикӣ ё дастурӣ мансубияти калимаҳо ба ҳиссаҳои нутқ ба эътибор гирифта мешавад. Феъли ёридиҳандаи «*шудан*» дар сохтани феълҳои таркибии номӣ бештар бо сифатҳо ҳамнишин мешавад: *пинҳон шудан*, *ғамгин шудан*, *хавотир шудан*, *хаста шудан*, *омода шудан*, *ҳосил шудан* ва *ҳозир шудан*:

Ба зудӣ дасту гардан, китфу ронҳои ҳар ду **хунин шуданд**. (16,26)

Гаштан - лол *гаштан*, ҳолат, *дигаргун шудани вазъият*,

Бозаргонон ба Виркан, ки аз ин пешомади ногаҳонӣ, аз ин хушбахтии ғайричашмдошт забонаш **лол гашта** буд, **хитоб мекарданд**. (16, 27) Фирдавсӣ дар ҷойи нишастааш шах шуда, якчанд дақиқа аз як нуқтаи фарши хучра чашм наканда, **хомӯш монд** (17,84). Ҳар чаҳор сайёҳ дар офтоби сӯзон ба ҳавои тафсон хеле монда шуда буданд (17,82).

Дар баъзе мавридҳо ин феъл бо феъли ёридиҳандаи «**гардидан**» ҳаммаъно ва ҳамвазифа мегардад:

Саворон суйи он деҳа равон шуда буданд, ки баногоҳ дар роҳи калони биёбон аз паси муммаҳои рег корвоне **пайдо гардид** (17,82).

Феъли ёридиҳандаи «кашидан» маъмулан бо исмҳои «азоб», «ранҷ», «заҳмат», «хабар», «оҳ» ва ғайра ҳамнишин мешавад. Мисол: Шӯяш кадом як рисолаеро хонда будааст, Абдунабии охунд як рисоларо ба бидъату тафриқа навиштаи кофирону бидъаткорон номида, **хабар кашида**, бечораро ба зиндон кашидааст. (17,63). Найсонӣ як **оҳ кашиду** гуфт (17,68).

Ҷузъи номии чунин феълҳо ҳам тавассути калимаҳои тоҷикӣ ва ҳам тавассути калимаҳои иқтибосии арабию ўзбекӣ ифода меёбад. Феълҳои зайл зиёд истифода мешаванд. Аз ҷумла, феъли **кардан, намудан, шудан** ва монанди инҳо:

Ҷавон даст бар сина ниҳода суйи Фирдавсӣ **нимтаъзиме кард** (17,79) **Гумон мекунад**, ки инҳо ба вай содиқ хоҳанд буд? (17,78). Намуди Тайсафун Фирдавсиро муттаассир ва маҳзун кард (17,82).

Феъли «**кардан**» ҳамчун ҷузъи дуҷуми феълҳои таркибии номӣ дар романи «Восеъ» ва «Фирдавсӣ»-и Сотим Улуғзода зиёда аз 300 маротиба мавриди истифода қарор гирифтааст: табрик кардан, раҳо кардан, зиёрат кардан, ҷанг кардан, оғӯш кардан, чилва кардан, нақл кардан ва монанди инҳо:

Абулқосим хост норозӣ шавад, занашро **ҷанг кунад**, аммо накард, ба ҷойи ин бо як даст занашро **оғӯш карда**, сари ўро ба синаи худ ниҳода гирист (17,74). ... Дар тоқзорон хӯшаҳои вазнини тиллоранги ангур аз қабати баргҳои сабзи тоқ **чилва карда**, дар шуои офтоб чун сунбул медурахшиданд. (17,75). Он гоҳ Абдуллоҳ бо забони гӯётар **нақл кард** (17,83).

Дар баъзе мавридҳо феъли ёридиҳандаи «кардан»-ро феълҳои дигари ёридиҳанда низ иваз карда метавонанд. Масалан: намоз кардан-намоз гузоштан, пурсупос кардан - пурсупос намудан, осон кардан-осон намудан, зиёрат кардан - зиёрат намудан, раҳо кардан-раҳо сохтан.

Феъли ёридиҳандаи «**намудан**» ҳамчун унсурӣ калимасоз танҳо дар забони адабӣ истифода мешавад:

Мутарҷими фозилу донишманд ба китоб якчанд воқеаҳои муҳимми таърихи халқҳои эронинаждро... **илова** намуда, аз он ҷумла «Бахроми Чӯбина»-ро изофа кард (17,36). Арӯсро Фотимабону аз бисоти худ бо сару либоси зарур таъмин намуда буд. (17,70).

Таркиби феълҳои таркибии номӣ аз ду ҷузъ иборат аст: ҷузъи номӣ ва ҷузъи феълӣ. Дар романи «Фирдавсӣ»-и Сотим Улуғзода ҷузъи номӣ ҳамчун ҷузъи асосӣ бештар исму сифат аст.

1. **Исм**: тақдим кардан, рӯй додан, пинҳон шудан, қиёс кардан, хавотир кашидан, ёрӣ

додан, савор кардан, роҳат кардан, арз кардан, сарфароз гардидан, сухан рондан, назар афкандан, ҳарф назадан, хӯрок овардан; **Шитоб кардан**...шоир аз наздик расидани нотаवонии пиронсолӣ дар ҳарос буду ба вафои умр эмон не, ба итмоми китоби бузурги худ **шитоб мекард**. (17,70) Ёиждувониҳо, ки аслан бе ин ҳам мардумони саркашу инокдор ба шумор мерафтанд, аз дасти амлоқдори бемуруваташон ба амир **шикоят карданд**. Амир Музаффархон дид, ки муроди Тӯраҷон **ҳосил шуд**.(15,4)

Нақл мекарданд, ки Музаффархон ба атрофиёни худ гуфтааст. Дар воқеъ амир мансабдорони мамлакаташро **нағз мешинохт**. (15,4)

Мирзокаримбой барои назари илтифоти Абдулаҳадхонро ба худ **чалб кардан**, дубора соҳиби мансаб шуд. (15,4)

2.Сифат: баҳраманд гардонидан, шӯълавар гаштан, нимпӯш кардан, муаттар сохтан ва ғайра.

Илтимоси очизона ин ки бандаро як шаб аз файзи суҳбаташон **баҳраманд гардонанд**, - **гуфт** шоир (17,56). Оташи қариб хомӯшшуда дар дили Абулқосим аз нав шӯълавар **гашт** (17,60). ... дар вай бухур ва дигар чизи хушбӯе дуд мекарду ҳавои хонаро муаттар месохт (17,76).

Чузъи номии феълҳои таркибии номӣ бо **зарф** низ ифода меёбанд: зиёд кардан, пеш омадан, поин фурувардан, қафо рафтан: Ин ҳоким хирочро **зиёд кард**. (17,71). Бачаҳо сӯйи шоир **пеш омаданд**, вай аз пешонии онҳо бўсид (17,68). Аскофӣ гурбаро раҳо карда, чин дар ҷабин оварду ... чашмонашро **поин фурувард** (17,76).

Қолаби дигари ифодаи феълҳои таркибии номӣ чунин аст: пешоянд, исм ва феъли ёридиҳанда: ба вучуд омадан, дар назар доштан, ба амал омадан, дар ғзаб шудан, бар ўҳда доштан, ба даст овардан ва монанди инҳо:

Дар аснои ин амали сарбозон Фирдавсӣ сабру қарор **аз даст дод** ...(17,83) ...оби рӯд сар ба харсангҳо кӯфта, гӯё аз он монеаҳои рафтори пуршикебаш **дар ғзаб мешуд** (17,64). Фуруши маҳсулоти устохонаҳо ҳам дар ҳамон ҷо **ба амал меомад** (17,28).

Ҳиссаҳои дигари нутқ, масалан, шумора ва баъзе шаклҳои ҳолу сифати феълӣ, ки як андоза тобиши исмӣ ё сифатӣ пайдо кардаанд, низ чузъи номии феъли таркибӣ мебошанд, вале каммаҳсуланд: як кардан, як шудан ва ғ.

Феълҳои таркибӣ: **хонда будам, (замони гузаштаи дур), ман рафта будам (замони гузаштаи дури нақлӣ), ман хонда истода будам (замони гузаштаи дури давомдор), рафта истода будам (замони гузаштаи дури давомдор), ман хоҳам рафт (замони ояндаи дур).**

Зарфҳои таркибӣ: *ҷо ба ҷо (зарфи тарзи амал), ин қадар (зарфи миқдору дараҷа) дар ба дар, даст ба даст, худ ба худ, кам андар кам (зарфи миқдору дараҷа), ҳама ҷо (зарфи макон);*

Пешояндҳои таркибӣ: *ба пеши, дар назди, нисбат ба, оид ба;*

Пайвандакҳои таркибӣ: *ё ки, то ки, аз бозе ки, дар ҳолате ки;*

Хулоса, мавзуи семантикаи феъл хеле мураккаб ва душвор буда, вобаста ба забон ва услуби нависандагон дар қисми луғатшиносӣ ҳамаатарафа омӯхтан зарурат дорад. Мисолҳои ҷамъоварда эҷодкории устод Сотим Улуғзодаро дар истифодаи ҳамаи навъҳои феъл нишон медиҳад.

Адабиёт

1. Ализода Саидризо. Сарфу наҳви тоҷикӣ. - Душанбе: Маориф ва фарҳанг, 2010 -187 с.
2. Бобомуродов М. Чамоли мард дар фасоҳати гуфтори ӯст. /М.Бобомуродов. - Душанбе: Эр-Граф. 2012 - 241 с.
3. Грамматикаи забони тоҷикӣ. Фонетика ва морфология. Китоби дарсӣ барои мактабҳои олии - Сталинобод: Нашрдавтоҷ.- 1956.-229 с.
4. Грамматикаи забони адабии ҳозираи тоҷик.- Ҷилди 1.Фонетика ва морфология,- Душанбе: Дониш.- 1985.-356 с.
5. Забони адабии ҳозираи тоҷик. Лексикология, фонетика ва морфология. Қисми 1.- Душанбе: Ирфон 1973.
7. Забони адабии ҳозираи тоҷик. Лексикология, фонетика ва морфология. (Қисми 1). - Душанбе: Маориф.- 1982.
8. Лингвистический энциклопедический словарь. М., 1990.- с. 685 .
9. Набиев М. Забони адабии ҳозираи тоҷик. Фонетика ва морфология. Китоби дарсӣ барои мактабҳои олии - қисми 1. - Душанбе, 1983 – с. 192.
10. Розенфельд А.З. Глагол. Сталинабад: Издательство Академии Наук Таджикской ССР, Сталинабад, 1954.
11. Расторгуева В.С., Керимова А. Система таджикского глагола.- М., 1964-291 с.
12. Маҷидов Х., Забони адабии муосири тоҷик. -Ҷилди 1. Луғатшиносӣ, -Душанбе, 2007.
13. Маъсумӣ Н. Феъл // Асарҳои мунтахаб - Ҷилди 2. - Душанбе,1980. - с.176-287.
14. Розенфельд А.З. Глагол. Очерки по грамматике современного таджикского языка. -Вып.1.-изд. АН , / Тадж. ССР. 1953.
15. С.Улуғзода. Восеъ, Душанбе:Ирфон,1979.
16. С.Улуғзода. Ривояти суғдӣ.Душанбе:Адиб, 2012
17. С.Улуғзода. Фирдавсӣ./ Улуғзода. Душанбе: Ирфон, 1985.

ШЕВЯКИН АНДРЕЙ СЕРГЕЕВИЧ,

Юго-Западный государственный университет,
кафедра таможенного дела и мировой экономики, к.э.н., доцент,
РФ, Курск
Тел: +7 951 080 0222, E-mail: Andreas21074@mail.ru

**ВЛИЯНИЕ ДОХОДОВ НИЖЕ ВЕЛИЧИНЫ ПРОЖИТОЧНОГО
МИНИМУМА НА ПРОЦЕССЫ ВОСПРОИЗВОДСТВА
ТРУДОВЫХ РЕСУРСОВ**

Аннотация

В статье исследуются показатели доходов населения, в частности, величина прожиточного минимума и доля населения с доходами ниже данной величины. Внимание уделяется анализу численности населения с доходами ниже среднедушевого денежного дохода. Выделены регионы, характеризующиеся наибольшей долей населения с доходами ниже величины прожиточного минимума.

Ключевые слова: трудовые ресурсы, человеческие ресурсы, доходы, прожиточный минимум.

ШЕВЯКИН АНДРЕЙ СЕРГЕЕВИЧ,

дотсенти кафедраи умури гумрукӣ ва иқтисодиёти ҷаҳонии
Донишгоҳи давлатии Ҷанубу Ғарбӣ, Федератсияи Россия, Курск

Н.И.И.,
Тел: +7 951 080 0222, E-mail: Andreas21074@mail.ru

**Таъсири даромадҳои камтар аз ҳадди ақалли
рӯзгузаронӣ ба равандҳои бозтавлиди захираҳои меҳнатӣ**

Аннотатсия

Дар мақола нишондиҳандаҳои даромадҳои аҳоли, аз ҷумла андозаи ҳадди ақалли рӯзгузаронӣ ва ҳиссаи аҳолии дорои даромадҳои камтар аз андозаи мазкур мавриди таҳлил қарор дода мешавад. Ба таҳлили шумораи аҳолии дорои даромади камтар аз даромади миёнаи пулӣ бар сари аҳоли бештар таваҷҷуҳ дода шудааст. Минтақаҳои зикр мегарданд, ки бо ҳиссаи аҳолии дорои даромадҳои камтар аз андозаи ҳадди ақалли рӯзгузаронӣ ҳос мебошанд.

Калидвожаҳо: захираҳои меҳнатӣ, захираҳои инсонӣ, даромадҳо, ҳадди ақалли рӯзгузаронӣ.

SHEVYAKIN ANDREY SERGEEVICH,

South-West State University, Russian Federation, Kursk
Department of Customs Affairs and World Economy, Candidate in Economics,
Associate professor,
Phone: +7 951 080 0222, Email: Andreas21074@mail.ru,

**The impact of income below the subsistence minimum
on the processes of labor resources reproduction**

Annotation

The article explores the indicators of population income, in particular, the value of the subsistence minimum and the proportion of the population with incomes below this value. Attention is paid to the analysis of the population with incomes below average regional income. There are identified the regions with the largest share of the population with incomes below the subsistence minimum.

Key words: labor resources, human resources, income, subsistence level.

В современном обществе и экономике человеческие ресурсы рассматриваются с позиции фактора производства, выступая, в первую очередь, в качестве трудовых ресурсов, процессы формирования и использования которых являются многогранным долгосрочным процессом. Важным условием качественного расширенного воспроизводства человеческих ресурсов является обеспечение достаточно высокого уровня жизни, который в большинстве случаев обуславливается уровнем доходов от трудовой деятельности. Негативным фактором

воздействия на трудовые ресурсы является бедность, то есть получение доходов, недостаточных для обеспечения приемлемого уровня жизни для людей.

В качестве порогового значения, определяющего низкий уровень оплаты труда, традиционно используется значение прожиточного минимума, который представляет собой пороговое значение стоимостной величины достаточной для обеспечения нормальной жизнедеятельности индивида. На рисунке 1 приведена динамика величины прожиточного минимума в Российской Федерации за период 1992-2017 гг.

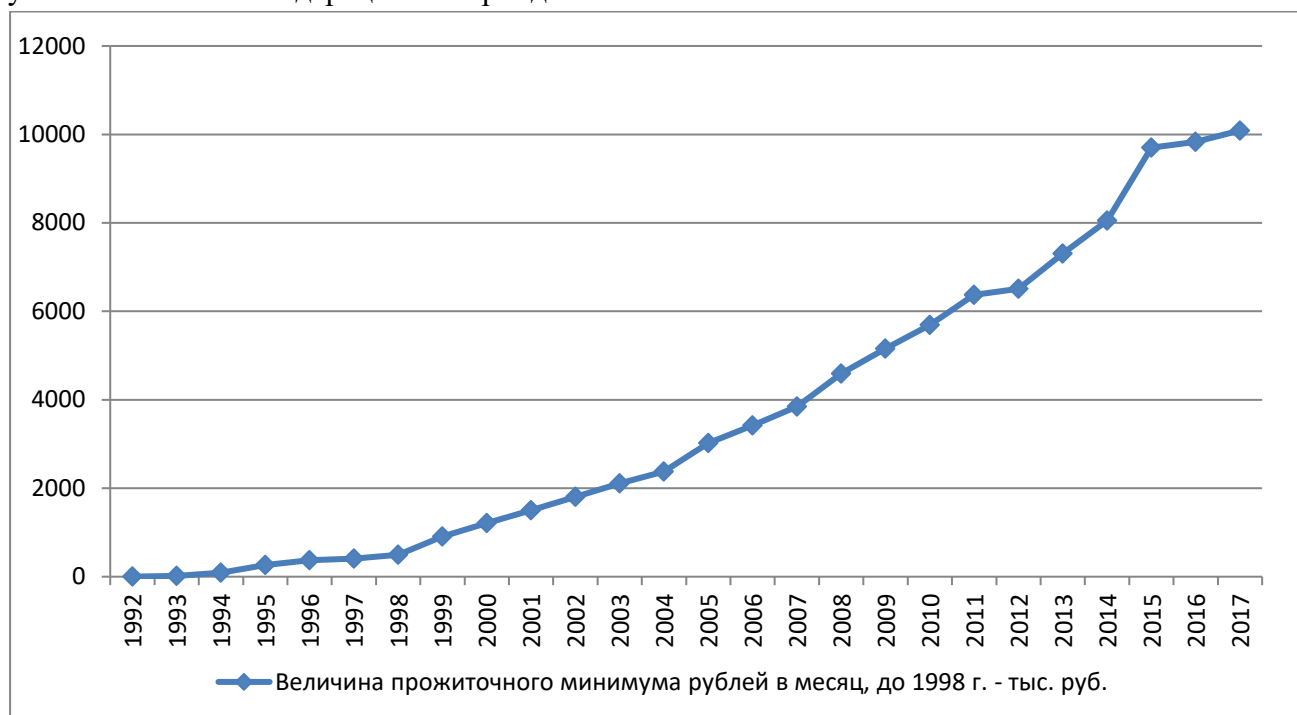

Рисунок 1 - Величина прожиточного минимума в Российской Федерации в 1992-2017 гг.

Анализ данных, представленных на рисунке 1, демонстрирует устойчивую тенденцию к увеличению величины прожиточного минимума за исследуемый период. До 2000 г. наблюдался период крайне интенсивного роста данного показателя, что было обусловлено высоким уровнем инфляции и кризисными явлениями в экономике. За период с 2000 г. по 2017 г. динамика роста замедлилась, но составила 8,3 раза. Наибольшее увеличение показателя в 20,5% пришлось на 2015 г. и проявилось на фоне экономического кризиса и санкционного внешнеполитического давления.

Для более полного анализа сложившейся ситуации выглядит актуальным изучить численность населения, имеющего среднедушевые денежные доходы ниже величины прожиточного минимума и сравнить значения показателя по различным регионам Российской Федерации с целью оценить уровень их дифференциации. На рисунке 2 представлен график, характеризующий численность населения регионов Российской Федерации, имеющего среднедушевые денежные доходы ниже величины прожиточного минимума, в процентах от общей численности населения по различным регионам в 2017 г.

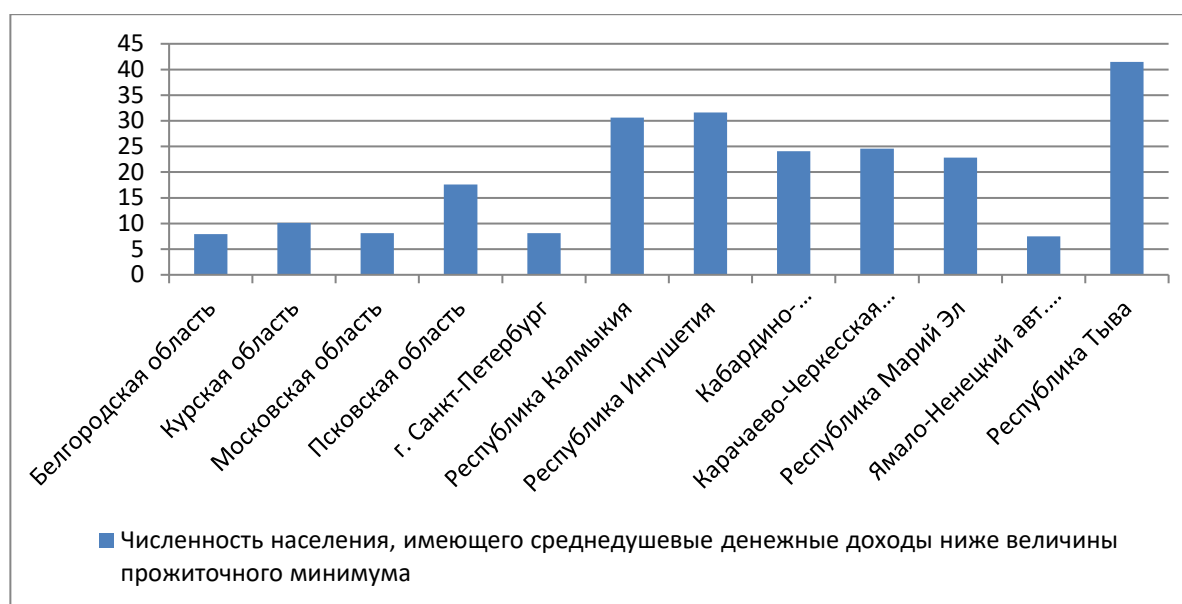

Рисунок 2 – Численность населения, имеющего среднедушевые денежные доходы ниже величины прожиточного минимума, в процентах от общей численности населения по различным регионам Российской Федерации в 2017 г.

При анализе рисунка 2 можно изучить разницу в доле населения с доходами ниже прожиточного минимума по различным регионам. К регионам с минимальной долей населения с доходами ниже величины прожиточного минимума можно отнести Московскую и Белгородскую области, город Санкт-Петербург и Ямало-Ненецкий автономный округ. В данных регионах уровень исследуемой группы населения не превышает 10%. Минимальная величина зафиксирована в Ямало-Ненецком автономном округе на уровне 7,5%. В Санкт-Петербурге и Московской области доля населения, имеющего среднедушевые денежные доходы ниже величины прожиточного минимума, лишь немногим выше и составляет 8,1%, а в Белгородской области данная величина составляет 7,9%.

Наиболее высокие значения показателя наблюдаются в республике Тыва, в которой наблюдается численность населения с доходами ниже величины прожиточного минимума на уровне выше 40%. В республике Ингушетия данный показатель составляет 31,5%, а в Калмыкии лишь немногим меньше данной величины. Возможно выделить еще достаточно большое количество депрессивных по данному направлению регионов, в которых доля людей с доходами ниже величины прожиточного минимума колеблется в пределах от 18% до 25%.

таблица 1 – Распределение численности населения по размерам соотношения денежных доходов и величины прожиточного минимума в целом по Российской Федерации и по субъектам за 2017 г.

Регион	Интервальные группы соотношения денежных доходов и величины прожиточного минимума (ПМ)							В процентах к общей численности населения с денежными доходами ниже величины прожиточного минимума
	до 0,5 ПМ	от 0,5 ПМ до 1,0 ПМ	от 1,0 ПМ до 1,5 ПМ	от 1,5 ПМ до 2,0 ПМ	от 2,0 ПМ до 3,0 ПМ	от 3,0 ПМ до 6,0 ПМ	свыше 6,0 ПМ	
Российская Федерация	2,1	11,1	14,8	13,9	21,0	26,4	10,7	100
Белгородская область	0,9	7,0	11,7	12,6	21,5	31,4	14,9	0,6
Курская область	1,1	8,9	14,3	14,6	22,9	28,5	9,7	0,5
г.Москва	1,3	7,6	11,5	12,0	20,1	30,4	17,0	5,1
г.Санкт-Петербург	1,0	7,1	11,3	12,1	20,7	31,3	16,6	2,0
Республика Крым	2,7	16,4	20,5	17,2	21,5	18,3	3,4	1,7
Чеченская Республика	3,6	17,0	19,7	16,1	20,5	18,8	4,3	1,4
Республика Мордовия	2,6	16,3	20,7	17,3	21,7	18,2	3,3	0,7
Тюменская область	2,7	12,0	14,8	13,5	20,1	25,5	11,4	2,5
Магаданская область	1,8	11,6	16,4	15,4	22,4	25,0	7,5	0,1

Анализ таблицы 1 позволяет сделать вывод о том, что в Российской Федерации наибольшая доля населения в 26,4% приходится на интервальную группу денежных доходов от 3 до 6 величин прожиточного минимума. Аналогичная ситуация наблюдается в ряде регионов, которые отличаются высокими показателями экономического развития. Но по ряду регионов наибольшая часть населения приходится на интервальные группы с меньшим уровнем доходов. В частности, в Республике Крым 21,5 % населения получает доход от 2 до 3 величин прожиточного минимума, а еще 20,5 на интервальную группу от 1 до 1,5 величин. Во многом схожая ситуация наблюдается и в Чеченской Республике.

Целесообразно проанализировать не только численность населения с доходами ниже величины прожиточного минимума, но и его распределение по отношению к среднедушевому денежному доходу. Данный показатель позволяет более полно изучить распределение доходов и степень дифференциации населения по достатку. На рисунке 3 представлен график, характеризующий численность населения регионов Российской Федерации, имеющего среднедушевые денежные доходы ниже величины среднедушевого денежного дохода по региону, в процентах от общей численности населения по в 2017 году.

Рисунок 3 - Численность населения Российской Федерации, имеющего среднедушевые доходы ниже среднедушевого денежного дохода, 2017 год

Данные, приведенные на рисунке 3, демонстрируют, что в целом по стране изучаемый показатель колеблется в пределах от 62% до 66%. В качестве положительной тенденции это возможно отметить в виду достаточно низкого уровня дифференциации доходов населения по различным регионам Российской Федерации. При этом вызывает опасения достаточно высокая доля населения, которое имеет доходы ниже среднедушевых. На данную группу приходится лишь чуть менее двух третей от общей численности населения.

К регионам с наименьшей численностью относятся Тверская область, республики Карелия и Ингушетия. В республике Ингушетия при этом наблюдается один из самых высоких по стране процентов населения с доходами ниже прожиточного минимума. На наш взгляд, сложившаяся тенденция может объясняться низким уровнем среднедушевого дохода в данном регионе. В тоже время, в ряде регионов с относительно низкой долей населения с доходами ниже величины прожиточного минимума, напротив, наблюдается наиболее высокая численность населения с доходами ниже среднедушевых. К таким регионам можно относятся Москва и Санкт-Петербург, а также Ямало-Ненецкий автономный округ. Регионы, имеющие средние показатели по доле населения с доходами ниже прожиточного минимума аналогичным образом представлены в середине списка и по численности населения с доходами ниже среднедушевых. Это свидетельствует о высокой степени корреляции исследуемых показателей.

Анализ численности населения с доходами ниже величины прожиточного минимума позволяет сделать вывод о существовании ряда негативных факторов влияния недостаточного уровня материального благосостояния на человеческие ресурсы региона и уровень его развития в целом.

Библиографический список

1. Минакова И.В., Коварда В.В. Взаимозаменяемость и взаимодополняемость ресурсов в региональной экономике // Региональная экономика: теория и практика. 2011. №33. С. 2-9
2. Цуканова Н.Е. Демографические процессы в России: современное состояние и прогнозирование / Национальные интересы: приоритеты и безопасность. 2011. № 27. С. 14-23.
3. Баймурзина Г.Р., Мирзабалаева Ф.И. Индекс эффективности реализации трудового потенциала как показатель качества социально-трудовой среды (региональный аспект) // Проблемы развития территории. 2017. №2(88). С. 106-123
4. Римашевская Н.М., Бочкарева В.К., Мигранова Л.А., Молчанова Е.В., Токсонбаева М.С. Человеческий потенциал российских регионов // Народонаселение. 2013. №6(61). С. 084-141
5. Мигранова Л.А., Токсонбаева М.С. Качество трудового потенциала российских регионов // Народонаселение. 2014. №2(64). С. 102-120

УДК: 574 (575.3)

ГУЛАХМЕДОВ МУСАМИР,

профессори кафедраи сиёсатшиносии
Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С. Айни,
доктори илмҳои фалсафа, ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 121

МИРЗОЕВ САИДМУЗАФФАР МИРЗОМУРОДОВИЧ,

докторанти (Ph.D) кафедраи сиёсатшиносии
Донишгоҳи давлатии омӯзгории Тоҷикистон ба номи С. Айни,
ш. Душанбе, хиёбони Рӯдакӣ, 121
Тел.: 988-35-34-50, E-mail: M.Saidmuzaffar@mail.ru

АБДУНАЗАРОВА ГУЛҶАҲОН АБДУМАҶИДОВНА,

ассистенти кафедраи “Забонҳо”-и
Коллеҷи техникии ба номи М. Осимӣ,
ш. Душанбе, кӯчаи Айни, 41
Тел.: 905-03-04-06

СИЁСАТ ВА ФАРҶАНГИ ЭКОЛОҒИ

Аннотатсия

Яке аз масъалаҳои мақолаи мазкур ин муҳофизати муҳити зист, ҳифзи табиат, истифодаи оқилона ва барқарорсозии захираҳои он ва дар маҷмӯъ солимгардонии ҷомеа мебошад. Ин масоил тибқи категорияҳо ва ҳадафҳои дар қонунгузориҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон гузошташуда пешбинӣ гардидааст.

Мавзӯи дигари ин мақола саҳми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон дар ҳалли мушкилоти гидроэкологӣ дар сайёра мебошад.

Ҳамин тариқ, зери мафҳуми ҳуқуқҳои экологӣ маҷмӯи асосии экологӣ – ҳуқуқӣ ва ҷанбаҳои он фаҳмида мешавад, ки муносибати инфиродии иҷтимоиро дар муҳофизати муҳити атроф аз оӯдагиҳои кимиёвӣ, физикӣ ва таъсироти биологиро муайян мекунад.

***Калидвожаҳо:** сиёсат, қонун, экология, ҳифзи табиат, гидроэкологӣ, конституция, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҳавои атмосферӣ, муносибатҳои иҷтимоӣ, меъёрҳои экологӣ-санитарӣ*

ГУЛАХМЕДОВ МУСАМИР,

профессор кафедры политологии
Таджикского государственного педагогического университета им. С. Айни,
доктор философских наук,
г. Душанбе, проспект Рудаки, 121

МИРЗОЕВ САИДМУЗАФФАР МИРЗОМУРОДОВИЧ,

докторант (Ph.D) кафедры политологии
Таджикского государственного педагогического университета им. С. Айни,
г. Душанбе, проспект Рудаки, 121,
Тел.: 988-35-34-50, E-mail: M.Saidmuzaffar@mail.ru

АБДУНАЗАРОВА ГУЛДЖАХОН АБДУМАДЖИДОВНА,

ассистент кафедры “Языки”
Технического колледжа имени академика М. Осими,
г. Душанбе, ул. С. Айни, 41.
Тел.: 905-03-04-06

ПОЛИТИКА И ЭКОЛОГИЧЕСКАЯ КУЛЬТУРА

Аннотация

Одним из вопросов в этой статье является защита окружающей среды, сохранение природы, ее рациональное использование и восстановление ее ресурсов, и улучшение всего сообщества в целом. Эти вопросы определены в соответствии с категориями и целями поставленными законодательством Республики Таджикистан.

Еще одной темой данной статьи является вклад Президента Республики Таджикистан в решении гидроэкологических проблем на планете.

Таким образом, под понятием экологических прав понимается основной эколого-правовой пакет и его аспекты, определяющие индивидуальную социальную связь в защите окружающей среды от химических, физических и биологических загрязнений.

***Ключевые слова:** политика, закон, экология, охрана природы, гидроэкологический, конституция, Республика Таджикистан, атмосферный воздух, социальные отношения, экологические санитарные нормы*

GULAHMEDOV MUSAMIR,

Professor of Political Sciences Department
of Tajik State Pedagogical University named after Sadridin Ayni,
Doctor of Philosophy
Dushanbe, 121, Rudaki Avenue

MIRZOEV SAIDMUZAFFAR MIRZOMURODOVICH,

PhD student of Political Sciences Department

of Tajik State Pedagogical University named after Sadriddin Ayni,
Dushanbe, 121, Rudaki avenue.

Phone: 988-35-34-50, E-mail: M.Saidmuzaffar@mail.ru

ABDUNAZAROVA GULJAHON ABDUMAJIDOVNA,

Assistant of Languages Department
of Technical College named after M. Osimy,
Dushanbe, 41, S. Ayni str., Phone: 905-03-04-06

ENVIRONMENTAL POLICY AND CULTURE

Annotation

One of the issues of this article is the protection of the environment, nature conservation, rational use and restoration of its resources, and health care of society as a whole. These issues identified according to the categories and goals of the legislation of the Republic of Tajikistan.

Another issue of this article is the contribution of the President of the Republic of Tajikistan in solving hydro-environmental problems in the world.

Thus, the concept of environmental rights is the main environmental and legal set and its aspects, which determines individual social relations with environmental protection from chemical, physical pollution and biological effects.

Keywords: *policy, law, ecology, nature protection, hydro-ecological, constitution, Republic of Tajikistan, atmospheric air, social relations, environmentally sanitary norms*

Дар охири асри XX ва ибтидои асри XXI инсоният ба бухрони ҷаҳонишавӣ дучор шуд, ки яке аз бахшҳои он вобаста ба соҳаи экология мебошад. Ба ақидаи коршиносон мушкилоти мавҷудаи экологӣ ба муносибати нодуруст ва харобиовари инсон нисбат ба табиат мебошад. Оид ба ин масоил ба таърихи таълиму тарбия ва махсусан тарбияи экологии осори илмию фарҳангии ниёгони худ назар афканем мебинем, ки аҷдоди мо дар он замонҳои қадим ба масъалаи тарбияи экологӣ чӣ гуна муносибат мекарданд. Гузаштагони мо маъмулан он қисматҳои кӯхистони камзамини худро маскан мекарданд, ки чашма доштанд. Чашмаҳоро аз ҷумлаи муқаддасоти иллоҳӣ шумурда, ба онҳо бо эътиқоди эҳтироми бузург муносибат дошта, олуи қардани обро гуноҳи саҳт меҳисобиданд. Имрӯз дар назди инсоният масъалаҳои экологии зиёде истодаанд, ки бе ҳалли дурусти онҳо зиндагии осудаҳолонани инсониятро таъмин намудан ғайриимкон аст.

Табиат саҳтгир бошад, ҳодисаҳои табиат аз он саҳтгиртар мебошанд. Аммо ҳодисаҳое аз қабилӣ обхезӣ, заминҷунбӣ, тӯфону бодҳои саҳт, вулқонҳо, раъду барқ, ки гоҳо сӯхторҳои азимеро ба вучуд меоранд, махсусан ба муқобили инсон равона қарда наҷудаанд, балки ба таври ғайримутаҷаққил рӯй медиҳанд ва ҷони садҳо одамонро зери хатар меғуздоранд.

Ҳодисаҳои табиат, бо вучуди ин ки зарари зиёди ҷонӣ моддӣ меоранд, тарбия ҳам мекунад: инсон дар ин мавриду муборизаҳо муттаҳид, башардӯст, андешаманд ва хушёру зирак мешавад. Муттаҳид мешаванд, то хавфу хатарро, ки ба сари ҷамагон омадааст, барҳам

зананд. Башардӯст мешаванд, ки ин гуна ҳодиса мумкин аст ба сари ҳама ояд. Андешаманд мешаванд, то ки минбаъд чӣ гуна чунин ҳодисахоро метавон пешгирӣ намуд.

Масъалаҳои экологии муосир тамоми ҷабҳаҳои зиндагии инсонро фаро гирифта, ҷомеаи ҷаҳониро ба ташвиш овардааст. Ин масъалаҳо ҳудуди табиӣ ва давлатӣ надоранд. Аз ин рӯ, ҷомеаи ҷаҳонӣ тамоми давлатҳоро хушдор додааст, ки фочиаи экологиро дар якҷоягӣ ва бо дастгирии ҳамдигар бартараф намудан имконпазир аст. Тағйирёбии иқлим, нигоҳдории гуногуни биологӣ ва мубориза бар зидди биёбоншавӣ, пеш аз ҳама, ба омилҳои иҷтимоӣ ва иқтисодӣ вобаста буда, ҳалли онҳо на танҳо ба воситаи техникӣ, балки бо роҳи дигаргуншавии ҷаҳонбинии аҳоли нисбат ба иқлим, ба тоза нигоҳ доштани об, ҳаво ва муҳити зист амалӣ мегардад.

Фарҳанги истифодаи сарватҳои табиӣ, аз қабилӣ об, дар амал иҷро кардани одоб, дониш, маҳорат, муносибатҳои гуногун ва риояи тартибу қоида ва меъёрҳои худ мебошад. Дар сиёсати фарҳанги истифодаи об пурра ба эътибор гирифтани чунин самтҳо зарур аст:

- Маълумоти доимӣ доштан оид ба истифодаи об ва инкишоф додани он;
- Корҳои тарбиявӣ маърифатӣ оид ба истифодаи сарфакоронаи оби нӯшокӣ;
- Тарғиби доимии истифодаи оқилонаи об;
- Ҷорӣ намудани шаклу усулҳо, таҷрибаи пешқадами дигар кишварҳо ва таҳқиқоти илмӣ нав оид ба истифодаи об;
- Нақши муассири воситаҳои ахбори омма, дар тарбияи фарҳанги истифодаи оқилонаи оби нӯшокӣ.

Мувофиқи меъёр истифодабарии об – ин худ тамоюли неки инъикоскунандаи фарҳанги истифодаи оқилонаи об буда, муайянкунандаи натиҷаи кори тарбияи фарҳангии истифодаи об мегардад.

Оби ҳифзкардаи мо барои обшор кардани заминҳои нав, бунёди деҳаву шаҳракҳои нав ва шодобгардонии мардуми ташналаби сайёра мадад хоҳад шуд.

Истифодабарии оби нӯшокӣ дар фаъолияти инсон аз ҳама муҳимтарин ба ҳисоб рафта, солимии ҳамешагӣ ва дарозумрии ўро таъмин мекунад.

Аз рӯи маълумоти Ташкилоти Умумиҷаҳонии Тандурустӣ зиёда аз 80% солимии инсон аз сифати оби нӯшокӣ вобаста аст [5, 24].

Дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳифзи табиат, истифодаи оқилона ва барқарорсозии захираҳои он, солимгардонии муҳити зист вазифаи умумидавлатӣ, кори тамоми мардум ва қарзи маънавии ҳар як шаҳрванд мебошад. Дар моддаи 44 Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон омадааст: “Ҳифзи табиат, ёдгориҳои таърихиву фарҳангӣ вазифаи ҳар як шахс аст” [1, 22].

Сиёсати хирадмандона ва дурандешонаи Президенти мамлакат Эмомалӣ Раҳмон аз минбари бонуфузи Созмони Милали Муттаҳид оид ба эълони соли 2003-юм “Соли байналхалқии оби тоза” аз ҷониби 180 давлати ҷаҳон дастгирии комил ёфт. Аз 22-юми марти соли 2005 даҳсолаи байналмилалӣ амалиёти “Об-барои ҳаёт” оғоз гардид, ки солҳои 2005-2015-ро дар бар мегирифт. Соли 2013 соли “Байналмилалӣ ҳамкорӣ дар соҳаи об” эълон гардида буд.

Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, мухтарам Эмомалӣ Раҳмон муҳим будани таъминоти об барои сокинони сайёра ба инобат гирифта, дар Форуми 7-уми ҷаҳонӣ об, ки

моҳи апрели соли 2015 дар Ҷумҳурии Корея баргузор гардид, эълон намудани Даҳсолаи байналмилалӣ амал “Об-барои рушди устувор, солҳои 2018–2028”-ро ба миён гузоштанд. Маҷмаъи Умумии Созмони Милали Муттаҳид 21-уми декабри соли 2016 ин пешниҳоди Сардори давлати Тоҷикистонро пазируфта, таҳти унвони “Даҳсолаи байналмилалӣ амал “Об-барои рушди устувор, солҳои 2018 – 2028” катънома қабул кард. Онро 177 кишвари аъзои Созмони Милали Муттаҳид ҷонибдорӣ намуданд, ки ин чорумин ташаббуси Сарвари давлат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар соҳаи об мебошад.

Мутахассисон ҳадафҳои Даҳсолаи байналмилалӣ амал “Об барои рушди устувор”, 2018 – 2028 – ро чунин шарҳ додаанд:

- Баланс бардоштани сатҳи донишу огоҳии ҷомеаи ҷаҳонӣ, тавсеаи ҳамкорӣ дар сатҳи ҷаҳонӣ, минтақавӣ, миллий;

- Ҳамкориҳои байни сохторҳои давлатӣ ва ғайридавлатӣ, ҷалби қонун, қавонон, намоёндогони илму маориф ва соҳибкорон дар раванди баррасӣ ва ҳалли мушкилоти марбут ба идоракунии захираҳои об;

- Ба назари эътибор гирифтани дастоварду қомеъҳои даҳсола, инчунин, тазоду норасоиҳои раванди иҷроӣ вазифаҳои он;

- Зарурати тақмили усули гендерӣ дар идоракунии захираҳои об;

- Тавсеаи ҳамкориҳои илмиву технологӣ вобаста ба василаҳои сарфақорӣ ва қам намудани талафоти об;

- Таъмини ҳамкориҳои фаромарзӣ дар соҳаи об, ки яке аз омилҳои сулҳу субот ба ҳисоб меравад;

- Истифодаи оқилона ва самараноки захираҳои об ҷиҳати тавсеа бахшидани рушди иҷтимоӣ иқтисодӣ, ки омилҳои қоҳиш додани қамбизоатӣ мебошад;

- Идораи захираҳои об ба мақсади таъмини амнияти озуқаворӣ, энергетикӣ, саноат ва ғайра [5, 37].

Иқдоми Ҷумҳурии Тоҷикистон, ҳоса Президенти мамлақат Эмомалӣ Раҳмон ба он хотир аст, ки бо афзун гардидани шумораи аҳолии сайёра ва рушди бахшҳои гуногуни иқтисодиёт инсоният тӯли таърихи бисёрҳазорсолаи ҳеш бори аввал ба норасоии шадиди оби нӯшокӣ дучор ҳоҳад омад, ки нодида гирифтани он оқибатҳои ҳалокатовар дошта, ҳавфи заволи тамаддуни инсониро пеш меорад.

Аз рӯйи баъзе маълумотҳо, тақрибан 750 миллион нафар дар ҷаҳон ба оби тозаӣ нӯшокӣ, 2,5 миллиард нафар ба шароити қоҳи бехдоштӣ дастрасӣ надоранд. Офатҳои табиӣ марбут ба об ҳар сол ба ҳисоби миёна ба андозаи беш аз 60 миллиард доллари амриқӣ ҳисорот оварда, ҳушқоҳӣ ва биёбоншавӣ ба сарчашмаҳои василаҳои зиндагии зиёда аз як миллиарду дусад миллион нафар дар тамоми ҷаҳон таҳдид мекунад.

Барои ҳалли мушкилоти об роҳбарияти давлати Тоҷикистон, Асосгузори сулҳу ваҳдати миллий - Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, борҳо аз минбарҳои бонуфузи байналмилалӣ қомеаи ҷаҳониро ҳушдор додаанд, ки қамбудии оби тоза барои ҳаёт ва тамаддуни башарият оқибатҳои фӯҷеаовар дорад ва ҳалли ин проблемаи умумиҷаҳонӣ яке аз вазифаҳои умдаи инсоният дар ҳазорсолаи нав мебошад.

Таъкид кардан бамаврид аст, ки Тоҷикистон дар Осиёи Марказӣ аз лиҳози захираҳои об бойтарин кишвар аст. Ҳар сол дар қаламрави кишвар 64 миллиард м³ об ташаккул меёбад, ки ин тақрибан 60 фоизи ҳаҷми оби дарёҳои минтақаро ташкил медиҳад [5, 17].

Сиёсати Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи ҳифзи муҳити зист ба таъмини бартарҳои манфиатҳои экологии ҷамъиятӣ бо дарназардошти пайвастагии илман асосноки инкишофи фаъолияти хоҷагӣ ва муносибатҳои он, истифодаи оқилонаи захираҳои табиӣ ва ҳифзи кафолатноки ҳуқуқи инсон барои муҳити солиму мусоиди зиндагӣ нигаронида шудааст. Ҷумҳурии Тоҷикистон зарурати ҳамкориҳои васею самарабахши байналмилалиро бо мақсади эмин доштани табиати замин ва муқаррар намудани амнияти умумӣ ва пурраи экологии ҷомеаи ҷаҳонӣ ба асос мегирад.

Ба ҳалли масъалаҳои фарҳанги экологӣ натавон ҳонандагон ва донишҷӯён, балки ҳамаи кишварҳои ҷомеаро ҷалб намудан лозим аст. Дониш ва фарҳанги экологии аҳоли яке аз асосҳои ташаккулёбии шакли ҳаёти инсон ба ҳисоб рафта, ба таъмини рушди устувори кишвар мусоидат мекунад. Масъалаи экология дар Тоҷикистон яке аз масоили муҳим ба ҳисоб меравад.

Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон барои ҳалли масъалаҳои ҳифзи муҳити зист, истифодаи самараноки захираҳои табиӣ ва таъмини рушди устувор як қатор ҳуҷҷатҳои қонунгузорӣ ва санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ таҳия ва амалӣ намудааст. Аз ҷумла, дар Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ҳифзи муҳити зист” қабул карда шудааст, ки ҳадафи он ба танзим даровардани муносибатҳо дар соҳаи амали байниҳамдигарии ҷомеа ва табиат бо мақсади нигоҳдории сарватҳои табиӣ ва муҳити табиӣ зисти инсон, истифодаи оқилона ва тақрористеҳсолкунии захираҳои табиӣ, пешгирии таъсири зараровари экологии фаъолияти хоҷагӣ ва фаъолиятҳои дигар, солимгардонӣ ва тартиботи ҳуқуқӣ дар соҳаи муносибатҳо ба манфиати наслҳои имрӯза ва баъдинаи одамон мебошад.

Накши ҳуқуқ дар низоми ахлоқ тариқи даҳлати ҳудуди ахлоқӣ дар муносибати муайяни иҷтимоӣ ба танзим меояд. Чуноне ки дар моддаи 13-уми Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон омадааст: “Замин, сарватҳои зеризаминӣ, об, фазои ҳавоӣ, олами набототу ҳайвонот ва дигар бойгариҳои табиӣ моликияти истисноии давлат мебошанд ва давлат истифодаи самараноки онҳоро ба манфиати халқ кафолат медиҳад” [1, 9].

Барои аз худ намудани фарҳанги экологӣ, донишҳои экологӣ, ташаккул ёфтани маданияти экологии шаҳрвандон дар ҳамаи мактабҳои миёна, олӣ ва коллеҷҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон сарфи назар аз ихтисос ва касби онҳо таълими ҳатмии донишҳои экологӣ ва маданияти истифодабарии сарватҳои табиат қарор карда шудааст.

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ҳифзи муҳити зист”, ки дар моддаи панҷуми он доир ба “Принсипҳои асосии ҳифзи муҳити зист” чунин оварда шудааст: “Фаъолияти хоҷагидорӣ ва дигар фаъолияти мақомоти ҳокимияти давлатии Ҷумҳурии Тоҷикистон, шахсони воқеӣ ва ҳуқуқие, ки ба муҳити зист таъсир мерасонанд, дар асоси принсипҳои зерин анҷом дода мешавад:

- таъмини волоияти Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон ва санадҳои меъёрии ҳуқуқии Ҷумҳурии Тоҷикистон дар соҳаи ҳифзи муҳити зист;
- афзалияти ҳифзи ҳаёт ва саломатии инсон, риояи ҳуқуқи он ба муҳити мусоиди зист;

- барқарор сохтан, нигоҳ доштан ва оқилона истифода бурдани муҳити зист бо мақсади баланд бардоштани сатҳи зиндагӣ, таъмини муҳити мусоиди зист барои қору истироҳати аҳоли;

- пайвасти илман асосноки манфиатҳои ҳуқуқӣ, экологӣ, иқтисодию иҷтимоии инсон, ҷамъият ва давлат, андешидани чораҳои самаранок бо мақсади ноил шудан ба рушди устувор;

- музднок будани истифодабарии захираҳои табиӣ ва ҷуброни зарари ба муҳити зист расонидашуда;

- мустақилияти назорат дар соҳаи ҳифзи муҳити зист;

- эҳтимолияти хатари экологии фаъолияти хоҷагидорӣ ва дигар фаъолияти ба нақша гирифташаванда;

- арзёбии таъсир ба муҳити зист ҳангоми қабули қарорҳо оид ба фаъолияти хоҷагидорӣ ва дигар фаъолият;

- афзалияти нигоҳдории системаҳои экологӣ, ландшафт ва комплексҳои табиӣ;

- имконпазирии таъсири фаъолияти хоҷагидорӣ ва дигар фаъолият ба муҳити табиат бо назардошти талабот дар соҳаи ҳифзи муҳити зист;

- ҳатмӣ будани иштироки мақомоти ҳокимияти давлатӣ, иттиҳодияҳои ҷамъиятӣ ва дигар муассисаҳои ғайритиҷоратӣ, шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ дар фаъолият оид ба ҳифзи муҳити зист;

- риояи ҳуқуқи ҳар як шахс барои дарёфти маълумоти дақиқ оид ба ҳолати муҳити зист, инчунин иштироки шаҳрвандон дар қабули қарорҳои марбут ба ҳуқуқи онҳо ба муҳити зисти мусоид тибқи қонунгузори Чумҳурии Тоҷикистон;

- ҳавасманд ва дастгирӣ кардани ҳамкориҳои ташкилотҳои ҷамъиятӣ ва шаҳрвандон бо мақомоти ҳокимияти давлатӣ дар масъалаҳои ҳифзи муҳити зист ва истифодаи оқилонаи захираҳои табиӣ;

- ногузир будани ҷавобгарӣ барои риоя накардани қонунгузорӣ дар соҳаи ҳифзи муҳити зист;

- ташкил ва рушди системаи маърифати экологӣ, тарбия ва ташаккули фарҳанги экологӣ;

- ҳамкориҳои байналмилалӣ” [2].

Танҳо дар ҳолати баланд бардоштани фарҳанги экологии ҷомеа, масъалаҳои марбут ба ҳифзи табиатро ҳал кардан мумкин аст. Насли башар бояд дарк намояд, ки ҳаръ як муносибати бешууроно нисбат ба табиат ва сарватҳои он ба сари ҳудаш ва ба дигарон хатар ба вучуд меорад. Шуури экологӣ, ҳамчун қисми таркибии шуури ҷамъиятӣ инсонро ба табиат нишон медиҳад.

Дониш ва фарҳанги экологӣ аз бисёр ҷиҳат ба шуури экологии шахс вобаста аст ва ин аз муҳити оила, боғча, муассисаҳои таҳсилоти миёнаи умумӣ сарчашма гирифта, ба таъмини рушди устувори тараққиёти кишвар замина мегузорад.

Мақсади асосии фарҳанги экологии аҳоли ва ҳамкориҳои тарафҳои дахлдор оид ба рушд ва қабули тадбирҳои пешгирикунанда, ки ба ҳифзи нерӯи табиӣ, захираҳои моддӣ ва ҳифзи муҳити зист, қонеъгардонии эҳтиёҷоти иҷтимоию иқтисодӣ, баҳисобгирии манфиатҳои ҷомеа

ва ҳифзи саломатии одамон, инчунин нигоҳдории муҳити зисти солим барои наслҳои оянда мебошад.

Дар фарҳанги исломӣ низ об дар офариниш мартабаи бузург дошта, он аз ҷониби Худованд пештар аз дигар унсурҳои табиат офарида шудааст. Тавре дар ояти 7-уми сураи “Ҳуд” – и китоби Қуръон таъкид шудааст: “Ӯ Он (Худо) аст, ки осмонҳоро заминро дар шаш рӯз офарид ва Арши Ӯ дар об буд” [3, 222]. Умуман дар Қуръони Карим ба қувваи ҳаётбахш будани об ишораҳои зиёд рафта, танҳо вожаи “об” дар ин китоби муқаддас беш аз 63 маротиба, тавсифи он бошад беш аз 70 маротиба мавриди истифода қарор гирифтааст [6].

Тарбияи экологӣ ба дараҷаҳои гуногун бояд асоси фарҳанги экологиро дошта бошад. Бинобар ин, методҳои тарбияи экологӣ на фақат ба донишҳои назариявӣ, балки амалӣ, ки таҷрибаи донишҳои фарҳангии якҷанд насл фароҳам омадааст, равона гардад. Маълумоти экологӣ дар худ мазмуни алоқамандии манфиатҳои шахсият ва ҷамъиятро, инъикос менамояд. Фарҳанги экологӣ бояд доимо инкишоф ёбад ва инсонро ба омӯختани муҳити зист ва ҳифзи он ҷалб кунад ва бар зидди ҳодисаҳои номатлуби ҳифзи табиат бетараф набошад. Аз ин ҷунин бар меояд, ки маълумоти экологӣ дар одамон аз нуқтаи назари ҳаёти муҳим ташаккул меёбад.

Сиёсати экологии Ҷумҳурии Тоҷикистон ба он равона карда шудааст, ки насли нав дар инкишофи пешрафти илму техника ҳаёти ҷамъиятӣ ва рушди иқтисодиёти мамлакат фаъол бошанд. Аҳли ҷомеа бояд сиёсати имрӯзаи экологии худро дар доираи стратегияи ҷаҳонии ҳифзи табиат, ки аз ҷониби Созмони Милали Муттаҳид таҳия шудааст, амалӣ намоянд.

Адабиёт

1. Конститутсияи Ҷумҳурии Тоҷикистон. – Душанбе: Нашриёти Ганҷ. 2016. -136 с.
2. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон “Дар бораи ҳифзи муҳити зист”. –Душанбе, - 2011. – 86 с. (АМОҚТ с.2011, №7-8, мод. 614; с..2014,№11, мод.669)
3. Қуръони карим (асл ва матн тарҷумаи тоҷикӣ) [Матн] / зери таҳрири М. Умаров ва Ф. Бобоев. – Душанбе: ЭР-граф, 2011. -1260 с.
4. Саидов М. Маҷмӯи қонунҳои Ҷумҳурии Тоҷикистон дар бораи экология ва сарватҳои табиат / М.Саидов. –Душанбе: Кайҳон. 2007. – 499 с.
5. Тоҷикистон кишвари пешсаф дар ҳалли масъалаҳои глобалӣ вобаста ба об // Маҷмӯи мақолаҳои илмӣ кормандони соҳаи оби Ҷумҳурии Тоҷикистон бахшида ба Даҳсолаи байналмилалӣ амал “Об барои рушди устувор” (сс. 2018 - 2028), -Душанбе, -2018. -344 с.
6. Шарифов, Г. В. Об, ҳаёт, сиёсат [Матн] / Г. В. Шарифов. – Душанбе: Недра, 2013.

МАВЛОНАЗАРОВ СИЛМОН СИЛТОННАЗАРОВИЧ,

мудири кафедраи амнияти иттилоотӣ ва илмҳои табиатшиносии
Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон,
н.и.п.
734003, Душанбе, к.Саид Носир 33,
Тел.:224-83-93, E-mail: silmon@mail.ru

**НАҚШИ ПЕШВОИ МИЛЛАТ ЭМОМАЛӢ РАҲМОН ДАР ТАТБИҚИ ҲУКУМАТИ
ЭЛЕКТРОНӢ ДАР ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН**

Аннотатсия

Дар мақолаи мазкур оид ба Нақши Пешвои миллат Эмомалӣ Раҳмон дар татбиқи ҳукумати электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон маълумот оварда шудааст. Татбиқи Ҳукумати электронӣ дар Тоҷикистон бо ташаббуси бевосита ва дастури супоришҳои Президенти мамлакат, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон оғоз гардидаанд. Соли 2003 бо фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Стратегияи давлатии «Технологияҳои иттилоотӣю коммуникатсионӣ барои рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон» ба тасвиб расид.

Вожаҳои калидӣ: ҳукумати электронӣ, технологияҳои иттилоотӣю коммуникатсионӣ, шахрванд, иттилоот, шабака, интернет, технология.

МАВЛОНАЗАРОВ СИЛМОН СИЛТОННАЗАРОВИЧ,

заведующий кафедрой информационной безопасности и естественных наук
Академии государственного управления при Президенте Республики Таджикистан, к.п.н.,
734003, г.Душанбе, ул.Саид Носира 33,
Тел.:224-83-93. Email: silmon@mail.ru

**Роль Лидера Нации Эмомали Рахмона
во внедрении электронного правительства в Республике Таджикистан**

Аннотация

В данной статье представлена информация о роли Лидера Нации Эмомали Рахмона во внедрении электронного правительства в Республике Таджикистан. Внедрение электронного правительства в Таджикистане началось с непосредственной инициативы, инструкций и указаний Президента страны, Лидера Нации, уважаемого Эмомали Рахмона. В 2003 году Президент Республики Таджикистан утвердил Государственную стратегию «Информационные и коммуникационные технологии для развития Республики Таджикистан».

Ключевые слова: электронное правительство, информационные и коммуникационные технологии, гражданин, информация, сеть, интернет, технологии

MAVLONAZAROV SILMON SILTONNAZAROVICH

Head of Department of Informational Security and Nature Sciences
of the Academy of Public Administration under the President of the Republic of Tajikistan,
Candidate of Pedagogy,
734003, Dushanbe, 33, Said Nosir str.
Phone: 224-83-93, Email: silmon@mail.ru

**Role of the Leader of the Nation Emomali Rakhmon in the implementation
of electronic government in the Republic of Tajikistan**

Annotation

The article presents information about the role of the Leader of the Nation Emomali Rakhmon in the implementation of electronic government in the Republic of Tajikistan. The implementation of electronic government in the Republic of Tajikistan started by the direct initiative, instructions and reference of the President, Leader of the Nation Emomali Rakhmon. In 2003 the President of the Republic of Tajikistan adopted State Strategy on informational and communicational technologies for the development of the Republic of Tajikistan.

Key Words: *e-government, information and communication technologies, citizen, information, network, internet, technology.*

Ҳукумати электронӣ - ин усули пешниҳоди иттилоот ва расонидани маҷмуи хизматҳои ташаккулёфтаи давлатӣ ба шаҳрвандон, тижорат, дигар шохаҳои ҳокимияти давлатӣ ва хизматчиёни давлатӣ мебошад, ки дар ҷараёни он муомилоти бевоситаи арздиҳанда ва намоёндаи давлат то ҳадди ақал коҳиш дода шуда, аз васоити технологияи иттилоотӣ васеъ истифода мешавад. Ҳукумати электронӣ низоми гардиши электронии аснод дар идораи давлатӣ бо автоматикунории умумии тартиби идоравӣ дар миқёси мамлакат ба ҳисоб рафта, бо мақсади баланд бардоштани самаранокии идораи давлатӣ ва коҳиши хароҷоти иҷтимоию коммуникатсионӣ барои ҳар як аҳли ҷомеа ташкил мешавад. Ташкили ҳукумати электронӣ бунёди низоми муайяни умумидавлатии идораи ҷамъиятиро пешбинӣ менамояд, ки ҳалли маҷмуи вазифаҳои вобаста ба идораи аснод ва ҷараёни коркарди онҳоро дар бар мегирад.

“Ҳукумати электронӣ – Соҳаи истифодабарии технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ, ки ҳамкориҳои байни ҳокимияти давлатӣ ва шаҳрвандонро таъмин менамояд.”

Роҳандозии Ҳукумати электронӣ дар Тоҷикистон бо ташаббуси бевосита ва дастури супоришҳои Президенти мамлакат, Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон оғоз

гардидаанд. Худи ҳамон соли 2003 бо фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Стратегияи давлатии «Технологияҳои иттилоотӣю коммуникатсионӣ барои рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон» ба тасвиб расид.

Дар асоси ин стратегия бо имзои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон соли 2004 Барномаи давлатии рушд ва қорӣ намудани технологияҳои иттилоотӣю коммуникатсионӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, соли 2008 Консепсияи сиёсати давлатии иттилоотии Ҷумҳурии Тоҷикистон ва ниҳоят соли 2011 Консепсияи ташаққули ҳукумати электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон тасдиқ ва қабул гардиданд.

Сарвари давлат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон қариб дар ҳамаи суҳбату барномавишон аз таҷрибаи кишварҳои мутарққии ҷаҳон ёдовар шуда, роҷеъ ба аҳамияти татбиқи технологияҳои нави иттилоотӣю коммуникатсионӣ дар соҳаҳои гуногуни хоҷагии халқӣ мамлакат таъкид менамоянд. Аз ҷумла дар Паёми худ ба Маҷлиси Олии мамлакат 26 декабри соли 2018 чунин изҳор намуданд: «Бо дарназардошти равандиҳои муосир, мо бояд қорро ҷиҳати татбиқи иқтисодиёти рақамӣ ва дар соҳаҳои иҷтимоиву иқтисодӣ қорӣ кардани технологияҳои рақамӣ вусъат бахшем».

Ҳукумати электронӣ усули пешниҳоди иттилоот ва расондани маҷмуи хизматҳои ташкилшудаи давлатӣ ба шаҳрвандон дар соҳаҳои иҷтимоиву иқтисодӣ, дигар шоҳаҳои ҳокимияти давлатӣ ва хизматчиёни давлатӣ мебошад, ки дар ҷараёни он муомилоти бевоситаи аризадиҳанда ва намоёндаи давлат як андоза коҳиш дода шуда, истифода аз васоити технологияи иттилоотӣ васеъ ба роҳ монда мешавад. Ташкили ҳукумати электронӣ бунёди низоми муайяни умумидавлатии идораи ҷамъиятиро пешбинӣ менамояд, ки ҳалли маҷмуи вазифаҳои вобаста ба идораи аснод ва ҷараёни коркарди онҳоро дар бар мегирад.

Ин низом ба баланд бардоштани самаранокии идораи давлатӣ ва коҳиши хароҷоти иҷтимоиву коммуникатсионии аҳолии кишвар мусоидат менамояд. Санадҳои меърии ҳуқуқии қабулгардида, назири Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи тасдиқи Барномаи давлатии рушд ва татбиқи технологияҳои иттилоотӣю коммуникатсионӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» аз 3 декабри соли 2004, Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи имзои электронии рақамӣ» ба рушди ҳукумати электронӣ равона гардидаанд. Таваҷҷуҳ ба якҷанд истилоҳот, ки дар раванди дарки ҳукумати электронӣ истифода мешаванд, қори шаҳрвандро осон мегардонад.

Ҳукумати электронӣ дастрасии хизматрасониҳои давлатӣ ба тамоми субъектҳои он (сохтори давлатию хусусӣ ва ҷомеаи шаҳрвандӣ) мутобиқи принципи “ҳар замон” ва “аз ҳар макон” мебошад. Иродаи сиёсии мунтазам такмилёбанда, бозсозӣ ва ё такмили раванди фаъолияти мақомоти давлатӣ дар ҷараёни татбиқ, тавонмандии кадрӣ, ҳамкориҳои ҷонибҳои ҳавасманд (шаҳрванд, сохтори хусусӣ, созмонҳои ҷамъиятӣ) омилҳои таҳрикдиҳандаи ин низом ба шумор мераванд.

Имрӯз бештари хизматрасониҳои электронии хусусӣ, ба монанди харидани чиптаи электронӣ, пардохтҳои гуногун тавассути терминалҳои бонкӣ, мобилӣ, интиқоли пулӣ, эълонҳои электронӣ, хариду фурӯши мавод тавассути шабақаҳои электронӣ ба як ҷизи муқаррарӣ табдил ёфтааст ва хушбахтона, бештари муштариёни бозори интернету алоқаи мобилии кишвар ба хубӣ аз ин хизматрасониҳо огоҳ ҳастанду аз онҳо бархӯрдоранд. Ҳоло

шаҳрвандон метавонанд аз дилхоҳ гӯшаи кишвар нома, арзу шикоят ва дархости худро нисбат ба хизматрасониҳои гуногуни ҷамъиятию давлатӣ ба сомона ва суроғаҳои электронии мақомоти дахлдор бифиристанд ва ҷавоби худро бигиранд. Дастрасӣ ба чунин хизматрасонӣ дар сомонаи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон <http://www.president.tj> ба таври мукамал ба роҳ монда шудааст.

Консепсияи ташаккули ҳукумати электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон, бешубҳа, дар рушди фазои иттилоотии кишвар, бахусус ташаккул ва рушди фарҳанги иттилоотӣ дар даврони рақамӣ саҳмгузор мебошад. Санади мазкур аз ҳадафу афзалиятҳои миллӣ иборат мебошад. Аз ҷумла таҳким бахшидани пойдории иҷтимоиву сиёсӣ ва расидан ба рушди иқтисоду беҳдошти иҷтимоии мардуми Тоҷикистон дар фазое, ки ба волоияти принципҳои иқтисод, озодӣ, шарафи инсон ва таъмини имконоти баробар барои ҳар як шахс баҳри татбиқи тавонмандиаш асос ёфтааст, муҳити технологиро фароҳам меорад. Зеро ислоҳоти идоракунии давлатӣ бо назардошти ташаккул додани низоми рушди миллӣ дар кишвар ва электронӣ кардани коргузориҳо омилҳои асосии шаффофият, масъулиятшиносӣ ва мубориза бо коррупсия мебошанд.

Бо назардошти воқеияти кунунии кишвар, бахусус дастовардҳои технологияи бозори мобилии ватанӣ ва таъки ба қонеъ гардондани ниёзи шаҳрвандон, ба вижа шаҳрвандони хориҷӣ тавассути хизматрасониҳои электронӣ, инкишофи босуръату бобарори ҳукумати электронӣ имконпазир аст. Ҳамин тавр, ҳамкориҳои ҷонибҳо (Ҳукумат ва шаҳрванд) Тоҷикистонро дар самти бунёди ҳукумати электронӣ таҳрик бахшида, ба як кишвари транзитии коммуникатсионӣ мубаддал хоҳад кард.

Яке аз механизмҳои муҳими таъмини шаффофият ва иштироки ғайбӣ ҷомеаи шаҳрвандӣ дар раванди муқовимат ба коррупсия ин ҳукумати электронӣ мебошад. Даҳсолаи дуум аст, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон ин падидаи ҷадиди иҷтимоӣ ва сиёсӣ амал мекунад. Ҳукумати электронӣ шоха ё дастгоҳи нави давлатӣ набуда, балки иҷрои вазифаҳои ҳокимияти иҷроияи давлатӣ тавассути технологияҳои иттилоотию коммуникатсионӣ мебошад. Доираи он хизматрасониҳои давлатӣ, яъне хизматрасониҳоеро, ки меёран асоснокшуда, аз ҷониби мақомоти давлатӣ ба шаҳрванд, соҳибкор ё дигар мақомоти давлатӣ расонда мешаванд, дар бар мегирад. Ҳукумати электронӣ, чи тавре таҷрибаи ҷаҳонӣ собит месозад, ба қомилан баланд бардоштани сатҳу сифати хизматрасониҳои давлатӣ мусоидат мекунад.

Дар бобати нақши ҳукумати электронӣ дар мубориза бар зидди коррупсия, муқовимат ба он Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон борҳо дар суҳбатҳои худ таъкид намудаанд. Махсусан супоришу дастурҳои Пешвои миллат дар Паёми соли 2012 барои истифодаи ҳукумати электронӣ дар пешоҳанги муқовимат ба коррупсия нақши калидӣ доранд. Мисол, дар Паём зикр шуд, ки тавассути ҳукумати электронӣ “номгуи зиёди хизматрасониҳои давлатӣ ба шаҳрвандон ба таври электронӣ саривақт ва босифат расонда шуда, зуҳуроти номатлубе чун бюрократизм ва коррупсия тадриҷан аз байн бурда шаванд”. Ё ин ки “ҷиҳати таъмини шаффофияти сарфи маблағҳои буҷетӣ ва истифодаи дурусти захираҳои моддиву молиявӣ пешниҳод мегардад, ки мубодилаи электронии маълумот байни мақомоти давлатӣ васеъ ба роҳ монда шавад”. Шаш соли сипаришуда нишон дод, ки ин амалҳо то кадом андоза дар муқовимат ба коррупсия ҳалкунандаанд.

Пӯшида нест, ки мутаассифона, ҳоло ҳам аз ҷониби мақомоти ваколатдор дар хариди давлатии мақомоту ташкилотҳои буҷетӣ ҳодисаҳои коррупсионӣ ошкор карда мешаванд. Ин дар ҳолест, ки дар Паёми соли 2012 махсус қайд шуда буд, ки “барои сарфакорона ва мақсаднок истифода бурдани маблағҳои буҷетӣ ҳангоми хариди давлатӣ ва пешгирии омилҳои коррупсионӣ дар ин самт зарур аст, ки низоми хариди электронии молу маҳсулот бо истифода аз технологияҳои муосири иттилоотӣ ҷорӣ карда шавад”. Афсӯс, ки ин супориши Сарвари давлат дар сатҳи бояду шояд иҷро нашуд ва ҷои тааҷҷуб нест, ки амалиётҳои коррупсионӣ дар ин самт то ҳол решақанашудаанд.

Самти дигари ба коррупсия моилпазир ин раванди иҷозатдиҳии ғайриқонунии, қабули ҳисоботҳои мухталифи молиявӣ, оморӣ, маъмурӣ аст. Дар Паёми соли 2012 супориш шуда буд, ки Ҳукумати ҷумҳурӣ “дар давоми як сол ҷиҳати боз то 50 дарсад ихтисор намудани теъдоди иҷозатдиҳӣ ва тавассути низоми электронӣ ба расмият даровардани беш аз 30 дарсади иҷозатдиҳиро таъмин намояд”. Дастури дигар он буд, ки “тамоми сохтору мақомоти давлатиро зарур аст, ки дар масъалаи хизматрасониҳои давлатӣ ба соҳибкорон ва аҳолии тавассути ҷорӣ намудани низомии электронӣ дар ғайриқонунии худ бо истифодаи технологияҳои муосири иттилоотӣ чораҳои бетаъхир андешанд. Агентии оморро зарур аст, ки ҷиҳати кам кардани шумораи ҳисоботи оморӣ ва ба таври электронӣ ба роҳ мондани он чораҳои амалӣ андешад”. Дар ин самт дар муддати гузашта қатори зиёде анҷом ёфтаанд. Имрӯз як қатор ҳисоботҳо ба таври электронӣ қабул карда мешаванд.

Чорабиниҳои дар самти иҷрои дастури супоришҳои Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба қарбдорони аз ҳисоби коррупсия дар соҳаи хизматрасониҳои давлатии оморӣ, ташкилию маъмурӣ ва андозӣ, бақайдгирии ашхоси ҳуқуқию воқеӣ, супурдани ҳисоботҳои давравӣ боис шуданд, ғайриқонунии “Равзанаи ягона” мутаашакил, ҷоннок ва фарогир шуд.

Ҳукумати электронӣ ягона воситаест, ки яке аз омилҳои асосии коррупсия – муносибати бевоситаи шахрванд ва мансабдорро бартараф менамояд. Ин муносибат одатан бе иштироки шахси сеюм ё бо иштирокчии схемаи коррупсионӣ мегузарад. Дар сурати хизматрасонии электронии давлатӣ чунин муносибат бартараф карда мешавад, зеро муносибати қарбдор шахрванд ва мансабдор виртуалӣ сурат мегирад. Ҳолати дигари ин омил – қарбдорҳои ҳуқуқатҳои расмист, ки бо суистеъмол кардани он аз ҷониби мансабдор ҳодисаи коррупсионӣ сурат мегирад. Дар ҳукумати электронӣ қисмати муҳими он – қарбдорҳои электронии ҳуқуқатҳо буда, ҳама гуна имконияти амалиёти коррупсиониро ғайриимкон мегардонад. Бе иштироки бевоситаи шахрванд рафъи пурраи коррупсия имконнопазир аст. Аз ин лиҳоз ҳукумати электронӣ ягона ҷаҳзест, ки иштироки шахрванд дар он ҳатмист, зеро ӯ дар қатори ду унсурҳои асосӣ – давлат, дастгоҳи давлатӣ, соҳибқарбдор унсурҳои таркибии сеюм аст ва бе иштироки он ҳукумати электронӣ ғайриимкон аст. Ҳукумати электронӣ ҳузури доимии роҳбарро дар раванди идоракунӣ тақозо мекунад. Бинобар он дар муқовимат ба коррупсия нақши роҳбари ташкилот муҳим буда, рафтори ӯ бояд намуна барои тобеиён бошад.

Дар айни замон қарбдор дар Тоҷикистон бо коррупсия муборизаи шадид бурда шавад ҳам, аммо, мутаассифона, коррупсия алён решақанашуда, ин зуҳуроти номатлуб самаранокӣ идоракунии давлатиро қарбдор медиҳад.

Мушоҳидаҳо нишон медиҳанд, ки ташаккул ва рушди ҳукумати электронӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон сол то сол афзоиш ёфта, якчанд асноди меъёрию ҳуқуқӣ қабул гардидаанд, ки бевосита ба рушди ҳукумати электронӣ равона гардидааст, ки заминаҳои ҳукумати электрониро ташкил медиҳанд:

Қайд кардан зарур аст, ки ҳукумати электронӣ худ низоми иттилоотии идоракунии равандҳои хизматрасонии давлатӣ мебошад. Таваҷҷӯҳ ба якчанд истилоҳи дигаре, ки дар ин раванди истифода мешаванд, барои осонии дарки ин мафҳум зарур аст. Масалан:

- Сайт ё Вебсайт ё Торнамо ё Торнома ва ё Сомона, ки як мафҳуманду таҳти суроғае ба мисли <http://www.did.tj/> қарор дошта метавонанд. Сайти мазкур ба Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон таалуқ дорад.

- Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон: <http://www.president.tj>

Иттилооти зарурӣ тавассути сайтҳои мақомоти давлатӣ Дар мисоли сайтҳо www.ijozat.tj, www.medt.tj, www.dushanbe.tj

- Портал ё Вебсайти Вебсайтҳо ва ё Даромадгоҳи асосӣ. Мисолаш мошини ҷустуҷӯи маъруфи Гугл - <http://www.google.tj/> буда метавонад.

- Мақомоти давлатӣ ҳамаи муассисаҳои мақомоти иҷроия, қонунгузорӣ ва судии давлатиро дар бар мегирад.

Чанд нуктаи дигаре оид ба ҳукумати электронӣ боиси дарки хубтари ин мафҳум шуда метавонанд. Аз ҷумла:

- Ҳукумати электронӣ – дастрасии хизматрасониҳои давлатӣ ба тамоми субъектҳои он (сохтори давлатию хусусӣ ва ҷомеаи шаҳрвандӣ) мутобиқи принсипи “ҳар замон” ва “аз ҳар макон” мебошад;

- Ҳукумати электронӣ – механизми боэътимоди ислоҳот дар сохтори давлатӣ баҳри фаъолияти (1) судманд; (2) таъсирбахш; (3) наовар тавассути татбиқи оқилонаи ТИК;

Таҷриба нишон медиҳад, ки омилҳои барор дар рушди ҳукумати электронӣ инҳо буда метавонанд:

- Иродаи сиёсии мунтазам такмилёбанда;

- Бозсозӣ ва ё такмили раванди фаъолияти мақомоти давлатӣ дар ҷараёни татбиқ;

- Тавонмандии кадрӣ;

- Ҳамкории ҷонибҳои ҳавасманд (шаҳрванд, сохтори хусусӣ, ташкилотҳои ҷамъиятӣ)

- Таваҷҷӯҳ ба тақозо (талабот)-и мавҷудбуда ба хизматрасониҳои электронӣ

Сарчашмаи ташаккули ҳукумати электронӣ дар олам (оғоз аз солҳои 70-уми асри 20) ин таҷрибаи бобарори сохтори хусусӣ мебошад, таваҷҷӯҳ ба хизматрасониҳои электронии хусусӣ аз таҷрибаи ватанӣ муҳим мебошад. Имрӯз бештари хизматрасониҳои электронии хусусӣ, ки як қизи муқаррарӣ ба шумор мераванд инҳоянд:

- Чиптаи электронӣ

- Пардохтҳои гуногун

- Тавассути терминалҳои пардохт

- Тавассути терминалҳои бонкӣ

- Тавассути дастгоҳҳои мобилӣ

- Интиқоли пулӣ

- Эълонҳои электронӣ
- Хариду фурӯши мавод тавассути шабакаҳо
- Интернет банкинг
- Банкингҳои мобилӣ ва ғайра

Бештари муштарӣҳои бозори Интернету алоқаи мобилии кишвар ба хубӣ аз ин хизматрасониҳо огоҳ ҳастанду аз онҳо бархурдоранд. Ин аст далели он, ки хизматрасонии мазкур ба чизи муқаррарӣ табдил ёфтааст. Дар баробари ин хизматрасонии электронии давлатӣ низ дар ҷомеа маъмул гашта истодаанд.

Ирсоли электронии дархостҳо

- Масалан дастрасии ин хизмат дар сомонии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон: <http://www.president.tj>

- Равзанаи ягона
- Қайди соҳибкорӣ ва Гумрук
- Ирсоли ҳисоботҳо, эълонҳои электронӣ, маълумоти зарурӣ
- <http://www.andoz.tj/>
- Кордиҳанда ва корчӯянда (www.dastrasi.tj)
- Иттилооти зарурӣ тавассути сайтҳои мақомоти давлатӣ
- Дар мисоли сайтҳо www.ijozat.tj, www.medt.tj, www.dushanbe.tj

Мисолҳои мазкур худ гувоҳи мавҷуд будани иродаи сиёсӣ ва дар амал татбиқ шудани он тавассути сиёсатгузориҳои давлатии ТИКР буда метавонад. Тавре, ки дар боло қайд гардида буд, коршиносону олимони соҳа иродаи сиёсӣ, нерӯи кадрӣ, маблағгузориҳо ва ҳамкориҳои бисёрҷонибаро ҳамчун омилҳои муҳими барор дар рушди ҳукумати электронӣ таъкид кардаанд. Иродаи сиёсӣ заминаи ҳуқуқиву сиёсатгузориҳо дар ин раванд ташкил медиҳад.

- Консепсияи амнияти иттилоотии Ҷумҳурии Тоҷикистон
- Консепсияи давлатии сиёсати иттилоотӣ
- Консепсияи ташаккули ҳукумати электронӣ дар ҚТ
- Стратегияи миллии рушди Тоҷикистон барои давраи то соли 2015

Санадҳои номбурда бешубҳа дар рушди фазои иттилоотии кишвар ва алалхусус ташаккул ва рушди фарҳанги иттилоотӣ дар даврони рақамӣ саҳмгузор мебошанд. Ҳамзамон, нақши Стратегияи миллии рушд дар муайян намудани ҳадафу афзалиятҳои миллий, ки ҳукумати электронӣ барои расидан ба онҳо омили калидиест, басо муҳим мебошад. Санади мазкур аз ҳадафу се афзалиятҳои миллий иборат мебошад, аз ҷумла:

Ҳадафи миллий:

«Таҳким бахшидани пойдеории иҷтимоиву сиёсӣ ва расидан ба рушди иқтисоду беҳдошти иҷтимоии мардуми Тоҷикистон дар фазое, ки ба волоияти принсипҳои иқтисоди бозор, озодӣ, шарафи инсон ва таъмини имконоти баробар барои ҳар як шахс баҳри татбиқи тавонмандиаш асос ёфтааст.»

Афзалиятҳои миллий:

- Ислоҳоти идоракунии давлатӣ бо назардошти ташаккул додани низоми рушди миллий дар кишвар, ки омилҳои асосии он шаффофият, масъулиятшиносӣ ва мубориза бо коррупсия

мебошанд.

• Рушди сохтори хусусӣ ва ҷалби сармояҳо дар асоси вусъат додани озодиҳои иқтисодӣ, таҳкими ҳуқуқи моликият ва қонуният, рушди ҳамкориҳои сохторҳои давлативу хусусӣ.

• Рушди тавонмандии инсон баҳри афзоиш додани миқдор ва сифати хизматҳои иҷтимоӣ барои ниёзмандон ва расидан ба ҳадафҳои рушди ҳазорсола, иштироки ҷомеа дар раванди рушд ва таҳкими ҳамкориҳои иҷтимоӣ.

Дар воҳӯрӣ бо кормандони соҳаҳои молия, андоз, гумрук ва бонкдорӣ кишвар бори дигар таваҷҷуҳи иштирокчиёро ба аҳамияти ин масъала ҷалб намуда, супориш доданд, ки ҷиҳати «татбиқи технологияҳои рақамӣ, ки таъсири омили инсониро бартараф месозад, ҷораҷӯӣ карда шавад». Бино ба маълумоти Сарвари давлат, имрӯз бо истифода аз барномаи компютерӣ “Утоқи шахсии андозсупоранда” зиёда аз 80 ҳазор андозсупорандагон эълумияҳои худро бо тартиби мазкур пешниҳод карда истодаанд. «Бо дарназардошти ҷорӣ намудани барномаҳои дигари рақамӣ муносибатҳои байни андозсупорандагон ва мақомоти андоз дар низомии маъмурикунонии андоз бояд аз ҷиҳати ҳуқуқӣ ба танзим дароварда шаванд. Илова бар ин, ташкили низомии иттилоотии ягонаи мақомоти гумрук, аз ҷумла тақвият бахшидан ба низомии идораи хавфҳо ва назорати гумрукӣ бояд самаранок татбиқ гардида, ҳамзамон бо ин, корҳо дар самти ташкили низомии “Равзанаи ягона” ва “Истгоҳи ягона” давом дода шаванд», — гуфтанд Пешвои миллат ва илова намуданд: «Зарур аст, ки расмиёти маъмурии танзими савдои беруна аз ҷониби Хадамоти гумрук, Кумитаи бехатарии озуқаворӣ, Агентии “Тоҷикстандарт”, Хадамоти давлатии тандурустӣ ва ҳифзи иҷтимоии аҳоли, Хадамоти алоқа ва дигар сохторҳои дахлдор дар доираи низомии “Равзанаи ягона” ҳарчи зудтар ҷамоҳанг карда шавад».

Бо назардошти воқеияти кунунии кишвар, алалхусус дастовардҳои технологияи бозори мобилии ватанӣ ва таъя ба қонун кардани ниёзи шахвардон – муҳочирони меҳнатӣ тавассути хизматрасониҳои электронӣ, рушди босуръату бобарори ҳукумати электронӣ имконпазир аст. Чунин фикр аз як тараф ба дастрасии фарогири хизматҳои давлатӣ ба шахрвандон новобаста аз макону замон мусоидат намояд, аз тарафи дигар истиқлолияти кишварро мустаҳкам мегардонад.

Ҳамин тариқ, ҳамкориҳои ҷонибҳо яке аз омилҳои барори талошҳои ватанӣ дар самти ҳам рушди ҳукумати электронӣ ва ҳам расидан ба кишвари транзитии коммуникатсионӣ таъкид гардидаанд.

Адабиёт:

1. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иттилоотонӣ» (2001).
2. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳуҷҷати электронӣ» (2002).
3. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи иттилоъ» (2002).
4. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи ҳимояи иттилоъ» (2002)
5. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи имзои рақамӣ-электронӣ» (2007)
6. Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи дастрасӣ ба иттилоъ» (2008).

7. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3.12.2004 № 468 «Барномаи давлатии «Рушд ва ҷорикунии технологияи иттилоотӣ коммуникатсионӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон».

8. Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 05.11.2003 № 1174 «Стратегияи давлатии «Технологияи иттилоотӣ коммуникатсионӣ барои рушди Ҷумҳурии Тоҷикистон».

9. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 3 декабри соли 2004 № 468 «Барномаи давлатии рушд ва татбиқи технологияҳои иттилоотӣ коммуникатсионии дар Ҷумҳурии Тоҷикистон».

10. Иноятова М. А., Маликов Ҳ. М. Технологияи иттилоотӣ ва асосҳои системаи идоракунии захираҳои нишондодҳо. - Душанбе: Деваштич, 2007. - 220.

11. Технологияҳои иттилоотӣ ва идоракунии давлатии Тоҷикистон дар шароити муосир А. С. Ниёзов. Паёми ДТИХДҚТ. Маҷаллаи илмӣ – сиёсӣ. - Душанбе: Прогресс, 2010 №4. - с. 54-61.

12. Хлебалина Е. Информатика: энциклопедия. Москва: 2003. 488–460с.

13. Шевченко А. В. Информационная устойчивость политической системы. Монография – М: РАГС, 2004.

14. Щербо В. К., Киреичев В. М., Самойленко С. И. Стандарты по вычислительным локальным сетям. Справочник. - М.: Радио и Связь – 1990, 204 с.

Сайтҳои интернетӣ

1. Сайти Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, www.president.tj.

2. Сайти Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, www.parlament.tj.

3. Сайти Маркази миллии конунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон, www.mmk.tj.

4. Сайти Агентии миллии иттилоототии Ховар, www.khovar.tj.

МУРТАЗОЗОДА ҶАМШЕД САИДАЛӢ,

вакили Маҷлиси намояндагони Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон

доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор

ш. Душанбе, х. Рудаки 42

Тел: (+992) 221 24 66, E-mail: jamshed_1972@mail.ru

СОЛҲОИ 2019-2021 «СОЛҲОИ РУШДИ ДЕҲОТ, САЙЁҲӢ ВА ҲУНАРҲОИ МАРДУМӢ» ВА АҲАМИЯТИ ОН ДАР РУШДИ ИҚТИСОДИЁТИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

МУРТАЗОЗОДА ДЖАМШЕД САИДАЛИ,

депутат Маджлиси намояндагон Маджлиси Оли Республики Таджикистан,
доктор юридических наук, профессор,
г. Душанбе, пр.Рудаки 42
Тел: (+992) 221 24 66, E-mail: jamshed_1972@mail.ru

**«2019-2021-годы развития села, туризма и народных промыслов» и его значение в
развитии экономики Республики Таджикистан**

MURTAZUZODA JAMSHED SAIDALI,

Member of Majlisi namoyandagon of Majlisi Oli of the Republic of Tajikistan,
Doctor in Law, Professor
Dushanbe, 42, Rudaki av.,
Phone: (+992) 221 24 66, E-mail: jamshed_1972@mail.ru

**«2019 – 2021 the years of rural development, tourism and folk crafts»
and its significance in the economic development of the Republic of Tajikistan**

Мувофиқи банди 1 моддаи 69-уми Конституцияи Ҷумҳурии Тоҷикистон «Президент самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии мамлакатро муайян мекунад». Ҳамчунин дар ҷаласаи якҷояи Маҷлиси миллӣ ва Маҷлиси намояндагон Президент савганд ёд мекунад ва бо паёми худ дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии ҷумҳурӣ баромад менамояд (банди 6 моддаи 55). Дар ҷаласаҳои якҷояи Маҷлиси миллӣ ва Маҷлиси намояндагон Маҷлиси Олии ҚТ Паёми Президент дар бораи самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии мамлакат ироа мегардад.

Ироаи Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба Маҷлиси Олии ҚТ аз соли 2000 оғоз ёфтааст. Санаи 30 апрели соли 2001 Паёми дувумини Президенти ҚТ ба аъзои Маҷлиси миллӣ ва вакилони Маҷлиси намояндагон Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон роҷеъ ба самтҳои асосии сиёсати дохилӣ ва хориҷии мамлакат «Мақсади асосии ислохот - кам кардани сатҳи қашшоқӣ» номида шуд. Дар он, марҳилаи афзалиятноки самти асосии сиёсати дохилии мамлакат - беҳтар гардонидани вазъии иҷтимоии зиндагии мардум доништа шуд. Паёми ироагардида аз тарафи аъзо ва вакилони парлумон хуш пазируфта шуда, дастгирии яқдилона пайдо кард.

Паём ҳамчун як барномаи мукаммали яқсола ё чандсолаи ҳаёт ва фаъолияти минбаъда аз тарафи Сарвари давлат ба кормандони тамоми ташкилоту муассисаҳо, мақомот ва шахрвандон мебошад, зеро Сарвари давлат дар он ба таври мушаххас ва возеҳу равшан тамоми ҳаракат, тадбирҳо ва пешниҳодҳои баҳри ба давлати иҷтимоӣ, демократӣ ва пешрафта мубаддал кардани мамлакат нишон медиҳанд.

Паёми навбатии Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон санаи 26-уми декабри соли 2018 ироа гашт, ки он дастовард ва камбудиҳои соли гузашта,

самтҳои асосии сиёсати дохилию хориҷии кишвар барои давраҳои оянда барномарезӣ гардида, ба тамоми соҳаҳои хоҷагии халқи кишвар марбут буд.

Сол то сол Ҷумҳурии Тоҷикистон бо роҳбарӣ ва сиёсати пешбарандаву сулҳофарандаи Сарвари давлат Эмомалӣ Раҳмон рӯ ба тараққӣ ниҳода истодааст. Тараққиёти мамлакатро дар ҳар ғўшаву канори кишвар дида метавонем. Паёмҳои ҳамасолаи Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистонро метавонем ҳамчун ҷамъбасти кӯшишу ғайрати солони ҳар як фарди кишвар ва ҷомеаву давлатро, ки он қадам ба қадам ба он ҳадафҳои дар пеш гузоштааш дар роҳи бунёди давлати соҳибхитӣ, демократӣ, ҳуқуқбунёд, дунявӣ, ягона ва иҷтимоӣ қисман расида, бо талошҳои зиёди Сарвари давлат ва иродаи қавии халқи азизамон ба ҳадафҳои дигар расида истодаем, дарк намоем. Яке аз тафовутҳои паёми соли 2018 аз солҳои қаблӣ дар он буд, ки нақшаҳои дар пеш гузошта на барои 1 сол, балки барои 3 сол барномарезӣ карда шуданд. Аз он ҷумла яке аз масъалаҳои, ки ба он таваҷҷуҳи зарурӣ зоҳир карда шуд, аз тарафи Пешвои миллат эълон гардидани солҳои 2019-2021 ҳамчун «Солҳои рушди деҳот, сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ» буд. Ҳадафи ин тадбир тараққӣ додани соҳаи сайёҳӣ, муаррифии шоистаи имкониятҳои сайёҳии мамлакат ва фарҳанги миллӣ дар арсаи байналмилалӣ, ҷалби сармоя ба инфрасохтори сайёҳӣ, инчунин мусоидат кардан ба эҳё ва рушди ҳунарҳои мардумӣ мебошад. Агар амиқтар ба ин таҷаббуси Роҳбари давлат назар афканем, ба хубӣ дарк карда мешавад, ки иқдоми мазкур идомаи «Соли рушди сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ» мебошад, ки дар Паёми гузашта ба Маҷлиси Олии мамлакат эълон гардида буд. Яъне, тавре дар Паёми навбатӣ қайд карда шуд: «Соли рушди сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ эълон гардидани соли 2018 ба дарки аҳамияти самтҳои мазкур дар ҳаёти иҷтимоиву иқтисодии мардум тақдирӣ бахшида, шумораи сайёҳоне, ки соли 2018 ба Тоҷикистон омаданд, нисбат ба соли 2017 дуҷумла баробар афзуд, вале барои расидан ба ҳадафҳои пешбинишуда як сол басанда нест. Дар баробари ин, соли ҷорӣ «Стратегияи рушди сайёҳӣ барои давраи то соли 2030» қабул гардид ва имкониятҳои сайёҳии Тоҷикистон то ҳади имкон муаррифӣ шуданд, лекин барои рушди инфрасохтори соҳа дар ҳамаи минтақаҳои кишвар бояд тадбирҳои иловагӣ андешида шаванд. Бо мақсади вусъат бахшидан ба ҳалли масъалаҳои зикршуда ва бо дарназардошти зарурати инкишофи инфрасохтори деҳот пешниҳод менамоем, ки солҳои 2019-2021 «Солҳои рушди деҳот, сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ» эълон карда шаванд». Вобаста ба ин санаи 2-юми январи соли 2019 фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи «Солҳои рушди деҳот, сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ» эълон намудани солҳои 2019-2021» низ имзо шуд.

Тоҷикистони бихиштосои кишвари мо, ки сарзамини мардуми соҳибмаърифату меҳмоннавоз буда, аз нигоҳи таърих фарҳанг, иқлим, обу ҳаво, манзараҳои табиат, кӯҳҳои осмонбӯс, пирахҳои азим, обҳои шифобахш, кӯлҳо ва чашмаҳои шифобахш ва обҳои муссафо, ҳайвоноту наботот ва урфу анъанаҳои мардумӣ дар олам нотақрор ва макони беҳтарини сайру сайёҳат мебошад. Бо мақсади рушд бахшидани соҳаи сайёҳӣ, истифодаи самараноки имкониятҳои мавҷуда дар ин самт, беҳтар кардани сифати хизматрасонӣ, густариши раванди танзими давлатӣ, дастгирии сайёҳии дохиливу хориҷӣ, ҷалби бештари сармоя дар ин самт ва омода кардани кадрҳои ба талаботи замони ҷавобгӯ соли 2017 Кумитаи рушди сайёҳии назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон таъсис дода шудааст.

Воқеан сайёҳӣ барои мамлакати мо омили муҳимтаринест, ки обрӯю эътибори онро баландтар бардошта, мароқи сармоягузорию чалб намуда ва ба ташкили ҷойҳои иловагии қорӣ дар мамлакат мусоидат мекунад. Пешвои миллат ба Ҳукумати кишвар соли 2017 дастур доданд, ки барои рушди ҳунарҳои мардумӣ ба соҳибкорон ва ҳунармандон тавассути Фонди дастгирии соҳибқорӣ ҷудо намудани қарзҳои имтиёзнокро ба роҳ монанд. Инчунин, бо мақсади ҳавасмандгардонии аҳоли ҷиҳати истеҳсоли маҳсулоти ниёзи мардум дар хона ва рушди ҳунарҳои мардумӣ аз 1-уми январи соли 2018 ғуруши чунин молу мавод аз пардохти ҳама намуди андоз озод карда шудаанд.

Мақсади асосии сиёсати давлатӣ дар соҳаи сайёҳӣ ин таъмин намудани шароити мусоиди ҳуқуқӣ барои ташкили фаъолияти самарабахши субъектҳои фаъолияти сайёҳӣ дар ин замина таъсиси бозори самаранок ва рақобатпазирии сайёҳӣ дар Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад, ки имконотро барои қонегардонии талаботи шаҳрвандони дохилӣ ва хориҷӣ ба хизматрасониҳои муҳталиф ва сифатноки соҳа таъмин намояд.

Дар ҷаҳон, айни ҳол, зиёда аз 200 ташкилотҳои байналмилалӣ ва дар кишвар бештар аз 25 ташкилоти дохилии сайёҳӣ ба қайд гирифта шудааст, ба монанди Созмони Миллалӣ Муттаҳид, Федератсияи байналмилалӣ ассотсиатсияҳои агентҳои сайёҳӣ, ассотсиатсияҳои байналмилалӣ меҳмонхонаҳо, ассотсиатсияҳои Осие, Уқёнуси ороми сайёҳӣ, ташкилоти байналмилалӣ матбуоти сайёҳӣ, ташкилотҳои дохилӣ Ассотсиатсияи «Зарафшон», Ҷамъияти байналмилалӣ туризми ҷавонон «Спутник», ҶДММ «Сайёҳати Олӣ», «Суғдиён-Помир-Тур», «Ҷаҳонгард», «Алп Сомон-тур», «Бунёд-Тур», «Саёҳатҳои Қўҳҳои Помир», «Ҷавохир», «Ориент Адвентур», «Қуҳандиз», «Помир Силк Тревел», «Скай Тур», «Сайру Саёҳати Қўҳӣ», «Чил Меҳроб», «Зарафшон Меджистик Трэвел», «Сафари Помир», «Ҳафтқўл», «Боми Ҷаҳон Тур», «ААА-Тур», «Мерима», «Панҷакент интур», «Империя – 55» ва ғайраву ҳақозо фаъолият дошта, ба сайёҳони дохиливу хориҷӣ хизмат расонида истодаанд.

Масъалаи дигари соҳаи сайёҳӣ, ки ва тавачҷуи бештарро металабад, ин таъмини беҳатарии сайёҳон дар қаламрави Ҷумҳурии Тоҷикистон мебошад. Мутобиқи банди 5 қисми 2 моддаи 11 Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи сайёҳӣ» субъектҳои фаъолияти сайёҳӣ, ки дар Ҷумҳурии Тоҷикистон воқеан, вазифадоранд беҳатарии сайёҳон ва нигоҳдории амволи онҳо, муҳайё намудани шароити амният барои қори сайёҳӣ, омӯзонидани қоидаҳои амният, расонидани ёрии таъчилю ба сайёҳон таъмин намуда, барои зарари ба сайёҳон расонидашуда мувофиқи қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон ҷавобгар ҳастанд. Мувофиқи моддаи 16-и Қонун бошад, сайёҳон вазифадоранд қоидаҳои шахсии беҳатариро ҳангоми сайёҳат риоя намоянд. Хурсандиовар аст, ки Ҷумҳурии Тоҷикистон аз назари таҳқиқоти маҷаллаи байналмилалӣ молиявӣ «**Global Finance**», ба рӯйхати беҳатартарин давлатҳои ҷаҳон дохил шуд.

Воқеан, сайёҳӣ яке аз соҳаҳои муҳими ба шуғл фаро гирифтани аҳолии қобили меҳнат, баланд бардоштани сатҳи зиндагии мардум, рушди дигар соҳаҳои хизматрасониву истеҳсоли ва аз ҳама асосаш муаррифкунандаи таъриху фарҳанг, табиат, анъанаҳои миллии тоҷикон дар арсаи ҷаҳонӣ ба ҳисоб меравад. Миллати тоҷик аз қадим соҳибҳунар, дорои фарҳанги воло ва суннатҳои неки аҷлодӣ буда, ба омӯзиш ва рушди ҳунармандӣ дар кишвари худ тавачҷуи аввалиндараҷа медиҳад, ки шоиставу арзанда аст.

Мувофиқи рейтинги ҷаҳонии мамлакатҳо оид ба ҳулосаи сомонаву шабакаҳои ҷаҳонӣ дар раддабандии Ташкилоти байналмилалӣ «British Backpacker Society» аз рӯйи имкониятҳои сайёҳати саргузаштӣ ва пиёдагардӣ Тоҷикистон ба даҳгонаи аввали кишварҳои беҳтарини ҷаҳон шомил шуда, мавқеи 7-умиро ишғол намудааст, шабакаи иҷтимоии «BBC» дар Британияи Кабир дар соли 2012 Ҷумҳурии Тоҷикистонро дар қатори 10 кишвари ҷолибтарин барои боздиди сайёҳон этироф намудааст, шабакаи иҷтимоии «Globe Spots» Ҷумҳурии Тоҷикистонро дар сархати даҳгонаи кишварҳои ҷолиб барои сайёҳати саргузаштӣ дар соли 2014 ҷой додааст. Нашри русии маҷаллаи маъруфи “National geographic” (28.02.2016) дар соли 2016 шохроҳи Помири Тоҷикистонро дар байни 10 роҳи зеботарини дунё ворид намудааст. Дар маҷаллаи ТОП-100 дар соли 2015 пойтахти Тоҷикистон - шаҳри Душанбе ба мавзёҳои беҳатар аз рӯйи таъмини шабона ворид гардида, дар соли 2016 3 минтақаи Тоҷикистон ва қаторкӯҳҳои Помир дарҷ гардидааст. Тибқи таҳлилҳои Созмони умумиҷаҳонии сайёҳии Созмони Миллалӣ Муттаҳид Тоҷикистон кишвари сайёҳиаш дар ҳоли рушд қарордошта муайян гардидааст. Ҳамзамон, дар рӯйхати ҷаҳонии рақобатпазирӣ дар соҳаи сайёҳӣ, ки аз ҷониби Форуми Ҷаҳонии иқтисод (ФҶИ) дар соли 2017 муаррифӣ гардид, Тоҷикистон аз 136 ҷойи имконпазир мақоми 107-умро касб кард. Ҷолиби диққат аст, ки Тоҷикистон дар рӯйхати кишварҳое, ки дар давоми як сол ҷаҳиши беҳтарин сайёҳӣ нишон додаанд, алоҳида қайд гардида, пас аз Озарбойҷону Ҷопон дар ҷойи сеюм қарор гирифтааст. Оҷонсонии таҳлили «Тур Стат» (Россия) даҳгонаи шаҳрҳои ҷалбкунандаи Шохроҳи Абрешимро муайян намуд, ки дар қатори шаҳрҳои Самарқанд, Бухоро, Тароз, Ганча, Витебск, Хева, Туркистон, Гумрӣ ва Марв, шаҳри Хучандро, низ ҷой додааст.

Бояд қайд намуд, ки соҳаи сайёҳӣ бидуни рушди деҳот ва бе фароҳам овардани шароити мусоиди сайругашт дар маҳалҳо чандон инкишоф намеёбад, аз ин рӯ, хеле саривақтист, вақте ки Сарвари давлат дар Паёми навбатиашон ба ин масъала диққати зарурӣ доданд. Аксарияти аҳолии Тоҷикистон дар деҳот зиндагӣ мекунанд, ҳамчунин ҳунарҳои мардумӣ низ дар деҳот рушд мекунанд. Гузашта аз ин, ба ҳамагон маълум аст, ки макони сайругашти сайёҳон ва он ҷое, ки ҳунарҳои мардумии ин ва ё он халқу миллатҳо ба таври зарурӣ ҳифз гардидаву асолати худро гум накардаанд, маҳз деҳот ва маҳаллу минтақаҳо мебошанд. Қобили зикр аст, ки дар деҳоти кишвар ҳазорон шахсони боистеъдоду соҳибтаҷриба умр ба сар мебаранд, ки ҳунару маҳорати худро то кунун ошкор накардаанд. Ҳамчунин садҳо навъи ҳунарҳои мардумӣ, молу маҳсулоти зебои таърихӣ фарҳангие вучуд доранд, ки аз онҳо на ҳама огоҳанду, дар хориҷи кишвар ҳанӯз муаррифӣ нашудаанд. Умед аст, ки ба шарофати солҳои рушди деҳот, сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ ҳунару маҳорат, молу маҳсулоти таърихӣ фарҳангии кашфношуда мавриди таҳқиқ қарор мегиранд.

Завқу саликаи сайёҳон гуногун мешаванд, яке фарҳангу таърих, иқтисодиёт, дигаре табиати зебои Тоҷикистонро тамошо карда, ҳаловат бурдан мехоҳанд. Аз ҳамаи ин дар натиҷаи хизматрасонӣ соҳибкорон фоида ба даст оварда, ба давлат андоз месупоранд, аз андоз бошад, мумкин аст, ки як кунчи ноободи кишвар обод карда шавад. Агар ба таври дигар гӯем, рушди деҳоту соҳаи сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ ба ҳамдигар пайванди ногусастанӣ доранд, ҳамчунин онҳо дар якҷоягӣ барои инкишофи соҳибкорӣ мусоидат менамоянд, яъне онҳо бидуни якдигар рушду инкишоф намеёбанд. Дар натиҷаи

инкишофёбии самтҳои мазкур иқтисодиёти мамлакат рушд намуда, давлат ҳадафҳои дар пешгузошташро метавонад, тезтар амалӣ намояд.

Дар баробари ин, паҳлӯи дигари масъалаи мазкурро низ набояд аз мадди назар дур кард. Яъне, ҳамаи мо зимни сафар ба ин ё он шаҳри кишвар ва ё хоҳ тариқи воситаҳои ахбори омма мебинем, ки дар натиҷаи андешидану амалӣ сохтани як қатор тадбирҳои созандаи Ҳукумати мамлакат тайи солҳои охир пойтахти ҷумҳурӣ, марказҳои маъмурии вилоятҳо ва шаҳрҳои саноативу стратегии Ватани азизамон хеле ободу зебо гардидаанд. Ин, албатта, хеле хуб аст ва самараи он ваҳдати яқдили мардум ва пойдории суботи оромии сартосарӣ дар кишварамон мебошад. Аммо тавре мушоҳида мешуд, ҳукуматҳои маҳал, алалхусус мақомоти марбутан ноҳияҳои алоҳидаи кишвар ба рушду ободии деҳот, ки тавре Пешвои миллат муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон дар Паёми навбатиашон зикр намуданд, «ободии деҳот ободии шаҳрҳо ва пеш аз ҳама, пуру ғанӣ гардидани дастархони хонадони ҳар сокини пойтахти кишварамон мебошад», чандон тавачҷуҳи зарурӣ наметоданд. Дар натиҷаи чунин кам тавачҷуҳӣ, маҳаллу деҳоти кишвар, хусусан мавзёҳои кўҳистони ҷумҳурӣ, ки макони беҳтарини сайру сайёҳат ва муаррификунандаи олии ҳунару урфу одат ва анъанаҳои миллии тоҷикон маҳсуб меёбанд, чандон рушду обод нагардиданд. Яъне, ба ин масъала дар маҳалҳо чандон аҳамият наметоданд.

Акнун, бо эълон гардидани солҳои 2019-2021 «Солҳои рушди деҳот, сайёҳӣ ва ҳунари мардумӣ» метавон бо дилпурӣ иброз дошт, ки ба масъалаи ободии маҳалҳо, хусусан деҳоти дурдаст диққати зарурӣ дода мешавад ва ин иқдоми Пешвои миллат боис мегардад, ки дар зарфи се соли оянда бо ободу зебо шудани маҳаллу деҳоти кишвар, дар умум, тамоми Ватани азизамон шукуфон мегардад.

Бояд тазакурр дод, ки дар ҷумҳуриамон муддати тўлонӣ аст, ки омодагиҳо ба ҷашни умумиллӣ, яъне 30-солагии Истиқлолияти давлатии Тоҷикистон босуръат идома доранд. Дар ин маврид, Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ҳанӯз 19 декабри соли 2017 ба имзо расида буд. Бо ин ҳол, солҳои 2019-2021-ро ҳамчун «Солҳои рушди деҳот, сайёҳӣ ва ҳунари мардумӣ» эълон намуданд, ки дар Паёми навбатии Пешвои миллат ба он таъкид карда шуд, метавон идомаи мантиқии омодагиҳо барои сазовор истиқбол гирифтани 30-солагии Истиқлолияти давлатии Тоҷикистони азиз арзёбӣ намуд. Зеро, ташаббусу иқдомоте, ки ба хотири дар сатҳи баланд пешвоз гирифтани ин ҷашни умумиллӣ имрӯзҳо дар саросари кишвар роҳандозӣ шуда истодаанд, бешак, ба ободу зебо гардидани Ватанамон нигаронида шудаанд. Ва дар ин радиф, он чорабиниҳои тадбирҳои судманде, ки тайи се соли оянда дар доираи «Солҳои рушди деҳот, сайёҳӣ ва ҳунари мардумӣ» эълон гардидани солҳои 2019-2021 амалӣ хоҳанд шуд, низ баҳри ободу шукуфон гардидани Тоҷикистони маҳбубамон, ки хонаи умеди ҳар тоҷики рӯи олам аст, равона карда мешаванд.

Дар натиҷаи амалӣ намудани вазифаҳои дар Паёми соли 2017 баёншуда соли 2018 рушди маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ дар сатҳи 7,3 ҶФШ ҷамъбаст гардида, таваррум дар сатҳи 5,4 ҶФШ нигоҳ дошта шуд. Пешрафти соҳаҳои муҳталифи иқтисодӣ, бахусус, бахшҳои истеҳсоли таъмин гардида, зиёда аз 150 ҳазор ҷойҳои кори нав таъсис дода шуданд ва дар се соли охир шумораи шахсоне, ки ба муҳочирати меҳнатӣ мераванд, 25 ҶФШ кам гардид. Даромади пулии аҳоли 11 ҶФШ зиёд шуда, ҳаҷми пасандозҳо дар низоми бонкии кишвар нисбат ба соли гузашта 9 ҶФШ афзуд ва сатҳи камбизоатӣ то 29,5 ҶФШ коҳиш ёфт. Ҳоло дар

кишвар татбиқи 70 лоихаи сармоягузори давлатӣ ба маблағи умумии 30 миллиард сомонӣ идома дорад.

Икдоми саноатикунони мамлакат, яъне аз давлати аграрӣ ба индустриалӣ - аграрӣ мубаддал гардондани Тоҷикистон, ки бо ташаббуси Пешвои миллат пеш гирифта шудааст, ба таври матлуб дар амал татбиқ мешавад. Дар натиҷаи тадбирҳои амалинамудаи Ҳукумати мамлакат дар се соли охир ҳиссаи соҳаи саноат дар маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ аз 15,2 то 17,3 фоиз афзоиш ёфт. Дар робита ба ин ва бо дарназардошти аҳамияти соҳи саноат дар ҳалли масъалаҳои иқтисодиву иҷтимоӣ ва таъсиси ҷойҳои корӣ, саноатикунони босуръати кишвар ҳадафи чоруми миллӣ эълон карда шуд. Вобаста ба ин, бояд то соли 2030 ҳиссаи соҳаи саноат дар маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ ба 22 фоиз расонида шавад. Дар 10 соли охир ба иқтисодиёти Тоҷикистон дар ҳаҷми зиёда аз 33 миллиард сомонӣ сармояи мустақими хориҷӣ ворид гардидааст, ки қисми зиёди он ба рушди соҳаҳои энергетика, алоқа, сохтмон, истихроҷу коркарди канданиҳои ғоиданок ва бунёди инфрасохтор равона шудааст.

Дар буҷети соли 2019 нисбат ба соли 2018 ба соҳаҳои фарҳангу варзиш 17,3 фоиз, илму маориф 14, суғуртаи иҷтимоӣ ва ҳифзи иҷтимоии аҳоли 9,5 ва тандурустӣ 7,2 фоиз зиёд маблағ равона карда мешавад. Тибқи нақшаҳои тасдиқшуда дар соли 2019 афзоиши қисми даромади буҷети давлатӣ нисбат ба соли 2018 13 фоиз, суръати рушди маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ беш аз 7 фоиз ва таваррум дар сатҳи на зиёда аз 7 фоиз таъмин гардида, даромади пулии аҳоли на кам аз 10 фоиз афзоиш меёбад.

Бешубҳа, дар солҳои наздик дар сурати андешидани тадбирҳои саривақтӣ дар самти рушди сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ Тоҷикистони бихиштосои мо ба мавзеи муҳими сайёҳии минтақа табдил меёбад. Ба ин раванд, эълони соли 2019-2021 ҳамчун солҳои рушди деҳот, сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ мусоидати муассир намуда, саҳми ҳар як узви ҷомеаи Тоҷикистонро дар ин арсатақозо менамояд.

Дар маҷмӯъ бошад, ҳамаи ин ташаббусҳои наҷибонаи андешидаи роҳбарияти Ҳукумати кишвар, алаҳусус Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ - Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон, ба сарсабзии диёри аҷдодӣ ва пешрафту неқӯаҳволии рӯзгори мардуми тоҷик мусоидат менамоянд. Дар ин замина, Паёмҳои Роҳбари давлат ба Маҷлиси Олӣ чун дастури рӯйимизии ҳар хизматчиӣ давлатӣ, дар дили ҳар як сокини кишвар шуълаи умедро ба ояндаи дурахшон фурузон намуда, ба кас эътимоду боварӣ мебахшад, ки кишварии мо новобаста аз вазъи мураккаби сиёсӣ иқтисодии ҷаҳони муосир таваҷҷӯҳи худро ба беҳбуд бахшидани зиндагии мардум сол ба сол зиёдтар намуда, кафолати ҳаёти осоишта ва сулҳу амниятро таҳким мебахшад.

Адабиёт:

1. Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, аз 26 декабри соли 2018 /рӯзномаи “Садои мардум” аз 6 январи соли 2019.

2. Фармони Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон аз 2.01.соли 2019, № 1170 «Дар бораи «Солҳои рушди деҳот, сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ» эълон намудани солҳои 2019-2021» <http://www.president.tj>

3. Глобальный этический кодекс туризма/ Одобрен на Генеральной ассамблее Всемирной туристской организации (ВТО) в Сантьяго (Чили) 1 октября 1999 г.

СОЛЕҲЗОДА АШУРБОЙ АБДУВОҲИД,

ёрдамчии Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон оид ба масъалаҳои иқтисодӣ,
н.и.и., дотсент
ш.Душанбе, Дастгоҳи иҷроияи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон

БОБОЗОДА АФЗАЛШОҲИ ОЛИМҶОН

муовини декани факултети муносибатҳои байналмилалӣ оид ба илми
Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон
734003, ш. Душанбе, кӯчаи Саид Носир 33,
Тел.: (+992) 938-77-79-07; E-mail: afzalshohbobozoda@mail.ru

**НАҚШИ ИНФРАСОХТОРИ ТУРИЗМ ДАР НИЗОМИ
МУНОСИБАТҲОИ МУОСИРИ ХОҶАГИДОРӢ**

Аннотатсия

Дар мақолаи мазкур имкониятҳои рушди сайёҳӣ дар ҷумҳуриё ба назардошти таҳлили ҳолати кунунӣ ва роҳҳои ҳалли онҳо баррасӣ гардидааст. Инчунин дар Паёми Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, Пешвои миллат, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон 26-декабри соли 2018 соли 2019-2021 дар кишвар, «Солҳои рушди деҳот, сайёҳӣ ва ҳунарҳои мардумӣ» эълон гардид, ки ин иқдоми дурандешонаи Сарвари кишвар, ҳадафҳои гуногуни наҷиб дорад ва нахуст ҳадафаш боз ҳам тақвият бахшидани сатҳи неқӯаҳволии мардум ва таъмини ҳаёти шоиста мебошад.

***Калидвожаҳо:** табиғот, рушди сайёҳӣ, ҳунарҳои мардумӣ, меҳмонхона, иқтисодӣ, инфрасохтори туристӣ, Консепсияи миллии рушди соҳаи сайёҳӣ, омил, туризми кӯҳӣ.*

СОЛЕХЗОДА АШУРБОЙ АБДУВОХИД,

помощник Президента Республики Таджикистан по экономическим вопросам,

к.э.н., доцент

г. Душанбе, Исполнительный аппарат Президента Республики Таджикистан.

БОБОЗОДА АФЗАЛШОХИ ОЛИМЖОН,

Заместитель декана факультета международных отношений по науке

Академии государственного управления при Президенте Республики Таджикистан

734003, г. Душанбе, ул. Саида Носира 33,

Тел.: (+992) 938-77-79-07; E-mail: afzalshohbobozoda@mail.ru

Роль инфраструктуры туризма в системе современного международного хозяйства

Аннотация

В данной статье рассмотрены возможности развития туризма в республике с учетом анализа текущего положения и путей решения существующих проблем. Также Президент Республики Таджикистан, Лидер Нации Эмомали Рахмон в своем Послании Маҷлиси Оли Республики Таджикистан от 26 декабря 2018 года объявил 2019-2021 годы в стране “Годами развития села, туризма и народных ремесел”. Подобный шаг главы государства имеет благородные цели и самой главной целью является улучшение благосостояния народа и обеспечение достойного проживания.

***Ключевые слова:** пропаганда, развитие туризма, народные ремесла, гостиница, экономический, туристическая инфраструктура, Национальная концепция развития сферы туризма, фактор, горный туризм*

SOLEKHZODA ASHURBOY ABDUVOKHID

Assistant to the President of the Republic of Tajikistan on economic issues,
Candidate on Economics, Associate professor
Dushanbe, Presidential Executive Office of the Republic of Tajikistan.

BOBOZODA AFZALSHOHI OLIMJON

Deputy Dean of the Faculty of International Relations on Scientific Issues of the Institute
of Public Administration under the President of the Republic of Tajikistan,
734003, Dushanbe, 33, Said Nosir str.,
Phone: (+992) 938-77-79-07; afzalshohbobozoda@mail.ru

The role of infrastructure of tourism in the system of modern international economy

Annotation

This article describes the possibilities of tourism development in the republic, including analysis of the current situation and ways of solving existing problems. Also, the President of the Republic of Tajikistan, the Leader of the Nation Emomali Rahmon in his Message to Majlisi Oli of the Republic of Tajikistan from December 26, 2018 announced the 2019-2021 years the “Years of Village, Tourism and Folk crafts Development”. Such step of the Head of state has a noble purpose and most important goal is improving the people welfare and ensuring a decent living.

Key words: *advertising, tourism development, folk crafts, hotel, economic, tourism infrastructure, National concept of development on the field of tourism, factor, mountain tourism*

Инфрасохтор - ин маҷмӯи соҳа ва намудҳои фаъолият мебошад, ки ташкилотро хизматрасонӣ менамоянд ва барои он заминаи умумӣ, таъриғи ташкил медиҳад. Ин қисми муҳити қорӣ мебошад, ки ташкилотро бо захираҳои молиявӣ, меҳнатӣ, хизматрасонии нақлиётӣ ва машваратӣ таъмин мекунад. Бояд қайд намоем, ки инфрасохтори туризм бозгӯи низоми муташаккили ин соҳа буда, баррасии мафҳуми он ба бисёр масъалаҳои баҳсталаб равшанӣ меандозад. Пеш аз он, ки мафҳуми инфрасохтори туризмро таҳлил намоем, мафҳуми инфрасохторро аниқ қардан зарур мебошад. Дар давраи нақшавӣ-директивӣ мафҳуми мазкур ҳамчун маҷмӯи бахшҳои иқтисод баҳо дода мешуд, ки ба истеҳсолоти моддӣ хизмат мерасонанд. Инфрасохтор (аз латин *infra-* паст ва *structura-* бино, ҷобачогузорӣ), мафҳуме, ки дар адабиёти иқтисодӣ дар охириҳои солҳои 40-уми асри 20 барои ифодаи маҷмӯи соҳаҳои хоҷагӣ, ки ба истеҳсолот, саноату хоҷагии халқ хизмат мерасонданд (сохтмони роҳҳои мошингард, канал, бандар, кӯпрӯк, фурудгоҳи ҳарбӣ, анбор, хоҷагии энергетикӣ, нақлиёт, алоқа, бо об таъминкунӣ ва канализатсия, маълумоти умумию касбӣ, хароҷот барои илм ва нигоҳдории тандурустӣ ва ғайра ба қор бурда мешуд). Дар адабиётҳои замони советӣ мафҳуми инфрасохтор ва тамоми соҳаҳои он ҳамчун бахши ғайриистеҳсолӣ баҳо дода мешуданд. Дар замони муосир инфрасохтор ҳамчун қисми иловагии истеҳсолот баҳо дода мешавад, ки шароитҳои ҳаётиро таъмин мекунад.

Тибки ақидаи баъзе олимони инфрасохтори туристӣ дар солҳои советӣ дар зери тобеияти ташкилотҳои туристӣ ва як қатор объектҳои коммуникатсионӣ қарор дошт (воситаҳои ҷойгиркунӣ, корхонаҳои хӯроки умум, сохторҳои нақлиётӣ). Ба андешаи олими соҳа Лазарев В.А. «Гузариши иқтисодиёт ба усулҳои бозорӣ ва хусусигардонии объектҳои инфрасохтори туризм онҳоро ба субъектҳои мустақили хоҷагидори берун аз низоме табдил дод, ки барои онҳо фаъолияти туристӣ дар назар дошта шуда, манбаи хатмии даромад ба ҳисоб намеравад (корхонаҳои хӯроки умумӣ, нақлиёт ва ғайра)» [4, с.39].

Инфрасохтори туризм дар ташаккулёбии маҳсулоти туристӣ таъсири ҳалкунандаро мебозад, вале назар ба захираҳои туристӣ он нақши дуҷумдараҷа дорад.

Инфрасохтори туризм – маҷмӯи иншоотҳо, шабакаҳои дорони вазифаҳои иҷтимоӣ, истеҳсолӣ ва рекреатсионӣ буда, барои дастрасии муътадили туристон ба захираҳои туристӣ ва истифодаи муносиби онҳо бо мақсади туризм ва таъмини фаъолияти ҳаётии корхонаҳои саноати туризм хизмат мерасонад.

Инфрасохтори туризм меҳмонхонаҳо, истгоҳҳои кемпингӣ, санаторияҳо, роҳҳои автомобилӣ ва оҳан, низомии таъмини об, барқ ва ғайраро дар бар мегирад. Дар замони муосир дар рафти саёҳати туристӣ шароити бароҳати саёҳат дар баробари захираҳои туристӣ метавонад сабаби ташрифоварии туристон гардад. Маҳз инфрасохтори туризм ҷойгиркунии хӯрду хӯрок, истироҳат, хизматрасонии иттилоотӣ ва нақлиёти туристонро таъмин мекунад.

Зери мафҳуми инфрасохтори туризм маҷмӯи иншоот, бино, шабака, низомҳои дохил мешаванд, ки ба истеҳсоли маҳсулоти туристӣ мустақиман муносибат надошта, барои фаъолияти туризм муҳим мебошанд (нақлиёти ҷамъиятӣ, корхонаҳои савдо, хӯрока, муассисаҳои тиббӣ, алоқа, шабакаҳои таъмини барқ, почта, телефон ва ғайра).

Дигар олимони, аз он ҷумла Г.А. Аванесова ва Л.П.Воронкова инфрасохтори туризмро ҳамчун маҷмӯи соҳа ва муассисаҳои ёридиҳандае муайян мекунанд, ки ба индустрияи туризм ва фаъолияти туристӣ дар умум хизмат мерасонанд. Он дар худ шабакаҳои нақлиётӣ-алоқавӣ, низомҳои меҳмондорӣ ва хизматрасонии коммуналӣ, инчунин фазои иҷтимоӣ-маданӣ, инфрасохтори намудҳои гуногуни туризмро дар бар мегирад [7, с.274].

Баъзе олимони, аз он ҷумла Виноградова М.В., Солдатов П.И. ба таркиби инфрасохтори туризм хизматрасонии меҳмонхонавӣ (маҷмӯи тамоми воситаҳои ҷойгиркунӣ барои истиқомати муваққатии туристон), хизматрасонии нақлиёт (воситаҳои серҳаракати нақлиёт, ташкили доимии тамоми намудҳои нақлиёт, шартҳои ҳукукии қашондани мусофирон), соҳаи хӯроки умумӣ, соҳаи фароғатӣ-намоишӣ ва хизматрасонии варзишӣ-табобатӣ, хизматрасонии молиявӣ, восита ва низомҳои алоқа, истеҳсоли маҳсулоти армуғонӣ, савдои чакана, соҳаи хизматрасонии маиширо дохил мекунанд [1, с.11]. Маҷмӯи мазкур соҳаҳои истеҳсолӣ ва ғайриистеҳсолиеро дар бар мегирад, ки барои азнавистеҳсолкунӣ: роҳҳо, алоқа, нақлиёт, маориф, тандурустӣ шароит фароҳам меоранд.

Новобаста аз он ки туризм ҳамчун саноат зиёда аз як аср пеш пайдо шудааст, оид ба муайян кардани таърифи мафҳумҳои инфрасохтори туризм ва саноати туризм дар байни олимони соҳа баҳсу мунозираҳо вучуд доранд. Мувофиқи Қонуни ҚТ «Дар бораи туризм»: саноати туристии Ҷумҳурии Тоҷикистон – маҷмӯи меҳмонхонаҳо ва дигар воситаҳои ҷойгиршавӣ, нақлиёт, муассисаҳои хӯроки умумӣ, тамошо, шиносӣ, хизматӣ, солимгардонӣ,

варзишӣ ва воситаҳои таъиноти дигар, ки фаъолияти танзимгари туризм ва агентии туристиро амалӣ месозанд.

Индустрия пеш аз ҳама соҳаи саноат мебошад. Зери ин мафҳум маҷмӯи воҳидҳои мустақил, аз рӯйи ҳудуд ҷудои хоҷагӣ фаҳмида мешавад, ки дорои пояи махсуси моддию техникаӣ буда, дар истеҳсолот ва фурӯши мол ва хизматрасониҳои туристии бо фаъолият ва идораи ягона муттаҳидшуда махсус гардонида шудаанд. Ба индустрияи туризм миқдори зиёди ширкатҳои туристӣ, ширкатҳои туристии фурӯши турҳо ва сафарҳои экскурсионӣ, миёнаравҳои фурӯши чиптаҳои ҳавопаймо, ширкатҳои ҳавопаймоӣ, санаторияҳо, марказҳои табобатӣ-профилактикӣ ва шаҳрҳои осоишгоҳӣ, базаҳо ва дигар муассисаҳо, ташкилот ва корхонаҳои бо соҳаи истеҳсолот машғул, аз он ҷумла корхонаҳои истеҳсоли армуғон, молҳои варзишӣ, молҳо барои истироҳат, либосҳо барои сафарҳои туристӣ, корхонаҳои хӯроки умумӣ, банкҳо, марказҳои фарҳангӣ-истироҳатӣ, ташкилотҳои таъминкунандаи хизматрасонии тиббӣ дохил мешаванд. Ба таркиби саноати туризм корхонаҳои моликияти давлатӣ ва хусусии соҳаи истеҳсолӣ, ҳамчунин маҷмӯи муассисаҳои соҳаи ғайриистеҳсолӣ дохил мешаванд. Индустрияи туризм дорои ду дараҷа мебошад. Ба дараҷаи якум он саноати меҳмондорӣ дохил мешавад, ки ин бахш муҳим буда, аз тақмили соҳа самарائي молиявӣ бисёр вобастагӣ дорад. Он корхонаҳоеро дар бар мегирад, ки хизматрасониҳои ҷойгиршавӣ ва хӯрокарро таъмин мекунанд. Дараҷаи дуюми саноати туризм инфрасохтори туризм ба ҳисоб меравад. Тавре дар боло қайд шуд, ин мафҳумҳо ҳаммаъно набуда, якеро ба ҷойи дигар истифода кардан мувофиқи мақсад нест. Корхонаҳои инфрасохтори туризм масъалаҳои вобаста ба ҷойгиршавии туристон, низомии хӯроки умумӣ, истироҳат, дамгирӣ, фароғат, таъмини нақлиётро ҳал мекунанд. Вале дигар масъалаҳо, чунончи фурӯши чаканаи армуғон ё молҳои гуногун, истеҳсоли воситаҳои нақлиёт, маҳсулоти нимтаёр барои корхонаҳои хӯроки умумӣ, маҳсулотҳои гуногун барои сафари туристӣ ҳамаи инҳо дар корхонаҳои саноати туристӣ амалӣ мегарданд. Саноати туризм маҳсулоти туристиро истеҳсол мекунад, ки он дар бозорҳои дохилӣ ва берунӣ талабгордоранд, инфрасохтори туризм ба саноати туризм дохил шуда, барои истеҳсоли маҳсулоти туристӣ хизмат мерасонад.

Ба таркиби инфрасохтори туризм корхонаҳои ҷойгиршавии туристон, хӯроки умумӣ, нақлиёти ҷамъиятӣ, маҷмӯҳои фароғатӣ-истироҳатӣ дохил мешаванд, аммо молҳо, маҳсулоти нимтайёр ва дигар маҳсулотҳо барои ин корхонаҳо ба саноати туризм дохил мешаванд. Тавре Лазарев қайд мекунад, дар байни саноати туризм ва инфрасохтори туризм алоқаи махсус мавҷуд мебошад: «Инфрасохтори туризм қисми таркибии саноати туристӣ ба ҳисоб рафта, омехта намудан ё ба таври синоним истифода кардани ин ду мафҳум моҳиятан нодуруст мебошад» [4, с.38].

Дар ин самт таснифи қисмҳои таркибии инфрасохтори туризм низ басо муҳим мебошад. Мафҳуми инфрасохтори туризм ба ду маъно: маҳдуд ва васеъ истифода карда мешавад. Дар шакли маҳдуди он объектҳои дохил мешаванд, ки барои хизмат расонидан ба туристон бунёд шуда, онҳоро аҳолии маҳаллӣ истифода намекунад. Асосан ба ин гурӯҳ объектҳои хоҷагии меҳмонхонавӣ, базаҳои туристӣ, нақлиёти махсус дохил мешаванд. Дар шакли васеъ инфрасохтори туризм ҳамчун қисми таркибии инфрасохтори умумиминтақавии хоҷагӣ баҳо дода шуда, инфрасохтори туристии маҳдуд ба он дохил мешавад.

Инфрасохтори туризм дорои се соҳа мебошад: инфрасохтори иҷтимоӣ, истеҳсолӣ, институтсионалӣ. Зери мафҳуми инфрасохтори иҷтимоӣ туризм маҷмӯи корхонаҳои соҳавӣ, сохторҳои дар назар дошта мешавад, ки бо азнавистеҳсолкунии қувваи корӣ алоқаманд мебошад: муассисаҳои тандурустӣ, маориф дар соҳаи туризм, шабакаи савдои чакана, корхонаҳои хӯроки умумӣ, хоҷагиҳои манзилию коммуналӣ, соҳаҳои ташкили истироҳат ва ғайра.

Ба таркиби инфрасохтори истеҳсолии соҳаи туризм ширкатҳои туристӣ, ширкатҳо, воситаҳои ҷойгиркунӣ ва ғайра дохил мешаванд.

Инфрасохтори институтсионалии туризм мақомотҳои маҳаллии танзимоварандаи мақомоти туристӣ, ташкилот, иттиҳодияҳо дар соҳаи туризм мебошанд. Ҳамин тавр, туризм ягонагии ҳар се намудашро: иҷтимоӣ (дар хусуси қонун намудани талаботҳои туристон), истеҳсолӣ (ба даст овардани ғоида аз бизнеси туристӣ), институтсионалӣ (ба танзим даровардан ва назорат кардани соҳаи туризм аз ҷониби сохторҳои гуногун) таъмин мекунад.

Олими соҳа Мартишенко Н.С. воҳидҳои сохтории инфрасохтори туризмро чунин гурӯҳбандӣ менамояд: инфрасохтори ҷойгиршавӣ, инфрасохтори хӯрока, инфрасохтори нақлиёт, инфрасохтори истироҳат ва фароғат [5, с.75].

Ҳамин тавр, олимоне, ки дар илми туризм кор мекунанд, ба фикре омадаанд, ки инфрасохтори туризм ҳамчун конгломерати субъектҳои мустақили хоҷагидоре баромад мекунад, ки пурра ё қисман бо масъалаи умумии таъмини хизматрасониҳо ба турист бо тамоми махсусиятҳо муттаҳид шудаанд. Дар баробари ин қайд кардан зарур мебошад, ки сарҳадҳои инфрасохтори туризм аз иқтисодии дестинасияи туристӣ ва маҷмӯи мавҷуда вобаста мебошанд.

Ҳар як воҳиди таркибии туризм меъёри баҳогузорӣ дорад. Муайян кардани ин меъёрҳо бо дарназардошти нақши инфрасохтори туризм дар иқтисоди ҷаҳонӣ аҳамияти калон дорад. Аз он ҷумла, таъмини воситаҳои нақлиёт бо зичии шабакаҳои автомобилӣ, роҳҳои оҳан ва обӣ, сифати онҳо, дараҷаи таркиби дарҳаракаткбудаи он, ҷиҳати экологӣ ва дуруст ҷой гирифтани он баҳо дода мешавад.

Низоми хӯроки умумӣ бо рушди нуқтаҳои хӯрока дар минтақа: тарабхона, ошхона, қаҳвахона, бар ва ғайра муайян карда мешавад. Ҳамзамон миқдори умумии нуқтаҳои хӯрока ва ҷойҳои нишаст, дар ҳудуд ва минтақа баробар ҷойгир шудани онҳо, ба марказҳои туристӣ наздик будани онҳо, дараҷаи хизматрасониҳои пешкашшаванда, аз ҷиҳати техникӣ таъмин будани онҳо ба назар гирифта мешаванд.

Ҷойҳои маскуншавии туристон, ки ба онҳо меҳмонхонаҳои маҳаллӣ ва идорӣ, қароргоҳҳои палатавӣ, кемпингҳо, паноҳгоҳҳо ва ба ин монанд дохил мешаванд, аз рӯи миқдори умумии корхонаҳои меҳмондорӣ дар минтақа, ба марказ ва хатсайрҳои туристӣ наздик қарор гирифтани онҳо баҳо дода мешаванд.

Воситаҳои ҷойгиркунӣ қисми ҳатмии тури туристӣ ва воҳиди муҳимтарини туризм мебошад, зеро бе ҷойгиронӣ ҳуди мафҳуми «турист» маънои ҳудро гум мекунад. Воситаҳои ҷойгиркунӣ коллективӣ (меҳмонхона ва монанди он) ва фардӣ (воситаҳои махсусгардонидани ҷойгиркунӣ) мешаванд. Ба воситаҳои коллективии ҷойгиркунӣ меҳмонхонавӣ: меҳмонхонаҳо, мотел, пансионатҳо, хучраҳои ҷиҳозонидашуда, хобгоҳҳо дохил мешаванд.

Ба воситаҳои махсуси ҷойгиркунии дохил мешаванд: санаторияҳо, озоишгоҳҳо, профилакторияҳо, панохгоҳҳо(приют), истгоҳҳо, базаҳои истироҳатӣ, хонаҳои шикорчӣ, кемпингҳо, блотелҳо.

Ба воситаҳои фардии ҷойгиркунии дохил мешаванд хонаҳои истиқоматӣ, хучраҳо дар хонаҳои истиқоматӣ, хонаҳо, коттеҷҳои ба иҷора додашаванда дохил мешаванд, ки тарзи роҳандозии самарабахши онҳо аз ҷониби мутахассисони соҳа дақиқ баррасӣ гаштааст.

Дар мамлакатҳои гуногун меҳмонхонаҳо вобаста аз параметрҳои зерин интихоб мешаванд: масоҳати хучраҳо, мавҷуд будани шароити муносиби коммуналӣ дар хучраҳо ва ошёнаҳо, бароҳат будани хучраҳо, таҷҳизот ва ороиши дохили хучра, таъминоти иттилоотӣ, аз он ҷумла алоқа, мавҷуд будани лифт, мавҷуд будан ва ҳолати корхонаҳои хӯрока, мавҷуд будани имконияти таъмини хизматрасониҳои иловагии маишӣ, рушди инфрасохтор, гирду атрофи меҳмонхона.

Аз рӯйи шакли моликият меҳмонхонаҳо мунитсипалӣ, давлатӣ, хусусӣ, кирошуда мешаванд. Ҳиссаи меҳмонхонаҳо дар ташаккули муассисаҳои трансмиллӣ калон мебошад [6, с.122].

Инфрасохтори хӯрокаи туристон низ омили муҳим дар соҳаи туризм ба шумор рафта, ҷараёни он низоми хос дорад. Хӯрока ҳангоми гузаронидани тури туристӣ хизматрасонии ҳатмӣ ба ҳисоб намеравад. Корхонаҳои туристии хӯрока аз рӯйи меъерҳои зерин тасниф карда мешаванд: аз рӯйи шакли корхона –тарабхона, бар, қаҳвахона, ошхона, ошхоначаҳо, фабрика-ошхонаҳо.

Аз рӯйи намуди моликият хусусӣ ва иҷоравӣ мешаванд.

Аз баррасии масъала бармеояд, ки ҳангоми омӯختани сифати хизматрасонӣ се воҳиди таркибӣ нақш мебозанд: тавсифи сифати тайёр намудани таом, давомнокии хизматрасонӣ, инчунин сифати корҳои иҷрошуда ҳангоми хизмат расонидан ба муштариён.

Инфрасохтори нақлиёт низ дар ташаккули бонизоми соҳаи туризм мавқеи ҳудро дорад. Вобаста ба муҳити ҷуғрофӣ ва вазъи табиӣ ҳар як кишвар анвои хизматрасониҳои нақлиётӣ гуногун буда метавонад [3, с.29].

Зери мафҳуми инфрасохтори нақлиёти туризм воситаҳои нақлиёт, объектҳои нақлиётӣ, ширкатҳои нақлиётӣ ва туристӣ, хатсайр ва роҳҳои нақлиётӣ, объектҳои хизматрасонӣ дар воситаҳои нақлиёт, воситаҳои иттилоотӣ ва коммуникативӣ дохил гардида, онҳо барои ташкили туризм кор фармуда мешаванд.

Такмил ёфтани инфрасохтори туризм ва низоми маълумотҳои электронӣ алоқаи босуръат ва мустақимро байни минтақаҳо таъмин мекунад, хатсайрҳои туристӣ гуногунранг ва камхарҷ мегарданд. Технологияҳои иттилоотии нав ва коммуникатсияҳои самаранок рушди бошиддати бозори байналмилалӣ туристиро таъмин мекунанд. Дар туризм шабакаҳои ҷаҳонии компютерӣ аҳамияти калон пайдо мекунанд. Осон шудани ҷараёни брон кардан барои рушди бозори туризм мусоидат мекунанд. Самаранокии маркетинг дар туризм зиёд мегардад.

Нақши инфрасохтори туризм дар иҷро кардани фаъолияти туристӣ калон мебошад, зеро ташкилотҳои туристӣ асосан хизматрасониҳои иттилоотӣ (экскурсионӣ, реклама ва ғайра) истехсол намуда, дигар хизматрасонихоро корхонаҳои инфрасохтори туризм истехсол

мекунад. Ҳангоми истеҳсоли хизматрасониҳои туристӣ таъминоти нақлиётӣ, ҷойгиркунии туристон, фароғат ва корхонаҳои ҳуҷраҳои умумӣ аҳамияти калон доранд.

Инфрасохтори туризм дар рушди иқтисоди ҷаҳонӣ аҳамияти калон дорад. Инфрасохтори туризм имконият медиҳад, ки ҷойгиршавӣ, истироҳат, хизматрасонии иттилоотӣ ва нақлиётӣ туристон таъмин карда шавад. Он барои дуруст амалӣ гаштани механизмҳои ҳамкорӣ байналмилалӣ иқтисодӣ ва илмӣ-техникии давлатҳои тараққиёфта мусоидат мекунад. Маҳз инфрасохтори туризм рушди ғавқуллодаи туризми байналмилалиро таъмин мекунад. Ҳиссаи туризм дар бозори ҷаҳонӣ савдои хизматрасониҳо 35%-ро ташкил медиҳад. Дар бозори ҷаҳонӣ маҳсулоти туристӣ дар баробари нафт пешсаф мебошад.

Нақши инфрасохтори туризм аз вазифаҳои он сарчашма мегирад. Ин вазифаҳои таъминкунанда, ҳамгирӣ ва танзимкунанда мебошад.

Вазифаи таъминкунанда барои ташкили шароитҳои зарурии ташкили хизматрасонии туристон мусоидат менамояд. Ҳамгирӣ бошад, вазифаи ташкил ва нигоҳ доштани алоқа байни корхонаҳои соҳа, ташаккули маҷмааҳои минтақавӣ (территория) туристиро иҷро мекунад. Танзимкунанда - барои ташкили ҷойҳои нави қорӣ, ба тақозои истеъмоли таъсир расондан, рушди соҳаҳои истеҳсолкунандаи маҳсулоти истеъмоли, барои даромади андозии буҷетҳои дараҷаҳои гуногун мусоидат менамояд.

Дар замони муосир туризм соҳаи сармояталаб мебошад, аз ин рӯ бозгашти сармоягузорӣ дар он ба дараҷаи миёна ба амал меояд [7, с.51]. Барои рушди инфрасохтор, ташкили иншоотҳои нав, таъмири захираҳои мавҷуда, ҳамчунин ташаккули инфрасохтори таъминкундаи хизматрасонии баландсифат сармояҳои хориҷӣ ва давлатӣ зарур мебошанд. Ҳамзамон барои ҷалб кардани сармояҳо ба бахши туризм ва махсусан ташкили инфрасохтори он, бахши туристӣ бояд аллакай самаранокии худро нишон дода бошад ва барои рушди онда замина мавҷуд бошад. Ҳамчун замина захираҳои нодири туристӣ ва инфрасохтори қисман ё пурра ташаккули зарур мебошад. Дар иқтисоди ҷаҳонӣ қисми зиёди сармоягузориҳо ба бахши туризм рост меоянд. Асосан сармоягузoron субъектҳои бахшҳои дигари соҳаи мазкур ба ҳисоб мераванд. Ширкатҳои ҳавопаймоӣ метавонанд маблағҳои худро барои сохтмони меҳмонхонаҳо равона кунанд, ҳамчунин туроператорҳо худашон барои ташкили меҳмонхонаҳо сармоя гузошта, мизочони худро дар онҳо ҷойгир мекунанд. Аммо барои ташкили иқлими муносиби сармоягузорӣ нақши махсус ба давлат тааллуқ дорад. Давлат метавонад тавассути субсидия, қарзҳои имтиёзнok, имтиёзҳои андозӣ барои рушди инфрасохтори туризм мусоидат кунад.

Корхонаҳои инфрасохтори туризм байни ҳамдигар алоқамандии махсус доранд, аксар вақт онҳо барои беҳтар қонун кардани талаботҳои туристон ва нигоҳ доштани онҳо байни ҳамдигар муттаҳид мешаванд. Дар натиҷа як қатор иттифоқи корхонаҳо ба вуҷуд меояд, онҳо маҷмӯи ягонро ташкил медиҳанд, байни ҳамдигар зич алоқамандӣ карда, дар ҳолати васеъшавӣ қисми зиёди даромади иқтисодӣ минтақаро фаро мегиранд. Бо дарназардошти он, ки соҳаи туризм бо тамоми соҳаҳои иқтисодӣ алоқамандии зич дорад ва ба аксари соҳаҳо таъсири худро мегузорад, сармоягузориҳо ба рушди захираҳо ва инфрасохтори туристӣ ба дигар соҳа низ сармоя ҷалб мекунад. Корхонҳои инфрасохтори туризм хусусияти ташкил додани инҳисорро доро мебошанд. Дар давлатҳои пешрафта чунин маҷмӯҳои дарбаргирандаи корхонаҳо афзуда истодааст.

Рушди инфрасохтори туризм дар доираи туризми байналмилалӣ ба иваз шудани талаботҳои мизочон оварда мерасонад. Барои нигоҳ доштани иқтидори туристӣ хизматрасониҳои нави туристӣ пайдо мешаванд, сифати умумии хизматрасонӣ баланд бардошта мешавад, туризм хусусияти оммавӣ қабул мекунад. Туризм ба монанди аксари соҳаҳои саноат хориқаи асри 20 шумурда мешавад. Олимони он ба муайян кардани сарҳадҳои саноати туризм ва ҷудо намудани мафҳумҳои он ҳоло ҳам баҳс менамоянд. Аммо мо сабаби ин ҳолатро дар он мебинем, ки туризм новобаста аз он, ки соҳаи нави мебошад, аллакай қисми таркибии иқтисодиёти ҷаҳон гаштааст. Дар ҳар як низоми амалкунанда маҷмӯи қисмҳои таркибии он манзараи умумии низомро муайян мекунад. Туризм ба иқтисоди ҷаҳонӣ даромади калон меорад, вазифаҳоеро иҷро менамояд, ки дигар субъектҳо иҷро карда наметавонанд, саҳми он дар низоми муносибатҳои замони муосир калон мебошад. Объекти туризм захираҳои туристӣ мебошанд. Инфрасохтори туризм дуввумдараҷа ҳисобида мешавад. Албатта захираҳои туристӣ манбаи ҷалб кардани даромад, истифода намудани объектҳои барои истеҳсолот корношоям, таъмини истироҳату фароғат, бойшавии маънавия ва ахлоқи одамон, сайру саёҳат ва ғайра мебошанд. Аммо боиси қайд аст, ки маҳз тавассути корхонаҳои инфрасохтори туризм, меҳмондорӣ дар маҷмӯи саноати туризм саёҳат ё сафари туристон аҳамияти иқтисодӣ пайдо менамояд. Ба тӯфайли инфрасохтори ташаккулёбанда аз худ намудани ҳудуд амалӣ мегардад, он ҷолиби диққат мегардад, барои туристон дастрас мешавад, зичии туристии ҳудуд зиёд мешавад (бидуни зарар ба муҳити атроф), таъсири номусоид ба шароитҳои табиӣ-иқлимӣ минтақа бартараф карда мешавад. Туризм берунӣ - яке аз соҳаҳои босуръат рушдкунандаи иқтисодиёт ба ҳисоб меравад ва омили амалӣ шудани сиёсати берунии давлат ба ҳисоб меравад. Туризм дохилӣ бошад ҳамчун омили иҷроии сиёсати дохилӣ мебошад.

Аз ин ҷо бармеояд, ки таъмини дастрасии хизматрасониҳои туристӣ, нақлиётӣ ва хизматрасонӣ, ки бо туризм алоқаманд мебошанд, ба яке аз вазифаҳои давлат дохил мешавад. Баҳисобгирии доимии омилҳои муҳимтарине, ки рушди туризмро дар ҷаҳон ва рушди инфрасохтори нақлиёти туризм таъмин мекунад, имконият медиҳад, ки рушди туризм на танҳо ба воситаи имкониятҳои ҷуғрофӣ, таърихӣ ва техникаи давлат, ҳамчунин истифодаи роҳи самараноки идораи соҳаи туризм амалӣ карда шавад.

Адабиёт:

1. Виноградова М.В., Солдатов П.И. Инфраструктура туристического комплекса//Вестник ВГУ, серия: география. геоэкология, 2012, № 2.–С.11.
2. Козырева Т.В. Проблемы финансирования социального туризма // Вестник РМАТ. 2013. № 4.– с. 51.
3. Крепышева И.В. Транспортная задача об оптимальных перевозках в туризме // Научный вестник МГИИТ. 2015. № 4 (36). – с. 29.
4. Лазарев В.А. Сущностное содержание понятий «инфраструктура туризма» и «индустрия туризма»// Известия Уральского государственного экономического университета, (2012), №1.– С. 39-40.

5. Мартышенко Н.С. Туристический потенциал Приморского края и перспективы развития туристической индустрии на его территории// Народное хозяйство. Вопросы инновационного развития. 2011. №1. –С.74-88

6. Охлопкова Д.К., Максимова О.В. Роль гостиниц в развитии туризма в республике Саха (Якутия) // Инновационные технологии в науке и образовании. 2015. № 3 (3).– с. 324

7. Туризм, гостеприимство, сервис: Словарь-справочник (сост. Г.А. Аванесова, Л.П. Воронкова, В.И. Маслов, А.И. Фролов). – М.: Аспект-Пресс, 2002 – 367 с.

ДАР БОРАИ МАҶАЛЛА

Маҷаллаи илмию сиёсии «Идоракунии давлатӣ» нашрияи расмии Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон буда, 3 июли соли 2017 дар Вазорати фарҳанги Ҷумҳурии Тоҷикистон ба қайд гирифта шудааст. Маҷалла 30 майи соли 2019 ба Номгуи маҷаллаҳо (нашрияҳо)-и тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии (КОА) назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ворид карда шуд.

Дар маҷалла рубрикаи «Президент» доимӣ буда, дар он муҳимтарин суҳбатиҳои Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ҷой дода мешаванд. Инчунин, дар маҷалла маводҳои пешниҳоднамудаи муаллифони аз рӯи мазмуну муҳтаво ба се бахш: 1. Идоракунии давлатӣ ва идоракунии захираҳои инсонӣ, илмҳои ҳуқуқшиносӣ ва иқтисодиёт; 2. Илмҳои иҷтимоӣ-гуманитарӣ ва масъалаҳои муносибатҳои байналмилалӣ; 3. Сиёсати иттилоотӣ, технологияҳои иттилоотӣ, илмҳои табиатшиносӣ ҷудо карда шудаанд.

16 майи соли 2019 маҷаллаи илмию сиёсии “Идоракунии давлатӣ” ба махзани маълумоти таҳлилии “Шохиси илмии тақризшавандаи Россия” (Российский индекс научного цитирования) таҳти № 197-05/2019 ворид карда шудааст.

Ҳамчунин, соли 2019 аз ҷониби Маркази байналмилалӣ бақайдгирии нашриёти даврӣ воқеъ дар шаҳри Париж ба маҷаллаи “Идоракунии давлатӣ” рақами ISSN 2664-0651 дода шудааст.

Маҷалла дар як сол чор маротиба дар ҳаҷми то 160 саҳифа чоп мешавад.

Суроға: 734003, Ҷумҳурии Тоҷикистон, ш. Душанбе, кӯчаи Саид Носир, 33, тел.: +(992 37) 224-17-86, 224-31-58.

E-mail: info@apa.tj

ИНФОРМАЦИЯ О ЖУРНАЛЕ

Научно-политический журнал «Государственное управление» – официальное издание Академии государственного управления при Президенте Республики Таджикистан зарегистрирован 3 июля 2017 года в Министерстве культуры Республики Таджикистан

30 мая 2019 года журнал был внесен в Перечень рецензируемых журналов (изданий) Высшей аттестационной комиссии при Президенте Республики Таджикистан.

Рубрика «Президент» в журнале является постоянной и в ней публикуются важнейшие выступления Основателя мира и национального единства – Лидера нации, Президента Республики Таджикистан, уважаемого Эмомали Рахмона.

Также в журнале публикуются статьи авторов в трех рубриках: 1. Государственное управление и управление человеческими ресурсами, юридические науки, экономические науки; 2. Социально-гуманитарные науки и вопросы международных отношений; 3. Информационная политика, информационные технологии, естественные науки.

16 мая 2019 года научно-политический журнал «Государственное управление» включен в информационно-аналитическую и библиографическую базу данных «Российский индекс научного цитирования (РИНЦ)» под № 197-05/2019.

В 2019 году Международный Центр регистрации сериальных изданий, расположенный в Париже, присвоил журналу «Государственное управление» номер: ISSN 2664-0651.

Периодичность выхода журнала – 4 раза в год.

Адрес: 734003, Республика Таджикистан, г. Душанбе, улица Саида Носира, 33, тел.: +(992 37) 224-17-86, 224-31-58.

E-mail: info@apa.tj

ABOUT JOURNAL

The scientific and political journal "Public Administration" - the official publication of the Academy of Public Administration under the President of the Republic of Tajikistan was registered on July 3, 2017 at the Ministry of Culture of the Republic of Tajikistan.

On May 30, 2019, the journal was included in the List of peer-reviewed journals (publications) of the Higher Attestation Commission under the President of the Republic of Tajikistan.

The “President” column in the journal is constant and it publishes the most important speeches of the Founder of Peace and National Unity - Leader of the Nation, the President of the Republic of Tajikistan Emomali Rahmon.

The journal also publishes articles by authors in three sections: 1. State management and human resources management, legal sciences, economic sciences; 2. Social sciences and humanities and issues of international relations; 3. Information policy, information technology, natural sciences.

On May 16, 2019, the scientific and political journal “Public Administration” was included in the information-analytical and bibliographic database “Russian Science Citation Index (RSCI)” under No. 197-05 / 2019.

In 2019, the International Center for the Registration of Serial Publications, located in Paris, assigned the journal “Public Administration” the number ISSN 2664-0651.

The frequency of the journal is 4 times a year.

Address: 734003, Republic of Tajikistan, Dushanbe, 33 Said Nosir Street, Phone: +(992 37) 224-17-86, 224-31-58.

E-mail: info@apa.tj

ТАЛАБОТ БАРОИ ЧОПИ МАҚОЛА

Дар ҳар як мақолаи илмӣ пешниҳодгардида бояд маълумоти зерин чой дошта бошад:

1. МАЪЛУМОТ ДАР БОРАИ МУАЛЛИФ/ МУАЛЛИФОН

- насаб, ном ва номи падари муаллиф/ муаллифон (бо забони тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ);
- номи пурраи мақомот – вазифа, рутба, унвони илмӣ, агар хориҷӣ бошад – шаҳр, давлат (бо се забон);
- почтаи электронии муаллиф/муаллифон (телефон барои тамоси муҳаррирон).

2. НОМИ МАҚОЛА

Бо забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ оварда мешавад.

3. КАЛИДВОЖАҲО

Бо забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ оварда мешаванд. Калидвожаҳо ё ибораҳо аз якдигар бо аломати вергул (,) чудо карда мешаванд.

4. АННОТАТСИЯ

Бо забонҳои тоҷикӣ, русӣ ва англисӣ оварда мешавад.

5. ОРОИШИ МАТН

Ҳошияҳои саҳифа: 3 см - аз чап; 1 см - аз рост; 2 см - аз боло ва 2 см - аз поён.

Намуди ҳуруф: Times New Roman TJ анд.14; Times New Roman 14 кгл (барои матн русӣ).

Фосилаи камтарини миёни сатрҳо - аз 1.5.

Сархат: 1.25.

Талабот ба матн ва истинодҳои дохили матн: «навъи китобӣ»; бидуни саҳифагузорӣ; бе қўчонидани калима аз сатр ба сатр; истиноди библиографӣ ба сарчашма дар дохили матн, бо ишораи рақамҳо дар дохили қавси кунҷӣ: «[1]»ишора карда мешавад. Агар саҳифа дошта бошад: «[1, 12]». Такрори истинод бо ишораи рақами истиноди қаблӣ ва рақами саҳифаи нав меояд.

Барномаи таҳрирӣ: бастаи барномаҳои Microsoft Office - Word 2003 ё Word 2007.

Номи мақола: дар маркази сатр; бе фосила; бо ҳарфҳои калон.

Матн: баробаркунӣ – «аз рӯйи паҳно».

Ҳаҷми мақола: на камтар аз 7 саҳифа (барои мақолаи илмӣ)

ШАКЛИ НАМУНАВИИ БАРАСМИЯТДАОРИИ ФЕҲРИСТҲОИ БИБЛИОГРАФИ

МАҚОЛА АЗ МАҚАЛЛАҲО ВА МАҶМЎАҲО

Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон, с. 2004, №12, қ.1, мод. 699.

Баҳриддинов С.Э. Доир ба баъзе масъалаҳои назарияи пешгирии ҷинояткорӣ // Идоракунии давлатӣ. 2011. №1. С. 68-72.

МОНОГРАФИЯҲО:

Тарасова В.И. Таърихи сиёсии Амрикои Лотинӣ: китоби дарсӣ барои мактаби оӣ. – нашри 2-юм. – М. : Проспект, 2006. С. 305-412.

АВТОРЕФЕРАТҲО

Глухов В.А.Таҳқиқот, коркард ва бунёд кардани низоми электронии санадрасонӣ дар китобхона: Автореф. дисс. ... номз. илм.техн. наук. - Новосибирск, 2000. -18 с.

ДИССЕРТАТСИЯҲО

Фенухин В.И. Низоъҳои этносиёсии дар Россияи муосир: дар мисоли минтақаи Қафқози Шимолӣ: Дисс. ... номз. илм. сиёсӣ. - М., 2002. С. 54-55.

ШАРҲҲОИ ТАҲЛИЛӢ

Иқтисодиёт ва сиёсати Россия ва давлатҳои хориҷаи наздик: шарҳи таҳлилӣ, апр. 2007 / Акад. Илм. Россия, Пажӯҳиш. иқтисоди ҷаҳонӣ ва муносибатҳои байналмилалӣ. - М. : ПИЦМБ, 2007. - 39 с.

МАВОДИ КОНФЕРЕНСИЯҲО

Бостоншиносӣ: таърих ва дурнамо: маҷ.мақ. Конфр. якуми минтақавӣ, Ярославл, 2003. 350 с.

ҲУҶҶАТҲО АЗ ИНТЕРНЕТ

Смертина П. Бонкдорӣ исломӣ ба Россия омад. [Манбаи электронӣ] //URL:<http://www.banki.ru/news/bankpress/> (санаи мурочиат: 12.09.2016).

Қонуни Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи тарбияи ҷисмонӣ ва варзиш» аз 5 март соли 2007 [Манбаи электронӣ] //URL:<http://mmk.tj/ru/legislation/legislation-base/2007/> (санаи мурочиат: 12.10.2016).

ТРЕБОВАНИЯ ДЛЯ ОПУБЛИКОВАНИЯ СТАТЕЙ

В каждой статье должны быть указаны следующие данные:

1. СВЕДЕНИЯ ОБ АВТОРАХ

- фамилия, имя, отчество автора / авторов (на таджикском, русском и английском языках);
- полное название организации – должность, звание, ученая степень, если иностранец / иностранцы – указать страну, город (на трех языках);
- электронная почта автора / авторов;
- телефон автора / авторов для связи редакторов

2. НАЗВАНИЕ СТАТЬИ

Приводится на таджикском, русском и английском языках.

3. КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА

Приводятся на таджикском, русском и английском языках. Ключевые слова или словосочетания отделяются друг от друга знаком запятой (,).

4. АННОТАЦИЯ

Приводится на таджикском, русском и английском языках.

5. ОФОРМЛЕНИЕ ТЕКСТА

Поля: 3 см. слева; 1 см. справа; 2 см. сверху, 2 см. снизу.

Шрифт: Times New Roman 14 кгл; Times New Roman TJ 14 кгл (для таджикского текста).

Интервал: 1.5.

Абзацный отступ: 1.25.

Ориентация: книжная, без простановки страниц, без переносов, библиографическая ссылка на источник внутри текста обозначается цифрами внутри квадратных скобок: «[1]». Если имеется страница: «[1,12]». Повтор ссылки – с указанием номера прежней ссылки и новой цифровой страницы.

Редактор формул: пакет Microsoft Office - Word 2003 или Word 2007.

Название статьи: по центру, без отступа, прописными буквами.

Текст: выравнивание по ширине.

Объем страниц: не менее 7 страниц (для научной статьи).

ПРИМЕРНЫЙ ФОРМАТ ОФОРМЛЕНИЯ БИБЛИОГРАФИЧЕСКИХ СПИСКОВ

СТАТЬИ ИЗ ЖУРНАЛОВ И СБОРНИКОВ

Ахбори Маджлиси Оли Республики Таджикистан, 2004 г., № 12, ч. 1, ст. 699.

Мирзоев А.А. Доир ба баъзе масъалаҳои назарияи пешгирии ҷинояткорӣ // Законодательство. 2011. № 1. С. 68-72.

МОНОГРАФИИ

Тарасова В.И. Политическая история Латинской Америки : учебник для вузов. – 2-е изд. – М. : Проспект, 2006. – 412 с.

АВТОРЕФЕРАТЫ

Глухов В.А. Исследование, разработка и построение системы электронной доставки документов в библиотеке : Автореф. дисс. ... канд. техн. наук. – Новосибирск, 2000. – 18 с.

ДИССЕРТАЦИИ

Фенухин В.И. Этнополитические конфликты в современной России: на примере Северо-Кавказского региона : Дисс. ... канд. полит. наук. – М., 2002. – 215 с.

АНАЛИТИЧЕСКИЕ ОБЗОРЫ

Экономика и политика России и государств ближнего зарубежья : аналит. обзор, апр. 2007 / Рос. акад. наук, Ин-т мировой экономики и междунар. отношений. – М. : ИМЭМО, 2007. – 39 с.

МАТЕРИАЛЫ КОНФЕРЕНЦИЙ

Археология: история и перспективы: сб. ст. Первой межрегион. конф. – Ярославль, 2003. – 350 с.

ИНТЕРНЕТ-ДОКУМЕНТЫ

Смертина П. Исламский банкинг пришел в Россию [Электронный ресурс] //URL:<http://www.banki.ru/news/bankpress/> (дата обращения: 12.09.2016).

Закон Республики Таджикистан «О физической культуре и спорте» от 5 марта 2007 года [Электронный ресурс] //URL:<http://mmk.tj/ru/legislation/legislation-base/2007/> (дата обращения: 12.10.2016).

REQUIREMENTS FOR PUBLISHING ARTICLES

Each article should contain the following data:

1. INFORMATION ABOUT THE AUTHORS

- surname, name, middle name of the author / authors (in Tajik, Russian and English);
- full name of the organization - position, title, academic degree, if a foreigner / foreigners - indicate the country, city (in three languages);
- email of the author / authors;
- phone number of the author / authors for dealing by editors;

2. TITLE OF THE ARTICLE

In Tajik, Russian and English

3. KEYWORDS

Given in Tajik, Russian and English, keywords or phrases separated by a comma (,)

4. ANNOTATION

In Tajik, Russian and English.

5. TEXT DECORATION

Margins: 3 cm to the left; 1 cm to the right; 2 cm above, 2 cm below.

Font: Times New Roman 14 kg; Times New Roman TJ 14 kg (for Tajik text).

Interval: 1.5.

Indentation: 1.25.

Orientation: portrait, without page layout, without hyphenation, bibliographic reference to the source inside the text is indicated by numbers inside square brackets: "[1]". If there is a page: "[1,12]". Repeat link - indicating the number of the previous link and a new digital page.

Formula Editor: Microsoft Office Suite - Word 2003 or Word 2007.

Article title: in the center, without indentation, in capital letters.

Text: justified.

Page number: at least 7 pages (for scientific articles).

AN APPROXIMATE FORMAT FOR THE DESIGN OF BIBLIOGRAPHIC LISTS

ARTICLES FROM JOURNALS AND COLLECTIONS

Akhbori Majlisi Oli of the Republic of Tajikistan, 2004, No. 12, part 1, Article 699.

Mirzoev A.A. Doir ba basze mas'alaҳои nazariai peshgirii ҷinoyat-корӣ // Legislation. 2011. No 1. S. 68-72.

MONOGRAPHS

Tarasova V.I. The Political History of Latin America: A Textbook for High Schools. - 2nd ed. - M.: Prospect, 2006. -- 412 p.

ABSTRACTS

Glukhov V.A. Research, development and construction of an electronic document delivery system in a library: Abstract. diss. ... cand. tech. sciences. - Novo-sibirsk, 2000. --18 p.

THESES

Fenukhin V.I. Ethnopolitical conflicts in modern Russia: the example of the North Caucasus region: Diss. ... cand. watered sciences. - M., 2002. -- 215 p.

ANALYTICAL REVIEWS

Economics and politics of Russia and neighboring countries: analit. Review, Apr 2007 / ROS. Acad. Sciences, Institute of World Economy and International relationship. - M.: IMEMO, 2007.- 39 p.

CONFERENCE MATERIALS

Archeology: History and Prospects: Sat. Art. The first interregion. conf. - Yaroslavl, 2003. -- 350 p.

INTERNET DOCUMENTS

Smertina P. Islamic banking came to Russia [Electronic resource] //URL:<http://www.banki.ru/news/bankpress/> (accessed: 09/12/2016).

The Law of the Republic of Tajikistan “On Physical Culture and Sport” dated March 5, 2007 [Electronic resource] //URL:<http://mmk.tj/ru/legislation/legislation-base/2007/> (accessed: October 12, 2016).

ОБУНА БА МАҶАЛЛА

Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон ба таваҷҷуҳи олимони дохил ва хориҷи кишвар мерасонад, ки маҷаллаи илмию-сиёсии «Идоракунии давлатӣ» аз 30 майи соли 2019 ба Номгӯи маҷалла ва нашрияҳои тақризшавандаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон (КОА) ворид гардидааст.

Маҷаллаи мазкур бо мақсади нашр намудани мақолаҳои илмӣ олимони соҳаи идоракунии давлатӣ ва баланд бардоштани сатҳи дониши ҳуқуқии шаҳрвандон соле чор маротиба нашр мегардад.

Олимони ватанию хориҷӣ бо риояи талаботи муайяншуда метавонанд мақолаҳои илмӣ, таҳлилӣ ва оммавии ҳудро дар соҳаҳои идоракунии давлатӣ ба маҷаллаи илмию сиёсии «Идоракунии давлатӣ» пешниҳод намоянд.

Ҳамзамон, Академияи идоракунии давлатӣ барои обуна шудан ба маҷаллаи «Идоракунии давлатӣ» аз мақомоти давлатӣ, ташкилоту муассисаҳо, новобаста аз шакли моликиятшон ва шаҳрвандон даъват ба амал меорад.

Обуна ба маҷаллаи «Идоракунии давлатӣ» дар ҳамаи шӯъбаҳои Хадамоти алоқаи назди Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон анҷом дода мешавад.

Индекси обуна: 77756

Нархи яксолаи обуна – 200 сомонӣ

Реквизитҳои бонкӣ:

Ташкилоти дастраскунанда: МУАССИСАИ “ПАРКИ ТЕХНОЛОГИИ АКАДЕМИЯИ ИДОРАКУНИИ ДАВЛАТИИ НАЗДИ ПРЕЗИДЕНТИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН”

Бонк: БДАҶТ “АМОНАТБОНК” Филиал №077, шаҳри Душанбе н. Исмоили Сомонӣ, хиёбони Исмоили Сомонӣ, 14

Суратҳисоб 202972100103177000

Ҳисоби кор: 20402972316264

БИК: 350101626

РМА: 020052469

Суроға: ш.Душанбе, кучаи Саид Носир, 33;

Тел.: +(992 37) 224-17-86, 228-90-71, 907-15-95-85;

E-mail : amriddin.islomov.84@bk.ru

ПОДПИСКА НА ЖУРНАЛ

Академия государственного управления при Президенте Республики Таджикистан информирует о том, что научно-политический журнал «Государственное управление» с 30 мая 2019 года включен в Перечень ведущих рецензируемых журналов и изданий Высшей аттестационной комиссии при Президенте Республики Таджикистан (ВАК).

Настоящий журнал издается четыре раза в год с целью опубликования научных статей ученых в сфере государственного управления и повышения уровня правовой грамотности граждан.

Отечественные и зарубежные авторы, с соблюдением установленных требований, могут опубликовывать свои научные, аналитические и популярные статьи в научно-политическом журнале «Государственное управление».

Академия государственного управления при Президенте Республики Таджикистан также приглашает государственные органы, организации и учреждения, независимо от форм их собственности и граждан подписаться на журнал «Государственное управление».

Подписка на журнал «Государственное управление» осуществляется во всех отделениях Службы связи при Правительстве Республики Таджикистан.

Подписной индекс: 77756

Цена на годовую подписку – 200 сомони

Банковские реквизиты:

Получатель: ПРЕДПРИЯТИЕ “ТЕХНОЛОГИЧЕСКИЙ ПАРК АКАДЕМИИ ГОСУДАРСТВЕННОГО УПРАВЛЕНИЯ ПРИ ПРЕЗИДЕНТЕ РЕСПУБЛИКИ ТАДЖИКИСТАН”.

Банк: ГСБ РТ “Амонатбанк”, Филиал №77 г. Душанбе, р. Исмоили Сомони, пр. Исмоили Сомони, 14

Расчетный счет: 20202972100103177000

К/счет: 20402972316264

МФО: 350101626

ИНН: 020052469

Адрес: город Душанбе, улица Саида Носира 33;

телефоны: +(992 37) 224-17-86, 228-90-71, 907-15-95-85;

E-mail : amriddin.islomov.84@bk.ru

MAGAZINE SUBSCRIPTION

The Academy of Public Administration under the President of the Republic of Tajikistan informs that the scientific-political journal “Public Administration” has been included into the List of leading peer-reviewed journals and publications of the Higher Attestation Commission under the President of the Republic of Tajikistan (HAC) since May 30, 2019.

For the purpose of publishing scientific articles of scientists in the field of public administration and increasing the level of legal literacy the journal is published four times a year.

Domestic and foreign authors, in compliance with the established requirements, can publish their scientific, analytical and popular articles in the journal scientific-political "Public Administration".

The Academy of Public Administration under the President of the Republic of Tajikistan invites state bodies, organizations and institutions, regardless of their form of ownership and citizens, to subscribe to the journal "Public Administration".

Subscription to the journal "Public Administration" is carried out in all branches of the Communications Service under the Government of the Republic of Tajikistan.

Subscription Index: 77756

Annual subscription fee - 200 somoni

Bank details:

Recipient: INSTITUTION “TECHNOLOGY PARK OF THE ACADEMY OF PUBLIC ADMINISTRATION UNDER THE PRESIDENT OF THE REPUBLIC OF TAJIKISTAN.

Bank: SSB RT “Amonatbank”, Branch №077, 14, Ismoili Somoni ave., Dushanbe, Ismoili Somoni region

Bank account: 20202972100103177000

K / account: 20402972316264

MFI: 350101626

TIN: 020052469

Address: Dushanbe city, Said Nosir street 33;

Phones: +(992 37) 224-17-86, 228-90-71, 907-15-95-85;

E-mail : amriddin.islomov.84@bk.ru

ДАВЛАТӢ

МАҶАЛЛАИ ИЛМӢ-СИЁСӢИ АКАДЕМИЯИ ИДОРАКУНИИ ДАВЛАТИИ НАЗДИ ПРЕЗИДЕНТИ ҶУМҲУРИИ ТОҶИКИСТОН

№ 1(45), 2020

Мураттиб
Таиров С.С.

Тарҷумонҳо
Шарифов Ҷ.
Зухурова С.Р.

Маҷалла дар Академияи идоракунии давлатии назди Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон
таҳия гардида, дар матбааи ба таъбириши расидааст.

Ба матбаа 04.08.2019 супурда шуд. Ба ҷоп08.2019 имзо шуд.

Андозаи 60x84 1/8. Ҷопи офсетӣ. Ҷузъи ҷопии шартӣ 19.

Супориши № Адади нашр 300 нусха.

Нишонӣ: 734003, ш. Душанбе, кӯчаи Саид Носир, 33. Email: info@did.tj
Тел.: 224-83-93, 224-17-86 (факс)

Составитель
Таиров С.С.

Переводчики
Шарифов Дж.
Зухурова С.Р.

Журнал подготовлен к печати в Академии государственного управления при Президенте
Республики Таджикистан. Напечатан в типографии

Сдано в печать Разрешен к печати Бумага Формат Шрифт

Условный печатный лист Тираж

Адрес: 734003, г. Душанбе, ул. Саид Носир, 33. Email: info@did.tj
Тел.: 224-83-93, 224-17-86 (факс)

